

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับ
วิถีชีวิตชาวชุมชนตำบลบ้านอุมยอมน ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก”

โดย พระสมศักดิ์ สิริจนโท (ภักดีเสนาณรงค์) และคณะ

28 กุมภาพันธ์ 2546

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับ
วิถีชีวิตชาวมุสลิมเขตตำบลบ้านอุมยอมน ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก”

โดย พระสมศักดิ์ สิริจันทโอ (ภักดีเสนาณรงค์) และคณะ

28 กุมภาพันธ์ 2546

รายงานผลการวิจัย

โครงการ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับ
วิถีชีวิตชาวชุมชนบ้านอุมยอมน ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก”

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. พระสมศักดิ์	สิริจันทิ (ภักดีเสนาภานนท์)	สถาบันวิชาการฯ (พระธรรมจาริก)
2. นายวินัย	พนาโยธิน	ชาวบ้าน (อบต.)
3. นายปัญญา	มีประทีปจิต	ชาวบ้าน (กลุ่มท่องเที่ยว)
4. นางสาวนงนุ	แสงพัฒนา	ชาวบ้าน (กลุ่มท่องเที่ยว)
5. นางสาวสุดธิดา	จำเรณูสินพนา	ชาวบ้าน
6. นางสาวจิตติมา	รักหนูทอง	นักวิชาการป่าไม้ (อุทยานแห่งชาติ)

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.สมประสงค์ วิทย์เกียรติ ศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี สังข์ศรี แขนงวิชาการศึกษานอกระบบ วิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช รองศาสตราจารย์ ดร.พิพาพร พิมพ์สิทธิ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่ได้ให้ความกรุณาแนะนำและติดตามการจัดทำวิจัยอย่างใกล้ชิดตั้งแต่เริ่มต้นจนผลงานเสร็จเรียบร้อยอย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอขอบคุณท่านผู้เชี่ยวชาญ ชาวบ้านอุ้มยอ ผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่กรุณาสละเวลาในการตอบแบบสอบถาม และให้การสัมภาษณ์ทุกรอบจนงานวิจัยเสร็จสิ้นสมบูรณ์

ผู้วิจัยขอขอบคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์ด้านข้อมูล ข้อเสนอแนะทั้งด้านการสร้างแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย ซึ่งเป็นแบบสอบถามตามความต้องการความจำเป็นแบบ ตลอดจนการตรวจประเมินรับรองต้นแบบชิ้นงานวิจัยครั้งนี้ อันประกอบไปด้วย ดร.สินธุ์ สโรบล มหาวิทยาลัยพายัพ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาวรณ์ โอบาสพัฒนกิจ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดร.สมคิด แก้วทิพย์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ดร.พระมหาบุญช่วย สิริธโร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงาน สหธรรมิก เพื่อนร่วมสถาบันที่ร่วมเรียน ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์เอกสารค้นคว้าเพิ่มเติม และให้กำลังใจในการทำงาน

อันสิ่งจากคุณค่าของงานวิจัยในครั้งนี้ ขออุทิศแด่บิดา มารดา ผู้เป็นบุพพการีครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาและกระบวนการคิด และผู้มีพระคุณทั้งปวงที่ไม่กล่าวถึงได้หมด ขอบูชาพระคุณด้วยความเคารพรำลึกถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยมอบแด่ผู้สนใจศึกษาทั้งมวล และขออุทิศถวายแด่พระเดชพระคุณเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ องค์สถาปนาโครงการพระธรรมจาริก ที่ทำให้ผู้วิจัยมีวันนี้

พระสมศักดิ์ ภักดีเสนาณฤนาท

เมษายน 2547

คำนำ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ฉบับนี้ เป็นเอกสารรายงานทางวิชาการตาม โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมุสลิมเชอตำบลบ้านอุ้มยอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก จัดทำขึ้นเพื่อรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาคเหนือ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สนับสนุนทุนในการดำเนินกิจกรรม

เอกสารรายงานชิ้นนี้มีเนื้อหาประกอบไปด้วย สรุปโครงการวิจัยโดยย่อ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผลการดำเนินกิจกรรมวิจัย บทเรียนการทำวิจัย ภาคผนวกอันประกอบไปด้วย ภาพถ่ายกิจกรรม และเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

เอกสารรายงาน: วิชาการชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงลงด้วยดี เนื่องจากได้รับความสนับสนุนและความร่วมมือในการดำเนินการวิจัย ด้านงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาคเหนือ ด้านกิจกรรมจาก ผู้ช่วยนักวิจัย ทีมวิจัย ชาวบ้านอุ้มยอม เจ้าหน้าที่ประสานงานจังหวัดตาก คณะพระธรรมจาริก กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือการจัดพิมพ์จาก พระมหานิรัญ ฐิตปุณฺโญ พระวิมล วิมลโธ พระภูธร ขนฺติธมฺโม พระเยช ขนฺติธโร พระวาสนา ธีรวโร พระวิเชียร อารยธมฺโม จึงใคร่กราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระสมศักดิ์ สิริจฺนุโท (ภักดีเสนาณรงค์)

หัวหน้าโครงการวิจัย

28 กุมภาพันธ์ 2546

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
โจทย์วิจัย	2
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ผลที่ได้รับจากการวิจัย	3
ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย	3
งบประมาณในการวิจัย	3
แนวคิดในการดำเนินการวิจัย	3
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	3
บทที่ 2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	5
แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน	25
แนวคิดและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์	37
ชนเผ่ามูเซอดำ	41
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	48
ขั้นตอนการศึกษาวิจัย	48
ขอบเขตของการศึกษา	50
สถานที่ดำเนินการวิจัย	50
กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย	51
แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล	52
วิธีการเก็บข้อมูล	53
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	53
การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล	54
การจัดทำรายงานผลการวิจัย	54

เรื่อง	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	55
ผลการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 1	55
- กิจกรรมที่ 1	55
- กิจกรรมที่ 2	61
- กิจกรรมที่ 3	62
- กิจกรรมที่ 4	66
- กิจกรรมที่ 5	66
- กิจกรรมที่ 6	69
สรุปสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว	70
สรุปแนวทางแก้ไขเบื้องต้น	70
บทเรียนการทำวิจัย	71
ผลการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 2	74
- กิจกรรมที่ 1	74
- กิจกรรมที่ 2	75
- กิจกรรมที่ 3	76
- กิจกรรมที่ 4	82
- กิจกรรมที่ 5	83
- กิจกรรมที่ 6	86
- กิจกรรมที่ 7	93
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย (กระบวนการ)	96
สรุปความมุ่งหมายของการวิจัย	96
สรุปขอบเขตของการวิจัย	96
สรุปกิจกรรมที่ใช้ในการวิจัย	97
สรุปวิธีการเก็บข้อมูล	98
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย (วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญา)	100
ข้อมูลดั้งเดิมของบ้านอุมยอ	100
โครงการการปกครองชุมชนลาคู	101
โครงการการสืบทอดปู่จารย์	102
ตำนานลาคูในเมืองไทย	102

เรื่อง	หน้า
ลักษณะโดยทั่วไปของหมู่บ้านอุมยอ	102
ประวัติศาสตร์ชาวลาหู่บ้านอุมยอ	103
ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน	104
สถานที่ตั้งหมู่บ้าน	104
เอกลักษณ์ อັตลักษณ์ทางวัฒนธรรม	105
ทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ทางนิเวศวิทยา	124
ความหลากหลายทางชีวภาพ	126
เทคโนโลยี สถาปัตยกรรม หัตถกรรมชนเผ่า	134
ศิลปะชนเผ่า	139
การเล่นรื่นเริง	144
องค์กรชุมชน ทรัพยากรชุมชน และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน	146
ประชากร ระบบสาธารณสุข และการพยาบาลพื้นบ้าน	149
อาหารและโภชนาการ	154
การศึกษา	157
ภาษาและการสื่อสาร	158
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม	161
การเปลี่ยนทางวัฒนธรรม	162
ปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม	165
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย (การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มโนทัศน์ ๗)	166
การส่งเสริมการท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวดอย	166
วิวัฒนาการการท่องเที่ยวหมู่บ้านอุมยอ	166
ข้อมูลการท่องเที่ยวหมู่บ้าน	168
วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	168
เส้นทางการเรียนรู้ในหมู่บ้านอุมยอ	169
ที่พักของนักสัญจร	169
คู่มือการท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวดอย	169
โปรแกรมการท่องเที่ยวหมู่บ้านอุมยอ	173
ศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน	174

เรื่อง	หน้า
โครงสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว	174
ระเบียบข้อบังคับกลุ่มท่องเที่ยว	174
ผลกระทบที่เกิดขึ้นด้านบวก	174
ผลกระทบที่เกิดขึ้นด้านลบ	176
สรุปแนวทางแก้ไขเบื้องต้น	176
โอกาสและความเสี่ยง มโนทัศน์ เสถียรภาพการท่องเที่ยวบ้านอุ้มผ่อม	177
แนวทางการจัดการที่เหมาะสม	179
บทที่ 8 บทสรุป	183
โปรแกรมที่เหมาะสมและสอดคล้อง	191
การแสวงหาภาคี	197
บทสรุปการวิจัย	199
บรรณานุกรม	201
ภาคผนวก	203

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของโครงการ :

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นเป็นเครือข่ายมากขึ้น ทั้งนี้รูปแบบของการจัดการโดยชุมชนถูกคาดหวังว่าจะเป็นการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจชุมชนของคนในท้องถิ่นอีกด้านหนึ่งด้วย นอกจากนี้หากมองในด้านของการตลาดด้วยแล้วปรากฏว่าตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นกลุ่มเฉพาะ และบ่อยครั้ง คำว่า "การท่องเที่ยวโดยชุมชน" (Community Based tourism) หรือ "การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" (Eco-tourism) หรือ "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์" (Conservation tourism) และการเรียกชื่ออื่นๆ ในลักษณะคล้ายกัน ได้ถูกนำมาใช้เป็นเพียงสื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมภาพพจน์ของการท่องเที่ยว แต่กลับตรงกันข้ามได้ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น (สินธุ์ สโรบล : 2545)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based tourism-CBT) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งผู้ที่จะนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติควรต้องทำความเข้าใจถึงเบื้องหลังความคิด หลักการ ความหมาย และองค์ประกอบที่สำคัญ ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community based tourism-CBT) (พจนานุกรม สอนศรี 2546)

บ้านมูเซออุ้มยอมน ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก เป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอดำ ที่มีวิถีชีวิตเป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่า แตกต่างไปจากเผ่าอื่นๆ หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตพัฒนาพื้นที่สูงดอยมูเซอ ของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก อยู่ห่างจากถนนสายตาก-แม่สอด บริเวณกิโลเมตรที่ 25 ประมาณ 3 กิโลเมตร มีประชากรกว่าร้อยหลังคาเรือนประกอบอาชีพทำไร่และเลี้ยงสัตว์เป็นส่วนใหญ่ มีรับจ้างและค้าขายบ้างประปราย โดยส่วนใหญ่ฐานะค่อนข้างยากจน เป็นหมู่บ้านนำร่องการดำเนินงานโครงการต้นแบบเพื่อการพึ่งตนเอง โดยความร่วมมือระหว่างศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก และโครงการใจกล้า ประเทศญี่ปุ่น

บ้านอุ้มยอมนตั้งอยู่บนทำเลที่มีทัศนียภาพสวยงามและอากาศสดชื่น เย็นสบายตลอดทั้งปีด้วยความเป็นชนเผ่าที่มีเป็นเอกลักษณ์ ชาวบ้านยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชมวิถีชีวิตชาวบ้านสม่ำเสมอ ด้วยอยู่ไม่ไกลจากตัวจังหวัดตากมากนักและเนื่องจากเป็นพื้นที่การทำงานของศูนย์พัฒนา ชาวเขา จังหวัดตาก จึงได้ริเริ่ม โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง) ชาวบ้านเรียกว่า (อ๊ะฮอ) เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยการไปใช้ชีวิต ทำให้ได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็มีรายได้จากการบริการนักท่องเที่ยว เช่น บ้านพัก อาหาร การขายของที่ระลึก การแสดงและการเป็นไกด์นำเที่ยวชมหมู่บ้าน ป่า เป็นต้น

การจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านมูเซออุ้มยอมน ในระยะแรก ศูนย์พัฒนาชาวเขาจังหวัดตากเป็นที่เล็ง มีการรับสมัครชาวบ้านในหมู่บ้านเป็นสมาชิก ซึ่งการเข้าเป็นสมาชิกต้องผ่านการตรวจสอบ ลักษณะบ้าน ห้องน้ำ ห้องครัว ห้องนอน จากคณะกรรมการว่าได้มาตรฐานตามที่ระเบียบวางไว้หรือไม่ ซึ่งบ้านหลังใดหลักเล็ก ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีห้อง

นอน ถือว่าไม่ได้มาตรฐาน ไม่ผ่านการพิจารณา เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้าน ต้องเร่งปรับปรุงบ้านเรือนตนเองมากขึ้น เพื่อเข้าโครงการดังกล่าว เพื่อให้ได้มาตรฐาน

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาระยะเวลาหนึ่ง พบว่าการท่องเที่ยวเริ่มส่งผลกระทบต่อชุมชนมากขึ้น เช่น การมีมาตรฐานที่กำหนดโดยภายนอก ทำให้ชาวบ้านที่ต้องการรายได้จากการท่องเที่ยวจึงพยายามปรับปรุงสภาพบ้านเรือนของตนเองให้ได้มาตรฐานที่กรมการกำหนดขึ้น มีการแข่งขันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ในขณะที่ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากขึ้น คณะกรรมการฯ ส่วนหนึ่งได้หารือกับพระธรรมจาริกเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว และติดต่อศูนย์ประสานงานงานวิจัยท้องถิ่น จังหวัดตาก เพื่อขอให้ไปช่วยพัฒนาโครงการ

จากการทำเวทีพัฒนาโครงการหลายครั้งก็ยิ่งพบว่า ความรู้ในเชิงการจัดการของชาวบ้าน รวมทั้งความเข้าใจถึงหลักการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ยังมีน้อยมาก เริ่มไม่สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ การท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนมาก เริ่มมีความขัดแย้งในกลุ่มชาวบ้านที่เกิดจากการแข่งขันและการจัดการผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัว ชุมชนไม่สามารถจัดการกับปัญหาได้ แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านเองก็ไม่ต้องการที่จะเลิกกิจกรรมนี้ เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำของชาวบ้าน ประกอบกับการทำมาหากินก็มีเดื่องขึ้น พื้นที่ทำกินลดลง สภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติก็ลดลง วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาสภาพภายนอกมากขึ้น เงินเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้าน

ทีมวิจัยวิเคราะห์สาเหตุปัญหาดังกล่าว เป็นเพราะชาวบ้านไม่ได้รับการเตรียมความพร้อมที่ดีพอ เมื่อตอนเริ่มต้นกิจกรรม ทั้งด้านการบริหารจัดการ สำนักและความเข้าใจในหลักการและปรัชญาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาวิถีชีวิต โดยการใช้ชีวิตร่วมในระยะสั้นๆ จำเป็นต้องให้การเรียนรู้กับชาวบ้านอย่างเร่งด่วน โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านให้เข้าใจสภาพปัญหาที่แท้จริง สาเหตุของปัญหา การแสวงหาความรู้เพื่อการจัดการที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งรูปแบบและแนวทางที่ชุมชนจะดำเนินการต่อไปให้การท่องเที่ยวเกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นปัญหาน้อยที่สุด

ด้วยเหตุนี้จึงเกิดโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยพยายามดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด และการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องน่าจะทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาได้เหมาะสม

โจทย์วิจัย : จะจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวมูเซอตำบลบ้านอุ่มยอมและชุมชนมีส่วนรวมได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

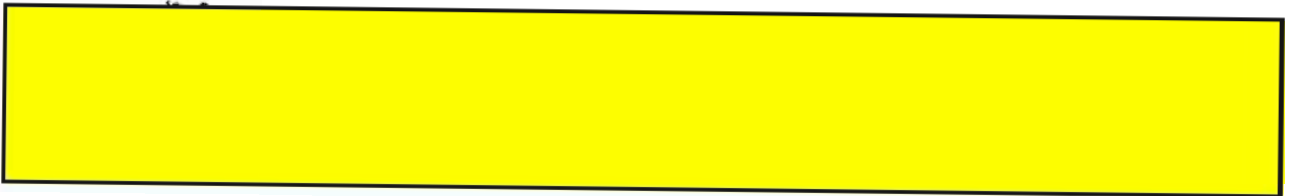
1. เพื่อทบทวนวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวลานูบ้านอุ่มยอม
2. เพื่อทบทวนและสรุปบทเรียนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านมูเซออุ่มยอมและผลกระทบที่มีต่อชีวิตของชาวลานูบ้านอุ่มยอม
3. เพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอตำบลบ้านอุ่มยอม

ผลที่ได้รับ

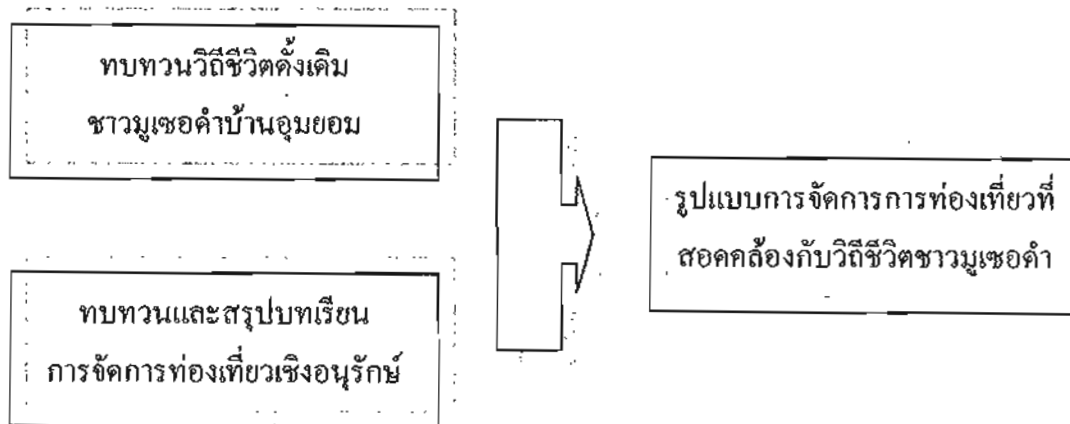
1. ทราบความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชาวมุเซอคำ
2. องค์กรความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวมุเซอคำจากการศึกษาโดยชาวบ้าน
3. รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวบ้านอุมยอม และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน
4. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

ระยะเวลาในการทำวิจัย

โครงการวิจัยนี้ใช้ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย 1 ปี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

มุเซอคำบ้านอุมยอม หมายถึง ชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ามุเซอคำ ที่อาศัยอยู่บ้านอุมยอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชาวเขาเผ่ามุเซอคำบ้านอุมยอม

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีจิตสำนึกทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมบ้านอุมยอม

การจัดการ หมายถึง การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านอุมยอม ประกอบไปด้วย กลไกการทำงาน การกระจายรายได้ กติกา

อิสระ หมายถึง บริการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วยบ้านพักตามโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม

สอดคล้องกับวิถีชีวิต หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมกับสภาพสังคม วัฒนธรรมของชาวเขาเผ่ามูเซอ ตำบลอุ้มยอม

บททวนวิถีชีวิต หมายถึง การศึกษาถึงการดำเนินชีวิตหรือแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ผ่านมา

รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่ปฏิบัติเพื่อความสอดคล้อง ถูกต้องและเหมาะสมกับวิถีชีวิต

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การปฏิบัติที่มีขั้นตอนแบบค่อยเป็นค่อยไป และเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระบบระเบียบ นำไปสู่การพัฒนาที่พึงประสงค์

สรุปทเรียน หมายถึง การสรุปผลการดำเนินโครงการการท่องเที่ยวที่ผ่านมาอย่างเป็นระบบ และปฏิบัติการ

ผลกระทบ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นทั้งด้านลบและด้านบวกต่อโครงการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม

สถาบันอุ้มยอม หมายถึง ชนเผ่ามูเซอตำบลอุ้มยอม

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หมายถึง สถานที่ท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านอุ้มยอมที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร

บทที่ 2

บทบาทวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอตำ บ้านมูมยอมน ตำบลแม่ทอง อำเภอเมือง จังหวัดตาก เป็นการศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการโครงการของชุมชนเอง ซึ่งเห็นความสำคัญและความจำเป็นของกระบวนการ แนวคิด หลักการ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ว่า การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกหนึ่ง ที่นอกจากผู้เดินทางท่องเที่ยวจะได้รับความเพลิดเพลินจากการเดินทางแล้ว ยังได้รับความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เช่น การก่อสร้างบ้านเรือน วัดวาอาราม การประกอบอาชีพ การแต่งกาย อาหารพื้นบ้าน เครื่องดนตรีพื้นบ้าน ตลอดจนภาษาถิ่น นับว่าเป็นการช่วยรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ไม่ให้สูญหายทางหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ยังเป็นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นโดยตรง เช่น ค่าใช้จ่ายจากค่าอาหาร ค่าที่พัก หรือค่าใช้จ่ายซื้องานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น คนในท้องถิ่นก็จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีคุณค่า และนำไปสู่ความยั่งยืนทางการท่องเที่ยวมากกว่าการท่องเที่ยวแบบฉาบฉวย (ฤโสภา : 2545) จากหลักการและแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้กำหนดเอกสารงานวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ทั้งสิ้น 4 เรื่อง คือ

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. แนวคิดและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์
4. ชนเผ่ามูเซอตำ

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ECO-Tourism ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน (SUSTAINABLE DEVELOPMENT) ซึ่งจำเป็นต้องมีการประสานประโยชน์ระหว่างสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (ยุวดี นิรัตน์ตระกูล (2538) : ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ Eco - Tourism) การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจที่สำคัญ และจำเป็นจะต้องนำประเด็นในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมมาพิจารณา กล่าวคือ Eco - Tourism จะต้องไม่สร้างผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นและต้องให้คนในท้องถิ่นมีส่วนช่วยในการกำหนดแนวทางการพัฒนา

Eco - Tourism กระบวนการใช้ทุนธรรมชาติอย่างมีธรรมาภิบาล การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ Eco - Tourism นั้น โดยความหมายคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนธรรมชาติอย่างมีธรรมาภิบาล และให้มีความยั่งยืน และในท้ายที่สุดจะต้องคืนทุนต่อสังคม ในที่นี้หมายถึง การให้ท้องถิ่นได้มีโอกาสตั้งแต่เริ่มรับรู้ ตัดสินใจในการมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์เหล่านี้ถือเป็นกระบวนการที่สมบูรณ์ พิธีกรรมทั้งในเรื่องทุนธรรมชาติและทุนทางสังคม ซึ่งส่งผลต่อทุนทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ได้

ดังนั้น ในภาพของระบบการท่องเที่ยวทั้งหมด จึงน่าที่จะมีการเปลี่ยนเข้าสู่ Eco - Tourism กล่าวคือ ให้อำนาจการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม ดังแนวคิดของปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า

1.1 การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ซาบาทและควินเนล (Sabath and Quinnei, 1981:13) ยอมรับว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมิใช่เกิดขึ้นเฉพาะพืชกับสัตว์เท่านั้นแต่ยังรวมถึงมนุษย์ด้วย

โอดุม (Odum, 1963:60-61) นักนิเวศวิทยาแรก กล่าวไว้ว่า "มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมียุติพลต่อระบบนิเวศ การศึกษาเรื่องระบบนิเวศจึงไม่สามารถแยกออกจากมนุษย์ได้ มนุษย์ต้องพึ่งพาความหลากหลาย ของชาติพันธุ์และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิต

แนวความคิดเรื่องนิเวศวิทยาของมนุษย์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม มนุษย์ดังกล่าวแล้วมีความใกล้ชิดกับสังคมเมือง ดังนั้นปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Cultural interaction) เช่น การปรับตัวการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม ฯลฯ (อมรา พงศาพิชญ์, 2542 : 16-21) จึงแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งค่อนข้างเป็นสิ่งคมปิดติดต่อกับโลกภายนอกน้อยกว่า ระบบวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับเรื่อง ความเชื่อผีสงเวตดา (Animism) ของชองลิ่ง ของศักดิ์สิทธิ์ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:211) จึงทำให้เกิดข้อห้าม ความเชื่อ พิธีกรรม การเคารพ ความเกรงกลัว เกี่ยวกับเรื่องระบบนิเวศป่า หรือระบบดิน น้ำ ป่า เข้ามาสัมพันธ์กับชีวิตของชาวบ้านมากกว่าสังคมในเมือง การศึกษาระบบนิเวศป่าซึ่งเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ ดังกล่าวแล้วจะเน้นหนักบทบาทของมนุษย์ทางด้านวัฒนธรรม ว่ามีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า และผู้วิจัยเรียกแนวคิดนี้ว่า นิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ (Human cultural ecology) นิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ มีแนวคิดรวบยอด เพื่อประกอบการศึกษา 3 ประการคือ

1. การศึกษานิเวศวิทยา ได้แก่ เน้นความสัมพันธ์กับมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
2. การศึกษาแบบองค์รวม (Holistic) ลักษณะการศึกษาแบบองค์รวม คือ มองสรรพสิ่งเป็นหนึ่งเดียวกันมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สรรพสิ่งทั้งปวงมีความเกี่ยวข้องกัน เชื่อมโยงและสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตอย่างไร กฎเกณฑ์ ข้อห้าม ประเพณี คุณค่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ แนวความคิดดังกล่าวเกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของชีวิต

3. การศึกษานับบททางด้าน วัฒนธรรมของมนุษย์ วัฒนธรรมประกอบด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น บ้านเรือน เครื่องมือในการผลิต ฯลฯ และสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ ค่านิยม การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ วัฒนธรรมทั้งสอง ลักษณะดังกล่าวมาแล้วย่อมแสดงออกถึงการยอมรับในคุณค่าที่มีความสำคัญ แสดงออกถึงภูมิปัญญา และความมีอำนาจผสมผสานอยู่กับลักษณะอื่นๆ ดังกล่าวแล้ว ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม มีส่วนสัมพันธ์อย่างยิ่งกับวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับดิน น้ำ ป่า หรือระบบนิเวศของชาวบ้าน ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมกับระบบนิเวศจึงเป็นหนึ่งเดียวเกี่ยวข้องและปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

1.2 การท่องเที่ยว (Tourism)

การท่องเที่ยวกับการเดินทาง (Travel) สามารถใช้สลับเปลี่ยนกันได้ จนบางครั้งดูเหมือนว่าเป็นความหมายเดียวกัน แต่ถ้าพิจารณาในเรื่องความหมายและพฤติกรรมแล้วการเดินทางกับการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ในพจนานุกรมการท่องเที่ยว (The Dictionary of Tourism) ได้ให้ความหมายการเดินทางว่า " การเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปยัง

สถานที่หนึ่งโดยใช้วิธีการและวัตถุประสงค์ในการเดินทางต่างๆ กัน หรือบางครั้งเมื่อเดินทางแล้วไม่กลับมาถึงสถานที่เดิม

" (Stevens, 1990:3) หรือการเดินทาง คือ การออกจากสถานที่หนึ่งไปสู่สถานที่อื่นๆ เช่น การเดินทางออกจากบ้าน ตากปกติและการเดินทางเพื่อไปอาศัยที่อื่น(Gee, Choy and Makens, 1984:4)

สำหรับความหมายของการท่องเที่ยว ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวมิได้เน้นการให้ความหมายคำนี้มากนัก และการให้ความหมายก็แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการพิจารณาการท่องเที่ยวว่า เกี่ยวข้องกับธุรกิจ หรือกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลินของมนุษย์ การให้ความหมายนี้จึงขึ้นอยู่กับพื้นฐานดังกล่าวแล้วที่มีต่อการท่องเที่ยว (Holloway, 1993:35 ; และ Khan, Olsen and Var, 1993:544) อย่างไรก็ตาม การอธิบายความหมายของการท่องเที่ยวสามารถแยกแยะได้ ดังนี้

การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการบริการและการอำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดความสนุกสนานในการเดินทาง (Pond, 1993:35)

การท่องเที่ยว หมายถึง การจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความประทับใจ การบริการ การสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว (Mill, 1991 :359)

การท่องเที่ยว คือ การที่คนเดินทางออกจากที่พักหรือที่ทำงาน ไปยังสถานที่อื่นๆ ในระยะเวลาสั้นๆ และคนเหล่านั้นจะทำกิจกรรมต่างๆ ระหว่างพักอาศัยชั่วคราวในสถานที่ท่องเที่ยว วัตถุประสงค์ในการเดินทาง ต้องการไปเยี่ยมญาติมิตรหรือท่องเที่ยว (Holloway, 1993:3)

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจากบ้านพักเป็นการชั่วคราว ระยะเวลาสั้นๆ เพื่อไปเยี่ยมญาติมิตรหรือวัตถุประสงค์อื่นๆ ทางด้านการท่องเที่ยว (Davidson, 1993:2) เช่น การเล่นกีฬา การพักผ่อน การประชุม สัมมนา ฯลฯ

แรงจูงใจในการท่องเที่ยว เดวิดสัน (Davidson, 1993:2-4) ได้อธิบายวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวไว้ 3 ประการ

1. การท่องเที่ยวในเวลาว่าง (Leisure tourism)
2. การท่องเที่ยวในวันหยุด
3. การท่องเที่ยววัตถุประสงค์อื่นๆ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนในระยะเวลาสั้นๆ ประมาณไม่เกิน 2 เดือน การท่องเที่ยวเพื่อรักษาสุขภาพ เช่น การอาบน้ำแร่ การท่องเที่ยวเพื่อศาสนกิจ

การท่องเที่ยวจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น แหล่งท่องเที่ยวต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ หรือ 3 As (Collier and Harraway, 1997:18)

1. **สิ่งดึงดูดใจ** (Attraction) สิ่งดึงดูดใจเกิดจากสถานที่ (Sites) และเหตุการณ์ (Events) สถานที่อาจเกิดจากธรรมชาติสร้างหรือมนุษย์สร้างขึ้น แต่เหตุการณ์ที่น่าประทับใจเกิดจากมนุษย์สร้างเพียงอย่างเดียว
2. **สิ่งอำนวยความสะดวก** (Amenities) ความสะดวกสบายทำให้นักท่องเที่ยวหรือคนเดินทางเข้าไปเข้าไปถึงสถานที่ได้เร็ว ปลอดภัย และสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

3. การเข้าถึง (Accessibility) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวต้องมีระบบการขนส่ง (Transportation) ซึ่งประกอบด้วย เส้นทาง (Way) พาหนะ (Vehicle) และผู้ประกอบการ (Carrier) การขนส่งมีวัตถุประสงค์ในการลำเลียงคนและสิ่งของไปยังจุดหมายปลายทางโดยผ่านเส้นทางหรือท่าลำเลียง

1.4 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ปัจจุบันการท่องเที่ยวแบบทางเลือกแบ่งเป็น 2 ประเภท (Fennel, 1999:26-27)

1. การท่องเที่ยวเชิงสังคม - วัฒนธรรม (Social - cultural tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นให้สัมผัสกับทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมแต่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นพื้นที่ศึกษาในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติให้ความสำคัญทางด้านสังคม-วัฒนธรรม น้อยกว่าการท่องเที่ยวเชิงสังคม - วัฒนธรรม การท่องเที่ยวทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวมาแล้วจัดเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน คามหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือเชิงอนุรักษ์ ได้มีผู้ให้ความหมายหรือลักษณะของการท่องเที่ยวไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 และต่อมาก็ได้มีผู้ให้ความหมายคล้ายคลึงกัน (Fennel, 1999:30-34) อธิบายภาพรวมไว้ดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีลักษณะตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวแบบมวลชน สนใจพื้นที่ธรรมชาติ แต่ก็ไม่ใช่เลยประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมมากกว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ และเป็นการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนและรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว

สำหรับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เสนอนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Eco-tourism) ปี พ.ศ. 2538-2539 และได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพทางสังคม วัฒนธรรม วิถีของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538:10)

อัตลักษณ์ท้องถิ่นกับกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (สวก.)

ศาสตราจารย์ ดร. ยศ. สันตสมบัติ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ร่วมตั้งข้อสังเกตต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้อย่างน่าสนใจว่า ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ดังนี้ (หน้าที่ 13-15 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

1.5 ความหมายของระบบนิเวศ คือ

เรากำลังทำความเข้าใจกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ จุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวแบบนี้คือ ความยั่งยืนของระบบนิเวศ ซึ่งในภาคเหนือหมายถึง ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงคนและชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นด้วยโดยเฉพาะภาคเหนือตอนบนมีความหลากหลายมาในทรัพยากรธรรมชาติ ประเด็นที่เราพูดถึงกันน้อยคือเรื่องระบบการจัดการทรัพยากร และเมื่อเราเข้าไปทำงานกับเขาแล้วเราจะเข้าไปเสริมระบบการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้นได้อย่างไร

ที่ผ่านมการท่องเที่ยวมักจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ เช่น การใช้ป่า มีการใช้ป่ามากขึ้นในกิจกรรมการท่องเที่ยว หมายความว่า การทำความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบที่มีต่อระบบนิเวศภายใน ซึ่งระบบนิเวศมันไม่ได้อยู่โดดๆ แต่มีความเชื่อมโยงกันไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ป่า เราจึงต้องพยายามทำความเข้าใจในระบบนิเวศท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่การให้นักท่องเที่ยวเข้ามาพักผ่อนเฉยๆ แต่ต้องมาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องของระบบนิเวศท้องถิ่น เป็นการทำความเข้าใจระบบนิเวศท้องถิ่นระบบนิเวศเกษตรพื้นบ้าน ซึ่งต้องถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยวได้เข้าใจว่าทุกสิ่งมันมีความสัมพันธ์กันอย่างไร มันไปโยงกับชีวิตอย่างไร ไปโยงกับระบบความสัมพันธ์พื้นราบอย่างไร ประเด็นที่สำคัญคือชุมชนต้องเข้าใจฐานทรัพยากรของตนเอง ซึ่งตรงนี้สำคัญมากในการปูพื้นฐานในการจัดการทรัพยากร และจะนำไปสู่ความสามารถในการถ่ายทอดสู่นักท่องเที่ยวได้ ยกตัวอย่าง เช่น ในป่าที่เดินนั้นเราผ่านอะไรมาบ้าง มีการตัดยอดจากภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้าน เช่น พานักท่องเที่ยวไปดูนกบนคอกยปากเกาะงู ต้องสามารถบอกชื่อนกเป็นภาษาละตินได้ด้วย และสามารถสื่อกับนักท่องเที่ยวดได้ด้วย เด็กหนุ่มสาวในท้องถิ่นต้องเอามาฝึกให้เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้ได้ เราจำเป็นจะต้องสร้างตัวชี้วัดบางตัว...เวลาที่เรายกพานักท่องเที่ยวคือการอนุรักษ์ระบบนิเวศอย่างยั่งยืน แล้วความยั่งยืนจะวัดได้อย่างไร อันนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจ เราอาจจะวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งในแต่ละพื้นที่ที่ตัวชี้วัดก็อาจจะแตกต่างกัน ตามบริบทของพื้นที่ อีกประเด็นที่เราคุยกันค่อนข้างน้อยในหลายโครงการไม่ได้พูดถึงเลยคือเรื่องของ ความสามารถในการรองรับของทรัพยากร (Carry capacity) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่การสูมด้วยนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ดังตัวอย่างจากเชียงใหม่สองสื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้คนแม่ฮ่องสอนต้องซื้ออาหารราคาแพง เพราะนักท่องเที่ยวมาแย่งกินหมด หรือกรณีของงานวิจัยที่บอกว่าข้างไม่ได้ทำลายธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันเราต้องคำนึงด้วยว่าป่าแห่งหนึ่งจะสามารถเลี้ยงช้างได้สักกี่เชือก ความสามารถในการรับรองนักท่องเที่ยวย่อมไม่ยั่งยืน

ประเด็นวัฒนธรรม คือ

ความเข้มแข็งของชุมชน ปัญหาที่เจอชาวบ้านหลายกลุ่ม เช่น อาข่า กระเหรี่ยง ม้ง คนเหล่านี้มักจะเป็นกลุ่มคนที่ถูกทำให้ไม่มั่นคงโดยรัฐ ถูกทำให้พวกเขาไม่เชื่อมั่นในตนเอง เช่น การทำลายป่าไม้ ฝิ่น ความมั่นคงของชาติหลายๆ คนมองว่าพวกเขาล้มหลัง ด้อยการศึกษา แต่ขณะเดียวกันคนเหล่านี้ก็ตกเป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยว เป็นกลุ่มที่ถูกใช้เงินองค์ประกอบสำคัญในการท่องเที่ยว ประเด็นที่สำคัญ คือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับวัฒนธรรมท้องถิ่น การสร้างศักดิ์ศรีให้กับวัฒนธรรมท้องถิ่น การท่องเที่ยวไม่ใช่การไปดูคนหน้าตาแปลก แต่งตัวแปลก แต่ต้องเป็นการให้ความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันกับเรา จะต้องให้ความเคารพทางอัตตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ในความเป็นจริงแล้วการท่องเที่ยวสามารถทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดการฟื้นฟูพลังภายในของท้องถิ่น และทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการถ่ายทอดสู่นักท่องเที่ยวได้ เราต้องมองวัฒนธรรมเป็นทุนไม่ใช่จุดขายเป็นทุนที่สะสมได้ ออกผลได้ สามารถต่อยอดไปสู่ความเข้าใจ ความเคารพในมนุษย์ที่แตกต่างจากเรา ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทางสังคม รูปแบบการท่องเที่ยวจึงต้องมีความหลากหลายเฉพาะบริบทพื้นที่

1.6 การบริหารจัดการการท่องเที่ยว คือ

การจัดการท่องเที่ยวต้องเป็นการจัดการขององค์กรชุมชน แต่ในความเป็นจริงแล้วชุมชนจะทำใดๆ ไม่ได้ การจัดการท่องเที่ยวไม่ใช่สิ่งที่องค์กรชาวบ้านจะทำได้ตามลำพังได้ การจัดการนั้นเรามักพูดเสมอว่า ทำอย่างไรให้องค์กรชาวบ้านเข้มแข็งแต่โอกาสที่จะเกิดการทะเลาะกันมีมากมาย ไม่ว่าจะเป็นระหว่างชุมชนหรือในชุมชนเดียวกัน ต้องเข้าใจว่าเรื่องของท่องเที่ยวในบางเรื่องมันเป็นเรื่องของผลประโยชน์ การบริหารจัดการที่อยากเห็นคือ การบริหารจัดการแนวตั้ง การสร้างเครือข่ายพหุภาคีระหว่างกลุ่มต่างๆ อาทิ อบต. ชมรมท่องเที่ยว จังหวัด นักวิจัย ททท. รัฐ เอกชน การสร้างพหุภาคีตรงนี้สำคัญมากที่จะไปสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการจัดการท่องเที่ยวชาติอันใดอันหนึ่งสำเร็จยาก ฉะนั้นเราจึงดึงส่วนใดส่วนหนึ่งออกไม่ได้

ประเด็นสำคัญ คือ ทั้งหมดทุกอย่างประกอบจะต้องสานกันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการร่วมกัน ในระดับองค์กร ชุมชนต้องมีการเพิ่มศักยภาพภาคีคู่หูท้องถิ่น ต้องอาศัยนักวิชาการเข้าไปช่วยไม่ใช่ทำกันอย่างมั่วๆ โดยทำกันเองเสริมศักยภาพการจัดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม หรือกระทั่งการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว ซึ่งลำพังชาวบ้านเองก็ไม่ว่า นักท่องเที่ยวต้องการอะไร มีความจำเป็นที่ภาคเอกชนต้องเข้าไปบอก เพื่อให้เขาสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ การแบ่งปันผลประโยชน์เป็นเรื่องใหญ่มากของการจัดการ เพราะการท่องเที่ยวที่นั่นอันสูงศักดิ์เกิดกับคนรวย คนรวยเท่านั้นที่มีช้าง มีบ้านหลังใหญ่สำหรับแบ่งให้นอน การสร้างแรงจูงใจให้กับชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมก็สำคัญ ในขณะที่เดียวกันคนหลายกลุ่มต้องได้รับผลประโยชน์ เราไม่อยากจะเห็นการท่องเที่ยวเป็นรายได้หลักเพียงอย่างเดียวของชาวบ้าน สิ่งสำคัญคือ เราจะทำอย่างไรให้ชาวบ้านเกิดแรงจูงใจในการจัดการ

นโยบาย คือ

ถ้าทำการวิจัยแล้วไม่นำเสนอสู่ระดับนโยบายคงไม่มีค่า นโยบายเขียนไว้เฉยๆ ก็ไม่ได้ ต้องนำไปสู่แผนงานที่ปฏิบัติจริงจากล่างสู่บน แต่ละพื้นที่มีศักยภาพ มีข้อจำกัดอย่างไรในการท่องเที่ยว นโยบายจึงไม่ใช่แบบเดียวที่เป็นสูตรสำเร็จ นโยบายต้องวางอยู่บนฐานของความรู้ การสร้างองค์ความรู้ของฐานทรัพยากรของป่าประเภทต่างๆ และนำข้อมูลพวกนี้ต้องกลับไปสู่ชาวบ้าน นักท่องเที่ยว ในรูปของ Internet เช่น จะไปแม่สายมีโปรแกรมอะไรอย่างอื่นอีกหรือไม่ที่น่าจะไป นำเอาฐานข้อมูลพวกนี้มาสร้าง Packet ในการท่องเที่ยว ซึ่งรัฐต้องเข้าไปเสริม จำเป็นต้องเอาเงินของรัฐเข้ามาสร้างให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อไม่ให้เกิดการลักลั่นกัน ซึ่งแต่ละที่จำเป็นต้องมีระบบการบริหารจัดการที่เฉพาะ เราต้องนำเสนอสิ่งที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ที่สำคัญเราต้องบริหารประเทศด้วยความรู้ ไม่ใช่ใช้ความเห็น โจทย์ของการท่องเที่ยวที่อยากเห็นคือ การแสวงหานโยบายและระบบการจัดการที่เอื้อให้เกิดความสมดุลระหว่างรายได้กับการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นสิ่งที่ต้องขับเคลื่อนต่อก็คือ การสังเคราะห์ความรู้เพื่อนำไปตอบโจทย์ใหญ่ให้ได้

การตลาด “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (สกว.)

การใช้กลยุทธ์ส่วนผสมทางการตลาด (Marketing mix) อันได้แก่ Product / Price / Place และ Promotion หรือที่เรียกย่อๆ ว่า 4Ps เป็นกลยุทธ์หรือเครื่องมือที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้การตลาดประสบความสำเร็จ ซึ่ง P ทั้ง 4 ตัวนี้ เป็นความรู้พื้นฐานที่สุดของนักศึกษาวិชาการการตลาดทุกคน ซึ่งได้แก่

1. **Product** หมายถึง ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ สินค้า บริการ หรือความคิดที่จะเสนอขายต่อผู้บริโภค สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้วสินค้าที่จะเสนอขายก็คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นของดีที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งแต่ละแห่งก็

จะมีของดีเป็นของตนเอง บางแห่งก็เหมือนกัน บางแห่งก็แตกต่างกันเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น แต่สำคัญคือแต่ละชุมชนจะต้องมีจุดขายที่เป็นจุดเด่น เป็นเอกลักษณ์หรือเป็นตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (Product Position) ที่ทำให้แต่ละชุมชนแตกต่างกัน จุดเด่นนี้ต้องสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังนั้นแต่ละชุมชนก็จะมีอัตลักษณ์เป็นจุดขาย

สิ่งอำนวยความสะดวก ที่เตรียมไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวจะไม่ลำบาก แต่ก็ไม่ใช่ที่จะให้นักท่องเที่ยวสบายจนเกินไป โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแบบ (Home Stay) อาจต้องมีการจัดเตรียมห้องพัก ปรับปรุงห้องน้ำ การจัดหาอาหาร สำหรับนักท่องเที่ยวแยกต่างหากจากเจ้าของบ้าน เพราะเจ้าของบ้านที่ทำกินเองนักท่องเที่ยวอาจจะกินไม่ได้ เป็นต้น สิ่งอำนวยความสะดวกนั้นต้องไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชน

ความพร้อมทางด้านจิตใจ คือการพร้อมที่จะรับคนแปลกถิ่น ต่างประเพณีเข้าภายในชุมชน ไม่เกิดการต่อต้าน หรือตื่นตระหนก โยนถ้อยไปตามวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวอาจนำเข้ามาด้วย การเข้าใจปรัชญาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความภาคภูมิใจยึดมั่นผูกพันในชุมชนท้องถิ่น รวมไปถึง การรู้จักคิด วิเคราะห์ และรู้จักการตัดสินใจเลือกจะเป็นปรกาศการที่ป้องกันวัฒนธรรมด้านลบไม่ให้ส่งผลกระทบต่อชุมชนได้

การสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้า หรือนักท่องเที่ยว (Satisfaction) ให้ลูกค้าเกิดความประทับใจ มีความเข้าใจในชุมชน จำเป็นต้องมีบุคคลหรือผู้สื่อความหมายเพื่อนำนักท่องเที่ยวไปสู่จุดหมายที่นักท่องเที่ยวต้องการ และทำหน้าที่ในการสื่อความหมาย แต่ผู้สื่อความหมายจะต้องเข้าใจนักท่องเที่ยวที่ตนกำลังนำเที่ยวว่าเขาต้องการอะไร โดยทั่วไปนักท่องเที่ยวต้องการพักผ่อนโดยการดื่มด่ำกับความงาม ความพิศวงของธรรมชาติ สิ่งที่เขาอยากรู้จึงไม่ใช่องค์ความรู้ทางวิชาการที่หนักอึ้ง และตึงเครียด การสื่อความหมายจึงไม่ต้องยึดเยี่ยดอะไรใส่เข้าไปในสมองของนักท่องเที่ยวอย่างมากมาย ผู้สื่อความหมายจึงต้องมีทักษะในการสังเกต เพื่อที่จะสื่อในเรื่องที่สอดคล้อง ตรงกับความอยากรู้ของนักท่องเที่ยว ผู้สื่อความหมายนี้เองยังเป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้ให้นักท่องเที่ยวกลับมาอีก หรือทำให้นักท่องเที่ยวกลับไปบอกผู้อื่นให้มาเที่ยวที่นี่ได้ เป็นคนสำคัญที่จะเชื่อมโยง ถักร้อย นักท่องเที่ยวให้เข้าถึงชุมชนหรือพื้นที่ได้

นอกเหนือจากแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนที่เป็นจุดขายแล้ว การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว เป็นการสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้ามากขึ้นด้วย เช่น ฤดูกาลช่วงไหนที่เหมาะสม เมื่อเข้าสู่ชุมชนแล้วนักท่องเที่ยวจะได้ชมอะไร บ้าง แต่ละจุดมีการเดินทางเป็นอย่างไร เป็นต้น

2. Price หมายถึง การตั้งราคา คือค่าบริการสำหรับนำเที่ยวภายในชุมชน พื้นที่ วิเคราะห์จากพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Consumers Behavior) แล้ว ราคาจะมีผลกระทบต่อการจัดสินใจเลือกที่จะเที่ยวในโปรแกรมของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อยมาก เพราะนักท่องเที่ยวจะพิจารณาถึงทรัพยากรในชุมชนหรือพื้นที่ว่าจะตอบสนองความต้องการของตนได้หรือไม่มากกว่า

การตั้งราคาของธุรกิจท่องเที่ยว โดยทั่วไปมักเป็นการตั้งราคาบนฐานของความยินดีที่จะจ่ายของลูกค้า หรือความสามารถที่จะจ่ายได้ของลูกค้า ในขณะที่ผู้ประกอบการนำเที่ยวก็พอใจที่จะรับในจำนวนที่ตนเองระบุ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจกำหนดราคาค่าบริการนำเที่ยวโดยการแสดงรายละเอียดของเงินที่นักท่องเที่ยวได้ชำระว่าจ่ายเป็นค่าอะไรบ้าง เพื่อจ่ายให้แก่ผู้สื่อความหมาย ค่าอาหาร ค่ายานพาหนะ ค่าบริการจัดการ ค่าบำรุงชุมชน เป็นต้น เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงความเหมาะสม วิธีการในการจัดด้านราคาเช่นนี้เป็นความเห็นร่วมกันของกลุ่มที่สนทนาในเรื่องของการตลาด

3. **Place** หมายถึง ช่องทางในการจัดจำหน่าย คือวิธีการที่จะทำอย่างไรให้การท่องเที่ยวสามารถเสนอขายแก่ลูกค้าได้และลูกค้าจะซื้อบริการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างไร กลยุทธ์นี้ก็คงเหมือนกับการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งใช้วิธีการขายตรง อาจขายเองโดยผ่านระบบการออนไลน์ของระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ หรือขายผ่านบริษัทนำเที่ยว ผ่านเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ก็ต้องตกลงกันอย่างชัดเจนว่าจะต้องจ่ายเป็นค่าจัดการทางการตลาดให้แก่ตัวแทนเท่าไร

4. **Promotion** หมายถึง การส่งเสริมทางการตลาด เป็นการติดต่อสื่อสารทางการตลาดเพื่อให้ลูกค้าได้รู้จักชุมชนของเรา เพราะถ้าหากขาดการติดต่อสื่อสารแล้ว ลูกค้าที่อยู่ทุกมุมโลกก็คงไม่รู้จักท้องถิ่นของเรา เมื่อไม่รู้จักก็ไม่มาเที่ยว เมื่อมาเที่ยวชุมชนก็ไม่มีรายได้จากการท่องเที่ยว ดังนั้นการส่งเสริมทางการตลาดจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้การตลาดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำเร็จ

การส่งเสริมการตลาด จะมีเครื่องมือในการส่งเสริมที่เป็นพื้นฐานอยู่ 4 อย่าง คือ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การขายโดยพนักงาน และการส่งเสริมการขาย

ในเครื่องมือทั้ง 4 ประการนี้ การประชาสัมพันธ์มีความสำคัญสำหรับการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากกว่าเครื่องมือในการส่งเสริมการตลาดตัวอื่นๆ เหตุที่ว่าการโฆษณามักเป็นการสื่อสารในวงกว้าง มุ่งที่กระตุ้นให้เกิดการซื้อ โดยการสร้างให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ และรู้จักชุมชนในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งจะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก แต่ธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีข้อจำกัดคือ การเป็นธุรกิจขนาดเล็ก และขาดแคลนเงินทุนจึงควรหลีกเลี่ยงกลยุทธ์นี้ เช่นเดียวกับการขายโดยพนักงานขายหรือการส่งเสริมการขาย ซึ่งจะทำให้คุณค่าหรือความภาคภูมิใจของท้องถิ่นลดน้อยลง ดังนั้นการประชาสัมพันธ์จึงมีความเหมาะสมมากกว่า เพราะการประชาสัมพันธ์มีจุดหมายเดียวกันกับการโฆษณา แต่ใช้เงินน้อยกว่า หรืออาจไม่ได้ใช้เลย ที่สำคัญไปกว่านั้นการประชาสัมพันธ์ความน่าเชื่อถือมากกว่าการโฆษณา ดังนั้นสำหรับธุรกิจชุมชน เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว การประชาสัมพันธ์จะเหมาะสมมากกว่า

แม้การประชาสัมพันธ์จะเหมาะสม แต่สำหรับธุรกิจเล็กๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่จัดการโดยชุมชนแล้วอาจมีความยุ่งยากที่จะจัดการเองโดยลำพัง การใช้ปัจจัยภายนอกบางอย่างก็อาจจะเป็นการหนุนช่วยนี้ได้ เช่น การรวมกันเป็นเครือข่ายของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่างๆ หรือใช้การสนับสนุนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่มีนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวก็ทำให้ลดภาระในการจัดการการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและทำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพราะการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นระยะๆ และต่อเนื่อง เช่น การทำเทรคไซวี่ในต่างประเทศ การจัดกิจกรรมถนนคนเดินที่ถนนท่าแพในเดือนกุมภาพันธ์ หรือนิตยสาร ททท. ในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ของตน และหากมีศักยภาพเพียงพอ ก็อาจจะมีเว็บไซต์เป็นของตนเอง สร้างระบบเชื่อมโยงเครือข่ายข้อมูลกับพันธมิตร เช่น เครือข่าย หรือ ททท. ก็ไม่ใช่เรื่องที่ยุ่งยากหรือใช้ทุนมากเกินไป

1.7 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการจัดการทรัพยากรเพื่อเศรษฐกิจของชุมชน

กระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก เมื่อครั้งที่มีการประชุม " Earth Summit " ปี 1992 ณ เมือง Rio De Janeiro ประเทศ Brazil (บทความเชิงสังเคราะห์งานวิจัย ชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สวก.) มีส่วนผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ด้านที่ประกอบไปด้วย

1. กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
2. กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาและเรียนรู้
3. กระแสความต้องการการพัฒนาคน

จากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ด้านดังกล่าวได้มีผลต่อการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยว และระบบการจัดการท่องเที่ยวในการหาทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เพื่อการตอบสนองต่อความต้องการและทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม (Conventional Tourism) แบบเดิมๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา แนวคิดในการนำเสนอการท่องเที่ยวอันเป็นทางเลือกใหม่นี้ มีชื่อเรียกอย่างหลากหลาย เช่น Green Tourism, Bio Tourism, Sustainable Tourism, Conservation tourism, Responsible Tourism และการจัดการท่องเที่ยวที่นิยมและแพร่หลายที่สุดในเวลานี้คือ " Ecotourism " เป็นคำที่ใช้เรียกการท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลักแต่ในการอ้างอิงอย่างเป็นทางการยังไม่มีชื่อภาษาไทย บางครั้งก็เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, การท่องเที่ยวเชิงศึกษาระบบนิเวศ, การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อม, การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์, นิเวศสัญจร, นิเวศท่องเที่ยว และ ฯลฯ ดังนั้น การปรับตัวขององค์กรที่ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวจึงอนุโลมให้มีการเรียกขาน " Ecotourism " ว่า หมายถึง " การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ "

1.8 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : คำนิยามและความหมาย

รายงานสรุปผลการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ จัดทำโดย สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้รวบรวมและกำหนดนิยามของ " Ecotourism " ไว้ว่า " การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน "

คำจำกัดความดังกล่าว สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมในแต่ละข้อความเพื่อความสมบูรณ์ขององค์ประกอบจากลักษณะพื้นฐานของ Ecotourism ดังนี้

อะไร (what)

- **การท่องเที่ยว** กระบวนการท่องเที่ยวมีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยว และบริการการท่องเที่ยวที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวถึงเป็นกระบวนการที่ตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวโดยมีเป้าหมายทางสังคม และเศรษฐกิจ

- **อย่างมีความรับผิดชอบ** เป็นการขยายกระบวนการท่องเที่ยวที่ครอบคลุมถึง รูปแบบการท่องเที่ยวและพฤติกรรมที่มีความรับผิดชอบต่อการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมของผู้เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว บริการการท่องเที่ยว การตลาด นักท่องเที่ยว รวมทั้งผู้เกี่ยวข้อง

ที่ไหน (Where)

- **แหล่งธรรมชาติ** หมายถึง Natural Attraction ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมาย (Destination) ของการท่องเที่ยว แหล่งธรรมชาตินี้อาจมีองค์ประกอบเฉพาะที่เป็นธรรมชาติ หรือ องค์ประกอบอื่นๆ ด้วย จุดเน้นของการท่องเที่ยวคือ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญคือความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ที่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยว

แหล่งธรรมชาตินี้อาจไม่จำกัด หรือจำเป็นต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามที่กำหนดไว้ก็ได้ หากมีการท่องเที่ยวขึ้นในพื้นที่ใด ๆ สามารถจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้

- **ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะกิจ** เอกลักษณ์คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์ประกอบของแหล่งที่เป็นจุดหมายการท่องเที่ยว เอกลักษณ์ที่มีความหมายกว้างๆ ที่เป็น (Identity) หรือเฉพาะเจาะจงที่เป็นลักษณะจริงแท้ ณ ที่นั้น (Authentic) หรือ เกิดขึ้นเฉพาะถิ่น (Endemic) หรือไม่เหมือนใคร (Unique) ทั้งนี้มุ่งเน้นที่ระบบนิเวศ (Ecosystem) ของพื้นที่นั้นๆ เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนี้ นอกจากเป็นสิ่งดึงดูดใจการท่องเที่ยวแล้ว ยังเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ไม่ให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว หากมีการเปลี่ยนแปลงต้องเป็นไปตามธรรมชาติ

- **แหล่งวัฒนธรรม** เป็นการมุ่งเน้นจุดหมายการท่องเที่ยว (Destination) ที่เป็นแหล่งธรรมชาติรวมถึงวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน วัฒนธรรมในที่นี้หมายรวมถึงผลิตผลของมนุษย์อื่นๆ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งโบราณคดีในสถานที่นั้นๆ แหล่งวัฒนธรรมเป็นผลิตผลความเจริญของมนุษย์ เป็นวิถีชีวิตที่พัฒนาจากลักษณะบุคคลจนเป็นสังคมดัดแปลง เปลี่ยนแปลงธรรมชาติ เป็นกระบวนการพัฒนาของมนุษย์ที่ยากจะหยุดยั้งได้ ความแตกต่างของแต่ละวัฒนธรรมเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

- **ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ** หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้จำกัดแหล่งวัฒนธรรมเฉพาะที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องหรือมีวิถีวัฒนธรรมตามธรรมชาติเป็นวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ภายใต้ หรือเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็นสำคัญ แหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นกับแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ จึงกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีรากฐานอยู่กับธรรมชาติ (Natural-based)

มีวิธีการทำอย่างไร (How)

- **โดยมีกระบวนการเรียนรู้** คือ เป็นกระบวนการที่ขาดไม่ได้ของการท่องเที่ยวประเภทนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) จะเกิดขึ้นในทุกขณะทุกขั้นตอนของการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งจะทำให้มีการส่งเสริมประสบการณ์ที่ดี และมากขึ้นตามลำดับ

- **ร่วมกันในหมู่ผู้เกี่ยวข้อง** คือ การเรียนรู้ ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่รวมถึงผู้เกี่ยวข้องรวมทั้งผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว และประชาชนท้องถิ่น

- **ภายใต้การจัดการ** คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการจัดการที่ดี ถูกต้องตามหลักวิชาการ ต้องมีการเตรียมการวางแผนพัฒนาและปฏิบัติอย่างถูกต้อง

- **สิ่งแวดล้อม** คือ สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว จะต้องได้รับการจัดการเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบทั้งต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และสิ่งแวดล้อมโดยรวม สิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ และ/หรือวัฒนธรรม

- **อย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น** คือ การจัดการที่มีลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม (Involvement Participation People) ท้องถิ่นในที่นี้อาจหมายถึง ชุมชน (Community) หรือประชาชน (People, Local People) หรือรัฐบาลท้องถิ่น องค์กรปกครองท้องถิ่น (Local Government) ก็ได้ ทั้งนี้ควรเป็นท้องถิ่นที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง และประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้กำกับองค์กร อย่างเป็นทางการไปโดย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีสิทธิในการควบคุม ดูแลกระบวนการการท่องเที่ยว โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่การสำรวจ วางแผน จัดการ ดำเนินการ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดรายได้หรือผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นแล้ว ยังชี้ถึงความสำคัญของท้องถิ่นและเป็นกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนอีกด้วย

ท้องถิ่นในการพัฒนาเชิงนิเวศจะให้ความสำคัญและเน้นประชาชนในพื้นที่ (Biophere) มีความสำคัญและควรได้รับการจัดการให้มีส่วนร่วมเช่นกัน

มีจุดประสงค์ใด (For What)

- **เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึก** คือ เป็นการระบุดึงวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว หรือกระบวนการเรียนรู้วิธีการจุดการที่ต้องมุ่งให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดจิตสำนึก (ภาวะจิตที่ตื่นและรู้ตัวและสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าประสาทสัมผัสที่ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสด้วยกาย) อย่างแท้จริง ไม่เพียงแต่มีความเข้าใจเท่านั้น แต่สามารถปฏิบัติได้อย่างเป็นธรรมชาติโดยอัตโนมัติ

- **ต่อการรักษาระบบนิเวศ** คือ จิตสำนึกที่ได้ จะเป็นไปเพื่อเกิดการรักษาระบบนิเวศของแหล่งไว้ไม่ให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป โดยให้คงสภาพการปฏิสัมพันธ์อย่างสมดุล ไว้ให้นานที่สุด

- **อย่างยั่งยืน** คือ โดยจะส่งผลต่อเนื่องถึงการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งจะเกิดขึ้นในความยั่งยืนของทุกองค์ประกอบ อันอยู่ในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ตาม Agenda 21 UNCED, 14 June 1992 ที่ Rio De Janeiro, Brazil.

จากการรวบรวมและกำหนดนิยามใหม่ตลอดจนให้ความหมายใหม่ของ " Ecotourism " ดังกล่าว ได้เป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวให้กับหลายองค์กร แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับพบว่าหลายๆ องค์กรและหน่วยงานทั้งภาครัฐภาคเอกชนยังมีความเห็นที่ไม่สอดคล้อง นิยามและความหมายดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติจริงตามแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวของบริษัทต่างๆ ทางภาคเหนือ

1.9 องค์ประกอบหลักของ " Ecotourism "

ดังที่ Dr. Ralf Buckley ผู้อำนวยการ International Center of Ecotourism Research แห่ง Griffith University ประเทศ Australia ได้ให้แนวคิดของ " Ecotourism " ไว้ 5 ประการ กล่าวคือ

1. ว่าด้วยการท่องเที่ยวที่ถูกจัดการดูแลอย่างยั่งยืนด้วยรูปแบบ และการบริหารที่ถูกต้อง
2. เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ
3. มีการศึกษา การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก
4. ต้องเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์
5. เป็นการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว

จากแนวคิดดังกล่าว สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้ดัดแปลงความคิดของ Ralf Buckley และพัฒนามาสู่องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทย 4 ด้าน ดังนี้ (หน้า ที่ 20-23 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

1. **องค์ประกอบด้านพื้นที่** คือ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identify or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้ รวมถึง

แหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Ecosystem) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature - based Tourism)

2. **องค์ประกอบด้านการจัดการ** คือ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible Travel) และจะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (No or Low Impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษและควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการที่ยั่งยืน (Sustainable Manged Tourism)

3. **องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ** คือ เป็นการท่องเที่ยวที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อตระหนักและปลุกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)

4. **องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม** คือ เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of local community of People participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local benefit) โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี่เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation - based tourism)

1.10 **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการพัฒนา (หน้า 195-210 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ยศ สันตสมบัติ)**

“ โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการปรับตัวทางวัฒนธรรมและศักยภาพในการจัดการทรัพยากรชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ”

ได้มองเห็นเด่นชัดขึ้นเป็นลำดับว่า การประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำต้องพิจารณาอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุมถึงเงื่อนไขและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างชุมชนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและชุมชน กับสังคมภายนอกอย่างรอบด้านและเป็นพลวัต ด้วยเหตุนี้เองกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงประกอบไปด้วยแนวคิดหลัก 5 ประการดังต่อไปนี้

แนวคิดประการแรก คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมธรรมชาติในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมิได้เป็นประสบการณ์ที่หยุดนิ่งไร้ความเคลื่อนไหว หากแต่เป็นกรของชุมชนโดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหภาค การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและธรรมชาติแวดล้อม เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เราเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอกและช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน การที่ภาคเอกชนเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยวซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว อาจทำให้ธุรกิจภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ประโยชน์แต่

ในขณะเดียวกัน ก็มีผลในด้านการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมธรรมชาติและ ความยากจน เพราะชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการการท่องเที่ยวและไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของการที่ตนเองได้อย่างต่อเนื่อง การพิจารณาการท่องเที่ยวในบริบทของการพัฒนาที่เน้นทิศทางเดียว คือ การเจริญเติบโตขยายตัวทางเศรษฐกิจเท่านั้น ช่วยให้เราทำความเข้าใจกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับสังคมภายนอกได้อย่างชัดเจน

แนวคิดประการที่สอง คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกันโดยไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นทำการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมชาติภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้มีลักษณะเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้นโดยเน้นการรักษาสภาพความสมบูรณ์ของผืนป่า สายน้ำ ผืนป่า นก และสัตว์ป่าไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชม และชุมชนได้รับประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันมีการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวออกไปในวงกว้างเพื่อให้สมาชิกของชุมชนทั้งหมดได้รับอานิสงค์จากการท่องเที่ยวโดยตรง การพิจารณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ช่วยให้เรามองเห็นว่าความเป็นธรรมชาติทางสังคมเป็นเงื่อนไขของความสำคัญของความเป็นธรรมของระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงระบบนิเวศจะประสบความสำเร็จได้ มี賴บนพื้นฐานความสำนึกในคุณค่าของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังคงขึ้นอยู่กับหลักการสำคัญของการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ที่ทำการอนุรักษ์ธรรมชาติได้รับประโยชน์โดยตรงจากการกระทำของตน

แนวคิดประการที่สาม คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติทางวัฒนธรรม ในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีแตกต่างกันออกไป มุมมองทางด้านวัฒนธรรมเน้นการให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรีและสิทธิในการเป็นมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มิใช่มองคนเป็นสัตว์ประหลาดและเปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการละเมิดจาง้วงความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนในท้องถิ่น ในทางตรงกันข้ามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมุ่งเน้นให้ชุมชนในท้องถิ่นมีสำนึกและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน

แนวคิดประการที่สี่ คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคม หรือความพยายามของชุมชนในการปรับตัวภายในบริบทและสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตร และการประกอบอาชีพของชาวบ้านกับระบบนิเวศตลอดจนการสร้างสรรคความเป็นธรรมภายในสังคมและการรวมตัวเพื่อต่อสู้กับการเอาเปรียบจากบริษัทนำเที่ยวจากภายนอกชุมชน

แนวคิดประการที่ห้า คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยนัยนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีตประเพณี อันหลากหลายของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และยังเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมไปพร้อมกัน ในสภาวะที่ชุมชนชนบทมากมายหลายแห่งทั่วประเทศกำลัง

เผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤติด้านของปัญหาความยากจนและความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงจะเป็นส่วนหนึ่งของคำตอบในการแก้ปัญหาอันพึงได้รับการสนับสนุนส่งเสริมเป็นอย่างยิ่ง

การสังเคราะห์ภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดแม่ฮ่องสอน บนฐานของข้อมูลจากการศึกษาวิจัยในพื้นที่ต่างๆ โดยจำแนกประเด็นในการนำเสนอต่อไปนี้คือ

1. การท่องเที่ยว ทัศนียภาพชาติพันธุ์และปัญหาความด้อยพัฒนาของคนชาวเขา
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ศักดิ์ศรีและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม
4. ศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว
5. การท่องเที่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน
6. ปัญหา ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
7. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.11 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้น โดยมีสาเหตุจากแนวโน้ม 2 ประการมาบรรจบกัน คือ แนวโน้มเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และแนวโน้มเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงเรื่องอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถสรุปเป็นสาระสำคัญได้ดังนี้

1. แนวโน้มเรื่องการอนุรักษ์

การที่ประชากรเพิ่มขึ้นและภาวะทางเศรษฐกิจถดถอยในหลายประเทศ กิจกรรมการพัฒนาต่างๆ อย่างเช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทำเหมืองแร่ และการเกษตรเกิดขึ้นภายในและบริเวณทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศ จนทำให้ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมและผลที่ตามมาคือ ความไม่ยั่งยืนของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายจึงได้พยายามผสมผสานเรื่องของการอนุรักษ์เข้ากับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ประโยชน์พื้นที่อนุรักษ์ที่จัดตั้งขึ้นก่อนหน้าแล้ว และที่กำลังประกาศจัดตั้งขึ้นให้เป็นแหล่งพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการสงวนรักษาระบบนิเวศตามธรรมชาติ ทั้งนี้ โดยการส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยวในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ อย่างเช่น อุทยานแห่งชาติ ด้วยความเชื่อว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งที่เปิดโอกาสให้มีการจ้างงานและสร้างรายได้จำนวนมาก ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจให้แก่ราษฎรในชนบท เพื่อจะได้ตระหนักถึงความสำคัญและหันมาช่วยกันสนับสนุนการสงวนรักษาพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนเป็นแรงผลักดันให้กลุ่มอนุรักษ์และประชาชนทั่วไปยอมรับทั่วกันว่า การท่องเที่ยวมีการวางแผนที่ดีจะมีศักยภาพใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติและพื้นที่อนุรักษ์ประเภทอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี

2. แนวโน้มเรื่องการท่องเที่ยว

สำหรับแนวโน้มเรื่องการท่องเที่ยวนั้น ปรากฏค่อนข้างแจ่มชัดในระยะ 7-8 ปี ที่ผ่านมามนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการใช้เวลาว่างในการเดินทางท่องเที่ยวโดยมีแนวโน้มว่าต้องการการท่องเที่ยวแบบผจญภัย เข้าไปมีส่วนร่วมและ

สัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างแท้จริง นอกจากนี้นักท่องเที่ยวก็ยังอยากที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสถานที่ที่ไปเยือนตั้งแต่เรื่องระบบนิเวศไปจนถึงชนิดพันธุ์พืชและ หรือสัตว์ที่หายาก หรือกำลังจะสูญพันธุ์ และประเด็นปัญหาด้านการอนุรักษ์ เช่น การสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ การลักลอบล่าสัตว์ป่า ฯลฯ ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้นตามลำดับตามอุทยานแห่งชาติและพื้นที่อนุรักษ์ประเภทอื่นๆ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สาเหตุสำคัญจากการตื่นตัวและให้ความสนใจเกี่ยวกับคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นในประเทศต่างๆ ทั่วโลก จากแนวโน้มสองประการดังกล่าวข้างต้นมาบรรจบกันส่งผลทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศขึ้น ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงมีความหมายมากกว่าการท่องเที่ยวแบบธรรมดา แต่จะหมายความรวมไปถึงการท่องเที่ยวจะต้องมีการอนุรักษ์ควบคู่ไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในแง่ของแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแนวใหม่ โดยทำการศึกษาถึงตัวอย่างการปฏิบัติ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในประเทศต่างๆ แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (วรรณพร วนิชชานุกร (2540) ศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่แนวความคิดของการท่องเที่ยวแนวใหม่ ให้แก่นักศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนการสร้างความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการแปลความคิดสู่การปฏิบัติตลอดจนการนำมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทยผลการศึกษการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในประเทศต่างๆ พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น และการได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม รวมทั้งปัจจัยทางการเมือง นโยบายของรัฐบาลนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของระบบนิเวศมากที่สุด ดังนั้นการควบคุมจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว คือ การใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยว โดยที่ยังสามารถรักษาความสมดุลของระบบนิเวศให้คงอยู่ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ควรมีการร่วมมือกันเพื่อให้การควบคุมจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือเชิงนิเวศ มีการท่องเที่ยวอยู่หลายชนิดหลายประเภทที่สำคัญๆ และมีบทบาทมากอย่างหนึ่งคือการท่องเที่ยวการเดินป่า จึงมีการศึกษาถึงสถานการณ์ปัจจุบัน และแนวโน้มการขยายตัวของท่องเที่ยวการเดินป่าในประเทศไทย เปรียบเทียบกับประเทศมาเลเซีย และอินโดนีเซีย เพื่อหารูปแบบพฤติกรรมและปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว (ปัสตรี อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ, 2535) รวมตลอดถึงเพื่อวัดผลกระทบของการท่องเที่ยวการเดินป่า ที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม และการพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวการเดินป่าในประเทศไทย โดยใช้ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ (แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม) และเชิงคุณภาพ (วิเคราะห์เอกสาร สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม) จำนวนประชากรตัวอย่างรวมทั้งสิ้น 1,006 ตัวอย่าง ขอบเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้แก่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ดาก เพชรบูรณ์ นครราชสีมา ปราจีนบุรี นครนายก กาญจนบุรี และอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ระยะเวลาที่ศึกษาดังแต่พฤศจิกายน 2524 ถึง มีนาคม 2535 ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวการเดินป่าส่วนใหญ่ยังคงนิยมใช้อุทยานแห่งชาติและในพื้นที่ของจังหวัดภาคเหนือ และมีแนวโน้มขยายตัวขึ้นทุกปี ส่งผลดีทางด้านเศรษฐกิจ ประชาชนในท้องถิ่นได้รับโอกาสในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น ควบคู่กับผลเสียทางด้านกายภาพ และด้านสังคม ตลอดจนวัฒนธรรม เกิดความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีการแสวงหาเส้นทางเดินป่าใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง และไม่มีมาตรการควบคุม ตลอดจนไม่มีการบริหารจัดการที่ดีกับเส้นทางเดินป่าอันเดิม นอกจากนี้วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเขาได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อเปรียบเทียบกับการท่องเที่ยวการเดินป่าในประเทศมาเลเซีย

และอินโดนีเซีย มีการตรวจสอบและควบคุมดีกว่าเนื่องจากได้พยายามจำกัดกิจกรรมท่องเที่ยวเดินป่าให้อยู่ในอุทยานแห่งชาติ

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือเชิงนิเวศที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะต้องมีการวางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและวางแผนทางการดำเนินงานเพื่อเป็นรูปแบบในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้เสียหายไปจากเดิมและต้องให้คงอยู่ยั่งยืนจึงมีการดำเนินการศึกษาการจัดทำแผนแม่บท (มิ่งสรรพ และคณะ (2540) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการกำหนดนโยบายในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของไทย การศึกษาได้นำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาช่วยพิจารณาในการกำหนดแนวทางการจัดการ รวมทั้งการศึกษาในเชิงประจักษ์ สืบหาและรวบรวมข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในประเทศไทย โดยมีกรณีศึกษาการเดินทางในจังหวัดเชียงใหม่ และศึกษาถึงพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติ 3 แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ดอยอินทนนท์และดอยสุเทพ-ปุย โดยทำการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่จำนวน 948 ราย ในดอยอินทนนท์ จำนวน 124 ราย และในเขตดอยสุเทพ-ปุย จำนวน 126 ราย ผลการศึกษา พบว่าเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ การเก็บอัตราค่าธรรมเนียมในการเข้าชมอุทยาน ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงค่าความเสียหายหรือค่าเสียโอกาสของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้การเก็บอัตราค่าธรรมเนียมที่สูงจะช่วยลดจำนวนนักท่องเที่ยวลง รายได้จากการเก็บบางส่วนควรกลับสู่ประชาชนท้องถิ่น และนำไปใช้ในการฟื้นฟูหรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือทางด้านภาษีในรูปแบบอื่นๆ ได้แก่ ภาษีโรงแรมหรือภาษีจากภัตตาคาร และเครื่องมือ การออกใบอนุญาตที่มีการจำกัดปริมาณและให้มีการซื้อขายได้ ซึ่งจะช่วยในการควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวและเป็นการหารายได้เพื่อใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและที่สำคัญจะเป็นการหารายได้เพื่อช่วยเหลือชุมชนท้องถิ่น หากการท่องเที่ยวดำเนินไปโดยทางบริษัทนำเที่ยวได้รับผลประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว และไม่มี การปันผลประโยชน์ กลับคืนสู่ท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ดังกล่าวข้างต้น ในที่สุดแล้วธุรกิจท่องเที่ยวจะประสบปัญหาในระยะยาวจากการที่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจะส่งผลหลายด้านทั้งด้านดี และด้านลบอันเป็นผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม และการเมือง (ชยากรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2539) ส่วนหนึ่งของการศึกษาผลกระทบด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมืองจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวยังสถานที่ต่างๆ ย่อมมีการติดต่อสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นและมีผลตามมาทั้งด้านดีและด้านลบ แม้ว่าผลกระทบนี้จะเป็นเรื่องยากที่จะกล่าวถึงเพราะไม่มีตัวเลขข้อมูลที่ชัดเจนสนับสนุน บางเรื่องมีลักษณะเป็นนามธรรม กว่าจะปรากฏให้เห็นผลเสียต้องใช้เวลานานแต่ผลที่เกิดขึ้นมักส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้าง และเอกลักษณ์ของสังคม บางเรื่องเมื่อเกิดขึ้นแล้วแก้ไขยากผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองจากการพัฒนาการท่องเที่ยว อาจเกิดขึ้นได้เป็นสองด้าน คือ

1. ผลกระทบด้านดี

มาตรฐานการครองชีพดีขึ้น อุตสาหกรรมมาท่องเที่ยวทำให้มาตรฐานครองชีพของคนในท้องถิ่นดีขึ้น สืบเนื่องจากผลกระทบเชิงเศรษฐกิจ ที่ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ และกระจายโอกาสการจ้างงานไปสู่คนในท้องถิ่นมากขึ้น ทางตรงเช่น การจ้างงาน บุคลากรในโรงแรม การขนส่ง การบริการนำเที่ยวที่ต่างๆ ทางอ้อม เช่น คนงานหอพัก เกษตรกรผู้ผลิตอาหาร คนงานชุดท่อ เป็นต้น เมื่อบุคคลเหล่านี้มีอาชีพมีรายได้ย่อมจะก่อให้เกิดอำนาจในการจับจ่าย

ใช้สอยซื้อสินค้าและบริการที่จำเป็นเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นได้ ชื่ออาหารดีมาบริโภค มีกำลังทางเศรษฐกิจที่จะซื้อสินค้าและเทคโนโลยีมาอุปโภคบริโภค เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า ยานพาหนะ น้ำ ไฟ มีความสามารถส่งเสียบุตรหลาน เข้ารับการศึกษาสูงขึ้น หรือมาเจ็บใช้ก็มีเงินพอที่จะไปรับการรักษาพยาบาลอย่างถูกต้องตามหลักการแพทย์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนมีส่วนให้บุคคลที่เกี่ยวข้องมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งสิ้น ความสะดวกสบายจากกิจการในประเทศที่พัฒนาแล้วกิจการสาธารณูปโภค สาธารณูปการส่วนใหญ่จะพัฒนาขึ้นมาเพื่อคนในท้องถิ่นนั้นเป็นหลักสำคัญ ส่วนนักท่องเที่ยวจะได้รับประโยชน์จากกิจการในลักษณะของผลพลอยได้ แต่สำหรับประเทศที่ยากจนกำลังอยู่ในการพัฒนา อาจมีลักษณะตรงกันข้าม ท้องที่หลายแห่งชาวบ้านไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเพียงพอที่จะลงทุนในกิจการสาธารณูปโภค แต่หากมีนักท่องเที่ยวไปเยือนมากก็จะมีแรงกระตุ้นให้รัฐบาลหรือนักธุรกิจลงทุนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวเป็นประการสำคัญ ส่วนคนในท้องถิ่นที่มีโอกาสได้ใช้บริการถือเป็นผลพลอยได้ การท่องเที่ยวจะช่วยลดปัญหาการอพยพหลังไหลเข้าไปแออัดในเมืองหลวง ตามธรรมชาติแล้วมนุษย์มักจะรักถิ่นฐานบ้านเกิดเมืองนอนของตน หากตนมีโอกาสมีงานอาชีพที่ก้าวหน้าเหมาะสมในภูมิลำเนาย่อมเป็นสิ่งที่ปรารถนา การท่องเที่ยวเป็นหนทางช่วยลดปัญหาได้ ทั้งนี้เพราะการท่องเที่ยวเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นประกอบอาชีพรายย่อยหรือทำกินอยู่ในครอบครัว เมื่อคนเหล่านี้มีงานทำ มีรายได้ ย่อมไม่อพยพไปแออัดยัดเยียดเสี่ยงต่อโอกาสสูญหลอกและการถูกเอาเปรียบด้านแรงงานในเมือง

2. ผลกระทบด้านลบ

ตามปกติการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในชุมชนก็มีความขัดแย้งกันอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อนักท่องเที่ยวซึ่งมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ต่างกันเข้าไปท่องเที่ยวยังท้องที่ใดก็ตาม ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงความขัดแย้งได้ ส่งผลกระทบด้านลบหลายประเด็น เช่น การมีค่านิยมผิดๆ ซึ่งอาจเกิดการเลียนแบบนักท่องเที่ยว หรือเกิดความเข้าใจผิด เช่น ไม่อยากทำงาน ออกจากเที่ยวแบบนักท่องเที่ยว โดยคนพวกนี้ไม่เข้าใจว่านักท่องเที่ยวนั้นได้ทำงานกับเงินเพื่อมาเที่ยว ค่านิยมการอุปโภคสินค้าจากต่างประเทศ หรือค่านิยมอื่นๆ เช่น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน ค่านิยมมุ่งเน้นการค้าและวัตถุ เช่น เปลี่ยนค่านิยมจากการเดินเท้าที่ตนเองมาเป็นการตีวีลกี ที่สั่งซื้อนำเข้าจากต่างประเทศ เป็นต้น ความสัมพันธ์ในครอบครัว การทำงานในด้านการท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดความล่มสลายของความสัมพันธ์ในครอบครัวได้มาก เพราะเป็นการทำงานที่ไม่มีวันหยุดที่แน่นอน บางครั้งต้องไปทำงานต่างจังหวัดหลายวัน หรือบางครั้งต้องทำงานตอนกลางคืน นอกจากนี้ในบางชุมชนนักวิจัยได้ศึกษาพบว่าการท่องเที่ยวเป็นตัวการให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพ่อกับบุตรสาวที่ทำงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพราะบุตรสาวที่ทำงานได้รายได้ดีกว่าพ่อแม่จะใช้ชีวิตอย่างเสรีไม่ยอมรับฟังคำตักเตือนจากกล่าวของพ่อแม่อีกต่อไป (21 : 205-236) ใน Malta นักวิจัยพบว่าสตรีชาว Malta มีแนวโน้มที่จะแต่งงานกับคนต่างชาติมากขึ้น การที่คู่สมรสมีพื้นฐานวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมากทำให้เกิดความขัดแย้งในการดำเนินชีวิตสมรส และมีโอกาสหย่าร้างมากตามไปด้วย ปัญหาค่าครองชีพ สินค้าและบริการมักจะขึ้นราคาเมื่อนักท่องเที่ยวไปเที่ยวมาก ผลก็คือคนในท้องถิ่นต้องบริโภคและอุปโภคสินค้าที่มีราคาแพงตามไปด้วย โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีรายได้น้อย เช่น เกษตรกร หรือกรรมกรรับจ้าง ทำให้คนกลุ่มนี้รายได้ไม่พอกับรายจ่าย เกิดภาวะหนี้สิน และมีคุณภาพชีวิตที่ต่ำลง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีการพัฒนาอย่างชัดเจน เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมสูง (รณกร ตีรภานนท์, 2541) เพราะเป็นกิจกรรมที่ผนวกการท่องเที่ยวไปกับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การศึกษาให้ความรู้ การมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนเข้าได้ด้วยกัน แต่วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวประเภทนี้คือธรรมชาติ หรือป่าไม้ ป่าชุมชนที่มีสภาพป่าสมบูรณ์แล้วงามจึงนับได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวประเภทนี้ ดังนั้นหากมีการจัดการป่าชุมชนที่ถูกต้องเหมาะสม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยเกิดประโยชน์ต่อชุมชนและเป็นการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของป่ามากยิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันมีชุมชนหลายแห่งให้ความสนใจพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในป่าชุมชน เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนผู้สนใจ และเพื่อเป็นการควบคุมการใช้ประโยชน์เชิงการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ขณะเดียวกันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังนำมาซึ่งฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม หรือนำมาใช้เพื่อการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าให้มีประสิทธิภาพอีกทางหนึ่ง ดังนั้น เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเกิดผลกระทบน้อยที่สุด จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและความเหมาะสมในการประยุกต์แนวทางการจัดการป่าชุมชนเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อไป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศปัจจุบันนี้เป็นกิจกรรมที่เพิ่งมีผู้สนใจจริงยังไม่นานเท่าไร ดังนั้นจึงมักมีคำที่คล้ายคลึงกัน และทำให้เกิดความสับสนอยู่มากมาย เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นิเวศท่องเที่ยว การท่องเที่ยวธรรมชาติ (Nature Tour) การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (Adventure Tour) การท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsible Tour) ซึ่งล้วนแต่เป็นการท่องเที่ยวที่มีธรรมชาติเป็นวัตถุประสงค์ทั้งสิ้น แต่อาจแตกต่างกันที่เป้าหมายและวิธีการของการท่องเที่ยว ตัวอย่างความหมายของคำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco tourism) ที่ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้ให้ไว้ ได้แก่

ดร.ชรี เอมพันธ์ และสุเชษฐ เชษฐมาศ เรียบเรียงจาก Hector Ceballos - Lascurain (1998) การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น

Elizabeth Boo (1991) การท่องเที่ยวธรรมชาติที่ให้บริการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีรายได้สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ การสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่น และการสร้างจิตสำนึกของคนในด้านสิ่งแวดล้อม โครงการการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ (2540) การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

Ralf Buckley, Director for the Griffith University's International Center of Eco tourism
การท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้เกื้อหนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างความพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว

Phillip Dearden, University of Victoria, Canada การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นในวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น กับความหลากหลายทางชีวภาพ

The Eco tourism Society Board (1991) การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อธรรมชาติของพื้นที่ โดยมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และคงไว้ซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีของคนในท้องถิ่น

จากความหมายข้างต้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยรวมจึงประกอบด้วย

- ธรรมชาติ ที่ให้ความพอใจแก่นักท่องเที่ยว
- กติกา และความรับผิดชอบต่อในการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน
- การเรียนรู้
- การมีส่วนร่วมของชุมชน

การท่องเที่ยวธรรมชาติ กติกาและความรับผิดชอบต่อในการท่องเที่ยว การเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน *
หมายถึง จุดรวมของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.2 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อาจเป็นป่าไม้ ทะเล หรือแหล่งธรรมชาติที่มีความสวยงาม สร้างความพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ธรรมชาติเหล่านี้มักมีวิวัฒนาการมาเป็นร้อยพันหมื่นปี ที่จะเกิดความสมบูรณ์สวยงามเช่นนั้นได้ ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่า หรือพื้นที่ต้นน้ำลำธาร บางส่วนอาจอยู่ในความดูแลของรัฐหรือบางส่วนอยู่ในความดูแลของชุมชนท้องถิ่นแล้ววัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเหล่านี้ หากมีการดูแลอย่างจริงจัง มีรูปแบบการจัดการที่ถูกต้อง ก็จะเป็นวัตถุประสงค์ที่สามารถทดแทน หรือฟื้นฟูขึ้นมาได้ไม่หมดสิ้น ดังนั้นเราจึงต้องมีกฎระเบียบในการท่องเที่ยว เพื่อไม่ทำให้การท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และเสื่อมโทรมเกินไปแก่การใช้ประโยชน์

กติกาดูแลรักษาธรรมชาติในการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวรู้สึกพึงพอใจที่ได้ร่วมกิจกรรม สนุกสนานกับการท่องเที่ยวรู้สึกพักผ่อน แต่การท่องเที่ยวทุกคนต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข หรือกฎกติกาที่กำหนดไว้ เพื่อไม่ทำให้ธรรมชาติ ณ จุดๆ นั้นเสียหาย นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อ และปฏิบัติตัวทำให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติที่ได้ออกไปเที่ยวน้อยที่สุด กฎกติกาเหล่านี้จะถูกกำหนดโดยเจ้าของสถานที่ หรือชุมชนที่รับผิดชอบ หรือผู้ประกอบการ ซึ่งจะต้องชี้แนะและอธิบายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจ เพื่อให้นักท่องเที่ยวจะได้ปฏิบัติตัวได้อย่างเหมาะสม

การเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวและผู้ดำเนินการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ให้ออกาสชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการนั้น นักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของคนท้องถิ่น เรียนรู้การพึ่งพิงธรรมชาติ เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านไปสู่นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะได้รับความรู้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ และรู้สึกรับผิดชอบต่อการใช้ทรัพยากรมากยิ่งขึ้น ความรับผิดชอบต่อการใช้ทรัพยากรนี้จะมิได้เกิดขึ้นเฉพาะ ณ จุดที่ท่องเที่ยวเท่านั้น แต่จะนำไปขยายแนวความคิดต่อในชีวิตประจำวันของเขาเหล่านั้น ให้รู้จักใช้ทรัพยากรที่คุ้มค่ามากที่สุดด้วย

การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ วางแผน ประกอบการ หรือดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สาเหตุที่ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมนั้น เพราะจากอดีตที่ผ่านมาบุคคลที่อยู่ภายนอกจะเป็นผู้สร้างกิจกรรม นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวในพื้นที่ คนที่ได้รับผลประโยชน์คือ ผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว แต่เมื่อนักท่องเที่ยวกลับไปผลของการท่องเที่ยวสร้างความเสียหายให้แก่คนท้องถิ่น เช่น ชยะ สภาพธรรมชาติที่ถูกทำลาย น้ำขาดแคลน หรือน้ำเสีย เป็นต้นผลของความเสียหายนี้นักท่องเที่ยวมิได้รับแต่คนในท้องถิ่นต้องรับผลกระทบที่เกิดขึ้นผจญกับปัญหาที่เกิดขึ้นตามมามากมายนั้น การกระจายรายได้ไปสู่คนในท้องถิ่นมีน้อยคน นอก

จากมาดักดวงผลประโยชน์เสร็จแล้วก็เคลื่อนไปพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ต่อไปเป็นอย่งนี้อยู่เรื่อยๆ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมจึงเป็นการให้ชุมชนได้รับรู้และวางแผนการดำเนินงานให้เกิดผลเสียหายน้อยที่สุด

ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้น อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่แฝงด้วยกระบวนการเรียนรู้ หรือสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวโดยที่นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขเพื่อหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของประเทศไทยที่เห็นกันอยู่ทั่วไป ผู้ดำเนินการส่วนใหญ่มีใช้คนในพื้นที่แต่เป็นคนที่เข้ามาพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวโดยอาศัยการนำธรรมชาติที่สวยงามมาขาย คนในพื้นที่ไม่มีส่วนในการดำเนินการยกเว้นการเป็นแรงงาน หรือผู้สนับสนุนการบริการรายย่อยแก่สถานประกอบการเท่านั้น ผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเจ้าของกิจการเป็นผู้ได้รับ แต่ผลเสียหายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยว คนในท้องถิ่นเป็นผู้ได้รับ สำหรับการประกอบการที่มุ่งเพื่อการค้าเป็นสำคัญนั้น หลังจากธรรมชาติเสียหายไม่สามารถฟื้นฟูคืนสู่สภาพได้ หรือไม่สามารถใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้ ผู้ประกอบการก็จะอพยพไปดำเนินกิจการที่อื่น ปล่อยให้ชุมชนท้องถิ่นคงอยู่อาศัยที่เดิม แต่รับผลจากการท่องเที่ยวต่อไปเป็นปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจตามมา วัฏจักรการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ธรรมชาติของประเทศไทยจะมีลักษณะคล้ายกับที่ Robert Prosser กล่าวเมื่อ 1994

การเจริญเติบโต ถึงจุดอิ่มตัวของกรท่องเที่ยวเริ่มรู้จักกันมากขึ้น ความสนใจของนักท่องเที่ยวลดลงค้นพบแหล่ง นักท่องเที่ยวลดลง ไม่มีการท่องเที่ยวต่อไป (Tourism Cycle : Adapted from Robert Prosser, 1994)

Rural tourism หรือ Village Tourism หรือการท่องเที่ยวชมวิถีชนบท ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ที่เห็นชัดเจนคือ การท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียกว่า - โฮมสเตย์ - Home Stay

2. การมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดเกี่ยวกับการระดมประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นเป็นแนวคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือ การให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ซึ่งหมายความว่า ประชาชนต้องช่วยกันเป็นผู้กระทำพัฒนาตนเองมิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะผู้กระทำการพัฒนาจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยตรง ดังนั้นการพัฒนาชุมชนแนวใหม่จึงเน้นการพัฒนาคนโดยยึดหลักสำคัญ ให้ทุกคนมีส่วนในการแก้ไขปัญหาของตนเองด้วยตนเอง วิเคราะห์ตนเอง เมื่อประชาชนมีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงแล้วกระบวนการในการพัฒนาต่างๆ จะเกิดขึ้นเองการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเครื่องป้องกันว่า ผลแห่งการพัฒนาจะตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ด้วย (นำชัย ทุนผล, เอกสารอัดสำเนา : อ้างจาก อีระวัชร จันทระประเสริฐ)

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิด 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน
2. ความเดือนร้อนและความไม่พอใจร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนาแต่การมีส่วนร่วมยังอาจเกิด

จากความคิดอื่นๆ อีกเช่น

1. ความศรัทธาต่อบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่ง
3. อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจวาสนาเหนือกว่า (นිරันตร์ จงวุฒิเวทย์ : 2537, อ้างจากอิระวัชร

จินทรประเสริฐ)

2.2 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพรวรัตน์ เตะระรินทร์ (2526:6) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำและสร้างโอกาสให้กับประชาชนในชุมชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องหนึ่งเรื่องใดหรือหลายเรื่องรวมกัน

อศิน ทรัพย์พัฒน์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็น ผู้ที่ทำทุกอย่างไม่ใช่เรากำหนดไปแล้วให้ประชาชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่ คิดค้นขึ้นมา

ประยูร ศรีประสาธน์ และคณะ (2541:3) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดและบริหารการ ตึกษาว่า หมายถึง การเปิดโอกาสหรือจัดให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นกรรมการของหน่วยงานหรือเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของหน่วยงาน หรือเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อการดำเนินงานของหน่วยงาน

Cohen and Uphoff, (1997: 63-) มีความเห็นว่าการมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ในการตัดสินใจ ในการลงมือปฏิบัติ ในการรับส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการพัฒนา

United Nation (1981 : 4) ได้อธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นกระบวนการ ในการพัฒนาว่า หมายถึง การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในด้านต่างๆ ได้แก่

- ในการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย
- ในการปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่างๆ ด้วยความเต็มใจ

Putti (1987:305) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรมกระบวนการตัดสินใจของ กลุ่มจะเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการบริหารจะทำให้การบริหารเปิดกว้างมีอิสระ ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารอันเป็นวิถีทางในการขยายอำนาจของสายบังคับบัญชาลงไปสู่ระดับปฏิบัติในองค์กร ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี 4 ประการคือ 1 พยายามที่เกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจและความรู้สึก 2 การ กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ 3 การให้บุคคลรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน 4 การพัฒนาการมีส่วนร่วมซึ่งคำนึงถึง ความสมดุลระหว่างการมีส่วนร่วมอย่างไม่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป

2.3 หลักการของการมีส่วนร่วมของชุมชน

หลักการของการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น นักการศึกษาทางสังคมศาสตร์หลายท่านยืนยันว่าเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตยในงานพัฒนาชนบท ในงานการศึกษาในองค์กรหรือในหน่วยงานต่างๆ แม้แต่สถาบันครอบครัวก็ตาม การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนจะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้และนำไปสู่ความร่วมมือแห่งการดำรงชีวิตในสังคมเดียวกัน

ไพรวรัตน์ เตะระรินทร์ (2526:6) ได้เสนอหลักการและแนวทางพัฒนาที่เกิดการมีส่วนร่วมดังนี้

1. ยึดหลักความต้องการและปัญหาของประชาชนเป็นจุดเด่นเริ่มต้นของกิจกรรม หากกิจกรรมที่จะนำไปให้ประชาชนเป็นเรื่องใหม่ต้องใช้เวลาเป็นเครื่องกระตุ้น เร่งเร้าความสนใจ ให้ความรู้ความเข้าใจจนประชาชนยอมรับความจำเป็นและประโยชน์ในการที่จะทำกิจกรรมเหล่านี้
2. กิจกรรมต้องดำเนินการในลักษณะกลุ่ม เพื่อสร้างพลังกลุ่มในการสร้างความรับผิดชอบร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม ปลุกฝังทัศนคติและพฤติกรรมที่เห็นแก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
3. แนวทางในการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของประชาชนที่รับดำเนินการต่อไปโดยไม่ต้องพึ่งพาทักษะเฉพาะในระยะเวลาเริ่มแรกต้องไม่ทุ่มเทในลักษณะการให้เปล่าโดยสิ้นเชิง ต้องทำให้ประชาชนเกิดความสำนึกเป็นเจ้าของของกิจกรรม และต้องสามารถทำต่อไปเองได้
4. กิจกรรมพัฒนาที่นำเข้าไปสู่ชุมชนต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมพร้อมกับสภาพของชุมชนซึ่งหมายถึงการใช้ทรัพยากรชุมชนสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี
5. การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำชุมชนคือผู้นำธรรมชาติที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำที่ได้จากการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้งจากราชการเพื่อเป็นผู้บุกเบิกและชักนำชาวบ้านต่อไป
6. ขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการค้นหาข้อมูลค้นหาข้อมูลร่วมหาสาเหตุปัญหา ร่วมปรึกษาหารือทบทวนแก้ไขปัญหาร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมการติดตามผลงาน จนถึงขั้นการร่วมบำรุงรักษาในระยะยาว

2.4 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

การแบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมอาศัยหลักการที่ว่ากิจกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นกระบวนการที่แบ่งออกได้หลายขั้นตอน และการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละขั้นตอนมีความสำคัญแตกต่างกันของลักษณะของแต่ละขั้นตอนนั้น ลักษณะการแบ่งตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนี้มีผู้แบ่งไว้เป็นหลายแบบดังนี้

โคเฮน และฮัฟเฟอร์ (Cohen and Huffer 1980 : 223) ได้จำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมออกเป็น เรื่องของการตัดสินใจ (decision making) การดำเนินการ (implementation) ผลประโยชน์ (benefits) และการประเมินผล (evaluation) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้นประการแรกสุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญต่อนั้นเลือกนโยบายของประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานในโครงการนั้นจะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้กับโครงการได้ และทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นั้นนอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้วยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และจะเป็นโทษต่อสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (views) ความชอบ (preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

2.5 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531 : 34) กล่าวว่าความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนเมื่อมองในแง่ของการบริหารงานพัฒนาจะพบว่า

1. จะช่วยให้ประชาชนยอมรับโครงการมากขึ้นเนื่องจากเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
2. ประชาชนจะมีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้นเนื่องจากโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
3. การดำเนินโครงการจะราบรื่นได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น
4. โครงการจะได้ประโยชน์มากขึ้นและมีการระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนามากขึ้น
5. จะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนมากขึ้น

2.6 วิธีการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน

ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ทั้งสองลักษณะคือ การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ (Formal) นั่นคือผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยการกระทำด้วยตนเองและมีส่วนร่วมโดยอ้อมหรือการมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการ (In formal) นั่นคือ ผู้มีส่วนร่วมเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทนหรือบุคคลอื่น ซึ่งไม่ว่าการมีส่วนร่วมจะอยู่ในลักษณะใดก็ตาม ทุกฝ่ายก็ยังคงมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้กับสถานศึกษาเช่นเดียวกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจใช้วิธีแตกต่างกันตามความเหมาะสมของสถานการณ์ ในที่นี้จะกล่าวเป็นตัวอย่างบางวิธีดังต่อไปนี้ (ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ 2543:44-46)

1. **คณะกรรมการเฉพาะกิจ (Task force)** เป็นกลุ่มเล็กไม่เกินจำนวน 15 คน เพื่องานเฉพาะกิจที่กระทำในช่วงเวลาสั้น งานเฉพาะกิจอาจเป็นการหาข้อมูลเฉพาะส่วน เฉพาะประเด็นเพื่อประกอบขั้นตอนต่างๆ ในการทำงาน ข้อดีของคณะกรรมการเฉพาะกิจคือ 1) กลุ่มคนจำนวนไม่มากการทำงานเฉพาะประเด็นในเวลานั้นทำให้แนวโน้มการทำงานจะมีประสิทธิภาพ 2) มักจะได้คณะบุคคลที่สนใจมีความรู้ในประเด็นที่กำลังค้นหาและทุ่มเท 3) มีผลทางจิตวิทยาที่เกิดจากการร่วมมือทำให้เกิดการยอมรับในผลของข้อมูลที่ตนเองค้นหาแต่ก็มีจุดอ่อนเนื่องจากการทำงานของกลุ่มบุคคลกลุ่มเล็ก อาจมีผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วม ผลที่ตามมาคือความไม่เชื่อถือในข้อและการตัดสินใจ

2. **ประชาพิจารณ์ (Formal hearing)** เป็นการรับฟังความคิดเห็นอย่างเป็นทางการเป็นระบบรับทราบข้อมูลและความคิดเห็นทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ข้อดีคือการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงความคิดทำให้เข้าใจโครงการดีมากขึ้น อาจทำให้เจตคติกลายเป็นบวกต่อโครงการได้ จุดอ่อนของวิธีนี้คือ การที่มีบุคคลที่ชอบแสดงความคิดเห็นอาจครอบงำการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มที่ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ทำให้เป็นที่สงสัยว่าความคิดเห็นในที่ประชุมจะเป็นความคิดเห็นของคนทั้งหมดหรือเป็นแค่การรับรองความคิดเห็นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

3. การประชุมกลุ่มระดมความคิด (brainstorming) วิธีนี้ดูเหมือนจะได้รับการนิยมใช้มากและเชื่อว่าเป็นวิธีที่กระตุ้นให้เกิดความคิดใหม่ได้เป็นอย่างดี ผู้พัฒนาวิธีนี้เกิดมาคือ ออสบอร์น (Osborn) ซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินงานดังนี้ 1) กำหนด “ งาน ” ที่จะกระทำให้ชัดเจน 2) มีบุคคลหลักที่ทำหน้าที่นำและสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง อาจเริ่มด้วยเรื่องหรือประเด็นที่ “ มีใช้งาน ” ก่อนก็ได้ 3) เมื่อผ่านช่วงสร้างความเป็นกันเองแล้วผู้นำเริ่มกระตุ้นให้เสนอความคิดเกี่ยวกับ “ งาน ” ให้เกิดการเสนอความคิดจำนวนมากเท่าที่เป็นไปได้ 4) พยายามมิให้เกิดการตัดสินหรือการประเมินความคิดที่ระดมออกมาได้ 5) ความเชื่อพื้นฐานคือ “ ปริมาณ “ นำไปสู่ “ คุณภาพ “ (Quantity) breeds Quality) ยิ่งจำนวนความคิดเห็นมากมายหลายหลากยิ่งเป็นการเพิ่มโอกาสที่จะได้ความคิดเห็นที่ดีขึ้น 6) กระตุ้นให้มีการเสนอความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระและต่อเนื่อง

กลุ่มนำร่อง (nominal groups) เป็นเทคนิคทางเลือกที่อาจใช้แทนการประชุมระดมความคิดโดยความเชื่อว่าการระดมความคิดอาจเกิดความรู้สึกเผชิญหน้า แรงใจทำให้ไม่กล้าเสนอความคิดเห็น (deebeco and other, 1971 : 466-492) จึงเสนอเทคนิคนี้โดยมีขั้นตอนดังนี้

4.1 สำรวจปัญหา (problem exploration)

4.1.1 แบ่งสมาชิกในกลุ่มที่ประชุมเป็นกลุ่มย่อยกลุ่มละ 6 คน

4.1.2 สมาชิกแต่ละคนเขียนปัญหาต่างๆ ที่ตนพบเห็นรวมทั้งความรู้สึกส่วนตัวเกี่ยวกับปัญหาในกระดาษที่เตรียมให้ (ขนาด 5 x 7 นิ้ว)

4.1.3 กลุ่มรวบรวมปัญหาและความรู้สึกที่สมาชิกเขียนมาให้ลงในกระดาษแผ่นใหญ่เพื่อเป็นความคิดเห็นของกลุ่ม

4.1.4 กลุ่มย่อยเสนอต่อที่ประชุมใหญ่

4.1.5 ลงคะแนนเสียงเพื่อเลือกปัญหาที่สำคัญไม่จำเป็นต้องเหลือปัญหาเดียว

4.1.6 อภิปรายในปัญหาและความรู้สึกที่เลือกไว้

4.1.7 แจ้งสมาชิกให้ทราบในขั้นตอนที่เหลือและตัดสินใจว่าควรดำเนินการต่อไปหรือไม่

4.2 ค้นหาความรู้ (Knowledge exploration) ขั้นตอนนี้อาศัยวิธีทางวิจัย รวบรวมความรู้ที่เกี่ยวข้อง

4.3 จัดลำดับความสำคัญ (priority development) ปัจจัยทรัพยากรเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจ

4.4 วางโครงการ (program development)

4.5 ประเมินโครงการ (program evaluation)

5. การสังเกตแบบไม่ถูกรบกวน (unobtrusive observation) เป็นวิธีเก็บข้อมูลที่บุคคลให้ข้อมูลไม่ถูกรบกวน ไม่มีผู้ตอบว่าคิดเห็นอย่างไร เป็นการเก็บข้อมูลแล้วนำอภิปรายตีความวิธีการนี้เชื่อว่าผลการประพจน์และหลักฐานการปฏิบัติที่เหลือเป็นร่องรอยสามารถยืนยันความคิดเห็นของบุคคลได้

ถ้าหนังสือเล่มนั้นในห้องสมุดเป็นหนังสือยอดนิยมย่อมถูกใช้มากที่สุด จำนวนครั้งที่ถูกขอยืมร่องรอยซ้ำของปกหนังสือและเนื้อในย่อมปรากฏ เนื้อหาส่วนใหญ่ที่ถูกอ่านบ่อยมากกว่าส่วนอื่น ย่อมมีร่องรอยซ้ำมากกว่าผู้บนหนังสือและชั้นวางหนังสืออาจเป็นร่องรอยที่สื่อความหมายทางใดทางหนึ่งก็ได้ หมู่บ้าน ที่วัดพุทธโธรมและวัดพิชกร รุ่งรังสะท้อนศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าอาวาสและพระในวัดรวมทั้งกิจกรรมทางศาสนา ร่องรอยจะสังเกตเห็นและรวบรวมเป็นข้อมูลนั้นอาจเป็นไปได้หลากหลายขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม จินตนาการของผู้สังเกต ข้อดีของวิธีนี้อยู่ที่

ข้อมูลที่สังเกตรวบรวมเป็นส่วนของการประพจน์ที่กำลังเกิดขึ้นและปรากฏอยู่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจริง จุดอ่อนคือ ความรู้สึกที่ไม่มีส่วนร่วมแม้ว่าแท้จริงแล้วประชาชนมีส่วนร่วมโดยไม่รู้ตัว จุดอ่อนอีกข้อที่สำคัญ ร่องรอยอาจบอก พฤติกรรมอันเนื่องมาจากปัจจัยทางสังคมและส่วนบุคคลในอดีตแต่อาจไม่สะท้อนแนวโน้มหรือทิศทางใหม่ก็เป็นไปได้

6. **การสำรวจ (Survey)** เป็นวิธีหลักในการเปิดโอกาสให้ประชาชนจำนวนมากเข้ามามีส่วนร่วมเป็นการ รวบรวมข้อมูลจากบุคคลหลากหลายจำพวก ข้อมูลสามารถจำแนกวิเคราะห์เป็นเชิงปริมาณได้ง่าย สามารถดำเนินการ ได้ทั้งผู้ตอบเขียนเอง หรือสัมภาษณ์โดยเจ้าหน้าที่โดยตรงและทางโทรศัพท์หรือการกรอกแบบสำรวจที่ส่งทางไปรษณีย์ ข้อดีคือ เปิดโอกาสให้บุคคลจำนวนมากมีส่วนร่วมและเกิดความรู้สึกว่าได้มีส่วนร่วม วิธีการรวบรวมข้อมูลมีหลากหลายวิธี สามารถวิเคราะห์และตีความได้สะดวก ครอบคลุมข้อมูลได้กว้างขวางเท่าที่สภาพอำนวย จุดอ่อนการตีความ และใช้ประโยชน์ของข้อมูลมักอยู่ในรูปของกลุ่ม

7. **คณะกรรมการที่ปรึกษา (advisory committee)** หรืออาจเรียกว่า คณะกรรมการการศึกษา (study group) ซึ่งแบ่งได้ 2 ชนิดคือ 1. ชนิดถาวร (standing) ที่ทำงานรับผิดชอบต่อเนื่องตลอดทั้งโครงการ และ 2. ชนิดเฉพาะกิจ (special) ที่เลือกขึ้นเพื่องานเฉพาะกิจ ชนิดของบุคคลที่ควรเข้าร่วมคณะกรรมการที่ปรึกษา บทบาทและกระบวนการดำเนินงานแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของคณะกรรมการฯ ซึ่งอาจมีดังต่อไปนี้ 1. เพื่อ รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในการกำหนดปัญหา 2. กำหนดและจัดลำดับ ปัญหาความต้องการและทรัพยากร 3. เพื่อให้การตัดสินใจของผู้วางโครงการได้รับการยอมรับ 4. เพื่อศึกษาทางเลือกในการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาหรือ ตอบสนองความต้องการ 5. เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญของปัญหาที่จัดลำดับไว้

2.7 ปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมหรือความร่วมมือในการพัฒนา เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และแก้ไขปัญหา ก็คือการเสริม ความเข้มแข็งให้กับองค์กรกับชุมชนเพื่อเป็นกลไกสำคัญ โดยการระดมความร่วมมือของประชาชนในทุกๆ ส่วน เพื่อ เข้ามาช่วยกันวางแผนตรวจสอบ และแก้ปัญหาาร่วมกัน ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันและประสานกันในการสร้างให้เกิด ความสมดุลของมหภาคอำนาจในสังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาพลังอำนาจเพื่อความคงอยู่ (power of existence) ของสังคมและมวลมนุษยชาติบนแนวทางสันติวิธี และการพัฒนาทางจิตวิญญาณ การรวมตัวกันทางสังคมเพื่อแก้ ปัญหาทุกอย่างแบบบูรณาการเพื่อปฏิบัติการหรือความร่วมมือ จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันบนเป้าหมายและวิสัย ทัศน์ต่อสังคม ภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาที่ให้ทุกคนทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (civic network) หรือรวมกันเป็นกลุ่ม ด้วยความรักความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน อันประกอบด้วย (ดำรง คักดี แก้วเพ็ง 2540:8)

1. ชุมชน ได้แก่ องค์กรประชาชน สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา อาสาสมัครและประชาชนทั่วไป
2. รัฐ ได้แก่ รัฐบาลและหน่วยงานของราชการ
3. นักวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ชำนาญการต่างๆ
4. องค์กรเอกชน ได้แก่ มูลนิธิ สมาคม องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรการกุศล สื่อมวลชน ตลอดจนชมรมและกลุ่มต่างๆ
5. องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน และนักธุรกิจ

ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชน มิใช่เป็นแต่การปรับแก้การพัฒนาที่เป็นอยู่ แต่หมายถึง ทางเลือกของการพัฒนา (alternative development) ซึ่งมีพื้นฐานที่สำคัญคือ กลไกพัฒนาเคลื่อนย้ายจากรัฐสู่ประชาชน โดยประชาชนมีบทบาทเป็นหลักในการพัฒนา เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองประชาชนในที่สุด และกระบวนการพัฒนาที่จะยึดหลักจากล่างสู่บน (bottom - up) มากกว่าบนสู่ล่าง (top - down) แต่การที่ประชาชนจะตัดสินใจเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนานั้นมีผลต่อเนื่องมาจากปัจจัยด้านต่างๆ หลายประการ

2.8 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม

วิษุทธา สิงห์โต (2530:16-17) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อความแตกต่างของลักษณะการมีส่วนร่วม มี 2 ส่วน คือ ปัจจัยฝ่ายชุมชนเองและปัจจัยจากเจ้าหน้าที่และระบบราชการ

1. ฝ่ายชุมชน จากวรรณกรรม และผลงานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่ามีหลายแง่มุมที่อาจส่งผลด้านลบต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนดังนี้

1.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน เป็นสิ่งพื้นฐานที่มีส่วนอธิบายลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจการเมืองในปัจจุบันของชุมชน ชุมชนที่เคยมีอดีตเกี่ยวกับการรวบรวมกลุ่มหรือประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาโดยเฉพาะชุมชนที่พัฒนาหรือขยายตัวมาจากกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติแน่นแฟ้น มักมีผลโดยตรงต่อเอกภาพของชุมชนที่จะร่วมแรงร่วมใจแก้ปัญหาในปัจจุบัน

1.2 โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นอีกปัจจัยที่มีความสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน

- **ภาวะผู้นำ ซึ่งหมายถึง** คุณลักษณะของผู้นำวัฒนธรรมชุมชนที่มีต่อผู้นำ ความเข้มแข็ง ความสัมพันธ์หรือความขัดแย้งกับประชาชนหรือผู้นำคนอื่นในบางชุมชนผู้นำที่เกิดขึ้นโดยการยอมรับและเป็นตัวแทนของชุมชนอย่างแท้จริง มีความหมายถึงการเป็นศูนย์รวม ที่จะสร้างเอกภาพในการมีส่วนร่วม ในขณะที่บางชุมชนภาวะผู้นำเป็นศูนย์รวมอำนาจเป็นสิ่งที่ขัดขวางการเข้าร่วมของคนส่วนใหญ่ไม่เพียงลักษณะภาวะผู้นำเพียงอย่างเดียวที่กำหนดลักษณะและขอบเขตของการมีส่วนร่วม วัฒนธรรมของชุมชนที่มีต่อภาวะผู้นำ ซึ่งเป็นผลของความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับชุมชนที่แสดงออกด้วยระบบความคิดและแนวปฏิบัติของชาวบ้านเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญในสังคมไทย ความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน ระหว่างชาวบ้านกับราชการ หรือระหว่างผู้นำกับราชการ ทำให้เกิดลักษณะของความเกรงใจ การไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นตัวขัดขวางของการมีส่วนร่วมของชุมชน

- **ลักษณะทางเศรษฐกิจ** ซึ่งหมายถึงรายได้ การประกอบอาชีพ รวมทั้งความแตกต่างในฐานะเศรษฐกิจที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ซึ่งบ่อยครั้งที่ความแตกต่างในด้านฐานะ เศรษฐกิจ เป็นปรากฏการณ์อันเดียวต้นกับความแตกต่างในสถานภาพทางสังคมมีผลต่อโอกาสในการมีส่วนร่วม ที่พอพบเห็นบ่อยคือ คนที่มีฐานะยากจนมักถูกกีดกันหรือไม่มีโอกาสหรือไม่มีความเท่าเทียมในการร่วมตัดสินใจ และรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา

- **การกำหนดการตัดสินใจ** จะเป็นของผู้นำหรือร่วมกับประชาชนขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจกรรม ว่ากิจกรรมนั้นถูกกำหนดโดยรัฐ หรือเป็นกิจกรรมของประชาชน ถ้าเป็นกิจกรรมที่กำหนดโดยรัฐ อำนาจการตัดสินใจรับโครงการอยู่ที่ผู้นำ เนื่องจากกิจกรรมที่ถูกกำหนดโดยรัฐมักผ่านทางผู้นำ ประชาชนเพียงเป็นผู้รับจากผู้นำ และมีลักษณะรัฐส่งมาให้ทำโดยผ่านผู้นำอันเป็นตัวแทนของรัฐ ส่วนกิจกรรมของประชาชน เช่น งานบุญ งานประเพณี การตัดสินใจจะมีลักษณะร่วมกันระหว่างประชาชนกับผู้นำ

- ลักษณะทางประชากรของชุมชน การกระจายตัวของประชาชนตามเพศและวัย ลักษณะการย้ายถิ่น (เข้า - ออก) เป็นอีกปัจจัยที่มีส่วนกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชน

2. ฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ แม้รัฐบาลจะยอมให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่การมีส่วนร่วมนั้นเป็นไปเพื่อสนับสนุนกิจกรรมตามแต่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะกำหนด โดยองค์กรนำของชุมชนและประชาชนไม่มีส่วนรับรู้หรือรับรู้น้อย บทบาทของประชาชนคือ ผู้สนับสนุน เป็นผู้ยินยอมตามรัฐบาลกำหนดมากกว่าเป็นผู้ริเริ่ม เป็นผู้รับมากกว่าเป็นผู้เสนอแนะ การมีส่วนร่วมจึงมีลักษณะของการถูกระดมเข้าร่วมภายใต้การควบคุม

2.1 ปัญหาเกี่ยวกับตัวของประชาชนเอง จำแนกออกเป็นประเด็นสำคัญๆ ดังนี้

1. ประชาชนขาดนิสัยการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังและถาวรจะมีแต่การร่วมกันทำงานเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพราะในอดีตประเทศไทยเป็นสังคมที่มั่นคงจึงไม่จำเป็นต้องเสริมสร้างการทำงานร่วมกัน
2. ประชาชนไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยความไม่แน่ใจว่าจะได้รับประโยชน์โดยตรงในระยะสั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่หวังผลระยะยาวจึงค่อนข้างลำบาก
3. ประชาชนไทยอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์และลัทธิพ่อปกครองลูก (Paternalism) ทำให้คิดหวังพึ่งบุคคลภายนอกมากเกินไปและหวังที่จะให้คนอื่นทำทุกสิ่งทุกอย่างให้
4. ประชาชนทราบแต่ว่าตนเองเป็นผู้มีฐานะต่ำต้อยในสังคม ทำให้กลัวคนภายนอกดูถูก เจ้าหน้าที่และนักพัฒนาจึงหาข้อมูลเท็จจริงจากชาวชนบทได้ยาก
5. ประชาชนมักจะเลือกผู้นำที่คิดว่าจะสามารถอุปถัมภ์ตนได้ จึงมักจะเลือกคนที่รวย ผู้มีหน้าตาหรือผู้ที่มีสายพันธ์กับเจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอก
6. คนไทยทั่วไปโดยเฉพาะชาวชนบทไม่ชอบแสดงตนเป็นศัตรูกันซึ่งๆ หน้าและไม่ชอบโต้เถียง
7. ประชาชนไม่คุ้นเคยกับการฝึกให้วางแผนการทำงานล่วงหน้า ดังนั้นผลงานจึงไม่ค่อยจะเป็นระบบและขาดทรรคนะด้านเวลา

2.2 ปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่หรือระบบราชการ

1. นโยบายในระบบราชการมักมาจากเบื้องบน
2. ระบบการจัดสรรงบประมาณจัดทำกันในส่วนกลางทำให้โครงการมาจากเจ้าหน้าที่และประชาชนจึงเกิดขึ้นยากลำบาก
3. ระบบบริหารที่ถูกสั่งการมาจากเบื้องบน ทำให้การประสานงานของเจ้าหน้าที่ระดับสนามของแต่กรมกองเป็นไปด้วยความยากลำบาก รวมทั้งแนวทางการมีส่วนร่วมและการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายก็มีความเข้าใจแตกต่างกัน
4. ระบบการให้คูปองให้โทษ ไม่ได้ใช้ผลของการปฏิบัติงานที่เกิดแก่ประชาชนอย่างแท้จริงแต่ถือเอาความพอใจของผู้บังคับบัญชาและกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นหลัก
5. วัฒนธรรม ความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่ - ผู้น้อย และระบบอุปถัมภ์ทำให้เจ้าหน้าที่เข้าใจว่าตนเองมีฐานะสูงกว่าประชาชน
6. เจ้าหน้าที่ราชการมีแนวโน้มที่จะชอบทำงานในสำนักงาน

7. บุคคลภายนอกและผู้เกี่ยวข้องกับเกษตรกรบางคนยังไม่ต้องการให้ประชาชนร่วมมือกันและรวมตัวกันได้อย่างแท้จริง

2.9 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ

การตัดสินใจ คือ กระบวนการแก้ปัญหาที่มีการเอาปัญหาวิเคราะห์ และเลือกคำตอบหลักจะได้พิจารณาทางเลือกทั้งหมดแล้ว กระบวนการจะสมบูรณ์เมื่อนำเอาคำตอบที่ได้เลือกแล้วนำไปปฏิบัติ

การตัดสินใจในเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษานอกระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีส่วนร่วมในการร่วมคิดและสร้างรูปแบบ วางระบบและประเมินทางเลือกต่างๆ การตัดสินใจเลือกตลอดการวางแผนเพื่อดำเนินการให้สิ่งที่ได้ตัดสินใจเลือกแล้วสามารถดำเนินการจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้

โคเฮน และฮัฟฟอฟ (Cohen and 1980:220) ได้แบ่งการตัดสินใจออกเป็น 3 ชั้น คือ การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ การตัดสินใจขั้นต้นเริ่มต้นด้วยการระบุความต้องการและการกระทำเพื่อให้ได้มาตามความต้องการนั้นซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ถ้าหากละเลยไม่สนใจในรายละเอียดหรือข้อมูลต่างๆ ก็อาจทำให้โครงการไม่ได้รับความสนใจที่จะนำไปดำเนินการ ดังนั้นการตัดสินใจเบื้องต้นมักจะเรียกว่าเป็น "การชี้แจงรายละเอียดของโครงการซึ่งจำเป็นต้องแจ่มแจ้งและพิจารณาเอาใจใส่อย่างยิ่ง"

การมีส่วนร่วมในระยะแรก เป็นการมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาและปัญหาและความต้องการแท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับก่อนหรือหลังการค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด หากประชาชนยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและยอมรับความสำคัญของปัญหา กิจกรรมต่างๆ ที่ตามมาก็ไร้ผล เพราะประชาชนยังไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น สิ่งที่บุคคลภายนอกพึงตระหนัก คือ ประชาชนเป็นผู้อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของตนเองดีกว่าใครอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่เขาเกี่ยวข้องโดยตรงและทำอยู่กับมือก็ยิ่งรู้ดีมาก แต่บางทีสิ่งที่รู้นั้นไม่นำมาพิจารณา ซึ่งเป็นเหตุให้บุคคลและจะมองปัญหาของตนเองไม่ชัดเจนจนกว่าจะมีเพื่อมาช่วยกระตุ้นและชี้แนะในการมองปัญหาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ สาเหตุของปัญหา เมื่อจะลำดับความสำคัญของปัญหาแล้วต่อไปคือ การสืบสาวและแยกแยะสาเหตุของปัญหาที่ลงความเห็นและความเป็นของปัญหาสำคัญอันดับแรก การสร้างสาเหตุของปัญหา ก็เพื่อให้การแก้ไขตรงจุด

ประชาชนที่ไม่ได้เข้าร่วมในการตัดสินใจขั้นต้นสามารถเข้าร่วมในการตัดสินใจเพื่อดำเนินการซึ่งเป็นการตัดสินใจขั้นที่ 2 เมื่อโครงการมาถึงชุมชนอาจจะมีเหตุการณ์บางอย่าง ซึ่งจำเป็นต้องตัดสินใจหลังจากที่ได้ตัดสินใจขั้นต้นไปแล้ว ซึ่งอาจต้องใช้ความละเอียดรอบคอบในการตัดสินใจมากกว่าครั้งแรก ความต้องการใหม่และสิ่งใหม่ที่โครงการต้องการเพื่อทำให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วมได้รับประโยชน์สูงสุด

การตัดสินใจปฏิบัติการจะเกี่ยวกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน ซึ่งระบุในโครงการหรือก็เกี่ยวพันโครงการในการที่จะพยายามดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติซึ่งเนืองคร้ออาสาสมัคร องค์กรท้องถิ่น พัฒนาชุมชน กลุ่มสตรีหรือกลุ่มอื่นที่มีอำนาจสามารถดำเนินการได้โดยการเป็นกรรมการ การร่วมประชุม การเลือกผู้นำ และความสามารถขององค์กรนั้นๆ ในชุมชน

2.10 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงาน

การวางแผน

ปัจจุบันนี้การวางแผนถือว่าเป็นขั้นแรกที่สำคัญสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ หรือการบริหารงานเพราะเป็นการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ ตลอดจนวิธีการดำเนินการต่างๆ ว่าเป็นการล่วงหน้าไม่ว่าจะเป็นงานของรัฐบาล ของเอกชน งานเล็กหรืองานใหญ่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการแก้ปัญหาต่างๆ ควรจะต้องอาศัยการวางแผนไว้เป็นอย่างดีเท่านั้น งานจึงจะบรรลุผลตามที่ต้องการ การวางแผนจึงถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอันดับแรกของการทำงาน การวางแผนจะมีความยุ่งยากซับซ้อนหรือง่ายก็ขึ้นอยู่กับลำดับความใหญ่เล็ก ยากง่ายของงานที่ปฏิบัติด้วย

การวางแผน คือ กระบวนการที่เกี่ยวกับการกำหนดด้วยวัตถุประสงค์ในการบริหารงาน และกำหนดวิธีการสำหรับปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ถ้าพูดง่ายๆ ก็คือ การเตรียมการทุกอย่างล่วงหน้าเป็นการทำเกี่ยวกับเรื่องอนาคตให้มีวิธีการ แทนที่จะปล่อยให้ไปไปตามยถากรรมและได้มีนักวางแผนผู้รู้ได้มีความเห็นโดยสรุปตรงกัน ในเรื่องความเหมาะสมของการวางแผนว่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้คือ

1. ต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับอนาคต
2. เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง
3. มีความเกี่ยวข้องกับการจัดองค์การเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติการนั้น

2.11 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์

นีล (Neal, 1991) ได้ให้เหตุผลหลายประการเกี่ยวกับระบบบริหารสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ

1. มีความไม่พอใจอย่างมากต่อวิธีการบริหารโรงเรียนในปัจจุบัน จึงได้มีการจัดตั้งระบบบริหารแบบกระจายอำนาจ โดยการเพิ่มอิทธิพลหรือพลังของครู ผู้ปกครอง และครูใหญ่
2. การมีส่วนร่วมของชุมชน จะพัฒนาภาวะผู้นำในระดับท้องถิ่น นอกจากจะพัฒนาทักษะแล้ว นวัตกรรมต่างๆ จะได้ถูกนำมาใช้ในระดัท้องถิ่น และสถานศึกษาจะต้องรับผิดชอบต่อชุมชน และผู้เรียนซึ่งเกิดจากการใช้นวัตกรรมต่างๆ
3. ครูเป็นที่คาดหวังว่าจะเป็นมืออาชีพมากขึ้นจะต้องรับผิดชอบต่อผลผลิต (ผู้เรียน) ในห้องเรียนของตน และมีอิสระจากการควบคุมดูแลอย่างถาวร
4. อำนาจต้องได้รับการถ่ายโอนมาสู่สถานศึกษา สิ่งนี้จะเป็นการลดระบบราชการ และนำไปสู่การตัดสินใจที่มีคุณภาพมากขึ้น การเชื่อมโยงความรับผิดชอบต่อในการดำเนินงานการตัดสินใจ ซึ่งจะรวมถึงความรับผิดชอบต่อในท้องถิ่น จะทำให้มีการวิเคราะห์ปัญหาและข้อสรุปที่ดีขึ้น
5. สถานศึกษาจะใช้แหล่งทรัพยากรต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อสถานศึกษาถูกควบคุมเกี่ยวกับงบประมาณ ก็เท่ากับไม่มีเสรีภาพ นอกเหนือจากนี้ต้องรับผิดชอบต่อทางเลือกของตนเอง
6. สถานศึกษาจะมีอิสระเสรีภาพในรูปแบบต่างๆ กัน สิ่งนี้จะทำให้สถานศึกษาได้เผชิญกับความต้องการของท้องถิ่นและจะต้องมีการแข่งขันกัน

7. ผู้ปกครองสามารถเลือกว่าสถานศึกษาไหนที่เขาต้องการจะให้ลูกหลานเข้าเรียน สิ่งนี้ทำให้เกิดแรงกดดันให้กับสถานศึกษาที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น การเลือกสถานศึกษานั้นจะเป็นผลดี ซึ่งจะสะท้อนถึงทัศนคติที่ดีของผู้ปกครองต่อสถานศึกษา

นี่ล ได้อธิบายให้เห็นถึงข้อดีของการมีส่วนร่วมของชุมชนหลายประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมของบุคลากรในระบบการตัดสินใจทำให้เพิ่มความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานมากขึ้น
2. มีแรงสนับสนุนส่วนหนึ่งของเงินทุนภายในสถานศึกษาเนื่องจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
3. บุคลากรของสถานศึกษาและการบริหารจะได้พบกับความเจริญก้าวหน้าอย่างมีอาชีพ พวกเขาสามารถเรียนรู้ที่จะทำงาน พวกเขาควรถูกคาดหวังให้เข้ามาร่วมแรงร่วมใจ เช่นเดียวกับในการมีส่วนร่วมในเรื่องการตัดสินใจในเรื่องงบประมาณ และข้อยุติที่ได้จากการขัดแย้ง
4. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนำไปสู่จริยธรรมจรรยาบรรณที่ดีขึ้น กลุ่มบุคลากรรู้สึกว่ พวกเขาได้รับการควบคุมตรวจสอบสภาพการทำงานด้วย
5. มีงบประมาณของสถานศึกษาเองแทนที่จะเป็นงบประมาณตามโครงการ สิ่งนี้ทำให้สถานศึกษาควบคุมการแบ่งเงินทุนได้
6. การมีส่วนร่วมของชุมชนจะทำให้มีการใช้จ่ายอย่างมีประสิทธิภาพ การตัดสินใจเป็นไปอย่างสุขุมรอบคอบ เพราะงบประมาณเป็นที่รับรู้ เป็นการง่ายขึ้นที่จะเห็นผลของการตัดสินใจในการใช้จ่าย
7. การจัดสรรเงินทุนเป็นไปอย่างเท่าเทียมเสมอภาค การจัดสรรให้ผู้เรียนรายหัวเป็นที่โปร่งใสและเข้าใจง่ายถึงความแตกต่างในการจัดสรรเป็นไปอย่างยุติธรรม
8. การมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้บุคลากรและระบบการตอบสนองรูปแบบ พฤติกรรมของผู้เรียน บุคลากรได้รับการคาดหวังให้มีอิสระ และพึ่งตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้เรียนด้วย
9. การมีส่วนร่วมของชุมชนนำมาซึ่งโอกาสต่างๆ ในความเป็นภาวะผู้นำสำหรับผู้ใหญ่ พวกเขาครูใหญ่จะต้องเพิ่มความรับผิดชอบในสิ่งต่างๆ และความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน
10. สถานศึกษามีความสัมพันธ์กับชุมชน วิธีการท้องถิ่นจะถูกเชื่อมโยงกับความสามารถของสถานศึกษาแตกต่างกัน จะทำให้สถานศึกษาได้พบกับความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง
11. พวกเขาครูจะได้รับมอบอำนาจทำให้เกิดผลต่อคุณภาพการศึกษา
12. ต้องจัดลำดับความสำคัญกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เงิน และอำนาจเป็นฐานของสถานศึกษาการรวมกันของสิ่งนี้เข้ากับผู้ปกครอง และการมีส่วนร่วมของชุมชนมีผลต่อจุดมุ่งหมายทางการศึกษา
13. ผู้แทนที่ได้รับเลือกเป็นกรรมการสถานศึกษาจำนวนมากขึ้น ผู้ปกครองที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบ และเป็นผู้สนับสนุนระบบ

ส่วนข้อเสียก็มีหลายประการเช่นเดียวกัน คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนทำระยะเวลาในการวางแผนเพิ่มขึ้น
2. การให้ความช่วยเหลือทางการเงินมีความจำเป็นมาก
3. มีการปฏิบัติงานซึ่งใช้เวลานาน เนื่องจากการมีส่วนร่วมในกลุ่มคณะกรรมการ และกลุ่มต่างๆ ที่ร่วมวางแผน

4. การดำเนินการมักมีประเด็นขัดแย้ง

5. อาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านแรงงานซึ่งเนื่องมาจากความขัดแย้ง กับข้อตกลงที่มีการเจรจาต่อรอง

6. การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมไม่มีประสิทธิภาพเท่ากับระบบบริหารการจัดการแบบอัตโนมัติ

2.12 แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผล

ประไพ ศิวะสิริวิลาศ (2538: 38-42) กล่าวถึงการประเมินผลที่ประชาชนมีส่วนร่วมว่าการให้ประชาชนหรือตัวแทนเป็นส่วนหนึ่งของคณะผู้ประเมินผลตั้งแต่ต้น มีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผนการประเมินผลการดำเนินการประเมินผลและการวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการบริหารการศึกษา การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จะมีข้อจำกัดในแง่ที่ว่าประชาชนและนักวิชาการมีความแตกต่างกันมาในเรื่องระดับความรู้ทางวิชาการ ศัพท์ที่นักวิชาการใช้อาจสร้างความงุนงงให้ประชาชน นอกจากนี้ระเบียบวิธีการศึกษาต่างๆ จะใช้อย่างเต็มรูปแบบโดยไม่ปรับปรุงให้ง่ายไม่ได้เพราะประชาชนไม่คุ้นเคยทั้งสองฝ่าย จะต้องมีการปรับตัวเข้าหากันและกันให้มาก

แนวทางที่ประชาชนมีส่วนร่วมได้ในการประเมินผลอีกลักษณะหนึ่งก็คือ คณะผู้ประเมินผลดำเนินการวางแผนและประเมินผลเอง และเสนอผลของการประเมินผลต่อที่ประชุมที่ประชาชนร่วมกันอยู่ด้วย คือ มีการจัดเวทีเพื่อให้ประชาชนช่วยสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับผลของการบริหารการศึกษาจากการวิเคราะห์ของผู้ประเมินผล ซึ่งเป็นนักวิชาการ ภายนอกสถาบันการศึกษา การแลกเปลี่ยนในลักษณะการประชุมจะช่วยให้คณะผู้ประเมินผลมองเห็นภาพของผลกระทบที่ชัดเจนขึ้น และช่วยสะท้อนให้แก่คณะผู้ประเมินได้ว่าอะไรที่แท้จริงและอะไรที่คณะผู้ประเมินคิดเอาเอง ในขณะเดียวกันประชาชนก็ได้รับประโยชน์ในการรับรู้ถึงผลที่ประชาชนไม่ได้ตระหนักมาก่อนและวางแผนที่ประชาชนสามารถนำไปใช้ได้หรือแก้ไขปรับปรุงกิจกรรมการพัฒนาได้ทันที

อาจกล่าวได้ว่าการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา โดยเฉพาะประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลร่วมกันในเรื่องต่างๆ ดังนี้

- การกำหนดกรอบการประเมินผล
- การกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินผล
- การกำหนดประเด็นของการประเมินผล
- การกำหนดวิธีการประเมินผล
- การกำหนดเกณฑ์ที่ใช้ประเมินผล
- การมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลหรือการสะท้อนข้อมูลรวมทั้งการให้ข้อเสนอแนะ

การประเมินผลดังกล่าวสามารถทำได้โดยไม่เป็นทางการ ผลที่ได้จากการประเมินนอกจากจะได้ประโยชน์โดยตรงกับกลุ่มเป้าหมายคือประชาชนแล้ว คณะกรรมการผู้ประเมินยังสามารถนำผลจากการประเมินไปปรับปรุงการบริหารการศึกษาที่กำลังดำเนินอยู่และเป็นข้อมูลในการวางแผนบริหารกิจกรรมใหม่ต่อไป

อย่างไรก็ดี รูปแบบของการประเมินผลก็มิได้หมายความว่าประชาชนจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลทุกกิจกรรมหรือทุกขั้นตอน เพราะย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการประเมินว่าต้องการผลจากการประเมินผลนำไปใช้ในเรื่องใด แต่สำหรับสถานศึกษาซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่ประชาชนเป็นหลัก รูปแบบการประเมินผลที่เปิด

โอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมน่าจะเป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด เพราะจะทำให้เกิดการบรรลุสู่เป้าหมายของการพัฒนาอย่างแท้จริง

2.13 กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า "การมีส่วนร่วม" ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายและมีความแตกต่างกันออกไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลดังที่ นเรศ สงเคราะห์สุข (2541, น. 10) และยวัฒน์ วุฒิเมธิ (2536, น. 253) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการทำงาน ได้แก่ การศึกษาชุมชน การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารการจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนถึงการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กระบวนการมีส่วนร่วม

อดิน รพีพัฒน์ (2531, น.49) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา 5 ระดับคือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ปัญหา
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา

Cohen and Uphoff (1980, pp.213-218) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมเป็น 4 แบบคือ

1. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจดำเนินการและตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วยการสนับสนุน ทรัพยากร การบริหาร การประสานการร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัสดุ สังคม และส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมการประเมินผล

2.14 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

การศึกษาของ กรรณีกา ชมดี (2524, น.11-13) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนเพิ่มเติมจากที่กล่าวมาข้างต้น ดังต่อไปนี้คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมออกเงิน
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
6. การมีส่วนร่วมชักชวน
7. การมีส่วนร่วมบริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค

9. การมีส่วนร่วมผู้ใช้แรงงาน หรือเป็นลูกจ้าง

10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

นอกจากนี้ยังพบข้อสังเกตว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนใหญ่จะเข้ามาร่วมในลักษณะของการใช้แรงงาน การร่วมออกเงินมากกว่าการแสดงความคิดเห็น หรือให้ข้อเสนอแนะในเรื่องที่เป็นประโยชน์

ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

โดยยุทธศาสตร์ในการสร้างการมีส่วนร่วมมี 4 มิติด้วยกัน (WCARRD:1979) คือ

1. การสร้างองค์การสำหรับคนยากจน
2. การกระจายอำนาจ
3. การวางแผนระดับท้องถิ่น
4. การมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการพัฒนาชนบท

องค์ประกอบที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพ

1. ร่วมในกระบวนการทำงานพัฒนาของโครงการ
2. มีการแยกแยะกลุ่มคนยากจนและกลุ่มที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจแตกต่างกัน
3. การระดมความคิดเห็นจากประชาชนจากล่างขึ้นบน (Bottom up)
4. การใช้หลักการพึ่งตนเองแทนการพึ่งพา
5. ดำเนินการพัฒนาโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน
6. กิจกรรมในโครงการพัฒนามีการควบคุมโดยกลุ่ม (Peter oakley and David marsden, 1984,pp.63-68)

3. แนวคิดและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องชาติและชาติพันธุ์นี้ ผู้ทำวิจัยใคร่ขอเสนอในภาพกว้างและภาพลักษณะที่กำหนดเฉพาะเจาะจงลงที่บ้านอุ้มอ้อมตามลำดับ ถ้าพูดถึงเรื่องสถานะของการศึกษาคามรู้ในวิชาสังคมวิทยา จะได้นำเสนอแนวคิดของคุณปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามสี ว่าสถานะของการศึกษาคามรู้ในวิชาสังคมวิทยาของกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่น การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องในวิชาสังคมวิทยา ในฐานะ (แสดงแนวคิดหนึ่งเป็นกรณีศึกษา ที่เพิ่งเริ่มพัฒนา ขึ้นในโลกตะวันตกเมื่อไม่นาน นานนี้เอง

ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง 20 ในงานศึกษาทางมนุษยวิทยานั้นการศึกษานิเวศวิทยาในแง่หนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม วิทยที่เรียกว่า มนุษยวิทยาในเวชนิเวศวิทยา (ecological anthropology) นี้ได้เริ่มต้นราว 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา และมีพัฒนาการของแนวการวิเคราะห์ที่แตกต่างกันออกไป โดยอาจจำแนกตามสนใจเฉพาะน้อยกว่าที่ 3 แนวทางด้วยกัน คือ วัฒนธรรมนิเวศวิทยา (cultural ecology) ชีวชาติพันธุ์นิเวศวิทยา (ethnoecology) และระบบนิเวศวิทยา (system ecology)

แนวทางทั้ง 3 นี้จะมีแง่มุมแตกต่างกันในระดับเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม และกับมิติวิธีการเชิงทฤษฎีและกับ อาทิ เช่น Jamoison และ Loyaleo วิจัยเกี่ยวกับนิเวศวิทยาในแนวระบบนิเวศวิทยา มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันกับนิเวศวิทยาในเชิงนิเวศวิทยา ซึ่งทั้งนี้เนื้อหาของมนุษย์เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของนิเวศวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมที่ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ใหญ่กว่า หรือไม่เช่นนั้นก็สนใจเฉพาะความหลากหลายในทางอินทรีย์ภาพ และพันธุกรรมของมนุษย์ในการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม (Jamieson and Lovelace, 1987)

แต่ถึงแม้ว่างานศึกษาในแนวระบบนิเวศน์จะไม่ได้สนใจในประเด็น ความรู้ ของเจ้าของวัฒนธรรมโดยตรง แต่งานบางชิ้นในแนวนี ก็มีสนับสนุนการศึกษาในประเด็นความรู้ในวัฒนธรรมของกลุ่มวัฒนธรรม เช่น งานเรื่อง Agriculture Involution ของ Clifford Geertz ซึ่งเขียนขึ้นในปี 1963 ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ และพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของอินโดนีเซีย ในเกาะวงนอกและเกาะวงในที่มีลักษณะเป็นทวีภาค (Dual) อันเนื่องมาจากความแตกต่างของระบบนิเวศน์ ระบบเกษตรดั้งเดิมที่ทำกันในกลุ่มชนพื้นเมืองมากมายหลายประเทศ ด้วยการเสนอข้อมูลที่น่าสนใจว่าระบบเกษตรกรรมดังกล่าวมีพื้นฐานที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ป่าเขตร้อน ทั้งในแง่ความหลากหลายของพันธุ์พืชและการไหลเวียนของธาตุอาหาร อีกทั้งยังเป็นแบบแผนการเกษตรที่รักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ไว้ได้ หากประชากรไม่เพิ่มขึ้นมาก หรือใช้พื้นที่มากเกินไป

การศึกษาในแนววัฒนธรรมลิเวศน์มีความพยายามที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในฐานะที่มนุษย์เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในชุมชนมากกว่าเป็นเพียงอินทรีย์ภาพของระบบนิเวศน์ โดยสนใจ วัฒนธรรม ในฐานะเป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม การศึกษาในแนวนี้ได้แตกแขนงออกไปมากมาย เช่น ความสนใจในเรื่องอิทธิพลของลักษณะทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อลักษณะของวัฒนธรรม ประเด็นบทบาทของวัฒนธรรมในการสร้างความสมดุลระหว่างประชากรและทรัพยากรเหล่านี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการศึกษา นิเวศวิทยาในฐานะ ความรู้ของคนในท้องถิ่น หรือเจ้าของวัฒนธรรมโดยตรงได้เริ่มขึ้นด้วยงานในแนวการวิเคราะห์ทางชาติพันธุ์นิเวศน์ (ethno ecology) ซึ่งให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ระบบความเชื่อ และการให้คุณค่าการนิยามธรรมชาติด้วยความคิดของมนุษย์

ชาติพันธุ์นิเวศน์ เป็นแนวการศึกษาที่ไม่ได้สนใจต่อ นิเวศวิทยา ในฐานะที่เป็นทฤษฎีแต่สนใจการคิดการรับรู้ และโลกทัศน์ ที่กลุ่มชนต่างๆ มีต่อสิ่งแวดล้อมและนิเวศน์ที่พวกเขาอาศัยอยู่

งานศึกษาชิ้นแรกๆ อันหนึ่งของแนวชาติพันธุ์นิเวศน์ คือ งานของ Conkin (1964,1969) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมของชนเผ่า Hanunoo ในฟิลิปปินส์ ที่เพาะปลูกด้วยระบบไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) ด้วยแนววิเคราะห์ด้านภาษาและพฤติกรรมของชนเผ่านี้ ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นระบบความคิดและความรู้ทางด้านนิเวศวิทยาของชนเผ่าที่ใช้ในการทำเกษตรกรรมงานชิ้นนี้ถือเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่พยายามให้คุณค่ากับความรู้นิเวศวิทยาท้องถิ่นซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ทางธรรมชาติโดยตรงเป็นเวลายาวนาน และเป็นระบบความรู้ที่แสดงให้เห็นความเข้าใจในสภาพแวดล้อมอย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะเป็นความรู้เรื่องดิน พืช หรือการใช้ป่าเพื่อทำไร่ซึ่งได้ทำให้ระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมอันนี้มีความมั่นคงในทางนิเวศวิทยามาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 1 ศตวรรษแล้ว การศึกษาของ Conkin เป็นการริเริ่มที่ทำให้มีการสนใจศึกษาในประเด็นระบบความรู้และการจัดระเบียบทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรในที่สูงในรูปแบบของ การทำไร่ (Shifting Cultivation) มากขึ้นในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม การศึกษาในเรื่องความรู้ในวัฒนธรรมท้องถิ่นในแนวนี้ที่ผ่านมาได้ถูกวิจารณ์ว่า มีลักษณะที่มุ่งศึกษาในตัวความรู้ ในฐานะที่เป็นความรู้มากกว่าที่จะสนใจศึกษาในเชิงเปรียบเทียบระหว่างสังคมต่างๆ หรือศึกษาในแง่บทบาทและหน้าที่ของความรู้ที่มีต่อสังคม งานศึกษาจึงมักไปไม่ไกลเกินกว่า การรวบรวมข้อมูลชุดความรู้ในการจำแนกแยกแยะประเภทของสิ่งแวดล้อม ไปจนถึงการพยายามหากฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมที่กลุ่มชนใช้อธิบายแบบแผนทาง

พฤติกรรมที่มีต่อปรากฏการณ์ของสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ความรู้ในวงกว้างถึงมีฐานะเปรียบเทียบเสมือนเป็น คลังแห่งความรู้ที่มีลักษณะหยุดนิ่งมากกว่าที่จะเป็นกระบวนการอันเป็นพลวัตรที่มีการเคลื่อนไหว และปะทะสังสรรค์กันระหว่างเจ้าของความรู้และความรู้ นั้น (Utong 1986) นอกจากนี้ในงานศึกษาบางชิ้นยังมีแนวโน้มที่จะศึกษาความรู้ท้องถิ่นด้วยจุดยืนและทระณะของคนภายนอก ซึ่งยึดทฤษฎีความรู้สมัยใหม่ และเป็นการศึกษาความรู้ท้องถิ่นเพื่อเป้าประสงค์ของการสนับสนุนประสิทธิภาพของความรู้สมัยใหม่ มากกว่าที่จะเป็นการสังเคราะห์ 2 ลักษณะนี้ (Swift 1973:43 อ้างมาจาก Utong 1986 : 13) ทระณะในการศึกษาความรู้ท้องถิ่นในลักษณะนี้เกิดจากอคติความเชื่อที่ว่าความสมัยใหม่นั้นมีความเหนือกว่าความรู้ท้องถิ่น อันเป็นความรู้ที่มีอยู่แม้ในหมู่ผู้ศึกษาทางด้านชาติพันธุ์วัฒนธรรมเองก็ตาม และแม้ว่าจะมีผู้พยายามเสนอให้ยอมรับคุณค่าของความรู้สมัยใหม่ และความรู้ท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกันเปรียบเทียบ 2 ด้านของเหรียญอันเดียวกัน (Domingo 1984 :22) หรือมองวิทยาศาสตร์ (ความรู้สมัยใหม่) ด้วยทระณะที่ไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับวัฒนธรรมแต่เป็นสิ่งที่ประสานร่วมกัน (Brokenshaw and Riey 1980 อ้างใน Dinning 1989 :22) ก็ตาม ทระณะดังกล่าวยังคงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าของนักวิจัยท้องถิ่น เพราะสิ่งที่ปฏิเสธได้ยากคือ แนวคิดพื้นฐานของความรู้ทั้ง 2 ประเภทนั้นมีความแตกต่างและมีลักษณะที่ขัดแย้งกันในหลายระดับ นอกจากนี้ในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแล้ว ความเท่าเทียมเป็นสิ่งที่เกิดได้ยากเพราะความรู้สมัยใหม่มีส่วนไม่น้อยในการครอบงำความรู้ที่มีอยู่และลดคุณค่าของความรู้ท้องถิ่นลง

งานการศึกษาความรู้ในวงกว้างถึงในยุคลหลัง จึงมีคามพยายามในการยกระดับการศึกษา โดยการศึกษาในเชิงคุณค่ามากขึ้น โดยชี้ให้เห็นบทบาทที่ความรู้เหล่านี้มีในการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อม ศึกษาที่เกิดขึ้นพร้อมกับการวิพากษ์ วิจารณ์แนวคิด และความรู้สมัยใหม่ของโลกตะวันตก อันเป็นความรู้กระแสหลักที่ครอบงำความรู้ของสังคมโลกตลอดมา พร้อมทั้งได้บดบังความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ เอาไว้ งานในแนวนี้นี้ได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ ในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากผลพวงของวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่ Jameison และ Lovelace เรียกว่า Situation Approach หรือ การวิเคราะห์เชิงสถานการณ์ (Ibid) เป็นแนวการที่ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ปัญหาการทั้งหลายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากความเชื่อ หักคนคิด คุณค่าและความรู้ อันถือกำเนิดมาจากโลกตะวันตกเอง อันเป็นสิ่งที่ Schumacher นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษกล่าวว่า เลว ชั่วร้าย ปรักฎษาแห่งการทำลายชีวิตตนเอง ซึ่งได้ทำให้ความคิดของเราวิปริต ทั้งยังคุกคามกับชีวิตของเราเอง (Schumacher 1973:84 อ้างมาจาก Jameison และ Lovelace)

กระแสความสนใจประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในทระณะนี้ เป็นสิ่งที่แพร่หลายในกลุ่มสิ่งแวดล้อมในโลกลตะวันตกเองและได้กลายเป็นข้อถกเถียงระหว่างปรัชญาตะวันตก vs ปรัชญาตะวันออก หรือ ความรู้สมัยใหม่ vs ความรู้ท้องถิ่น ในกลุ่มผู้ที่พยายามทวนกระแสความรู้กระแสหลักนั้น การศึกษาความรู้ในวงกว้างถึงท้องถิ่น อันมีรากฐานมาจากกลุ่มวัฒนธรรมผู้เป็นเจ้าของความรู้ เปรียบเสมือนทางเลือกใหม่ทางด้านแนวคิดในการนิยามโลก และสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ เพื่อฝ่าฟันจากความเสื่อมทรามในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในปัจจุบัน การหันกลับไปศึกษาความรู้ของชนพื้นเมืองจึงมิใช่เป็นเพื่อศึกษา ความรู้ในฐานะของความรู้อีกต่อไป หากเป็นการศึกษาที่มีเป้าหมายทางสังคม ด้วยแนวคิดที่ว่าชนพื้นเมืองผู้ได้ดำรงชีพในธรรมชาติมายาวนานได้มีชุดคิดในการนิยามโลกและสิ่งแวดล้อมตลอดจนแนวการปฏิบัติตนที่แตกต่างไปจากแนวคิดตะวันตกและเป็นความรู้ที่ทำให้พวกเขาสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องและกลมกลืน สามารถรักษาคุณภาพระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมไว้ได้

ดังที่ Colin Turnbull ได้สะท้อนแนวคิดของชาว Bambuti เผ่าบักมี ที่มีต่อป่าในงาน Forest People ของพวกเขาว่า นั่นเป็นทั้งมารดาและบิดา เป็นทั้งคนรักและสหายของพวกเขา พวกเขาดำรงชีพอยู่ด้วยรักและแบ่งปันในโลกที่ยังคงไว้ ด้วยเมตตาและความมั่งคั่งและปราศจากสิ่งชั่วร้าย (Turnbull 1962 : 3 อ้างจาก Jameilou and Lovelace 1984)

นอกเหนือจากนี้แล้ว การถกเถียงและต่อสู้ระหว่างแนวคิด 2 กระแสดังกล่าว ยังเป็นผลโดยตรงมาจากความขัดแย้งในเชิงอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ในการจัดการและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ ระหว่างรัฐ กลุ่มธุรกิจ และคนในท้องถิ่นของประเทศโลกที่สาม อันเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งเกิดขึ้นจากปัญหาการผูกขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากรโดยรัฐและกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยใช้อำนาจและความรู้ในวงกว้างของชนพื้นเมืองในบริบทความสัมพันธ์กับรัฐและกลุ่มคนภายนอก ในช่วงทศวรรษหลังจึงมีลักษณะที่เป็นไปในทางของการวิเคราะห้และวิพากษ์วิจารณ์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะต่อนโยบายที่ใช้ในแทบทุกประเทศในการโยกย้ายชนพื้นเมืองต่างๆ ออกจากถิ่นที่อยู่ในป่า ด้วยทฤษฎีทางนิเวศวิทยา อันมีสาระสำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ ประการแรก ในอาณาบริเวณของป่าธรรมชาตินั้นเป็นที่ๆ มนุษย์ไม่ควรจะตั้งถิ่นฐานอยู่ และ ประการที่สอง ภาวะการทำลายป่าอย่างกว้างขวางในปัจจุบันเกิดจากแบบแผนการผลิตของชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในป่า งานศึกษาหลายชิ้นได้เกิดขึ้นเพื่อโต้แย้งทฤษฎีอันนี้ และชี้ให้เห็นว่าเป็นมายาภาพทางนิเวศวิทยาที่ผิดพลาด และเป็นฐานความรู้สมัยใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งสนับสนุนการเติบโตของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการค้า เช่น ธุรกิจเหมืองแร่ เป็นต้น และภายใต้การขยายตัวของระบบดังกล่าวเป็นสาเหตุที่แท้จริงของการทำลายป่า การไม่ยอมรับฐานะทางความรู้ของพื้นเมือง ก็สืบเนื่องมาจากเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับผลประโยชน์ทางการค้าและการควบคุมการใช้ทรัพยากรโดยรัฐนั่นเอง (Moris, 1986) นอกจากนี้ยังได้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐ และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ตลอดจนผลจากการถูกอพยพโยกย้าย ซึ่งทำให้ชนพื้นเมืองเหล่านี้สูญเสียอิสรภาพในการใช้ความรู้ที่มีอยู่ สูญเสียอำนาจในการใช้ทรัพยากร และได้เปลี่ยนจากกลุ่มชนที่สามารถผลิตเพื่อเลี้ยงชีพอย่างอิสระ กลายเป็นแรงงานรับจ้างในที่สุด (Moris, ibid)

งานศึกษาความรู้ในวงกว้างที่ท้องถิ่น ท่ามกลางกระแสความขัดแย้งของการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบัน จึงมีฐานะที่สำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ ประการแรก เป็นการศึกษาความรู้ในทางนิเวศวิทยาของกลุ่มเหล่านี้เพื่อสนับสนุนให้เกิดทางเลือกใหม่ในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับวิถีชีวิต ความรู้ ของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในสังคม และเพื่อความเป็นอิสระจากการครอบงำของรัฐและกลุ่มผลประโยชน์นอกชุมชนและสำหรับชนพื้นเมืองนั้น ความรู้เหล่านี้มีความสำคัญเพราะว่าเป็นพื้นฐานที่ช่วยรักษาความสัมพันธ์อันเสมอภาคระหว่างระบบทุนนิยมกับกลุ่มชนเหล่านี้ไว้ในภาวะที่ถูกคุกคามจากนโยบายรัฐและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ (Poset, 1989) และประการที่สอง การศึกษาความรู้ดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้เกิดทางเลือกใหม่การแก้ปัญหาที่เกิดจากแนวทางปัญหาวิกฤตการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นปัญหาที่เกิดจากแนวทางบนพื้นฐานความรู้สมัยใหม่ โดยหันกลับไปศึกษาจากประสบการณ์ของชนพื้นเมือง และยอมรับคุณค่าของความรู้ทางนิเวศวิทยาเหล่านี้เข้าอยู่ในกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของสังคม (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี : 2539)

และจากนี้คณะผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงชาติพันธุ์มูเซอตัว ซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านอุ้มยอมโดยตรง ดังนี้

1. ชชาติพันธุ์มุเซอด้

4.1 ลักษณะโดยทั่วไป

มุเซอเดเล เรียกตัวเองว่า "ล่ำหู่เดเล" และ "ล่ำหู่ณะ" ซึ่งมีความหมายว่า มุเซอด้ (แต่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกับมุเซอด้ กลุ่มที่เชื่อว่าเป็นมุเซอด้แท้แต่เดิมที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ตั้งรกรากอยู่ในญวนนาน และพม่า พวกนี้เรียกตัวเองว่า ล่ำหู่ณะ เช่นกัน แต่ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์) มุเซอด้กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะกระจ่ายกันไปตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มๆ ในจังหวัดต่างๆ เช่นที่ อ.เมือง อ.แม่สอด จ. ตาก, อ. อมก๋อย จ. เชียงใหม่, อ. แม่สรวาย อ. เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย, กิ่งอำเภอปางมะผ้า อ. เมือง จ. แม่ฮ่องสอน และที่ จ. กำแพงเพชร รวมแล้วประมาณ 35 หมู่บ้าน

- **ลักษณะการแต่งกาย**

ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำทั้งชุด สังกะสีได้ง่าย โดยเฉพาะผู้หญิงจะสวมชุดสีดำยาว ตกแต่งด้วยแถบผ้าสีขาวบริเวณแขน สบและชายเสื้อด้านหลังนิยมโกนผมด้านหน้าผากขึ้นไปเหมือนพวกญวนนาน สวมกางเกงสีดำ

- **ลักษณะนิสัย**

ผู้ชายมุเซอเดเล มักเป็นบุคคลหัวหาญมีลักษณะเป็นผู้นำ เชี่ยวชาญการล่าสัตว์ ชอบท่องเที่ยวไปมาหาสู่กันทั้งต่างหมู่บ้านและในหมู่บ้าน ผู้หญิงมุเซอเดเลดูผิวเผินมักไม่ค่อยสนใจบุคคลภายนอกมากนัก แต่แท้จริงแล้วหากทำความคุ้นเคยกับผู้ชายได้ก็จะสามารถทำความรู้จักความคุ้นเคยกับผู้หญิงได้โดยง่าย (การท่องเที่ยวนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวมุเซอเดเลไม่ค่อยรู้จักการเก็บออม : สนิท วงศ์ประเสริฐ 2533)

- **การใช้ภาษา**

มุเซอเดเล มีภาษาของตนเอง ซึ่งสามารถสื่อสารกับกลุ่มย่อยอื่นๆ ได้รู้เรื่อง ผู้ชายส่วนใหญ่สามารถพูดไทยได้ แต่การเรียงประโยคบางครั้งอาจจะทำให้สับสนต่อความเข้าใจเนื่องจากมักจะเรียงรูปประโยคตามภาษามุเซอด้นั่นเอง

4.2 กลุ่มชนในชุมชนที่มีบทบาทต่อการพัฒนา

4.2.1 กลุ่มผู้นำทางการปกครอง

ผู้นำทางศาสนา มุเซอเดเล เรียกว่า ปู่จาว หรือ แก่ลู่ เป็นบุคคลที่ชาวมุเซอเดเลให้การยอมรับว่ามีความสามารถในการติดต่อกับเทพเจ้า "กือซา" บุคคลนี้เป็นผู้ที่ควบคุมลานเต้นรำ "จะคีกือ" และเป็นผู้อนุญาตให้สมาชิกในหมู่บ้านใช้สถานที่เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สมาชิกที่อาศัยรวมอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันจะหลีกเลี่ยงการทะเลาะเบาะแว้งกับบุคคลนี้ เพราะอาจเป็นสาเหตุให้ต้องอพยพออกจากหมู่บ้านได้

ผู้จุดเทียนบูชา หรือ "แปดูปา" มุเซอเดเลถือว่าเทียนคือสื่อชนิดหนึ่งในการติดต่อกับเทพเจ้ากือซา บุคคลที่จะจุดเทียนเพื่อบูชาเทพเจ้าได้นั้นจะต้องมีความสามารถพิเศษกว่าบุคคลทั่วไป คือต้องมีความจำเป็นเยี่ยมในบทสวดต่างๆ รวมทั้งเวทย์มนต์คาถาในการติดต่อกับเทพเจ้า "กือซา" กับทั้งสามารถรักษาผู้ป่วยได้ บางครั้งต้องทำหน้าที่แทน "ปู่จาว" ผู้ดำรงตำแหน่งนี้อาจเป็นผู้สืบทอดเชื้อสายมาก่อนหรือเป็นผู้ที่ศึกษาท่องจำบทสวดโดยเรียนรู้ด้วยตนเองก็ได้ ในหมู่บ้านใหญ่ๆ อาจมีผู้ทำหน้าที่นี้มากกว่า 1 คน ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ปฏิบัติตนเสมือนเป็นที่ปรึกษาทางพิธีกรรมให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน

หมอมือ หรือ **"หนี่เตีซอ"** ทำหน้าที่เกี่ยวกับการขับไล่ภูตผีวิญญานหรือสิ่งชั่วร้ายต่างๆ เป็นผู้มีความรอบรู้ในคาถาอาคม และสามารถติดต่อกับภูตผีปีศาจ และทำนายโรคภัยไข้เจ็บอันเนื่องมาจากการถูกภูตผีปีศาจกระทำในหมู่บ้านหนึ่งๆ อาจมีผู้ดำรงตำแหน่งหมอมือได้มากกว่า 1 คน ขึ้นไป

ช่างตีเหล็ก หรือ **"จ่าตีปา"** เป็นบุคคลสำคัญคนต่อมา มีหน้าที่ตีเหล็กหรือประดิษฐ์เครื่องมือทางการเกษตรให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน (การซ่อมแซมเครื่องมือทางการเกษตรเป็นการซ่อมแซมที่ไม่คิดมูลค่า แต่ถ้าเป็นการประดิษฐ์ ช่างตีเหล็กจะคิดค่าแรงตามอัตราที่กำหนดไว้) หมู่บ้านหนึ่งอาจมีจ่าตีปามากกว่า 1 คนก็ได้

หัวหน้าหมู่บ้าน หรือ **คะแซผ่า** เป็นผู้นำการตั้งหมู่บ้านเปรียบเสมือนเจ้าของหมู่บ้าน เป็นที่เคารพยำเกรงและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของชาวบ้านสูงมาก

บุคคลทั้ง 5 ตำแหน่งนี้ ถือเป็นผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือมาก ศรัทธา เพราะมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของพวกเขาเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านจะให้แรงงานช่วยเหลือเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณปีละ 3 วัน

4.1.2 ผู้นำทางการปกครองที่ทางราชการแต่งตั้งขึ้น ได้แก่ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นบุคคลซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน และได้รับการพิจารณาจากทางราชการแล้วว่าสามารถทำหน้าที่ประสานกับฝ่ายปกครองได้ จะสามารถพูด และเขียนภาษาไทยได้ บทบาทของบุคคลผู้นี้ไม่ได้ดำเนินการปกครองโดยพลการ แต่จะอิงผู้นำตามจารีตและกลุ่มผู้นำเครือญาติอยู่ตลอดเวลา หากตัดสินใจโดยพลการมักเกิดการต่อต้านจากผู้นำดังกล่าว ถึงกระนั้นก็ตามในหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่ได้ทะเบียนบุคคลชาวบ้านจะยำเกรงผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้งขึ้นมา เพราะเชื่อว่าจะมีผลให้ได้สัญชาติไทยเร็วขึ้น

4.2.2 กลุ่มผู้นำเครือญาติ

ในสังคมมุสลิมระดับเครือญาติจะมีความสลับซับซ้อนกว่ามุสลิมกลุ่มอื่นๆ การนับถือผูกพันเป็นเครือญาติใกล้ชิดสนิทสนมไม่ได้จำกัดเพียงพี่น้องร่วมสายบิดามารดาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับสายเลือกตระกูลของเขยและสะใภ้ด้วย ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเช่นนี้ ก่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลาทั้งด้านกรทกมาหากิน การแก้ไขปัญหาต่างๆ การร่วมมือประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การลงแรงประกอบพิธีกรรมต่างๆ รวมไปถึงการออกเสียงเลือกผู้นำหมู่บ้านจะนั้นในสังคมมุสลิม

เครือญาติ จึงเปรียบเสมือนหลักประกันในความมั่นคงของชีวิตของหนึ่ง บุคคลหรือครัวเรือนที่ไม่มีญาติในหมู่บ้านจะถูกชาวบ้านมองด้วยความสงสาร และมักจะอยู่ในชุมชนอย่างเจียมตัวและสุดท้ายก็ต้องใช้วิธีหากกลุ่มเครือญาติ ด้วยการแต่งงานกับคนในตระกูลเก่าแก่ของหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันลักษณะความผูกพันเช่นนี้ ก็ก่อให้เกิดการแตกแยกในชุมชนจนถึงขั้นแบ่งกลุ่มแยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่หรือแบ่งเขตการปกครองใหม่เมื่อเกิดการเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มตระกูลใหญ่ของชุมชน ซึ่งยากต่อการหาผู้ใดมาไกล่เกลี่ยได้

การนำกิจกรรมการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนโดยผ่านกลุ่มเครือญาตินั้น เจ้าหน้าที่ผู้นำการส่งเสริมเข้าไปจะต้องใช้เวลาคลุกคลีกับชาวบ้านระยะหนึ่งแล้วจะพบว่าในหมู่บ้าน ชุมชนนั้น มีกลุ่มเครือญาติอยู่ไม่มากนัก (ประมาณ 2-5 กลุ่ม) ในแต่ละกลุ่มจะมีผู้ที่บรรดาเครือญาติให้ความเคารพ เชื่อถืออยู่กลุ่มละ 1-2 คน กลุ่มบุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็น

ผู้นำกลุ่มเครือญาติ หากเจ้าหน้าที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มนี้ได้ก็เสมือนว่าท่านได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเลยทีเดียว หลังจากนั้นการนำกิจกรรมส่งเสริมเข้าสู่ชุมชนก็จำทำได้ง่ายขึ้น โดยกลุ่มผู้นำกลุ่มเครือญาติเป็นแนวร่วมกระตุ้น และติดตามผลในกลุ่มของตน

4.3 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนและครัวเรือน

4.1 ลานจะคี เป็นลานสำหรับเต้นรำบูชาเทพเจ้าก้อชา มีลักษณะเป็นลานดินกว้างมีรั้วล้อมรอบ กลางลานมีเนินดินสำหรับวางเครื่องบูชา ซึ่งเรียกว่า “แหปู” ลานนี้ถือว่าเป็นลานศักดิ์สิทธิ์ที่สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านจะใช้ได้ก็ต่อเมื่อมาขออนุญาตต่อผู้นำทางศาสนา มีข้อห้ามไม่ให้รื้อถอนรั้ว หรือเหยียบย่ำแหปู

4.2 แซมื่อ หรือ ศาลผีประจำหมู่บ้าน จะมีลักษณะคล้ายศาลเพียงตาสร้างไว้เหนือหมู่บ้านมีรั้วรอบ เป็นที่สิงสถิตของผู้ที่คอยคุ้มกัน คุ้มครองหมู่บ้าน ห้ามตัดไม้บริเวณนั้น และห้ามละลาบละล้วงเข้าไปในบริเวณนั้นโดยเด็ดขาด นอกจากเวลาทำพิธีกรรม เช่น สรวง

4.3 บ่อปา หรือ ห้องผี จะเป็นห้องเล็กๆ อยู่มุมห้องด้านในสุดของตัวบ้าน สำหรับเป็นที่อยู่ของผีบ้านผีเรือน หน้าห้องเป็นที่วางเครื่องเซ่น เป็นสถานที่ที่ต้องห้ามสำหรับบุคคลภายนอก โดยเฉพาะบ่อปา บ้านผู้นำทางศาสนาจะมี แคน “หน่อกูมา” ซึ่งเป็นแคนใช้เป่าสำหรับติดต่อกับเทพเจ้าก้อชวางอยู่ แคนนี้ห้ามผู้อื่นแตะต้องเด็ดขาด

4.4 มารยาทต่างๆ

4.4.1 การเข้าหมู่บ้าน แต่เดิมมุเซอแฉจะจะไม่อนุญาตให้มีการเข้าออกหมู่บ้านช่วงทำพิธีปีใหม่ เพราะถือว่าหมู่บ้านขณะนั้นปลอดภัยจากผีร้าย หากมีการเข้าออกจะทำให้ผีร้ายติดตามเข้าสู่หมู่บ้านได้ สัญลักษณ์ว่ามีการทำพิธีไล่ผีร้ายออกจากหมู่บ้านแล้วคือ การนำเอาต้นหญ้าคามขั้วเป็นเชือกล้อมรอบหมู่บ้าน ปัจจุบันมีการอนุโลมให้บุคคลภายนอกเข้าออกหมู่บ้านได้ แต่ห้ามแตะต้องสิ่งทั้งเชือกเหล่านี้โดยเด็ดขาด

ข้อควรระวังในการเข้าหมู่บ้าน คือ ต้องไม่ละลาบละล้วงเข้าไปในบริเวณศาลผีหมู่บ้าน “แซมื่อ” เพราะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องห้าม ส่วนลานจะคีนั้น สามารถเดินเข้าไปได้ แต่ต้องไม่ทำลายรั้วหรือเหยียบย่ำที่วางเครื่องบูชาที่เรียกว่า “แหปู” โดยเด็ดขาด

4.4.2 การพบปะทักทาย นิยมใช้คำว่า “ออบู้อ้อย่า” หรือ “ตะเวโย” เพื่อทักทายกันซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “สวัสดี” และโต้ถามกันด้วยคำว่า “ซาเซาโกเล” = จะไปไหน หรือ หน่อเซซาล่า = สบายดี หรือ เมื่อจะลาจากก็ใช้คำว่า ออบู้อ้อย่า

4.4.3 การเยี่ยมบ้าน เวลาที่เหมาะสมในวันปกติ ควรเยี่ยมบ้านช่วงหลังจากชาวบ้านรับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้ว เพราะจะเป็นช่วงที่ชาวบ้านไม่ต้องรีบเร่งไปประกอบกิจกรรมอื่น ส่วนในวันหยุดของแม่ซึ่งชาวบ้านไม่ออกไปทำไร่ (ในรอบ 12 วัน มุเซอแฉจะหยุดงาน 1 วัน คือ วันเสือ หรือวันลาญี่) ถือว่าเป็นวันที่เหมาะสมในการเยี่ยมบ้านมากที่สุด

ควรขออนุญาตเจ้าของบ้านก่อนขึ้นบ้าน เมื่อขึ้นไปแล้วหากเจ้าบ้านไม่เชิญเข้าบ้านก็แสดงว่าต้องการสนทนาปราศรัยกันที่ชานเรือนนั้น หากเจ้าของบ้านเชิญเข้าบ้านสถานที่ที่เข้ารับแขกคือ ห้องแรกของบ้าน ควรนั่งในสถานที่เจ้าของบ้านจัดไว้ให้ หากเป็นบุคคลที่ชาวบ้านสนิทสนมคุ้นเคย อาจได้รับอนุญาตให้เข้าไปนั่งคุยใน “ในห้อง” ซึ่งเป็นห้องนอนของสมาชิกในครอบครัว กรณีนี้พึงระมัดระวังไม่เข้าไปแตะต้องห้องผี “บ่อปา” เครื่องบูชาและ “แคนหน่อกูมา” ซึ่งวางไว้หน้าห้องผีในห้องนี้ด้วย

4.4.4 การเข้าร่วมพิธีกรรม ชาวมุเซอแฉไม่มีพิธีกรรมที่ห้ามเด็ดขาดในการอนุญาตให้บุคคลอื่นเข้าร่วมพิธีกรรม แต่การเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ โดยมารยาทแล้วควรสอบถามผู้ทำพิธีก่อนว่าสามารถเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย

ได้หรือไม่ ในขั้นตอนไหนและควรมีส่วนร่วมอย่างไร ในบางพิธีกรรมชาวบ้านจะเชิญบุคคลภายนอกเข้าร่วมพิธีด้วยเพื่อเป็นเกียรติ ฉะนั้นไม่ควรแสดงความรังเกียจหรือปฏิเสธ

4.5 กิจกรรมทางสังคมตามประเพณี

ในปีหนึ่งๆ ชุมชนมุขเซอเดอแลมีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ มากมาย ตามประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนจัดขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าจะสามารถดลบันดาลให้สมาชิกในชุมชนกินดี อยู่ดี มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์เพียงพอบริโภค และได้รับการคุ้มครองจากเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปตลอดปีนั้นๆ

ในการประกอบพิธีกรรมนอกจากจะส่งผลด้านความอบอุ่นทางจิตใจ ก่อให้เกิดพลังที่จะดำเนินต่อไปในชีวิต ในสถานที่ที่มีเพียงธรรมชาติเป็นตัวกำหนดแล้ว ยังส่งผลถึงความสามัคคีในชุมชน การเคารพศรัทธาของหมู่บ้านด้วย

ผลต่อโครงการพัฒนาอันเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมของชุมชนนั้นจะปรากฏชัดในด้านการใช้แรงงานและเวลาที่ชาวบ้านจะให้กับการประกอบกิจกรรมพัฒนาซึ่งจะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการเกษตร ชาวบ้านจะมีการหยุดงานในไร่อยู่เนืองๆ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมแต่ละพิธี ทั้งนี้เนื่องจากเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องยึดถืออย่างเคร่งครัดนั่นเอง นอกจากนั้นพิธีกรรมส่วนใหญ่ยังเกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกพืชตามจารีตประเพณี คือ ข้าว ข้าวโพด ฝิ่น อย่างทุกขั้นตอนด้วย หากไม่ประกอบพิธีกรรมมุขเซอเดอแลเชื่อว่าจะเริ่มกิจการในแต่ละขั้นตอนของการเพาะปลูกพืชนั้นๆ ไม่ได้หากฝิ่นกระทำจะประสบความล้มเหลวในด้านผลผลิต และอาจก่อให้เกิดภัยพิบัติแก่สมาชิกในครัวเรือนได้

ฉะนั้น หากเจ้าหน้าที่ได้ทำความเข้าใจกับสิ่งเหล่านี้แล้ว วางแผนโครงการให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตและความเชื่อของสมาชิกในกลุ่มชุมชน กิจกรรมการพัฒนางานก็จะเป็นที่ยอมรับ ได้รับความร่วมมือและดำเนินไปได้อย่างราบรื่นยิ่งขึ้น

4.5.1 พิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนในรอบปี

เดือนมกราคม

พิธีขออนุญาตเจ้าที่เพื่อถางไร่ "จะมีพ้อก่าเลอ"

เดือนกุมภาพันธ์

พิธีบิ่ใหม่ "เซาะจาเลอ"

เดือนมีนาคม

พิธีซั๊บไล่ผี "เซาะหนึ่ก่าเลอ"

เดือนเมษายน

พิธีเซ่นไหว้ประจำทิศ "ซาบิ่ซื่อเว"

เดือนพฤษภาคม

พิธีทำขวัญข้าว "จะฮาคูเลอ"

เดือนมิถุนายน

พิธีทำบุญต้นข้าว "จำกูเลอ"

เดือนกรกฎาคม

เดือนสิงหาคม

พิธีทำบุญดอกข้าว "จำวิญ"

เดือนกันยายน

พิธีส่งข้าวโพด ข้าวไร่ หรือกินข้าวใหม่

เดือนตุลาคม

พิธีทำบุญต้นฝืน "ยาผีกู้เลอ"

เดือนพฤศจิกายน

พิธีทำบุญไร่ฝืน "ยาผีหมี่บูตเลอ"

เดือนธันวาคม

พิธีเรียกขวัญข้าว "จำฮาคูเลอ"

พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน "กะกุ"

4.5.2 วันหยุดอื่นๆ

นอกจากวันหยุดตามพิธีกรรมในรอบปีแล้ว ยังมีวันหยุดอื่นๆ ที่ต้องปฏิบัติในชุมชนอีกหลายกรณี คือ

4.5.2.1 วันหยุดของเผ่าหรือวันกรรม เป็นวันที่สมาชิกในหมู่บ้านทุกคนรับรู้ว่าจะไม่ประกอบกิจกรรมใดๆ ในไร่ทั้งสิ้น 1 วัน ในรอบ 12 วัน ของการนับวันแบบมูเซอ ซึ่งประกอบด้วย

วันแย้	ยอญี่
วันลิง	เหมาะญี่
วันไก่	ก๊ะญี่
วันหมา	พ้อญี่
วันหนู	หวะญี่
วันกระรอก	พะญี่
วันวัว	พีญี่
วันเสือ	ล่าญี่
วันเมลิ็ดพีซ	ล่อญี่
วันตาย	ซ้อญี่
วันม้า	อ้อมญี่

"วันกรรม" ของ "มูเซอเดเล" คือ "วันเสือ" หรือ "วันล่าญี่" ฉะนั้นในรอบ 1 ปี พวกเขาจะต้องหยุดงานในวันกรรมนี้อีกประมาณ 24 วัน

4.5.2.2 เมื่อมีคนตายเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะหยุดงานเพื่อร่วมพิธีเผาหรือฝังศพ 1 วัน และหลังจากนั้นอีก 1 วัน รวม 2 วัน ส่วนครัวเรือนที่มีคนตายจะหยุดงานมากกว่าทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่จำเป็นต้องปฏิบัติ

4.5.2.3 เมื่อครัวเรือนใดประกอบพิธีกรรมส่วนตัว เช่น พิธีเรียกขวัญ สะเดาะเคราะห์ หรือทำบุญต่างๆ สมาชิกในครัวเรือนนั้นจะหยุดงาน 1-2 วัน (ขึ้นอยู่กับพิธีกรรม)

ฉะนั้น จะเห็นว่ามูลนิธิเซอเดเลมีวันหยุดมากมายที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งอาจส่งผลให้ทำให้การดำเนินงานตามโครงการขาดช่วงไปได้

การศึกษาวันหยุดตามประเพณีจะทำให้ นักพัฒนาสามารถวางแผนการดำเนินงานได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านก่อให้เกิดความกลมกลืนระหว่างการประกอบกิจกรรมตามปกติกับกิจกรรมที่พัฒนานำเข้าไป

นอกจากนั้น การเข้าไปมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรมและพิธีกรรม จะทำให้นักพัฒนาและชาวบ้าน เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยและเป็นกันเองมากยิ่งขึ้น

4.6 ข้อห้ามสำคัญ

4.6.1 ห้ามดื่มสุราในหมู่บ้านในบริเวณลานพิธี "จะคี่ก่อ" ข้อห้ามนี้เป็นที่ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในกลุ่มผู้อาวุโส แต่ในกลุ่มคนรุ่นใหม่ปัจจุบันเริ่มละเลยเพิกเฉยต่อข้อห้ามนี้บ้างแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากการมีกรณีทะเลาะวิวาทกันอันเนื่องมาจากการเมาสุราในหมู่บ้าน

4.6.2 ห้ามกล่าวคำหยาบคาย หรือก่อการทะเลาะวิวาท ต่อกันในวันประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าการกระทำเช่นนั้นจะมีผลให้พิธีกรรมไม่ศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้ทั้งผู้กระทำและสมาชิกในครอบครัว และในหมู่บ้านประสบภัยพิบัติต่างๆ

4.6.3 ห้ามตัดไม้บริเวณศาลผีของหมู่บ้าน "แซมม่อ" เพราะบริเวณนั้นถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์การตัดไม้ถือเป็นการลบหลู่จะทำให้เกิดภัยพิบัติแก่ทั้งผู้กระทำและชาวบ้าน

4.7 ข้อนิยม

4.7.1 **ด้านการเกษตร** นอกจากการประกอบพิธีกรรมเพื่อร้องขอต่อเทพเจ้าให้บันดาลให้ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์แล้ว มูลนิธิเซอเดเลมีมีข้อห้ามที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรอีกมากมาย เช่น

- การฟันไร่ นิยมกระทำในวันโก๋ (ก๊ะญี่) วันกระรอก (พะญี่) วันเมล็ดพืช (ถ่อญี่) วันตาย (ซื่อญี่) เพราะวันเหล่านี้เป็นวันเย็นจะทำให้รอดพ้นจากอุบัติเหตุต่างๆ
- การเผาไร่ เชื่อว่าถ้าเผาไร่วันลิง (เหมาญี่) ไฟจะไหม้ลามเร็ว เผาไม้ไม่หมด ถ้าเผาวันวัว (พีญี่) ไฟจะไหม้รายเรียบเหมือนการแหะเล็มหญ้าของวัว
- การปลูกข้าว นิยมปลูกวันลิง (เหมาญี่) วันโก๋ (ก๊ะญี่) วันหมา (พื่อญี่) และวันหนู (หะญี่) ไม่นิยมปลูกในวันกระรอก (พะญี่) เพราะเชื่อว่าสัตว์จะมากัดกินต้นข้าวหมด

4.7.2 **ด้านการรักษาอาการเจ็บป่วย** มูลนิธิเซอเดเลมีเชื่อว่าเกิดจากขวัญออกจากร่างการรักษา คือ ต้องทำการสะเดาะเคราะห์ "ฮาคูเลอ" ให้สิ่งชั่วร้ายออกไป จากนั้นจึงทำพิธีเรียกขวัญ "จู้จือเลอ" เพื่อให้ขวัญกลับมายังร่างของผู้ป่วย โดยจะมีการเดินรำเพื่อบวงสรวงเทพเจ้าก้อชาด้วย ผู้ทำพิธีได้แก่ หนี่ตีซอ ซึ่งในหมู่บ้านหนึ่งๆ อาจจะมีมากกว่า 1 คน หากทำพิธีต่างๆ แล้วยังไม่หาย ชาวบ้านจึงจะยอมออกไปรักษายังสถานบริการของรัฐหรือซื้อยามารับประทานเอง

4.8 เรื่องอื่นๆ

- **การลงโทษของชุมชน** เมื่อมีการทำผิดกฎระเบียบของชุมชน เช่น การประพฤติด้านชู้สาว การทะเลาะวิวาท คู่กรณีจะถูกไต่สวนโดยหัวหน้าบ้าน และกลุ่มผู้อาวุโส หากทำผิดจริงก็จะปรับเป็นเงิน ซึ่งส่วนหนึ่งจะ

ให้กับคู่กรณีที่ได้รับความสะดวกและอีกส่วนหนึ่งจะเก็บไว้ที่หัวหน้าหมู่บ้านเป็นเงินกองกลาง หากบุคคลเดิมทำผิดซ้ำแล้วซ้ำอีก อัตราการปรับแต่ละครั้งจะสูงขึ้นเรื่อยๆ โทษหนักที่สุดของชุมชน คือ การไม่ให้อยู่ในหมู่บ้าน เช่น กรณีของหญิงมุฮอเหมดเลบบางกลุ่มบางหมู่บ้านที่ออกไปขายบริการเมื่อชาวบ้านทราบจะพากันต่อต้านไม่ให้กลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านอีก

- **กลุ่มเครือญาติกับการปกครอง** หมู่บ้านมุฮอเหมดเลบบางหมู่บ้านมีลักษณะการปกครองแบ่งแยกกัน โดยจะสังเกตได้จากลานจะคี่ หากหมู่บ้านใดมีลานจะคี่มากกว่า 1 ลาน แสดงว่าในหมู่บ้านนั้นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีผู้นำทางศาสนาและการปกครองของตัวเองสาเหตุของการแบ่งแยกเช่นนี้ เนื่องมาจากความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มเครือญาติ หรือกลุ่มตระกูลใหญ่ ซึ่งเมื่อหาผู้ใดไกลเกลี่ยไม่ได้ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะรวมพวกย้ายหมู่บ้าน หากไม่มีที่สร้างบ้านใหม่ก็จะใช้วิธีสร้างลานจะคี่ ใหม่ขึ้นใหม่ในหมู่บ้านเดิม และย้ายบ้านเรือนมาสร้างในบริเวณใกล้เคียง กลุ่มของตัวเองลักษณะหมู่บ้านเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า ชาวบ้านเป็นศัตรูกัน เป็นการแบ่งแยกเพียง การทำพิธีและการปกครองเท่านั้น

- **สตรีกับการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา** จะพบว่านักพัฒนามักประสบปัญหาในการทำงานกับกลุ่มสตรี ทั้งนี้เนื่องจากการสื่อสารที่ไม่เข้าใจกัน จนทำให้ละเลยต่อการนำผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แต่โดยแท้จริงแล้วผู้หญิงมุฮอเหมดเลบบางกลุ่มมีความเป็นตัวของตัวเองสูงมาก กล้าคิด กล้าตัดสินใจ แต่การสร้างความสัมพันธ์กับสตรีจำเป็นต้องอาศัยเวลาสักระยะหนึ่ง เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ เพราะผู้หญิงมุฮอเหมดเลบบางกลุ่มจะสงวนท่าทีในการให้ความสนิทสนมกับคนแปลกหน้าในระยะแรกๆ และชอบที่จะได้ตอบการสนทนาด้วยภาษาของตนเองมากกว่าการใช้ภาษาไทย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอตำบลบ้านอูมยอ ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ได้มุ่งศึกษาวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเขาเผ่ามูเซอตำบลบ้านอูมยอ และได้ทบทวนและสรุปบทเรียนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านอูมยอ และผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวมูเซอตำบลบ้านอูมยอครั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การศึกษาและพัฒนาารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอตำบลบ้านอูมยอ โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยดังนี้

การดำเนินการศึกษาวิจัย คณะผู้ศึกษาวิจัยได้ใช้แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการ หรือการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในการค้นหาคำตอบด้วยเหตุผล และเป็นความจริงที่พิสูจน์ได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนในลักษณะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย (Participatory and community - based Research) กับงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการติดตามประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวด้วยส่วนหนึ่ง เพื่อประยุกต์ข้อมูลที่ศึกษาได้มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและดำเนินกิจกรรมไปพร้อมๆ กัน ขณะทำการปฏิบัติการศึกษาวิจัยซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. **พิจารณาปัญหาของชุมชนทั้งในส่วนของการท่องเที่ยวและผลกระทบที่เกิดขึ้นในภาพรวม** คณะผู้ศึกษาวิจัยเปิดโอกาสให้บุคคลในชุมชนมีโอกาสได้ใช้ภูมิปัญญาของตนในการคิดวิเคราะห์ปัญหาโดยอาศัยความเข้าใจในค่านิยม วัฒนธรรม และบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของชาวบ้าน กิจกรรมที่ดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นสภาภาพ ประชุมกลุ่มย่อย หรือผู้นำชุมชนและการตรวจสอบ การสังเกตชุมชนทั้งด้านเอกสาร คนและสิ่งแวดล้อม

2. **จัดกลุ่มและประเภทของปัญหา** ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้ศึกษาวิจัยได้แยกกลุ่มคนออกเป็นหลายกลุ่ม คือ กลุ่มเยาวชน กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำทางการ กลุ่มสตรี และกลุ่มอาชีพ การศึกษาของคณะผู้ศึกษาวิจัยจะมีทั้งการประชุมกลุ่มย่อยดังที่แยกมานี้ และประชุมกลุ่มใหญ่ซึ่งรวมทั้งหมดหมู่บ้าน เพื่อความสะดวกต่อการประมวลผล

3. **เลือกวิธีและการออกแบบวิจัยร่วมกัน** โดยเฉพาะที่มวิจัยและผู้ร่วมวิจัย จำเป็นต้องมีส่วนร่วมอย่างมากในการกำหนดวิธีการเพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับความรู้ความสามารถที่มีอยู่ ส่วนใหญ่วิธีและแบบวิจัยนั้นจะเอาแบบฉบับมาจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) หรือตามทฤษฎีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งส่วนใหญ่วิธีการศึกษาจะเน้นการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การประชุมกลุ่มย่อยและสภาภาพ ซึ่งวิธีและแบบวิจัยดังกล่าวนี้เป็นการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยให้บุคคลในชุมชนเข้าร่วมเวทีและกิจกรรมดังกล่าว จึงถูกกำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นทั้งเครื่องมือและกลวิธีในการที่จะได้มาซึ่งข้อมูล

4. **วิธีการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูล** คณะผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่าโครงการนี้เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาวเขา ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ร่วมวิจัยไม่ได้เรียนหนังสือ ทำให้เกิดปัญหาต่อการอ่านและการเขียน คณะผู้ศึกษาวิจัยจึงสร้างเครื่องมือประกอบการบันทึกแต่ละเวที โดยให้นักเรียน นักศึกษาและเยาวชนในหมู่บ้านที่มีความรู้ความสามารถในการอ่านและ

เขียน เป็นผู้บันทึกและเก็บข้อมูลหลังจากที่ได้รับมอบหมายจากคณะวิจัย นอกจากนี้ทางคณะได้เห็นการบันทึกเพื่อ ความสมบูรณ์ของกระทงความ เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องอันเกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณี

5. **การวิเคราะห์ข้อมูล** เป็นที่แน่นอนว่า วิเคราะห์ข้อมูลทั้งปัจจุบันและอนาคตนั้นต้องอาศัยข้อมูลที่หลากหลาย ชัดเจนและแม่นยำ ข้อมูลนั้นต้องมีการคัดเลือกโดยทีมวิจัยและผู้ร่วมวิจัยต้องระดมความคิด ความรู้สึกและ ประสบการณ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล หากข้อมูลนั้นยังไม่สมบูรณ์ก็มอบหมายให้คณะผู้เกี่ยวข้องโดยตรงหาข้อมูลเพิ่มเติมอีกเป็นระยะๆ ตามความเหมาะสมและความสมบูรณ์ของเนื้อหาที่ได้มานั้น ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานความสามารถ ของบุคคล และชาวบ้านในชุมชน

6. **การรายงานและการนำเสนอข้อมูลที่ได้** คณะผู้วิจัยได้ตกลงกันว่าหลังจากที่ได้ข้อมูลทั้งหมดจากเวที ต่างๆ แล้วจะต้องคืนข้อมูลสู่ชุมชนเพื่อรับรองความถูกต้อง โดยทั้งนี้การคืนข้อมูลหรือการนำเสนอผลนั้น จะทำเป็น เอกสารส่วนหนึ่งสำหรับรายงานความก้าวหน้าเพื่อแจกจ่ายให้กับคณะผู้วิจัย พี่เลี้ยง และเจ้าหน้าที่สำนักงาน สวท. ภาค ส่วนการคืนข้อมูลสู่ชาวบ้านนั้นจะทำในรูปของการจัดประชุมชี้แจง การหารือ การขอคำปรึกษา เพื่อให้ทุกคนในชุมชน ได้รับทราบและเสนอแนะข้อมูลเพิ่มเติม ตลอดจนถึงเพื่อแก้ไขข้อที่ขาดตกบกพร่องหรือไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์ต่อไป

7. **การวางแผนเพื่อปรับยุทธศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม** หลังจากที่น่าเสนอผลการวิจัยแล้วคณะผู้วิจัยจะต้อง วางแผนแก้ไขปรับปรุง เปลี่ยนยุทธศาสตร์การดำเนินงานศึกษาวิจัยข้อมูล เพื่อนำไปสู่มติของการมีส่วนร่วมทั้งชุมชน และเพื่อให้สอดคล้องไปตามแผนงานการศึกษาวิจัย ดังนี้

7.1 **จำแนกปัญหา** จากการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมที่คณะผู้ศึกษาวิจัยนั้นดำเนินการอยู่ถ้าเกิดปัญหาขึ้นให้ นำมาพิจารณาแก้ไขโดยด่วน โดยผ่านคณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยทั้งหมด ทั้งนี้ปัญหานั้นต้องจำแนกความยากง่ายของ ปัญหา ความสลับซับซ้อนของปัญหาเพื่อการแก้ปัญหาจะได้สะดวกคล่องตัวมากขึ้น และเข้ากับทุกกลุ่มบุคคล

7.1 กำหนดเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน

7.2 กำหนดทรัพยากรเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกัน

7.3 เตรียมแผนปฏิบัติงานใหม่ตามที่ได้รับคำแนะนำร่วมกัน

8. **การจัดการและดำเนินการ** ศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมตามแผนดำเนินการที่ได้วางไว้โดยคณะผู้วิจัย ผู้ ร่วมวิจัย ชาวบ้านจะต้องมีเป้าประสงค์ร่วมกันและต้องอยู่บนพื้นฐานการทำงานร่วมกัน คือ

8.1 ต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกฝ่าย

8.2 ต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

8.3 ต้องไม่ต่อต้านต่อการตัดสินใจของกลุ่มคณะผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัย และต้องมีส่วนร่วมดำเนินการที่ สอดคล้องและเหมาะสมตามความต้องการ โดยการจัดการจะต้องมีดังนี้

- ศึกษาแผนและเตรียมขั้นตอนปฏิบัติร่วมกันทั้งคณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยตลอดจนถึง ชาวบ้าน และผู้เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม

- ดำเนินการในภาคปฏิบัติร่วมกัน

- ติดตามและทบทวนการปฏิบัติงานร่วมกัน

- แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติงานร่วมกัน

- จัดการผลผลิตและแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน

- ประเมินผลและรายงานต่อผู้เกี่ยวข้องร่วมกัน

จากที่กล่าวมาแล้วเป็นวิธีดำเนินการศึกษาวิจัยของโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวลาหู่บ้านอุ้มยอ โดยคณะผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการกำหนดขอบเขตของการวิจัย สถานที่ดำเนินการวิจัย กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย วิธีการเก็บข้อมูล เครื่องมือในการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ประมวลผลข้อมูลและการจัดทำรายงานวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมการเก็บข้อมูลในด้านต่างๆ จึงเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

1.1 เนื้อหาสาระ

ด้านชุมชน

- ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน
- โครงสร้างของชุมชน วัฒนธรรม ตำนาน นิทาน ความเป็นมา ประเพณีและพิธีการรอบปี การละเล่น และดนตรี เครื่องแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน
- อาชีพ / เศรษฐกิจชุมชน (รายได้ / รายจ่าย / หนี้สิน) การทำมาหากินในรอบปี
- นิเวศวิทยาของดอยมูเซอ สภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ

ด้านการท่องเที่ยว

- ทบทวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านอุ้มยอที่ผ่านมา (จุดแข็ง / จุดอ่อน / โอกาส / อุปสรรค)
- ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว
- แนวทางในการปรับปรุงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านอุ้มยอ
- รูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตชาวมูเซอตำบลบ้านอุ้มยอ

1.2 ด้านสถานที่

พื้นที่ที่ทำการศึกษานเฉพาะกลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอตำบล อุ้มยอบ้านอุ้มยอหมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก จำนวน 74 หลังคาเรือน 320 คน และบริเวณใกล้เคียงในเขตพัฒนาพื้นที่ดอยมูเซอ รวม 7 ชุมชน และสถานที่ท่องเที่ยว 6 แห่ง อันเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2. สถานที่ดำเนินการวิจัย

สถานที่ที่ทำการศึกษาวิจัยเฉพาะกลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอตำบล อุ้มยอบ้านอุ้มยอหมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก 74 หลังคาเรือน 320 คน โดยแบ่งพื้นที่ที่เก็บข้อมูลภาคสนาม 3 พื้นที่ คือ

1. สถานที่ที่เก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรม ภายในชุมชนบ้านอุมยอม ครัวกระเดื่อง โคร่งตีมีด บ้านทรงหก กระรอก คอกหมู เครื่องจักสาน ลานจะคี่ ห้องผี ห้องขวัญ บ้านปุจารย์ บ้านหมอผี บ้านผู้อาวุโส ศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ร้านค้าชุมชน
2. สถานที่ที่เก็บข้อมูลด้านแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ บริเวณป่าชุมชน ป่าวัฒนธรรม ป่าช้า ป่าอุทยานแห่งชาติลานสาง ป่าอุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
3. สถานที่ที่เก็บข้อมูลด้านแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ได้แก่ สถานที่ทดลองเกษตรพืชสวนดอยมูเซอ ตลาดชาวเขา อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงดอยมูเซอ ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัดตาก ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก

3. กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย

● นักวิจัยและทีมวิจัย

1. พระสมศักดิ์ สิริจันท (ภักดีแสนานฤนาท)
2. นายวินัย พนาโยธิน คนในชุมชนบ้านอุมยอม
3. นายปัญญา มีประทีปจิต คนในชุมชนบ้านอุมยอม
4. นางสาวระนุ แสงพัฒนา คนในชุมชนบ้านอุมยอม
5. นางสาวสุดธิดา จำเวณสินพนา คนในชุมชนบ้านอุมยอม
6. นางสาวจิตติมา รักหนูทอง

● กลุ่มคนที่ร่วมดำเนินการ

- กลุ่มอาชีพในชุมชนบ้านอุมยอม
- กลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านอุมยอม
- กลุ่มกาแฟในชุมชนบ้านอุมยอม
- กลุ่มเยาวชนในชุมชนบ้านอุมยอม
- กลุ่มท่องเที่ยวในชุมชนบ้านอุมยอม
- กลุ่มผู้นำหมู่บ้านในชุมชนบ้านอุมยอม
- กลุ่มผู้อาวุโสหมู่บ้านในชุมชนบ้านอุมยอม
- บัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท
- สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ
- ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก

● คณะวิทยากรหรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้ประสบการณ์

- พระธรรมจาริกประจำศูนย์อบรมศีลธรรมฯ ดอยมูเซอ
- วิทยากรจากสถาบันการเรียนรู้พระเจ้าตาก
- เจ้าหน้าที่ สกว. ภาค
- เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก

- เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- **ผู้สนับสนุนหรือองค์กรสนับสนุน**
 - **สนับสนุนด้านงบประมาณการวิจัย**
 - สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
 - **สนับสนุนด้านงบประมาณการดำเนินกิจกรรมโครงการท่องเที่ยว**
 - กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ
 - การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
 - องค์กรบริหารส่วนตำบลแม่ฮ่องสอน
 - **สนับสนุนด้านวิชาการ**
 - สถาบันวิชาการกักตุนเสนาณฤนาท ฯ
 - ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงดอยมูเซอ
 - สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สวก.) สำนักงานภาค
 - สภาส่งเสริมพระพุทธศาสนา
 - สถาบันวิจัยชาวเขา

4. แหล่งข้อมูลหรือวิธีการเก็บข้อมูล

4.1 ลักษณะของข้อมูลในการเก็บ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ

เป็นข้อมูลใหม่ที่ได้จากการดำเนินการเก็บจากชาวบ้านโดยตรง เช่น ได้จากการเปิดเวทีเชิงปฏิบัติการในชุมชน การสนทนากลุ่มย่อย การสอบถาม การสัมภาษณ์โดยผ่านเครื่องมือที่สร้างขึ้น

2. ข้อมูลทุติยภูมิ

เป็นข้อมูลเก่าหรือข้อมูลมือสองที่ได้จากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติมจากเดิม เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์ งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ข้อมูลบริบทชุมชนและประวัติความเป็นมาของชุมชน

4.2 ประเภทของข้อมูลมี 2 ประเภท

1. ข้อมูลเชิงปริมาณ

เป็นข้อมูลทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวกับจำนวนสมาชิก แรงงานในครัวเรือน ระดับการศึกษา ปริมาณการถือครองที่ดิน ทรัพย์สินต่างๆ

2. ข้อมูลเชิงคุณภาพ

เป็นข้อมูลเชิงลึกที่เจาะจงในการเก็บข้อมูล เรื่องแนวคิดความเชื่อดั้งเดิม วัฒนธรรม อาชีพ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง กฎระเบียบ

4.3 วิธีเก็บข้อมูล

- **การสัมภาษณ์** เป็นแบบไม่เป็นทางการ แต่มีแนวสัมภาษณ์ที่ชัดเจน ซึ่งกำหนดไว้เบื้องต้นเกี่ยวกับ การดำเนินชีวิตประจำวัน การจัดการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การตอบเป็นไปตามอัธยาศัย ไม่จำกัดคำถาม (สัมภาษณ์) และไม่จำกัดคำตอบ

- **เก็บข้อมูลจากการสังเกต** การสังเกตเป็นแบบมีส่วนร่วม และมีส่วนร่วม เนื่องจากข้อมูลที่ได้มา อาจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงการสังเกตพฤติกรรมจะทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของชุมชนอย่างชัดเจน ใน ประเด็นการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรม

- **การสอบถาม** ทางที่มวิจัยได้สร้างแบบสอบถามทั้งปลายปิดและปลายเปิด เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามโดยที่มวิจัยที่เป็นคนในชุมชนเป็นผู้เก็บบันทึกข้อมูล ตามประเด็นของงานวิจัยเพื่อความเที่ยงตรงของข้อมูลที่มวิจัยและโครงการวิจัยต้องการ

- **การสนทนากลุ่ม** เป็นการซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในกลุ่มแต่ละกลุ่มตามโครงสร้างและขอบเขตของข้อมูล บางครั้งก็ไม่มีโครงสร้างเพียงแต่การสนทนากลุ่มนั้นเป็นแบบเจริญสัมพันธไมตรี หรือเป็นการทำความรู้จักระหว่างกลุ่มคน บุคคล

- **การประชุมเชิงปฏิบัติการ** จัดเวทีพิจารณา / หรือ / วิเคราะห์สถานการณ์โครงการโดยภาพรวมร่วมกัน ในการพัฒนารูปแบบการปรับยุทธศาสตร์โครงการร่วมกัน โดยเน้นวิทยากร (ผู้ดำเนินรายการ) เป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการ

- **สภากาแฟ** เป็นการตั้งวงพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ ไม่มีหัวข้อที่จะพูดคุยอย่างชัดเจน ไม่มีผู้ดำเนินรายการ แต่นักวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยต้องเก็บข้อมูลและรายละเอียดในการสนทนาหากมีประเด็นที่ต้องการศึกษา

- **การสัมมนา** จัดเวทีเพื่อนำเสนอผลการวิจัยและร่วมวิพากษ์ร่วมกับภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องตลอดจนถึงชุมชนที่เป็นเจ้าของโครงการวิจัย

- **การศึกษาดูงาน** ดูงานโครงการการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จ ณ บ้านจาโบ บ้านบ่อไค้ บ้านแม่ระนา อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูลที่สำคัญอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการและเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สอบถาม และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

- **การมีกอบัรม** พัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับโครงการท่องเที่ยว และโครงการวิจัย ในเรื่องของการบริหารจัดการโครงการ การบริหารทั่วไปในเรื่องของเอกสาร

- **การศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง** เป็นการพิจารณาและวิเคราะห์ประเด็นสำคัญจากเอกสารงานวิจัยตามประเด็นที่กำลังศึกษาอยู่

4.4 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. แบบบันทึกข้อมูลทุติยภูมิ (ข้อมูลมือมือสอง) จำนวน 4 เรื่อง
2. แบบสอบถาม ทำขึ้นเพื่อเก็บข้อมูลจำนวน 4 ชุด
3. แบบสัมภาษณ์ (แบบมีโครงการสร้าง) จัดทำขึ้นจำนวน 1 ชุด
4. กล้องบันทึกภาพ
5. การสำรวจข้อมูลในสนาม

6. เทปบันทึกเสียง

5. การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำเอาข้อที่เก็บมาจัดระเบียบหรือจำแนกตามประเภทและหมวดหมู่ให้เรียบร้อยแล้วนำมาเขียนเรียบเรียง เพื่อจัดลำดับความสำคัญ โดยการหาความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อหาความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและเชื่อมโยงความคิดที่กำหนดไว้และจะทำการพิจารณาถึงพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงและพัฒนาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน

6. การจัดทำรายงาน

จัดเรียงลำดับความสำคัญของข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ (Descriptive Analyed) การศึกษาในรูปแบบของการบรรยายความเชิงพรรณนาวิเคราะห์ในผลการวิจัย สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะควบคู่กับการใช้สถิติค่าร้อยละ (Percented Analysed) โดยข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจะเขียนเชิงพรรณนาเป็นรายการกิจกรรมเพื่อความสะดวกและง่ายต่อการเขียน โดยงานวิจัยชิ้นนี้แบ่งออกเป็น 5 บท ประกอบไปด้วย บทที่ 1 บทนำ บทที่ 2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย บทที่ 4 ผลการวิจัย และบทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยโครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวลาหู่บ้านอุ้มยอมาจากเวทีวิเคราะห์ชุมชนและแผนการวิจัยภาคสนามหลายครั้ง ทำให้ทีมวิจัยและผู้ร่วมวิจัยกำหนดกิจกรรมเพื่อหาคำตอบจากคำถามโครงการวิจัย ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 ประชุมทีมวิจัย

- เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักวิจัยและทีมวิจัยทั้งหมด
- เพื่อร่วมคิดค้นวิธีการที่เหมาะสมในการวิจัยกับชนเผ่าลาหู่
- เพื่อร่วมวางแผนงานในการเก็บข้อมูลชุมชน
- เพื่อทำข้อตกลงเบื้องต้นร่วมกัน

วิธีการดำเนินการ

- พูดคุยแบบไม่เป็นทางการกึ่งเป็นทางการ (กลุ่มย่อยของทีมวิจัย)
- ประมวลสาระและข้อวิพากย์เกี่ยวกับวิธีการ/กระบวนการวิจัย
- นำเสนอในรูปของเอกสารและแจกให้กับทีมวิจัยเพื่อศึกษาและเป็นแนวทางในการดำเนินการ

เครื่องมือ

- ใช้กระดาษบุรุษ
- โอเวอร์เฮด
- บันทึกมายแม็บ/จัดพิมพ์รายงานการประชุมแต่ละครั้ง

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยโครงการท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอ
- ทีมวิจัยอื่นๆ (เพื่อร่วมวิพากย์)
- เจ้าหน้าที่ สกว. (เพื่อร่วมวิพากย์และเสนอแนะแนวทางเพิ่มเติม)

ผลที่ได้จากกิจกรรมนี้

กระบวนการนี้ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ สกว. ร่วมกับนักวิจัยในท้องถิ่น ได้กำหนดประเด็นต่างๆ ให้นักวิจัยแต่ละทีมระดมความคิดเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรืองานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมร่วมกันตลอดจนถึงกระบวนการต่างๆ ซึ่งประเด็นต่างๆ นั้น มีดังต่อไปนี้ คือ

1. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มันเป็นอย่างไรร ?

- แก้ไขปัญหาในชุมชน / หมู่บ้าน
- การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนโดยการลองผิดลองถูกในกระบวนการ
- เพื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่นแท้ๆ โดยระดมสรรพกำลังทางแนวคิดของคนในชุมชน (ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้และร่วมรับผลประโยชน์)
- ทำให้ทราบปัญหาที่แท้จริงของท้องถิ่น

- เป็นตัวประสาน (ขับเคลื่อน) คนในชุมชนให้เกิดความปรองดอง เป็นเวทีแลกเปลี่ยนในระดับผู้นำ

2. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำอย่างไร ?

- พุดคุย ปฏิบัติการ (ทำ) สรุบบทเรียน และบันทึกอย่างเป็นขั้นตอน ตลอดจนถึงร่วมหาทางแก้ไข แนวทางปฏิบัติและปรัชญาศาสตร์การปฏิบัติงาน
- ซึ่งผลที่ได้ออกมาเป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลที่ต้องการ

3. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำคัญอย่างไร ?

- เป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนาชุมชน บุคลากร ให้มีศักยภาพในการจัดการโครงการอย่างเป็นระบบ
- เป็นตัวประสาน (สามัคคี/ปรองดอง)

สรุปภาพรวมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

วิธีการ : งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

- คุย/ทำ/สรุป/บันทึก/หาแนวทางแก้ไขที่เหมาะสม
- ต่อยอดงานพัฒนา
- เก็บข้อมูล/บันทึก
- พุดคุย/แลกเปลี่ยน/บันทึก
- สร้างเงื่อนไขอย่างมีส่วนร่วม

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น แตกต่างจากงานพัฒนา

- หาข้อมูลที่ละเอียด/ทางเลือกก่อนลงมือทำ
- ละเอียด/เจาะลึก
- มองเป้าหมาย/หาเป็นกระบวนการ
- วิเคราะห์/วางแผน
- ที่มาของเหตุ
- สร้างสำนึก
- เหตุเป็นอย่างไร เป็นการแก้ไขปัญหาที่ละเอียด

ความสำคัญงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

- เป็นตัวขับเคลื่อนในชุมชน
- ได้พลังในการสร้างความสามัคคี
- มีส่วนร่วม
- คิด/ร่วม โดยชุมชนเป็นตัวแก้ปัญหา
- ตัวประสานงานให้เกิดการเรียนรู้
- ลดความขัดแย้ง

ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

- กระบวนการแก้ไขปัญหาในชุมชน
- การตื่นตัวของชุมชน
- งานพัฒนา
- ตัวประสานในชุมชน
- แลกเปลี่ยนในชุมชน
- เป็นกระบวนการมีส่วนร่วม
- เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา
- ร่วมคิดร่วมทำและเรียนรู้

สรุปการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การมีส่วนร่วม P (Participatory)

- โดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน
- ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนเข้ามาตั้งแต่แรก
- เครื่องมือวิธีการเฉพาะเพื่อต้องการมีส่วนร่วม
- มีคนสานต่อเมื่อโครงการสิ้นสุด
- สร้างโอกาส/เวทีต่อเนื่อง

การปฏิบัติการ A (Action)

- ใช้ข้อมูลเป็นฐานในการตัดสินใจเลือกกิจกรรม
- การสรุปผลจากกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำข้อมูลไปหาสาเหตุปัญหา และค้นหาทุนเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา
- เป็นการทดลอง (ลองผิดลองถูก) เพื่อปฏิบัติเพื่อค้นหารูปแบบที่เหมาะสม

การมีส่วนร่วม R (Research)

- การบันทึกอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านเนื้อหาและด้านกระบวนการ
- ได้ความรู้แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา ในบริบทของพื้นที่

เป็นการวิจัยเพื่อนำไปสู่เป้าหมายให้ชุมชนเข้มแข็ง

- สร้างคน ให้เกิดการเรียนรู้ กลุ่ม เครือข่าย แก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง เกิดความตระหนักในปัญหาอยากช่วยแก้ไข ซึ่งเป็นกระบวนการที่คนใหม่ มีส่วนร่วมในระดับชุมชน/คิดเชิงระบบ/บูรณาการ
- ได้องค์ความรู้ (ใหม่) รูปแบบบริการที่เหมาะสมในบริบทพื้นที่วิจัย ใช้ปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาของการจัดการในชุมชน
- ปัญหาถูกแก้ไข (ระดับหนึ่ง)

เป้าหมายระดับเหนือชุมชน

- ส่งเสริมห้องความรู้สู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย (หากมีงานวิจัยมากมายทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง)
- สังคมเห็นศักยภาพของชาวบ้าน (ยอมรับในคุณค่า คักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์)

การดำเนินงานช่วงที่ 1

1. คำถามวิจัย

2. วัตถุประสงค์

3. สิ่งที่ต้องทำ

1. สร้างความเข้าใจ
2. ผู้เกี่ยวข้องมีกลุ่มใดบ้าง (ร่วมดำเนินโครงการ/สนับสนุนช่วยเหลือ)
3. การเก็บ/วิเคราะห์ข้อมูล
 - ข้อมูลที่จะเก็บมีอะไรบ้าง เช่น บริบทชุมชน (จากเอกสารมือ 2, สรุประเด็น)
 - วิธีการเก็บวิเคราะห์ควรเป็นอย่างไร (ให้มีส่วนร่วม)
4. สรุบบทเรียน (ข้อมูล)
5. กำหนดกิจกรรมช่วงต่อไปได้แก่ สิ่งที่ต้องทำ, วิธีการ/เครื่องมือ

สิ่งที่ต้องทำ :

ผู้ที่เกี่ยวข้อง :

- กลุ่ม/คณะกรรมกรกลุ่มท่องเที่ยว
- กลุ่มผู้นำทางศาสนา 3 กลุ่ม คือ คริสต์ พุทธ ฆี และกลุ่มต่างๆ ในชุมชน (กลุ่มเยาวชน, กลุ่มแม่บ้าน, กลุ่มกาแฟ, กลุ่มผสม., ฯลฯ)
- เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จ. ตาก
- เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาต้นแบบชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเอง JIKA
- พระธรรมจาริกประจำศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง บ้านดอยมูเซอ^๕
- บัณฑิต กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทประจำบ้านอุมยอม
- เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติลานสาง เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ (อบต. บ้านอุมยอม)
- ศูนย์ประสานงานวิจัยจังหวัดตาก (Node ตาก)
- ชุมชนบ้านอุมยอม

สิ่งที่ต้องทำ	วิธีการ / เครื่องมือ
1. เวทีทำความเข้าใจงานวิจัยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	<ul style="list-style-type: none"> - เชิญชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย แต่ละกลุ่มเพื่อรับแนวคิดต่อโครงการ - พุดคุยแบบไม่เป็นทางการกับกลุ่มย่อยต่างๆ - ทีมวิจัยร่วมเวทีทุกคน (กลุ่มย่อยละ 1 วัน)
สิ่งที่ต้องทำ	วิธีการ / เครื่องมือ
2. ประชุมทีมวิจัยในการประมวลรับฟังความเห็นจากกลุ่มย่อยและเตรียมเวที	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้กระดาษบรรพ - โอเวอร์เฮด - บันทึก/มายแม็บ/จัดพิมพ์การประชุมแต่ละครั้ง
3. สรุบทเรียน/บทพจนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กับกลุ่มท่องเที่ยว, ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - เวทีใหญ่/แบ่งกลุ่มย่อย 3 กลุ่ม (ผู้นำศาสนา, สมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว, อาชีพ) - ทีมวิจัยที่เลี้ยงแต่ละกลุ่ม - สรุประเด็นลงบรรพ (ความคิดเห็นจะหลังไหลออกมา, ชาวบ้านจะสนุก) - พี่เลี้ยง/ทีมวิจัยกระตุ้นความเห็นให้มากที่สุด
4. เวทีคืนข้อมูลชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้เวทีประชุมหมู่บ้าน/พิธีกรรมตามหมู่บ้านในการคืนข้อมูล - พุดคุยแบบไม่เป็นทางการ (ทำเป็นระยะๆ ระหว่างดำเนินการ)
5. ศึกษาวิถีชีวิต / ประวัติศาสตร์ชุมชน <ul style="list-style-type: none"> - นิทานความเป็นมา - ประเพณีพิธีกรรมในรอบปี - การละเล่นและดนตรี - การทำมาหากินในรอบปี - เครื่องแต่งกาย - ความเชื่อ 	<ul style="list-style-type: none"> - แบบสอบถาม (Open maid) แบบเปิด - จัดบันทึกจากการพุดคุยแบบไม่เป็นทางการ - เวทีย่อยๆ จากการนัดคุย เช่น ประชาญชาวบ้าน 3-4 คน - บันทึกเทป (ทำเป็นระยะๆ ระหว่างดำเนินการ)

สิ่งที่ต้องทำ	วิธีการ / เครื่องมือ
<p>6. ศึกษางานโครงการการท่องเที่ยว</p> <ul style="list-style-type: none"> - ระบบการจัดการการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร ● โครงการวิจัย/โครงสร้างการจัดการ ● การเงิน บัญชี - การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน - ปัญหา/อุปสรรค แนวทางแก้ไข - ผลสำเร็จของโครงการเป็นอย่างไร <ul style="list-style-type: none"> - วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี 	<ul style="list-style-type: none"> - จัดบันทึก/เทป - สอบถามจากโครงการ จัดเวทีคุยกัน - เดินชมบริเวณต่างๆ - พูดคุยกับนักท่องเที่ยว - ดูจุดเด่นของชุมชนมีอะไรบ้าง
<p>7. ประชุมสรุปบทเรียนโครงการวิจัยและวางแผนการทำงานระยะต่อไป (ทีมวิจัย, ชุมชน, หน่วยงาน)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เวทีกลุ่มใหญ่และแย่งกลุ่มย่อย - พี่เลี้ยงประจำกลุ่ม ระดมปัญหา/แนวทาง - เชิญวิทยากรจากหน่วยงาน - ใช้แผนที่ทางความคิด - คนบันทึกกระบวนการในเวที

หมายเหตุ

- ทีมวิจัยจะมีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยน ถกเถียง ได้แย้ง และวางแผนการทำงานทุกครั้ง ทั้งก่อนและหลังการจัดกิจกรรมทุกกิจกรรม
- การบันทึกภาพ เหตุการณ์ ในการจัดกิจกรรมทุกกิจกรรม
- การจัดกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะอิงจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่กับเวลาและจำเป็นในบางกิจกรรม

จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้คณะผู้เข้าร่วมเวทีซึ่งเป็นนักวิจัยใหม่ที่มาจากชุมชน มีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตลอดจนถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันจะเป็นพื้นฐานของการทำงานภาคสนามที่มีคุณภาพต่อไป

ถึงกระนั้นนักวิจัยที่มาจากชุมชนเองก็ยังมีขีดทักษะ เทคนิค และกระบวนการวิจัย การเขียน การอ่าน และการแนะนำชาวบ้านให้เกิดความกระจำในแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้หัวหน้าโครงการวิจัย (พระสมศักดิ์ สิริจนโท-ภักดีเสนาณฤนาท) ต้องทำงานหนักในการให้คำแนะนำและคำปรึกษาตลอดจนถึงการถ่ายทอดเพื่อความเข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

กิจกรรมที่ 2 จัดประชุมที่มิววิจัยและชาวบ้านให้ทราบกระบวนการทำงาน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ชาวบ้านและทีมวิจัยมีความเข้าใจและทราบถึงกระบวนการการทำงานร่วมกัน
- ได้รับข้อเสนอแนะจากชาวบ้านในบางประเด็นอันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานภาคสนาม

วิธีการดำเนินกิจกรรม

- ประชุมหลังจากได้รับการอนุมัติแล้ว
- ทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย
- ประชุมทั้งกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ (ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ)
- บันทึกตามแบบเอกสารเพื่อรับข้อเสนอแนะจากชาวบ้าน (ถ้ามี)

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัย
- คณะกรรมการกลุ่มต่างๆ
- กลุ่มสตรี
- กลุ่มผู้สูงอายุ

สถานที่ดำเนินการ ศาลาประชาคมบ้านอุ้มยอม

ผลการดำเนินงานกิจกรรมดังกล่าว

- การจัดประชุมชาวบ้านและทีมวิจัย ได้เริ่มดำเนินการในวันที่ 20 มกราคม 2545 ณ ศาลาประชาคม บ้านอุ้มยอมโดยขอร่วมประชุมหลังจากที่ชาวบ้านประชุมเรื่องกองทุนชุมชนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท ซึ่งบัณฑิต กทบ เป็นผู้ดำเนินการ มีชาวบ้านให้ความสนใจเข้าร่วมประชุมกว่า 60 คน

- การดำเนินการประชุมในครั้งนี้ พระสมศักดิ์ สิริจันโท ผักกาดิเสนาภนุท) ในฐานะหัวหน้าโครงการ ได้ดำเนินการชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการในครั้งนี้อย่างย่อๆ เป็นภาษาไทย และให้นายวินัย พนาโยธิน ผู้ช่วยนักวิจัย (เป็นคนในชุมชน) เป็นผู้แปลและอธิบายเป็นภาษามุเซอ เนื่องจากชาวบ้านยังไม่รู้เรื่องของกรวิจัยและการทำวิจัยของชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมนั้นถือเป็นเรื่องใหม่ของชุมชน จึงอาศัยทักษะและเทคนิคตลอดจนถึงองค์ความรู้เดิมของผู้ดำเนินรายการประชุม ที่เคยทำงานในพื้นที่มาก่อนอธิบาย ดังนี้

1. แจ้งเรื่องการทำวิจัย เหตุผลของการทำวิจัย ระยะเวลาการทำวิจัย วิธีการทำวิจัย (การเก็บข้อมูล) และกานนำข้อมูลของการวิจัยไปใช้ประโยชน์

2. แนะนำทีมวิจัยทั้งหมด

3. แจ้งกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัย

4. ขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลตามความเป็นจริงเมื่อทีมวิจัยหรือผู้วิจัยลงพื้นที่ สอบถามก็ดี สัมภาษณ์ก็ดี

ดี บันทึกภาพก็ดี

จากการประชุมชี้แจงเรื่องโครงการวิจัยดังกล่าวปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ คือ ชาวบ้านมีความเข้าใจ เกี่ยวกับความเป็นมาเป็นไปของงานวิจัยชิ้นนี้ มีความสนใจสอบถามรายละเอียดและรับปากว่าจะให้ความร่วมมือเพื่อความเจริญของหมู่บ้านตลอดจนจะทำให้ทราบประวัติศาสตร์ของชุมชนโดยคนในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลและเสนอแนวคิดต่างๆ ถือว่าบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่มิวิจัยกำหนดไว้ในแผนงานทุกประการ

กิจกรรมที่ 3 ทบทวนการจัดการการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ทราบความเป็นมาและรายละเอียดการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- ทราบจุดอ่อน/จุดแข็งของกรรมการและชุมชน
- เห็นปัญหาผลกระทบและสาเหตุ

วิธีการดำเนินการศึกษารวิจัย

- หลังจากที่ได้จัดเวทีพูดคุยเรื่องต่างๆ ไปกันบ้างแล้ว จากนั้นก็จัดเวทีพูดคุยเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน (ความเป็นมา/โครงสร้าง/บทบาท/หน้าที่ของกรรมการ/การมีส่วนร่วมของชุมชน/ผลการดำเนินงานมีจุดอ่อน จุดแข็ง ผลกระทบต่อชุมชนอะไรบ้าง
- บันทึกการพูดคุยด้วยเทปบันทึกเสียงและการจดบันทึก
- วิจัย/วิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอม (บันทึก/ประมวลสาระที่สำคัญ)

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- นักวิจัย
- กลุ่มท่องเที่ยว
- กลุ่มกาแฟ
- กลุ่มเยาวชน
- กลุ่มสตรีแม่บ้าน
- คณะกรรมการกลุ่มต่างๆ

สถานที่ดำเนินการ

1. ร้านค้าจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขา
2. ศาลาประชาคมบ้านอุ้มยอม
3. บ้านนายวินัย พนาโยธิน
4. บ้านนายปัญญา มีประทีปจิต

ผลการดำเนินการกิจกรรม

กิจกรรมทบทวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมเบื้องต้นเราได้ศึกษาและทบทวนโครงการจากเวทีชาวบ้าน และทบทวนจากเอกสารของกรมประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ถึงความเป็นมาเป็นไปของโครงการ และเอกสารแนะนำการท่องเที่ยวของบ้านอุ้มยอมที่ผลิตขึ้นเกี่ยวกับรายละเอียดบ้านอุ้มยอมโดยย่อได้เห็นกระบวนการ ขั้นตอนและวิวัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมจากการประมวลในเวทีทบทวน ดังนี้

1. ชาวบ้านในชุมชนบ้านอุ้มยอเดินทางไปเยี่ยมญาติและร่วมพิธีกรรมต่างๆ ที่จังหวัดเชียงใหม่ เกิดเห็นแขก นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้าไปเที่ยวหมู่บ้านมาก ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นมีรายได้ มีกิจกรรมเกิดขึ้นมากมาย จึงอยากที่จะให้ชุมชนของตนเป็นอย่างนั้นบ้าง
2. ในปีเดียวกันนั้นกรมประชาสัมพันธ์มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในหมู่บ้านชาวเขา ร่วมกับ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยให้ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก เป็นผู้ดำเนินการสำรวจชุมชนและนำเสนอแผนงานต่างๆ ตามนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์
3. มีการดำเนินการเปิดเวทีชาวบ้านเพื่อแจ้งโครงการและรับทราบความต้องการของชุมชนซึ่งตรงกับความต้องการของชุมชนมาแต่เดิม
4. จัดอบรมมัคคุเทศก์หมู่บ้าน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากเป็นเจ้าของโครงการ
5. จัดศึกษาดูงานนอกสถานที่ ในชุมชนบ้านบ่อไต่ หมู่ที่ 11 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์เป็นผู้ดำเนินการโครงการ
6. ดำเนินการสร้างศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากเป็นผู้ดำเนินการโครงการ
7. จัดประชุมชาวบ้านและรับสมัครชาวบ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม
8. ร่วมพิจารณาร้านแต่ละหลังตามเกณฑ์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้น โดยมีคณะกรรมการกลุ่มที่ชาวบ้านร่วมกันคัดเลือกขึ้นเพื่อดำเนินการกิจกรรม
9. บ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกโครงการจะมีป้ายบอกไว้ที่หน้าบ้านทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษว่า " อะฮ้อ " และ " Home Stay "
10. บ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวแต่ละหลังคาเรือนเพื่อบริการนักท่องเที่ยวให้เข้าพัก จะต้องมีสุขา ห้องน้ำที่ถูกสุขลักษณะ โดยทางการจะเป็นผู้ออกงบประมาณในการดำเนินการสร้างให้ (หมวดสงเคราะห์ครอบครัว)
11. ข้อตกลงร่วมกันระหว่างภาครัฐผู้ดูแลโครงการกับชาวบ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกโครงการ เรื่องการเตรียมสถานที่พัก (ผ้าห่ม เตียงนอน ฯลฯ) นอกจากนี้ยังมีการควบคุมเรื่องอาหาร ระบบสาธารณสุขโรค การบริการความปลอดภัย การสื่อสาร อื่นๆ ตามความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว
12. กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ
13. กำหนดเงื่อนไขของสมาชิกท่องเที่ยวในชุมชน เรื่องของการรับนักท่องเที่ยว การจัดสรรผลประโยชน์ การหักเงินเข้ากองทุน ฯลฯ
14. กำหนดโปรแกรมการแสดงทางวัฒนธรรมเพื่อบริการนักท่องเที่ยว สำหรับผู้ที่สนใจแต่ไม่ผ่านเกณฑ์การพิจารณาแต่อยากมีส่วนร่วม
15. การกำหนดระบบการบริการ การบริหารจัดการ โดยมีภาครัฐ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดตาก เป็นผู้ดำเนินการ

การจัดประชาสัมพันธ์โครงการที่ผ่านมาของโครงการท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอ

1. จัดทำแผ่นพับทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อแจกจ่ายให้แก่นักท่องเที่ยว
2. จัดทำโปสเตอร์ขนาดใหญ่โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมกับกรมประชาสัมพันธ์

3. จัดทำคู่มือการท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวดอย โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมประชาสัมพันธ์
4. จัดทำโปรแกรมและเส้นทางท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวดอย โดยกรมประชาสัมพันธ์
5. จัดทำป้ายโฆษณาขนาดใหญ่และป้ายบอกทางตามที่ต่างๆ ทั้งนอกและในชุมชน
6. จัดทำเว็บไซต์ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ผลจากการดำเนินวิจัยส่วนที่ 2 จากเอกสาร ดังนี้

เบื้องต้นได้ทราบความเป็นมาเป็นไปของโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง โดยกรมประชาสัมพันธ์ร่วมกับ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จัดดำเนินการโครงการดังกล่าวมีการสนับสนุนและส่งเสริมชุมชนชาวเขาในประเด็นต่างๆ เช่น จัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยว จัดอบรมการเป็นมัคคุเทศก์ จัดศึกษาดูงานนอกสถานที่ ส่วนผลการศึกษาถึงจุดอ่อนจุดแข็งของคณะกรรมการบริหารนั้นจะดำเนินการในช่วงต่อไป ถือว่ากิจกรรมดังกล่าวที่ดำเนินการศึกษาเบื้องต้นทำให้เราทราบประวัติและความเป็นมาอันเป็นความคาดหวังหนึ่งที่เรากำลังเข้าไปในวัตถุประสงค์และบรรลุวัตถุประสงค์นั้น ข้อมูลจากการทบทวนที่ได้ดำเนินการจากเอกสารมีดังจะกล่าวไว้โดยละเอียดในบทที่ 7

สถานที่ดำเนินการ

1. บ้านนายวินัย พนาโยธิน ซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
2. บ้านนายปัญญา มีประทีปจิต ซึ่งเป็นอาจารย์ทางศาสนาคริสต์
3. ศาลาประชาคมบ้านอุ้มยอม
4. บ้านผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทรงภูมิปัญญา

ศึกษาวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ชุมชนหมู่บ้านอุ้มยอม

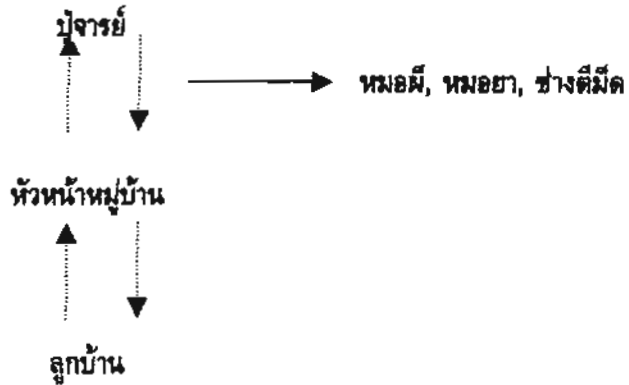
การศึกษาและทบทวนวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านอุ้มยอมมี 2 วิธีการ คือ ทบทวนจากเวทีชาวบ้าน และทบทวนจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุไม่มีความรู้ทางการอ่านออกเขียนได้ ความจำก็เป็นสิ่งที่ปัญหาหากแก่การแก้ไข เนื้อหาข้อมูลที่ได้นอกจากจะไม่ตรงกันแล้วยังไม่มีมูลความจริง (บางอย่าง) เรื่องเดียวกัน ตามคนเดียวกันแต่ต่างเวลากัน ข้อมูลก็พลาดไม่เหมือนกัน จึงเป็นปัญหาที่ต้องวินิจฉัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด ฉะนั้นการเก็บข้อมูลด้านนี้ทางทีมวิจัยได้วิเคราะห์ประกอบพร้อมกันระหว่างเอกสารกับคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านดังจะปรากฏดังนี้คือ

ข้อมูลดั้งเดิมของชาวบ้านอุ้มยอมเมื่อ 10 ปีให้หลัง จากการทบทวนในเวทีของบ้านพอสรุปเป็นประเด็นย่อยดังนี้

1. ชุมชนบ้านอุ้มยอมยังคงสภาพเดิมไว้มาก เช่น สถาปัตยกรรม ด้านการสร้างน่านเรือนไปรษณของชาวมูเซอคำ ยังเป็นแบบทรงทางกระบอกอันเป็นบ้านมูเซอโบราณเก่าแก่
2. การเดินจะคี พิธิกันวอ (พิธิปีใหม่) ถือเป็นพิธิศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่ของชาวล่าหู่และอุ้มยอม เมื่อถึงพิธินี้ในสมัยก่อนมีการเดินจะคีร่วมกันกับต่างหมู่บ้านมากและในหมู่บ้านมาก ทำให้สนุกสนานครึกครื้น
3. วัฒนธรรมเด็กเคารพผู้ใหญ่เมื่อก่อนนี้เคร่งครัดมาก
4. การตีมัดกิติใช้กันเองภายในหมู่บ้านและครัวเรือน
5. การตำข้าวก็ตำกันเองภายในหมู่บ้านและครัวเรือน

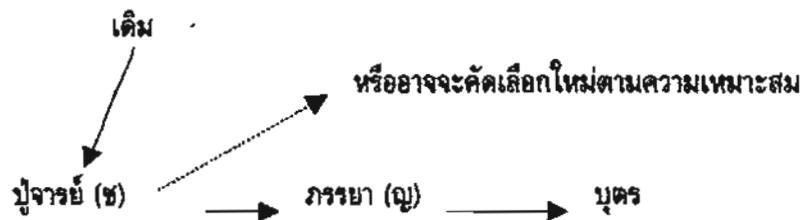
6. การปลูกข้าวในสมัยโบราณ มีการปลูกแบบพอมีพอกินพอเหลือใช้ในปีหนึ่งๆ
7. การแต่งงานกับคนภายนอกชุมชน (คนพื้นราบ) จะต้องถูกขับออกจากชุมชน เพื่อกันมิให้มีการเหลื่อมล้ำทางประเพณีและความเสียหายอื่นๆ
8. การแสดงความเคารพบูชา (ปุजारย) มีพลังและอำนาจสูงส่งมาก ถือเป็นอำนาจสูงสุดของหมู่บ้านในการตัดสินความต่างๆ
9. การดำหัวผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ลาหู่โบราณภายในหมู่บ้านถือเป็นเรื่องสำคัญที่ลูกหลานรุ่นหลังควรเรียนรู้และสืบทอดตามแบบอย่างชอบบรรพชน
10. การแต่งกายประจำเผ่าที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมทุกคนในชุมชนมีความเอาใจใส่และให้ความสำคัญมากในสมัยโบราณ
11. การเจ็บไข้ได้ป่วยก็เยียวยาด้วยสมุนไพรและหมอผี หมอยาประจำหมู่บ้าน
12. การบริโภค อาหารเป็นอาหารของชนเผ่าของแท้ที่ทำได้จากป่า จากน้ำ เท่านั้น เช่น นำพริกมูเซอกินกับผักต่างๆ
13. การหาของป่า เช่น หน่อไม้ ลูกตาว กล้วยไม้ สัตว์ป่า ก็เพียงเพื่อบริโภคเหลือก็จำหน่าย โดยส่วนใหญ่ระบบเศรษฐกิจชุมชนมูเซอโบราณส่วนใหญ่เป็นแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย แบบถั่วแลกงา ปลาแลกข้าวมากกว่า
14. การเกื้อกูลของชาวลาหู่โบราณ อิงระบบเครือญาติเป็นใหญ่
15. การจัดประชุมของชาวลาหู่ (บ้านอุมยอม) ส่วนใหญ่ไม่เป็นทางการ ไม่มีรูปแบบ ไม่มีพิธีการ การเรียกประชุมปรึกษาหารือกันแต่ละครั้งอาจมาในรูปของการทานข้าวร่วมกัน การจับข้าวร่วมกัน การเลี้ยงหมกร่วมกัน โดยส่วนมากแล้วจะทำในภาคค่ำ เว้นแต่กรณีพิเศษ
16. การลงแขกสร้างบ้านเรือน ไม่มีช่าง ไม่มีสถาปนิกที่จบสูงๆ จะช่วยกันโดยเจ้าภาพ (เจ้าของบ้าน) จะเป็นผู้เลี้ยงอาหาร และใช้เวลาในการสร้างบ้านไม่มากนัก ส่วนใหญ่บ้านจะเป็นทรงเดียวกัน (ทรงทางกระรอก)
17. พืชผักพื้นบ้านของชาวลาหู่ (อุมยอม) เช่น พริก หอมชู ผักชี จะปลูกไว้ในสวนข้างบ้านเกือบทุกหลังคาเรือน ส่วนผักป่าอื่นๆ เช่น ผักกูด ดอกกระเทียม อีรอก ยอดสะบ้า จะหาบริโภคได้ง่ายจากป่าชุมชนในละแวกบ้าน
18. สัตว์ป่า เช่น หมูป่า เก้ง นก กระรอก กระแต เป็นต้น จะมีมากและหาได้ง่าย กรณีหมูป่า ในช่วงข้างออกวางจะมีหมูปาลงมากินข้าวของชาวบ้านมาก จะทำตกแหลว (กับดัก) ในฤดูนี้จะมีหมูป่าบริโภคมาก
19. การใช้ชีวิตประจำวันของชาวมูเซอบ้านอุมยอมดั้งเดิมเป็นแบบหาเข้ากินค่ำ เว้นแต่มีภารกิจที่จำเป็นต้องวิถีชีวิต เช่น พิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อดั้งเดิม
 - เช้า : หุงหาอาหาร / ตักน้ำ / ให้อาหารสัตว์ / ทานข้าว
 - : ออกไร่ไปสวน
 - เย็น : กลับจากไร่สวน
 - : ตักน้ำ / ต่ำข้าว / หุงข้าว / ให้อาหารสัตว์
 - ค่ำ : พบปะญาติพี่น้อง/ รับแขกอื่นๆ เข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ (ถ้ามี)
20. รายได้ที่มีส่วนใหญ่นอกจากการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร และการหาของป่า
21. รายจ่าย ส่วนใหญ่จะเป็นค่าเกลือ น้ำมันพืช ลูกปืน เหล็กแทนสำหรับตีมีด

22. ภาษาที่ใช้เป็นภาษามือเขอล้วนๆ
23. โครงสร้างการปกครองชุมชนลาหู่โบราณ

24. โครงสร้างการสืบทอดปุจาร์ย

เลือกจากผู้เหมาะสมตามระเบียบวิถีประชา

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมซึ่งประมวลภาพให้เห็นพอย่นย่อ จากเวทีพบทวนในกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนและในตอนที่ 2 จากการศึกษาเอกสารตำราทางวิชาการศึกษาวิจัยไว้แล้ว ประกอบกับการศึกษาของนักวิจัยในทีมร่วมกัน ดังจะกล่าวไว้โดยละเอียดในบทที่ 6

กิจกรรมที่ 5 ศึกษาดูงานโครงการท่องเที่ยว

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ทราบรูปแบบการดำเนินงานโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขององค์กรอื่นๆ ที่ประสบผลสำเร็จ
- ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องกิจกรรมได้แนวคิดใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้

วิธีการดำเนินกิจกรรม

- ประชุมเตรียมประเด็นและกำหนดผู้ไปศึกษาดูงาน
- ประสานงานพื้นที่ที่จะไปศึกษาดูงาน
- เดินทางไปศึกษาดูงานระยะเวลา 4 วัน ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ประชุมสรุปผลการศึกษาดูงาน
- ประชุมให้ข้อมูลชุมชน

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัย
- ตัวแทนกลุ่มท่องเที่ยว
- ตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้าน

สถานที่ดำเนินการ

- ชุมชนบ้านบ่อไค้ หมู่ที่ 11 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ชุมชนบ้านแม่ละนา หมู่ที่ 4 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ชุมชนบ้านจำโบ้ ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วันที่ 6-8 พฤษภาคม 2545

ผลการศึกษาดูงาน

- ผลการศึกษาดูงาน

ผลในรูปของกระบวนการวิจัย ในกิจกรรมที่ 5 คณะผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการประชุมคณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยในการพิจารณาผู้ที่จะไปศึกษาดูงาน เพื่อนำผลของการศึกษาดูงานนั้นมาพัฒนาารูปแบบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนตนเองในเบื้องต้นได้ให้นักวิจัยในพื้นที่ (ชาวบ้าน) ได้ร่วมกันพิจารณาผู้ที่จะไปศึกษาดูงาน โดยบุคคลเหล่านั้นจะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการดำเนินงานการท่องเที่ยวในชุมชน โดยการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะไปศึกษาดูงานร่วมกัน มีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

1. บุคคลนั้นจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ผ่านมา
2. ต้องมีความเป็นกลางในการทำงาน
3. เป็นกรรมการกลุ่มท่องเที่ยวหรือกรรมการหมู่บ้าน
4. เป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญ ในเรื่องของประเพณี ศิลปวัฒนธรรม
5. เป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน

เกณฑ์ที่กำหนดขึ้นก็ถูกนำมาพิจารณาเพื่อสรรหบุคคลที่จะร่วมเดินทางไปศึกษาดูงาน ตามแผนงานวิจัย โดยมีการจัดประชุมทีมวิจัยและผู้ร่วมวิจัยเป็นกลุ่มย่อย หลังจากทีสรรหาและได้บุคคลแล้ว ทีมวิจัยและผู้ร่วมวิจัยก็พิจารณาาร่วมกันในประเด็นที่จะศึกษาดูงานแต่ละประเด็น โดยกำหนดไว้คร่าวๆ ดังนี้คือ ระบบแบบแผนการดำเนินงานระบบการจัดการ ความต่อเนื่องและความยั่งยืน ความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรชุมชนที่ดำเนินการ และศักยภาพของชุมชนในการจัดการ การประชาสัมพันธ์ การแสวงหาภาคีความร่วมมืออื่นๆ การจัดสรรผลประโยชน์ การแก้ปัญหา โดยประเด็นเหล่านี้ได้กำหนดให้นักวิจัยทุกคนร่วมกันพิจารณาเก็บให้ละเอียดหลังจากที่ลงชุมชนแล้ว และนอกเหนือจากนี้ให้ผู้ร่วมทีมวิจัยและผู้ร่วมเดินทางไปศึกษาดูงานพิจารณาซักถามเอาตามความเหมาะสม

ผลการศึกษาดูงานในรูปของเนื้อหา

ในกิจกรรมที่ 5 คณะผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการเก็บผลการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวตามแผนงานวิจัย และจัดหารือกลุ่มย่อยในทีมวิจัยลงความเห็นว่าการศึกษาดูงานและเก็บข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้ นั้น ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากการจัดการท่องเที่ยวที่ยังไม่มีเจ้าภาพดำเนินการอย่างชัดเจน เช่น ที่บ้านบ่อไค้ ดำเนินการตามแต่ใครอยากจะทำสรุปผลความว่า ไม่มีผลในการตัดสินใจได้กับโครงการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอูมยอุม เพราะโครงการที่

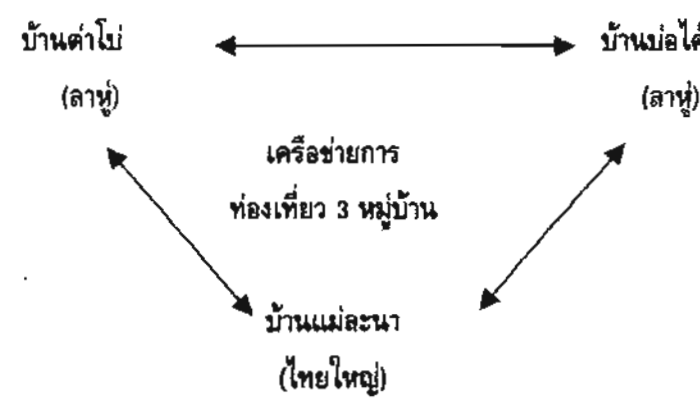
ไปศึกษาดูงานนั้นไม่มีระบบแบบแผนที่ชัดเจน ไม่มีระบบการจัดการ ไม่มีคามยั่งยืนใดใดที่แสดงให้เห็นความเข้มแข็ง และศักยภาพของชุมชน ดังจะแสดงให้เห็นผลของการศึกษาดูงานแต่ละชุมชนดังนี้

ชุมชนบ้านแม่ละนา (ไทยใหญ่) มีวิถีวัฒนธรรมที่คงเดิมอยู่มาก เช่น พิธีกรรมทางศาสนา งานปอยสังลอง งานสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากนี้วิถีวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชาวไทยใหญ่ยังคงดำรงไว้เป็นอย่างดี อาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในกลุ่มเด็กรุ่นใหม่ที่เข้ามาในเมืองเพื่อเรียนหนังสือมากขึ้นได้รับวัฒนธรรมเมืองมากขึ้น เป็นชุมชนที่ดำเนินการโครงการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในระดับอนุบาล กล่าวคือค่อยเป็นค่อยไป ไม่มีการประชาสัมพันธ์ที่เป็นระบบ ไม่มีระบบการจัดการ ไม่เปิดเผยผลงานวิจัยที่ดำเนินการมาก่อนหน้านี้ จากการสอบถามแล้วมีความเห็นว่าชุมชนบ้านแม่ละนา เป็นชุมชนที่มีประเพณีเก่าแก่และน่าชม ที่เป็นจุดขายสำคัญนอกจากนี้ยังมีบรรยากาศของความเป็นชุมชนชนบทอย่างชัดเจน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา นอกจากนี้ชุมชนยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอีก เช่น ถ้ำ และทุ่งนา

ชุมชนบ้านคำไ้ (ลahu) เป็นชุมชนที่มีทัศนียภาพ วิถีทัศน์สวยงามมาก เป็นทุนทางสังคมที่ยังคงสภาพเดิมอยู่แต่สภาพวิถีวัฒนธรรมเริ่มเปลี่ยนไปมาก เช่น คำพูดจา ภาษา การแต่งกาย การสร้างบ้านเรือน อาชีพ ส่วนการจัดการท่องเที่ยวอยู่ระหว่างการศึกษาค้นคว้าอยู่ร่วมกับชุมชนบ้านแม่ละนาและบ้านบ่อไ้

ชุมชนบ้านบ่อไ้ (ลahu) จากการศึกษาข้อมูลผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของอาจารย์ศ สันตสมมติ ทำให้ทีมวิจัยเห็นภาพถึงความสำเร็จที่พอจะเป็นแนวทางของชุมชนบ้านอุ้มยอมไ้ แต่พอเข้าศึกษาดูงานแล้ว โครงการการท่องเที่ยวบ้านบ่อไ้ล้มเหลวโดยสิ้นเชิงทุกเรื่อง (จากการสอบถามกับคนในชุมชน) ไม่มีระบบการจัดการใดใด ช้ำสภาพบริบทชุมชนเปลี่ยนแปลงไปมาก เช่น วิถีวัฒนธรรม การแต่งกาย สภาพบ้านเรือน การพูดจาปราศรัย ตลอดจนถึงความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้ผลกระทบที่เกิดจากนักท่องเที่ยว เช่น การขอสูปฝืน การร่วมวงกินเหล้ากับนักท่องเที่ยว ขยะมูลฝอย ผลประโยชน์อื่นๆ

ภาพที่ชาวบ้านนำเสนอให้เห็นถึงความเป็นเครือข่ายของชุมชนในการจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งสามหมู่บ้านที่พอจะแสดงให้เห็นถึงพลังการต่อรอง ความยั่งยืนของโครงการในอนาคต แต่ก็ยังไม่เกิด ยังไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนนัก แต่รูปแบบดังกล่าวพอจะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านอุ้มยอมไ้ได้ในรูปของเครือข่าย เพราะชุมชนบนพื้นที่สูงในเขตพัฒนาโดยชุมชนเป็นระบบนิคมที่มีชุมชนมากมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ดินน้ำ ป่าไม้ อุทยานแห่งชาติต่างๆ

บทเรียนที่เกิดขึ้นจากการสรุปเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านเป้าหมายกับทีมวิจัย

1. การจัดกิจกรรมใดก็ได้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไม่ควรฝืนระบบเดิม ไม่ควรลอกตัวเอง ชุมชน ให้เป็นไปตามธรรมชาติ

2. ถ้าชุมชน ชาวบ้านยังไม่มีความพร้อม ความเข้าใจ ควรค่อยเป็นค่อยไป

3. การประชาสัมพันธ์งานโครงการที่มีมากไป ทั้งที่ชุมชนยังมีปัญหาจะส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงในอนาคต

4. ถ้าเป็นชุมชนเดี่ยวโดดๆ จะทำให้ลำบากในการบริหารจัดการโครงการ ควรหาเครือข่าย สร้างเครือข่าย ถึงแม้ว่ากิจกรรมการศึกษาดูงานจะไม่ประสบความสำเร็จสักเท่าใดนัก แต่การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นมีผลต่อการดำเนินการทางการท่องเที่ยวภายในชุมชน อย่างน้อยก็ทำให้คณะผู้ศึกษาวิจัย ผู้ร่วมวิจัย เกิดความตระหนักและตื่นตัวในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน การแสวงหภาคีความร่วมมือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาชนเผ่าของตนเองให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืน ความภูมิใจที่เกิดขึ้นระหว่างการศึกษาดูงานคือ การได้เปิดตัวชุมชนของตนเองสู่หมู่บ้านอื่น การได้เพื่อนบ้านใหม่ การได้มิตรใหม่ จากเวทีหารือและปรึกษาหารืองานด้านการจัดการท่องเที่ยวระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าภาพ

กิจกรรมที่ 6 ประชุมสรุปบทเรียนโครงการวิจัยและวางแผนการดำเนินงานระยะต่อไป

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้แผนปฏิบัติการที่ดำเนินการต่อในระยะที่ 2

วิธีการดำเนินงานกิจการ

- ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวและแนวทางในการทำงานในระยะต่อไป

- บันทึกการพูดคุยด้วยเทปบันทึกเสียงและการจดบันทึก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัย
- คณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยว
- คณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยว
- คณะกรรมการกลุ่มกาแฟ
- คณะกรรมการหมู่บ้าน
- คณะกรรมการกลุ่มเยาวชน
- คณะกรรมการกลุ่มสตรี
- กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน
- พระธรรมจาริก
- บัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน

การดำเนินกิจกรรมเป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการ นำโดยพระสมศักดิ์ สิริจนโท หัวหน้าทีมวิจัยเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม โดยการกล่าวทักทายปราศรัยกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม จากนั้นก็ได้คืนข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาให้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรมทราบ และก็มีภาวะต่อมทรัพย์กำลังทางความคิดเพื่อประมวลผลการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มท่องเที่ยวที่ผ่านมาตามข้อมูลที่ปรากฏดังต่อไปนี้คือ

- **สรุปผลการศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงบ้านอุ้มยอม**

จากการศึกษาการวิจัยตามโครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอตำบลบ้านอุ้มยอม ตำบลแม่ห่อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ทำให้ทราบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 3 ประเด็นคือ

1. รูปแบบการประชาสัมพันธ์โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม
2. รูปแบบการจัดบริการนักท่องเที่ยวของชาวบ้านอุ้มยอมไม่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม
3. คนในชุมชนขาดศักยภาพในด้านการจัดการองค์กรชุมชน

- **ข้อมูลจากข้างต้นปัญหาที่พบในชุมชนบ้านอุ้มยอมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มี 2 ประเด็นหลักๆ คือ**

1. ปัญหาที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดระบบ การบริหารระบบ และการควบคุมการบริหารระบบการจัดการโครงการ
2. ปัญหาเชิงโครงสร้างหมายถึง ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้างหรือองค์ประกอบของการดำเนินงาน ทั้งที่เป็นองค์ประกอบด้านปัจจัยนำเข้าระบบ ปัจจัยนำเข้าระบบ ปัจจัยกระบวนการ ปัจจัยผลิตและปัจจัย

- **สรุปผลการดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางแก้ไขเบื้องต้นโดยดำเนินการเก็บข้อมูลจากवेशาบ้านอุ้มยอมทุกกลุ่ม**

จากสภาพปัญหาดังกล่าวทีมวิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าแนวทางแก้ไข เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนลาหู่แบบดั้งเดิมโดยดำเนินการเปิดเวทีชุมชนขึ้นเป็นระยะๆ หลายครั้งและจากการศึกษาแนวทางการแก้ไขเบื้องต้นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เสนอรูปแบบไว้ดังนี้

1. **รูปแบบการประชาสัมพันธ์โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมระดับชุมชน**

จัดทำเครื่องหมายทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเดินทาง และการศึกษาชุมชน แสดงสถานที่สำคัญ เนื่องจากชาวบ้านยังขาดความรู้เกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่มากโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ไม่สามารถให้ข้อมูลทางวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน

ระดับจังหวัด

- จัดทำแผ่นพับ, โปสเตอร์ ประชาสัมพันธ์ไปยังสถานที่ราชการและหน่วยงานเอกชนภายในจังหวัด
- ประชาสัมพันธ์ผ่านสถานีวิทยุกระจายเสียงภายในจังหวัด

ระดับชาติ

- เผยแพร่ความรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผ่านหนังสือ นิตยสาร วารสาร จุลสารที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ
- เขียนเว็บไซต์ชื่อ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต

2. รูปแบบการจัดการนักท่องเที่ยวของชาวบ้านอุ้มอ้อมไม่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม

- **สินค้าทางการเกษตร** ควรจะเป็นผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านเองภายในชุมชน เช่น ข้าวไร่ แดงไร่ หน่อไม้ ลูกดาว เห็น หวาย กล้วยไม้ ผักพื้นบ้านอื่นๆ และของป่าต่างๆ จัดแปรรูปให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เฉลี่ย ไม่ควรนำสินค้าจากภายนอกชุมชนมาจำหน่าย

- **งานฝีมือ** เช่น งานตีเหล็ก ตีมีด จอบ เสียม งานจักสาน จากหวายและไม้ไผ่ เช่น กระทอ โตก ที่ใส่ยาสูบ หมากพลู ที่ใส่เครื่องเซ่นไหว้ ปลูกมีด แก้วน้ำ ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการแสดงโชว์ไว้หรือจำหน่ายตามบ้านของช่างที่ประดิษฐ์ขึ้น เพราะเป็นผู้ชำนาญการหากนักท่องเที่ยวหรือนักศึกษาทั่วไปใครถามก็จะตอบได้

- **งานฝีมือผ้าทอ** เช่น เสื้อผ้าชุดดำทั้งหญิงและชายควรมีการจัดแสดงโชว์ไว้สำหรับศึกษาและจำหน่ายตลอดจนถึงให้เช่าชั่วคราวสำหรับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป โดยใช้สถานที่ที่บ้านช่างและร้านค้าจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขาของหมู่บ้าน

- **โปรแกรมนำเที่ยว** ควรจะเป็นจุดเด่นของชุมชนที่น่าสนใจทั้งทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในชุมชน และใกล้หมู่บ้านหาดูได้ง่ายสะดวกทั้งนักท่องเที่ยวและชาวบ้าน

3. คนในชุมชนขาดศักยภาพในด้านการจัดการองค์กรชุมชน

- ควรสรรหาคณะที่ชาวบ้านให้ความเคารพภายในชุมชนหรือระแวกชุมชนนั้นๆ เช่น ปู่จารย์ (พระสงฆ์ พระธรรมจาริก) เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก หัวหน้าหน่วย อบต. เพื่อเป็นตัวประสานชาวบ้านในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนอันเป็นการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในชุมชนและองค์กรชุมชนเช่น

- การจัดการบริหารกลุ่มท่องเที่ยวให้มีความชัดเจนในเรื่องของบัญชี สถิตินักท่องเที่ยว เอกสารสำคัญอื่นๆ
- การจัดการศึกษาดูงานนอกสถานที่
- การจัดเวทีสรุปบทเรียนวิเคราะห์ปัญหาและปรับยุทธศาสตร์การทำงาน จัดอบรมชาวบ้านและผู้นำกลุ่มต่างๆ เกี่ยวกับทักษะการจัดการ การพูด และความรู้เรื่องวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาชนเผ่า

- การจัดการโครงการภายในชุมชนควรศึกษาวิถีชีวิตให้ละเอียด เช่น การจัดประชุม ชาวบ้านควรดำเนินการในภาคค่ำ หลังจากชาวบ้านกลับจากไร่สวนแล้ว การเปิดเวทีชุมชนควรแยกชาวบ้านเป็นกลุ่มย่อย เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่เห็นว่าโครงการต่างๆ ไม่ใช่ธุระของตน แต่เป็นธุระของกรรมการหมู่บ้าน

ส่วนที่ 4 บทเรียนจากการทำวิจัย

4.1 ทีมวิจัยเรียนรู้อะไร

จากการดำเนินการวิจัยที่ผ่านมาทีมวิจัยต้องมีความระมัดระวังมากเรื่องของการใช้จ่าย การจัดกระบวนการการจัดเก็บข้อมูล การพูดคุย การบริหารเวลาในการดำเนินการ ซึ่งการดำเนินการที่ผ่านมาทำให้ทีมวิจัยประสบปัญหาหลายประการคือ

1. **ค่าใช้จ่าย** การจ่ายจัดจ่ายเงินงบประมาณโครงการวิจัยตามเงื่อนไขของ สกว. ก่อนจ้างจะละเอียดทำให้ให้นักวิจัยต้องคอยกำกับทีมให้มีความระมัดระวังการใช้จ่ายให้มากและทุกอย่างต้องโปร่งใส ต้องมีเอกสารยืนยันสามารถตรวจสอบได้ ทำให้ทีมมีความละเอียดละออในการดำเนินการใช้จ่ายมากขึ้นและต้องระมัดระวังมากขึ้นในการใช้เงินโครงการ

2. **การจัดกระบวนการ** เพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชน (เวทีชาวบ้าน) จากการดำเนินการที่ผ่านมาทุกกลุ่มที่ทีมดำเนินการกลุ่มเยาวชน กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ เกิดการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มคน โดยภาพรวมของการจัดกระบวนการแล้วสรุปได้ดังนี้

- การจัดประชุมชาวบ้านทุกกลุ่มควรดำเนินการในภาคค่ำมากกว่าการจัดในภาคกลางวัน
- ควรจัดแยกกลุ่มในการประชุม (กลุ่มย่อย) เพราะการเสนอแนะปัญหาการร้องที่เกื้อหนุนภายในโครงการหรือหมู่บ้าน จะไม่ได้ข้อมูลที่เป็นความจริงโดยวัฒนธรรมชนเผ่าและเด็กต้องเคารพผู้ใหญ่ การจะปิดเวทีกับเด็กและเยาวชนควรจะแยกกลุ่ม และข้อมูลจากเด็กและเยาวชนจะเป็นข้อมูลที่เป็นความจริงสูง
- การจัดการอบรมการวิจัยระดับอำเภอหรือระดับจังหวัด (มูลนิธิ) ควรกระชับฉับไว เข้าใจง่าย ให้ความเคารพทุกความคิด ผู้ดำเนินกระบวนการให้วางตัวเป็นกลางและควรเป็นบุคคลภายนอกชุมชนหรือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เช่น พระธรรมจาริก เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัด บัณฑิต กทบ. ฯลฯ
- การดำเนินการจัดเวทีให้ดูเรื่องที่จะดำเนินการว่าตรงกับคนกลุ่มใดเช่น ถ้าตรงกับกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ควรจะไปดำเนินเปิดเวทีบ้านของปู่จารย์ หรือบ้านของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ
- เวทีที่ดีในการจัดชุมชนบ้านอุ้มอ้อมควรมีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ไปตามบ้านเรือนบุคคลที่สำคัญของชุมชน เช่น บ้านปู่จารย์ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้าน อบต. ผู้เฒ่าผู้แก่ หมอผี เป็นต้น

3. **การจัดเก็บข้อมูล** การจัดเก็บข้อมูลของทีมวิจัยตามโครงการวิจัยก่อนจ้างจะสำคัญมากต่อโครงการนี้และก่อนจ้างจะมีปัญหามากด้วยเช่นกัน เนื่องจากผู้ช่วยนักวิจัยเป็นชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนยังอ่อนต่อเรื่องของการบันทึกการสัมภาษณ์ การพูดคุย ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวต้องชัดเจนและง่ายต่อการบันทึก หากเป็นข้อมูลปลายปิดก็ยิ่งลำบากต่อผู้ช่วยวิจัยมาก เพราะฉะนั้นการกำหนดหรือสร้างเครื่องมือควรพูดคุยกันภายในทีมให้ชัดเจน จุดอ่อนของการใช้เครื่องมือที่พบคือ

- การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เครื่องมือที่เก็บคือ บันทึกเทป ทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่เป็นไปตามประเด็นที่กำหนด เนื่องจากสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ทีมวิจัยเห็นว่าสะดวกกว่าวิธีการอื่นๆ มาก นอกจากนี้
- การบันทึกภาพของทีมวิจัยยังไม่มีระบบแบบแผนขอบเขตที่ชัดเจนของการบันทึกภาพ ควรกำหนดขอบเขตของการบันทึกภาพให้ชัดเจนก่อนดำเนินการกิจกรรมต่างๆ
- การบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์หรือการถอดเทป หรือข้อมูลจากการเปิดเวที ผู้ช่วยนักวิจัยยังไม่สามารถสรุปหรือจับประเด็นได้

4.2 ชาวบ้านได้อะไร

- มีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดโครงการวิจัย (เข้าร่วมกิจกรรมตามแผนงาน)
- มีส่วนร่วมในการจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงในแง่ของการร่วมคิดร่วมทำ (ดำเนินการ) ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลโครงการ

- เรียนรู้กระบวนการวิจัยเรียนรู้กับทีมวิจัยตามโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- เกิดวรรณกรรมเกี่ยวกับชุมชนบ้านอุ้มยอมในแง่ของ ประวัติศาสตร์ ตำนาน วิถีวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม สาธารณสุข การศึกษา โครงการท่องเที่ยว
- เกิดความภาคภูมิใจต่อความเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมตามโครงการวิจัยและโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงบ้านอุ้มยอมตลอดจนถึงการได้เป็นสมาชิกชุมชน

4.3 ปัญหาและอุปสรรคมีอะไรบ้างแก้ไขได้หรือไม่

- หัวหน้านักวิจัย (ผู้รู้งานวิชาการ) ท่างเห็นผู้ช่วยนักวิจัยเฉพาะสถานที่ทำงานอยู่นอกพื้นที่ที่ทำการวิจัย
- ผู้ช่วยนักวิจัยขาดความรู้ในการจัดกระบวนการ
- ผู้ช่วยนักวิจัยขาดความรู้ในการบันทึกข้อมูลและการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบตามแบบบันทึกที่กำหนดขึ้น
- ทีมวิจัยขาดประสบการณ์ในการทำบัญชีการจับจ่ายเงินงบประมาณโครงการ การทำสรุปรายงานผลการจัดทำบัญชี
- การบันทึกข้อมูลที่เป็นภาษาของชนเผ่าผิวดำเขียนตามอักษรอนุกรมเนื่องจากไม่สามารถออกเสียงตามได้ เพียงแต่ให้ใกล้เคียงกับภาษาคำพูดเดิม
- ผู้ช่วยนักวิจัยขัดแย้งกันในเรื่องของการจัดทำบัญชีที่ไม่ลงตัวตามยอดเงินงบประมาณของกิจกรรมนั้น
- ชาวบ้านยังให้ความร่วมมือกับแผนงานและกิจกรรมน้อยมากเนื่องจากเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมโดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่เห็นว่ากิจกรรมต่างๆ เป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนเช่น อบต. ผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้ากลุ่ม คณะกรรมการต่างๆ
- ชาวบ้านยังไม่เข้าใจของแนวคิดงานวิจัย เพราะความไม่รู้หนังสือเป็นส่วนหนึ่งของปัญหานี้ ข้อมูลที่ได้จากการเก็บจากคนบางกลุ่มไม่เป็นความจริงเนื่องจากกลัวว่าจะทำให้ชุมชนเสียชื่อเสียง
- เจ้าหน้าที่บางท่านไม่เห็นด้วยกับงานวิจัยนี้ เพราะเห็นว่าเป็นการเก็บประมวลข้อมูลต่างๆ มากเกินไปแล้ว
- นักวิจัยและทีมวิจัยมีเวลาน้อยมากในหนึ่งอาทิตย์

4.3 มีการเปลี่ยนแปลงอะไรหรือไม่ (เปรียบเทียบก่อนที่จะมีโครงการ)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นขณะที่มีโครงการวิจัยนี้คือ

- ชาวบ้านได้รับทราบข้อมูลโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงบ้านอุ้มยอมมากขึ้น
- ทราบจุดอ่อนปัญหาของโครงการและผลกระทบต่อโครงการที่ทำให้โครงการชลอไม่คืบหน้า
- ชาวบ้านตื่นตัวเพื่อฟื้นฟูกิจกรรมโครงการของชุมชนมากขึ้น
- ได้รับความร่วมมือจากโครงการต้นแบบพัฒนาชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเองในด้านการดำเนินการกิจการร้านค้า จำหน่ายผลิตภัณฑ์ร้านค้าชุมชน

4.5 มีข้อเสนอแนะอะไรบ้าง

วิถีวัฒนธรรมชาวเขาเผ่ามูเซอเดมเล (มูเซอต้า) เป็นวิถีที่เรียบง่าย สมถะ สันโดษ ชอบความสนุกสนาน นับถือพระเจ้าองค์เดียวมีวิถีกรรมที่ซับซ้อนมาก การดำเนินการโครงการได้ใจ ควรเป็นไปอย่างช้าๆ ไม่รีบร้อนเร่งรัด เพราะการรีบร้อนเร่งรัดจะแสดงให้เห็นความเป็นภาระของเขา ผู้เข้ามาดำเนินกิจกรรมใดๆ ควรศึกษาลักษณะนิสัย และระบบเครือญาติให้ดี (เป็นสิ่งสำคัญ) ของการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลและความร่วมมือด้านอื่นๆ ต่อไป

กิจกรรมที่ 1 (พิเศษ) ที่เจ้าหน้าที่ สกว. จัดดำเนินการเพื่อติดตามงานภาคสนามบพวิพากย์และเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ สกว. ภาค เพื่อประกอบการเขียนแผนระยะที่ 2

จากการดำเนินการศึกษาวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในระยะเวลาที่ 1 เสร็จสิ้นแล้วทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดสัมมนา แลกผลการศึกษาวิจัยเพื่อทราบโดยทั่วกันแล้วได้ข้อเสนอแนะทางเวทีสัมมนาหลายประเด็นและได้แนวทางในการประสานงานระหว่าง ภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น เช่น อบต. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา เป็นต้น ที่สำคัญจากเวทีสัมมนานี้ทำให้คณะผู้วิจัยได้แนวทางการดำเนินการตามแนววิจัยในระยะเวลาที่ 2 ด้วย จากนั้นทางคณะผู้วิจัยได้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรที่เสี่ยงมาหารือกันเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยต่อในระยะเวลาที่ 2 เบื้องต้นมีการพิจารณาประเด็นต่างๆ และให้แนวทางการดำเนินงานดังนี้

ประเด็นเสนอ การดำเนินงานศึกษาวิจัยในแผนงานช่วงที่ 2 ควรจะเริ่มจากกลุ่มที่สนใจก่อน
การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม

1. เราได้พูดถึงศักยภาพที่มวิจัย

- การเรียนรู้เข้าใจงานวิจัยงานวิจัยเป็นอย่างไร
- การเรียนรู้ ทักษะการจดบันทึก รวบรวมข้อมูลเป็นอย่างไร
- การมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร

2. ทักษะกระบวนการวิจัย

- วิเคราะห์กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง
- เครื่องมือ, วิธีการ
- จุดแข็ง/จุดอ่อน

3. สภาพการท่องเที่ยว

- รูปแบบการท่องเที่ยว - เชิงอนุรักษ์, ประเพณี วัฒนธรรม - ชุมชนชาติ
- จำนวนนักท่องเที่ยว
- รายได้
- ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว
- ชยะ
- จำนวนนักท่องเที่ยว

4. การจัดการท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอม

- จุดดีและจุดเด่นของชุมชน

- วิถีวัฒนธรรม
- ภูมิปัญหาดั้งเดิม การตี มัด อื่นๆ ผลิตภัณฑ์ชุมชน
- เสริมทักษะด้านการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว
- ความรู้ความเข้าใจเชิงอนุรักษ์
- ถอดบทเรียนการบริหารจัดการเดิมที่ทำอยู่

5. ศักยภาพชุมชน

- ศักยภาพของคณะกรรมการ (ขาดความรู้ด้านการทำบัญชี ฯลฯ)
- โกด์ท้องถิ่น (เยาวชน) ขาดความรู้เรื่องสมุนไพร, วัฒนธรรม ประเพณี อื่นๆ (ความเข้าใจ) ของนักท่องเที่ยวต่อการท่องเที่ยว
- กฎกติกา HOME STAY
- อื่นๆ ปัญหา, อุปสรรค การปกครอง

6. องค์กรสนับสนุน

- ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- องค์กรบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ
- ดึงการมีส่วนร่วมหนุนเสริมได้อย่างไร
- ดึงปราชญ์ผู้รู้มาถ่ายทอดได้อย่างไร

กิจกรรมที่ 1 เป็นกิจกรรมแรกก่อนการวางแผนวิจัยระยะที่ 2 ได้มีการหารือการระหว่งทีมวิจัยภาคสนาม พี่เลี้ยง (ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตาก) และทีมงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. สำนักรงานภาคเหนือ ทำให้ทางคณะผู้ศึกษาวิจัยและผู้ร่วมวิจัยเข้าใจถึงกระบวนการที่จะเกิดขึ้นข้างหน้าว่าจะมีแผนงานอย่างไร เนื่องจากก่อนหน้านี้ทางคณะผู้ศึกษาวิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้วางแผนงานการปฏิบัติการพร้อมกับการศึกษาไปพร้อมๆ กันแล้ว แต่เนื่องจากการวางแผนงานดังกล่าวนั้นเป็นการเน้นการพัฒนามากกว่าการศึกษาวิจัยร่วมกัน หลังจากเวทีนี้แล้วทางคณะได้นัดหรือกลุ่มย่อยหลายครั้งและฟังความเห็นจากคนในชุมชนหลายกลุ่ม ก่อนที่จะเดินทางไปหารือกับเจ้าหน้าที่ สกว. ที่จังหวัดเชียงใหม่

กิจกรรมที่ 2 เวทีเรียนรู้การปรับแผนโครงการวิจัยระยะที่ 2 (วันที่ 1 กรกฎาคม 2545)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาค (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

1. ทำอย่างไร - เราจะรู้ว่านักท่องเที่ยวพอใจหรือไม่
 - - ชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เรื่องอะไร
 - การพัฒนาชุมชน เพื่อการท่องเที่ยว
2. ทำอย่างไรให้คนในชุมชน (มีคฤหบดี / กรรมการ / ผู้นำ)
 - - มีความเข้าใจ-แนวคิด ET
 - - ทรัพยากร - วัฒนธรรมเพื่อ ET

3. ทำอย่างไรให้ชุมชนมีความร่วมมือและมีการจัดการ ET ร่วมกัน

- การกระจายรายได้อย่างทั่วถึง
- การจัดการ
- ชุมชน
- กลไกการจัดการที่เข้มแข็ง

ความรับผิดชอบ/ความร่วมมือ

4. ทำอย่างไรจะพัฒนาคนให้คนเข้าใจในทักษะเฉพาะเกี่ยวกับ ET

- การสื่อความหมาย
 - การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
- พัฒนาทักษะเฉพาะด้าน ET

5. ทำอย่างไรให้คนนอกรับรู้และเข้าใจ ET ของคุณ

- จังหวัด
- นักท่องเที่ยว

Action

1. การปรับแผนกิจกรรมกรวิจัยในระยะที่ 2

ต้องมุ่งเน้น

1. ระบบการจัดการท่องเที่ยว ET
2. การฟื้นฟูสืบทอดภูมิปัญญา
3. การพัฒนาศักยภาพ - แนวคิด ET

เวทีนี้ทางคณะวิจัยได้มอบหมายให้หัวหน้าโครงการวิจัย และผู้ร่วมทีมวิจัยเข้าหารือกับเจ้าหน้าที่ สวท. โดยตรง ณ สำนักงานภาค หลังจากที่เราได้มีเวทีหารือมาก่อนหน้านี้แล้วไม่มีความชัดเจน ข้อเสนอคือ ให้ทางโครงการศึกษาวิจัยนี้พูดถึงประเด็นในการทำการวิจัยในระยะที่ 2 ซึ่งจะมีการปฏิบัติการดังนี้ การพัฒนาชุมชน เพื่อการท่องเที่ยว การฟื้นฟูสืบทอดภูมิปัญญา ความรับผิดชอบ/ความร่วมมือ พัฒนาทักษะเฉพาะด้าน ET พัฒนาการการท่องเที่ยว หลังจากที่ได้ประเด็นดังกล่าวแล้วทีมวิจัยก็ดำเนินการแผนวิจัยต่อไป

กิจกรรมที่ 3 ประชุมทีมวิจัยและชาวบ้าน

วัตถุประสงค์ เพื่อทราบกิจกรรมและผลงานในทีมวิจัย

วิธีการดำเนินกิจกรรม

- ประชุมหลังได้รับการอนุมัติ ทำความเข้าใจร่วมกันถึงกิจกรรมที่จะดำเนินต่อในระยะที่ 2

เวลา : 1 วัน

ผู้รับผิดชอบ

พระสมศักดิ์ สิริจนโท

นายวินัย พนาโยธิน

นายปัญญา มีประทีปจิต

น.ส. นະนุ แสงพัฒนา

น.ส. สุธิดา เจริญสินพนา

น.ส. จิตติมา รักหนูทอง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ความเข้าใจร่วมกันระหว่างทีมงานวิจัยและชาวบ้านถึงกิจกรรมและงานทั้งหมดในระยะที่ 2 จากการหารือการจัดทำแผนงานวิจัยระยะที่ 2 หลายครั้งทั้งระหว่างเจ้าหน้าที่ สกว. ทีมวิจัย และชาวบ้าน ก็ได้ข้อสรุปร่วมกัน จึงเรียกประชุมเพื่อชี้แจงแผนงานการศึกษาวิจัยระยะที่ 2 ตามประเด็นชี้แจงดังนี้
 - การพัฒนาชุมชนเตรียมชุมชน เพื่อการท่องเที่ยว
 - ทำอย่างไร - เราจึงจะรู้ว่านักท่องเที่ยวพอใจหรือไม่ - ชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เรื่องอะไร
 - การฟื้นฟูสืบทอดภูมิปัญญา
 - ทำอย่างไรให้คนในชุมชน (มีคหุหะคัก/ กรรมกร/ ผู้นำ) มีความเข้าใจ- แนวคิด เรื่องการท่องเที่ยว
- ความรับผิดชอบ/ความร่วมมือ
 - ทำอย่างไรให้ชุมชนมีความร่วมมือและมีการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกัน การกระจายรายได้อย่างทั่วถึง การจัดการ ชุมชน กลไกการจัดการที่เข้มแข็ง
- พัฒนาศักยภาพเฉพาะด้าน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - ทำอย่างไรจะพัฒนาคนให้คนเข้าใจในทักษะเฉพาะเกี่ยวกับ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สื่อความหมาย การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
- พัฒนาการการท่องเที่ยว
 - ทำอย่างไรให้คนนอกรับรู้และเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของชุมชน ระดับจังหวัด นักท่องเที่ยว

การปฏิบัติการ (Action)

แนวทางการปรับแผนกิจกรรมการวิจัยในระยะที่ 2

ต้องมุ่งเน้น

- ระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- การฟื้นฟูสืบทอดภูมิปัญญา
- การพัฒนาศักยภาพ - แนวคิด การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลจากการประชุมหารือเพื่อชี้แจงและทำความเข้าใจแผนงานระยะที่ 2 ทางทีมวิจัยได้ออกตัวขอความร่วมมือของชาวบ้านในการเก็บข้อมูล และร่วมเวทีทุกครั้งที่มีการเก็บข้อมูล เพื่อความเที่ยงตรงและการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทั้งโครงการศึกษาวิจัยและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งชาวบ้านก็ยอมรับและให้ความร่วมมือในการจัดเก็บข้อมูลกิจกรรมที่ 4 ประชุมเชิงปฏิบัติการวางระบบการจัดการการท่องเที่ยว

วิธีการดำเนินกิจกรรม

1. ประชุมวางแผนงานและแบ่งงานที่มิจัย
2. นำเสนอรูปแบบระบบการจัดการ
3. ร่วมวิเคราะห์ระบบที่ผ่านมาและวางระบบการจัดการโครงการใหม่ในภาพรวม
4. ดำเนินการตามแผนที่วางไว้

เวลา 1 วัน

ผู้รับผิดชอบ

- นายวินัย พนาโยธิน
 นายปัญญา มีประทีปจิต
 น.ส. นະນຸ ແສງພັດພາ
 น.ส. สุธิตา เจริญสินพนา
 น.ส. จิตติมา รักหนูทอง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและชาวบ้าน
2. ความสัมพันธ์ของชาวบ้านดีขึ้นจากการทำงานร่วมกัน
3. โครงการท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอมเกิดระบบการจัดการใหม่ที่เอื้อต่อชาวบ้านโดยตรง

ผลการดำเนินกิจกรรม

ได้แนวทางการบริหารการจัดการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอคำดังนี้

1. **จะต้องมีการศึกษาความเป็นไปได้ของชุมชนก่อนตัดสินใจดำเนินการโครงการ** โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากชุมชนบ้านอุ้มยอมยังขาดความรู้ความเข้าใจในแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จึงจำเป็นต้องมีความระมัดระวังในการดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยว การศึกษาความเป็นไปได้จึงจำเป็นต้องมีหลักการในการดำเนินการ ดังนี้

1.1 ให้คำนึงถึงความเหมาะสมในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวทั้งด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของชุมชน ต้องผ่านความเห็นของชุมชน ชุมชนต้องร่วมรับผิดชอบ

1.2 คำนึงถึงความรู้ความสามารถของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยว

1.3 คำนึงถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการจัดการการท่องเที่ยว

ซึ่งการศึกษาความเป็นไปได้ตามประเด็นดังกล่าว จะต้องมาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาความเป็นไปได้ ซึ่งจะมีแผนการดำเนินการตามหลักวิชาการคือ

1. ดูเป้าหมายและแรงจูงใจในการทำการท่องเที่ยวภายในชุมชน
2. ดูความเข้าใจในแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
3. ดูผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น

4. ดูผลการวิเคราะห์ชุมชน การศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน (กำหนดเป้าหมายของการศึกษาชุมชนร่วมกัน องค์กรประกอบของผู้ศึกษาชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนทุกกลุ่ม กรอบแนวคิดการศึกษา การเก็บข้อมูล การนำเสนอข้อมูล)
5. วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน (การวิเคราะห์ศักยภาพ จุดดี จุดเด่น โอกาสและอุปสรรคของชุมชน)

ตารางแสดงความเป็นไปได้ด้านศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน

ประเด็นวิเคราะห์	ศักยภาพ	ข้อจำกัด
ทรัพยากรธรรมชาติ	มีความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ น้ำตก ป่าไม้ ป่าสมุนไพรรักษาโรค ป่าไผ่ ป่าดง กัลยไม้ ตึก ชมวิวด้านฝั่ง กระโถนฤๅษี ต้นสะบ้า สวนกาแฟ	- อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ - ระยะทางไกล - รักรักษาเกินไป
วัฒนธรรม	การแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์และทรงคุณค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ ประเพณีเก่าแก่ เช่น การร้องขวัญ การส่งเคราะห์สงฆ์ การเลี้ยงผี พิธีปีใหม่ การเย็บผ้า การตีมัด การดำข้าว การแสดง (การเป่าแคน) เต็นจ๊ะคี	
สถาปัตยกรรม	บ้านมูเซอโบราณ (ทางกระรอก)	
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	สมุนไพรมูเซอ ผักพื้นบ้านมูเซอ	
หัตถกรรมพื้นบ้าน	เครื่องจักรสานด้วยไม้ไผ่ หวาย การเย็บปักถักร้อย การทำแคน การทำซึ้ง	
ตำนานนิทานชนเผ่า		
องค์กรในชุมชน	คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มท่องเที่ยว	
กองทุนในชุมชน	กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท กองทุนกช.คจ. กองทุนเพื่อการท่องเที่ยว กองทุนอบต.	

ตารางวิเคราะห์ความเป็นไปได้ด้านโอกาสและความเสี่ยงด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

ประเด็นวิเคราะห์	โอกาส	ความเสี่ยง
นักท่องเที่ยว		
เส้นทางทางวัฒนธรรม		
ประเด็นวิเคราะห์	โอกาส	ความเสี่ยง
เส้นทางทางวัฒนธรรม		
การเดินทางสู่ชุมชน		
ภาคีความร่วมมือ		
นโยบาย		

2. แนวทางการกำหนดเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

จากเวทีพูดคุยของคณะศึกษวิจัยทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนว่า ควรจะกำหนดอย่างไรและมีแนวทางอย่างไร ซึ่งโครงการการท่องเที่ยวในบ้านอุ้มยอมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากชุมชนโดยตรง การกำหนดเป้าหมายดังกล่าวจึงถือว่าเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่คณะผู้ศึกษวิจัยต้องนำขึ้นมาพิจารณาวิเคราะห์

อย่างไรก็ตาม แนวทางในการกำหนดเป้าหมายนั้นชาวบ้านจะต้องรู้ว่าเป้าหมายคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร และถ้าจะกำหนดควรจะกำหนดอย่างไร ทั้งนี้เป้าหมายดังกล่าวจะต้องเกี่ยวเนื่องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวมูเซอตำบลบ้านอุ้มยอมด้วย

3. แนวทางการวางแผนงาน

แนวทางการวางแผนด้านการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านอุ้มยอม จะต้องมีการจัดทำแผนงานปฏิบัติการด้านการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมอันประกอบไปด้วยการวางแผนด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวนั้น ทั้งในด้านสถานที่ โปรแกรมการท่องเที่ยว ผู้ให้ข้อมูลการท่องเที่ยว การรักษาความปลอดภัย สิ่งอำนวยความสะดวก

การวางแผนด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชนจะต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมให้มาก และควรพิจารณาบุคคลในชุมชนที่ชาวบ้านให้การยอมรับเป็นผู้ดูแลและต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านทุกด้าน ดังนี้

1. การวางแผนรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอตำบลบ้านอุ้มยอม รูปแบบที่เหมาะสมได้แก่ การบริการบ้านพัก การเที่ยวชมวัฒนธรรมในชุมชน การเที่ยวทางธรรมชาติ

2. การวางแผนการให้บริการและเงื่อนไขที่เหมาะสมสอดคล้องกับบ้านอุ้มยอม ต้องเตรียมการกำหนดกฎกติกาในการบริการให้ชัดเจนและเตรียมนักท่องเที่ยว จะต้องมีความรู้ความเข้าใจและสามารถยอมรับการบริการของชาวบ้านได้

3. การวางแผนด้านการตลาดเนื่องจากชุมชนบ้านอุ้มยอมยังขาดศักยภาพด้านนี้อยู่มาก ฉะนั้นการดำเนินการด้านการตลาดจึงจำเป็นต้องพึ่งพาหน่วยงานทางภาครัฐและองค์กรท้องถิ่น โดยการประสานงานไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลและระดับจังหวัด

4. การวางแผนโปรแกรมการท่องเที่ยวที่ผ่านมามีความเหมาะสมอยู่แล้ว เพียงแต่การกำหนดโปรแกรมใดๆ ควรคำนึงถึงวิถีชาวบ้านให้มากที่สุดโดยเฉพาะการเดินทางจะดีสำหรับชาวบ้านท่องเที่ยวหรือการแสดงอื่นๆ ที่ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป

5. การวางแผนด้านการกำหนดราคาที่ผ่านมาเน้นทางการเป็นผู้กำหนดราคาให้โดยใช้บรรทัดฐานทางราคาจากที่อื่นมาเป็นเกณฑ์ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง เช่น สินค้าในชุมชน คุณภาพยังถือว่าอยู่ในเกรดต่ำแต่ราคาสูงจนทำให้นักท่องเที่ยวไม่สามารถซื้อได้ การเข้าพักบ้านพักและค่าอาหารต่อคืนก็ยังถือว่าแพงอยู่ทุกๆ ที่สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ฉะนั้น การวางแผนงานด้านการกำหนดราคาควรเอาค่าครองชีพของชาวบ้านมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดราคาก็น่าจะดีกว่าการใช้มาตรฐานมาจากที่อื่น

6. การวางแผนด้านการประชาสัมพันธ์ที่ผ่านมาทั้งภาครัฐและเอกชนได้ดำเนินการมาเป็นอย่างดีแล้วเพียงแต่ขอให้ต่อเนื่องและยั่งยืนและต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในชุมชน

7. การวางแผนการติดตามและประเมินผล ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการรับรู้ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการการท่องเที่ยว วิธีการที่เหมาะสมสำหรับชุมชนบ้านอุ้มอ่อมคงจะกำหนดตายตัวไม่ได้ในการติดตามประเมินผล ที่ผ่านมามีการติดตามและประเมินผลของชาวบ้านยังไม่เป็นระบบเพียงแต่การสอบถามจากนักท่องเที่ยวถึงเรื่องความพอใจหรือไม่พอใจ และการทำหนังสือเชิญซื้อเย็บสำหรับนักท่องเที่ยวในวันเสาร์ ต่อไปการดำเนินการประเมินผลการท่องเที่ยวนี้จะประเมินกลุ่มหรือทั้งหมดก็ได้ ควรให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน โดยเน้นการสอบถามถึงความพอใจหรือไม่พอใจของชาวบ้าน

4. แนวทางการบริหารจัดการองค์กร

การบริหารจัดการองค์กรทางการท่องเที่ยวในบ้านอุ้มอ่อมพึงเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกกลุ่ม การกระจายบทบาทการทำงานและผลประโยชน์ที่พึงได้รับ การมีระบบการทำงานที่โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้โดยอยู่บนพื้นฐานของความสามารถของชุมชน

5. แนวทางการจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยว

การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านอุ้มอ่อมนั้น ที่ผ่านมามีอยู่แล้วหากจะมีการแก้ไขปรับปรุงก็ให้อยู่บนความพอใจของชาวบ้านทั้งหมด เนื่องจากโปรแกรมการท่องเที่ยวจะเกี่ยวเนื่องกับคนทั้งชุมชน เช่น การแสดงทางวัฒนธรรม การเดินจะดี การตัดชิง การเป่าแคน เหล่านี้เป็นต้น

6. แนวทางการจัดการประชาสัมพันธ์

การจัดการประชาสัมพันธ์ ที่ผ่านมามีการจัดการอย่างเป็นระบบโดยภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการ ผลการดำเนินการได้รับการตอบกลับอยู่ระดับหนึ่ง หากมีเวทีประชาสัมพันธ์ทางวิทยุเห็นควรเอาคนในชุมชนไปดำเนินการ

7. แนวทางการวางแผนการตลาด

การวางแผนการตลาดให้คำนึงถึงทุนทางสังคมหรือจุดขายของชุมชนบ้านอุ้มอ่อมว่ามีความเหมาะสมอย่างไร มากน้อยเพียงไร น่าสนใจหรือไม่ ตลอดจนจนถึงโปรแกรมที่ทางชุมชนจัดบริการและกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งหมดทางชุมชนจะต้องนำมาเป็นองค์ประกอบทางด้านการวางแผนการตลาด

8. แนวทางการติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผล หากคำนึงถึงความต้องการอยากให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องพูดถึงความเข้าใจในมิติของการติดตาม การกำกับดูแล และการประเมินผลงานที่ผ่านมาคณะผู้ศึกษาวิจัยประสบปัญหาเป็นอย่างมาก เนื่องจากชาวบ้านเป็นชนเผ่าชาติเทคนิค ทักษะ การอ่านออกเขียนได้ ตลอดจนถึงวิถีคิดและจิตสำนึก ฉะนั้นการดำเนินการติดตามและประเมินผลนี้จึงให้ความสำคัญกับเครื่องมือในการติดตามเป็นอย่างมาก เป็นที่เข้าใจกันว่าชาวบ้านไม่มีความรู้และไม่สนใจที่จะประเมินผลหากจะกำหนดตัวชี้วัดขึ้นมาอย่างชัดเจนตามหลักวิชาการนั้นย่อมเป็นไปได้ยาก จึงจำเป็นต้องมีบุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนี้และประสานงานพิจารณาหาบุคคลในชุมชนที่มีศักยภาพพอจะร่วมคิดร่วมทำได้

9. แนวทางการแสวงหาภาคีและการสร้างเครือข่ายเพื่อความยั่งยืน

ทางการแสวงหาภาคีและการสร้างเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนชุมชนบ้านอุ้มยอมซึ่งตั้งอยู่บนภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังใกล้หน่วยงานที่สำคัญหลายหน่วย เช่น ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก สถานีทดลองพืชสวนดอยมูเซอ ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัดตาก อุทยานตากสินมหาราช สวนป่าแม่ห้อย ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงดอยมูเซอ หน่วยงานเหล่านี้เป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชน สามารถประสานและขอความร่วมมือได้เป็นอย่างดีโดยให้คนในชุมชนได้หารือร่วมกันและกำหนดบทบาทขององค์กรเหล่านี้ในการมีส่วนร่วมด้านการจัดการการท่องเที่ยว

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการวางระบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม ในการกำหนดแนวทางการดำเนินการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมแบบมีส่วนร่วม ทำให้ทราบแนวทางการจัดดำเนินการเพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืนทั้งหมด 9 แนวทาง ดังกล่าวไปแล้วนั้น อนึ่งทางคณะผู้ศึกษาวิจัยไม่ได้หวังว่าแนวทางเหล่านี้จะเป็นแนวทางที่ใช้เป็นมาตรฐานชัดเจนในการจัดการโครงการท่องเที่ยว เนื่องจากบริบทชุมชนแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ทั้งสภาพภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม

อย่างไรก็ตามแนวทางเหล่านี้ทางคณะผู้ศึกษาวิจัยได้ประมวลมาจากเวทีเชิงปฏิบัติการและการศึกษาเอกสารประกอบกัน และประมวลผลการศึกษาวิจัยเพื่อให้เกิดเป็นหลักวิชาการ ทฤษฎีขึ้น ส่วนองค์ความรู้ที่จากการดำเนินการศึกษาวิจัยทางด้านวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตดั้งเดิมทำให้เราทราบว่า ชาวเฉล (มุเซอตา) มีความรักและห่วงใยในวัฒนธรรม เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ร่าเริง ใจบุญสุนทาน อภัยภัยดี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวเฉล มีมิตรไมตรีมาก ด้วยเหตุผลตรงนี้ถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเผ่าอันจะง่ายต่อการดำเนินการเชื่อมโยงเครือข่ายทางการท่องเที่ยวให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

กิจกรรมที่ 5 เวทีคืนข้อมูล / สรุปบทเรียน / วิทยุชุมชนและรายงานผลการดำเนินงาน

วิธีการดำเนินกิจกรรม

1. จัดเวทีเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาของทีมนักวิจัยและคณะกรรมการมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4 สัปดาห์
2. เวทีช่วยกันวิเคราะห์ผลการดำเนินกิจกรรม/บททวนสถานการณ์และวิทยุชุมชน
3. บันทึกการพูดคุยด้วยเทปบันทึกเสียงและการจดบันทึก

เวลา

- 1 ครั้ง/เดือน รวม 6 ครั้ง/6 เดือน

ผู้รับผิดชอบ

พระสมศักดิ์ สิริจนโท
 นายวินัย พนาโยธิน
 นายปัญญา มีประทีปจิต
 น.ส. นະนຸ ແສງພັດພາ
 น.ส. สุดธิดา เจริญสินพนา
 น.ส. จิตติมา รักหนูทอง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบผลของการดำเนินงานโดยชุมชนดำเนินการกันเอง
2. ชาวบ้านได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของโครงการในชุมชนของตนเอง

กิจกรรมที่ 6 เวทีพัฒนาศักยภาพ-แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

วิธีการดำเนินการกิจกรรม

1. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับชาวบ้าน/นักวิจัย/นักวิชาการเพื่อประมวลองค์ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชาวบ้านในชุมชนบ้านอุ้มยอม
2. ชี้แจงแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตามหลักวิชาการ
3. บันทึกการพูดคุยด้วยเทปบันทึกเสียงและการจัดบันทึก

เวลา

- 1 ครั้ง/วัน

ผู้รับผิดชอบ

พระสมศักดิ์ สิริจนโท
 นายวินัย พนาโยธิน
 นายปัญญา มีประทีปจิต
 น.ส. นະນຸ ແສງພັດພາ
 น.ส. สุดธิดา เจริญสินพนา
 น.ส. จิตติมา รักหนูทอง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รับทราบแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตามความเข้าใจของชาวบ้าน
2. ชาวบ้านได้ทราบและเข้าใจแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตามหลักวิชาการไปในทิศทางเดียวกัน
3. ได้ทิศทางการทำงานกับชาวบ้าน

ผลการดำเนินกิจกรรม

จัดให้มีเวทีเรียนรู้แนวคิดและ **Concept** ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ซึ่งกลุ่มเป้าหมายของเวทีนี้ คือ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มอาชีพ และกลุ่มแม่บ้าน ได้พูดคุยเกี่ยวกับ Concept ของการท่องเที่ยว โดยให้แต่ละกลุ่มช่วยนิยามการท่องเที่ยวตามความเข้าใจ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การอนุรักษ์สมุนไพร
2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม
3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำ และสิ่งแวดล้อม
4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การอนุรักษ์การเดินจะคี
5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การอนุรักษ์บ้านโบราณของมูเซอ ฯลฯ

จากนั้นวิทยากรได้ให้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตามหลักวิชาการของการท่องเที่ยว คือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้ และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศน์ โดยการจัดการที่ชัดเจน

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ต้องมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม จากนั้นให้แบ่งเขตการบริหารการท่องเที่ยว
2. ต้องมีทีมงานสื่อความหมาย ผู้รู้ นักปราชญ์ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ สำหรับเป็นนักคู่เทศน์ แนะนำ ให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ
3. ต้องมีแผนการท่องเที่ยว ให้จัดทำแผนการท่องเที่ยว เช่น แผนที่การท่องเที่ยว ป้ายสื่อความหมายต่างๆ เป็นต้น

การสื่อความหมาย ในการจัดการการท่องเที่ยว

แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ใช้คนสื่อความหมาย
2. ใช้สัญลักษณ์สื่อ (ไม่ใช่คน)

หัวใจของการสื่อควมร้หมาย

- 1 ต้องสอดคล้องกับประสบการณ์ผู้รับสื่อ
- 2 ไม่ใช่เป็นการให้ข้อมูล
- 3 เป็นศิลปะ
- 4 ไม่ใช่เป็นการสั่งสอน
- 5 แสดงให้เห็นภาพรวม
- 6 จัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย เช่น เด็ก ควรให้มีกิจกรรมย่อยๆ ง่าย ๆ ให้เน้นการพจญภัย นักศึกษา เป็นการตั้งหัวข้อได้ว่าที่ ผู้ใหญ่ ควรเน้นการแสดงละครและนิทาน

การสื่อความหมายโดยไม่ใช่คน

- ป้าย

องค์ประกอบของป้าย

- รายละเอียด ตัวอักษร ลูกศร รูปภาพ
- แผ่นป้าย ไม้ โลหะ คอนกรีต วัสดุท้องถิ่น
- โครงสร้าง เสา หลังคา ต้นไม้ตกแต่ง

ประเภทของป้าย

- ป้ายบอกทิศทาง
- ป้ายบังคับหรือเตือนหรือกฎข้อห้ามต่างๆ
- ป้ายบอกสถานที่
- ป้ายสื่อความหมาย

การออกแบบป้าย

- ใช้สัญลักษณ์ให้เป็นแบบสากล
- เตือนแบบรูปภาพ
- มีสองภาษา
- ตัวหนังสือมาตรฐานเดียวกัน
- เน้นความเรียบง่าย
- ติดตั้งเด่นชัด
- เนื้อที่ป้ายเหลือ 50 เปอร์เซ็นต์

หลักของการสื่อความหมาย

1. เป็นการเผยแพร่
2. เปิดเผยข้อเท็จจริง
3. สืบรวจประชามติ

เครื่องมือของการสื่อความหมาย

1. ใช้คำพูด
2. ใช้สื่อที่เป็นอักษร
3. ใช้สื่อที่เป็นภาพ

การสื่อความหมายที่เหมาะสมสำหรับบ้านอุ้มโยม ที่ทางคณะผู้ศึกษาวิจัยทำการประมวลจากเวที ทำให้ทราบว่าการสื่อความหมายที่เหมาะสมสำหรับชุมชนบ้านอุ้มโยม คือ

- 1 ต้องเน้นการเล่าให้คนข้างนอกฟัง
- 2 ต้องให้คนข้างนอกเป็นผู้ซักถาม

ข้อมูลของชาวบ้านบ้านอุ้มโยมที่ควรนำเสนอ ที่ทางคณะผู้ศึกษาวิจัยทำการประมวลจากเวที ทำให้ทราบว่าข้อมูลหรือจุดขายของชุมชนบ้านอุ้มโยมที่ควรจัดประชาสัมพันธ์ คือ

1. วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และความเชื่อดั้งเดิม
2. สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ

3. กิจกรรมในรอบเดือน รอบปี
4. โปรแกรมกิจกรรมการท่องเที่ยว และโปรแกรมกิจกรรมในวิถีชีวิต

รูปแบบการประชาสัมพันธ์ของบ้านอุ้มยอ ที่ทางคณะผู้ศึกษาวิจัยทำการประมวลจากการดำเนินการที่ผ่านมาของชุมชนบ้านอุ้มยอ คือ

1. แผ่นพับ ดำเนินการโดย โครงการพัฒนาต้นแบบชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเอง (JIKA)
2. โปสเตอร์ภาพ ดำเนินการโดย กรมประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
3. วิทยุ
4. อินเทอร์เน็ต ดำเนินการโดยกรมประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
5. ป้ายภาพและข้อมูลอื่นๆ โครงการพัฒนาต้นแบบชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเอง (JIKA)

การจัดประชาสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีมาแล้วโดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และกรมประชาสัมพันธ์เป็นผู้ดำเนินการโดยที่ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนงาน การดำเนินการแต่อย่างใด จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่เวทินี้มีการซักถามแล้วชาวบ้านไม่มีใครรู้เรื่องเลย อย่างไรก็ตามผลการดำเนินการประชาสัมพันธ์ที่ผ่านมามีการตอบกลับจากนักท่องเที่ยวไม่น้อยทีเดียว

จากเวทิดังกล่าวทำให้คณะผู้ศึกษาวิจัยทราบว่า ชาวบ้านยังขาดความเข้าใจในแนวคิดทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นอยู่และยังไม่ทราบถึงเรื่องการสื่อความหมายที่เหมาะสม และที่ทางชุมชนจะต้องดำเนินการ เวทินี้จึงถือว่าสำคัญมากสำหรับการแลกเปลี่ยนเรื่องแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

กิจกรรมที่ 5 กิจกรรมการฟื้นฟู - การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น (กิจกรรมห้องเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา)

วิธีการดำเนินกิจกรรม

1. ประชุมเตรียมงานในที่มวิจัย/ชี้แจงให้กับคณะกรรมการโครงการ/ชาวบ้าน/กลุ่มต่างๆในชุมชน
2. ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/คัดเลือกผู้เข้าร่วมการฝึกอบรม
3. ติดต่อวิทยากรอบรมภายในชุมชน (ผู้เฒ่าผู้แก่)
4. อบรมตามแผนงาน
5. ประชุมสรุปผลการเข้าร่วมการอบรม
6. ประชุมคืนข้อมูลชุมชน

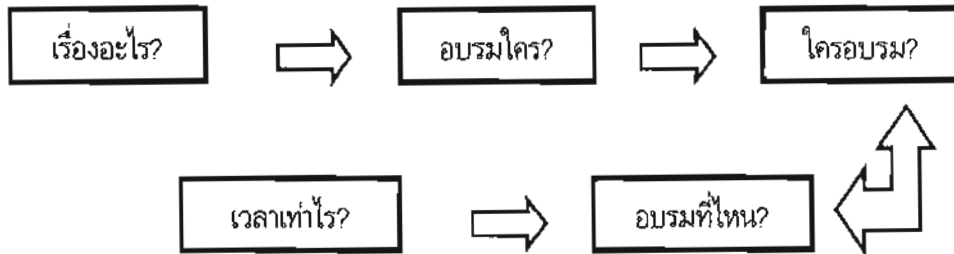
เวลา 2 วัน/ 1 สัปดาห์ รวม 6 สัปดาห์

ผู้รับผิดชอบ

- พระสมศักดิ์ สิริจันโท
- นายวินัย พนาโยธิน
- นายปัญญา มีประทีปจิต
- น.ส. นະນຸ ແສງພິພາ
- น.ส. สุตธิดา เจริญสินพนา
- น.ส. จิตติมา รักหนูทอง

ผลการดำเนินการวิจัย

งานฟื้นฟูวัฒนธรรม

หลักสูตร

กลุ่มที่ 1

- จัดพิธีต้อนรับในพิธีบุญ
- การเย็บปักถักร้อย / เครื่องแต่งกาย

กลุ่มที่ 2

- การสะเดาะเคราะห์
- การนับวันในการปลูกพืช
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น (ชนเผ่า)

กลุ่มที่ 3

- วัฒนธรรมดั้งเดิม
- หัตถกรรมประจำเผ่า

กลุ่มเป้าหมายของการอบรม

1. กลุ่มคริสต์ 5 คน
2. กลุ่มนัซซี่ 5-8 คน
3. กลุ่มจะแล 5-7 คน
4. กลุ่มเผ่าชน 5 คน

เนื่องจากกลุ่มเยาวชนทั้ง 4 กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มเยาวชนมัคคุเทศน์

ใครอบรม?

1. นายแสงแก้ว (พิธีทำบุญ)
2. นายจะคือ (คาถารักษาโรค)
3. นางจะคือ (การตั้งปูจรรย์ การคัดเลือก)
4. นายจะกำ (พิธีกรรมกินข้าวใหม่)

1. กลุ่มวัฒนธรรมดั้งเดิม

- พิธีทำบุญ คาถารักษาโรค การตั้งปูจรรย์ พิธีกินข้าวใหม่ การสะเดาะเคราะห์

ผู้สอน คือ

1. อ. จะแล หัวหน้ากลุ่ม
2. อ. แสงแก้ว รองหัวหน้า
3. อ. นະนุ
4. อ. นะกอ
5. อ. นะทอ

กลุ่มภูมิปัญญาชนเผ่า

- สมุนไพร การนับวันในการปลูกพืช ผัก ต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ผักประจำบ้าน ผักป่า

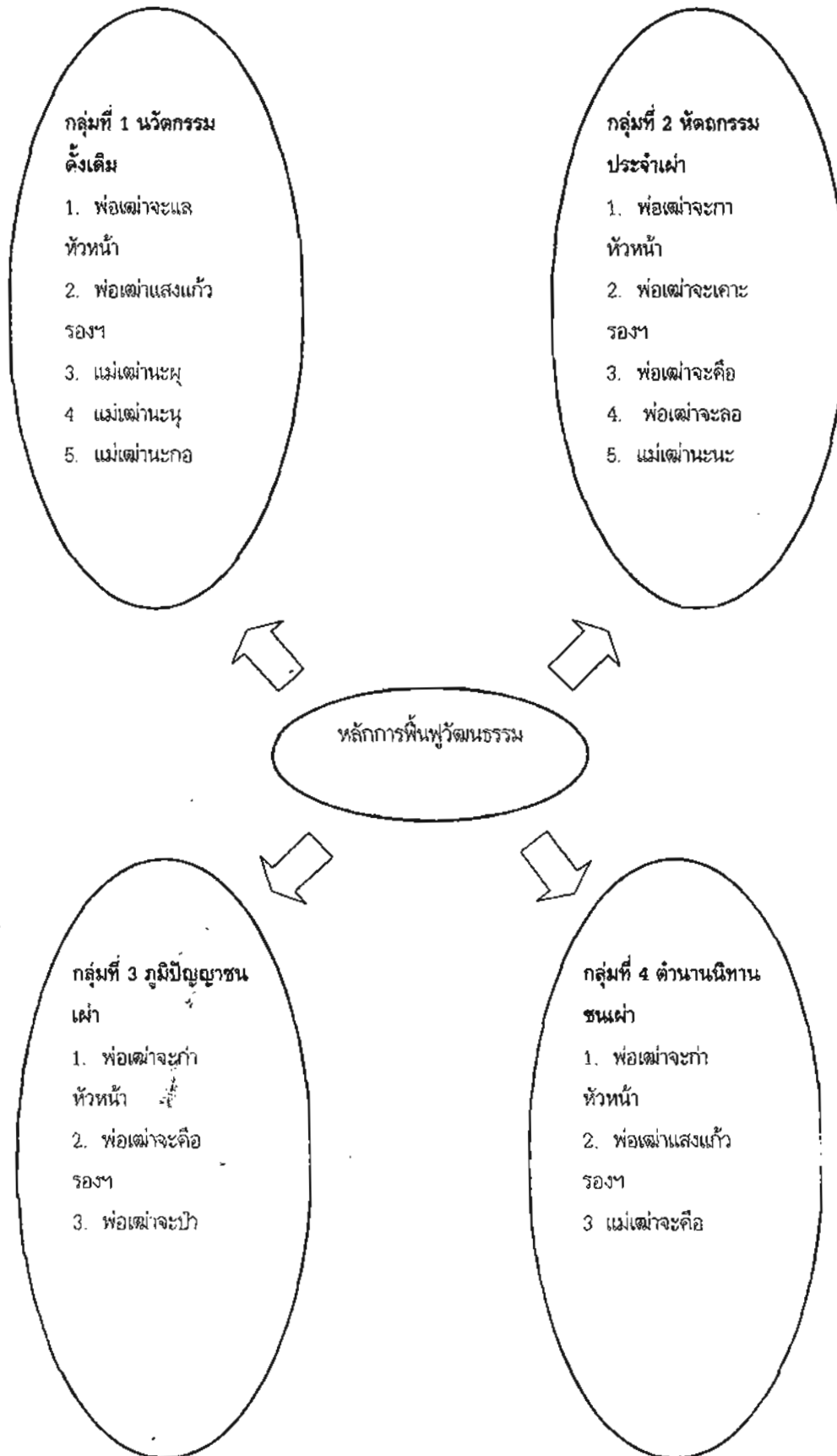
ผู้สอน คือ

1. อ. จะกา หัวหน้ากลุ่ม
2. อ. จะคือ รองหัวหน้า
3. อ. จะคือ
4. อ. นະนะ
5. อ. จะลอ

4. กลุ่มนิทาน / ตำนาน / วรรณกรรมชนเผ่า

ผู้สอน คือ

1. อ. จะกา หัวหน้ากลุ่ม
2. อ. แสง รองหัวหน้า
3. จะคือ

สรุปผลเวทีถอดบทเรียน : แผนงานฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนบ้านอุ้มอ้อม

ตามโครงการวิจัย : การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมุเซอตำบลบ้านอุ้มอ้อม

ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก (ระยะที่ 2)

หลักสูตรห้องเรียนวัฒนธรรมชุมชน

วันเสาร์ที่ 7 และวันอาทิตย์ที่ 8 กันยายน 2545

มุมมองและการสังเกตโดยทีมวิจัยในชุมชน (วันที่ 9 กันยายน 2545)

● **บรรยากาศทั่วไป/สภาพภูมิทัศน์ในห้องเรียน**

- เป็นการเรียนการสอนโดยนั่งกับพื้นมีการดื่มน้ำชาอาหารว่าง
- อากาศค่อนข้างอบอุ่นหนาวมาก
- ทั้งอาจารย์และนักเรียนพอใจในสถานที่เป็นอย่างมาก
- มีความสนุกสนานครึกครื้นเฮฮาเป็นกันเองระหว่างนักเรียน ผู้เฒ่าผู้แก่ และคนอื่นๆ ที่สนใจเข้าร่วมชั้นเรียน

เรียน

● **ผู้สอน / อาจารย์**

- วิชาที่สอนเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญทั่วไปโดยมี อ. แสงแก้ว และ อ. นະค (ปูจารย์) เป็นผู้สอนหลัก
- ทั้งอาจารย์และผู้เฒ่าผู้แก่มีความตั้งใจเต็มใจในการสอนลูกหลาน
- ผู้สอนไม่ได้เป็นครูมืออาชีพ ทำให้การสอนมีเนื้อหาไม่ต่อเนื่อง ดังนั้นบรรยากาศการเรียนการสอนจึงเป็นไปแบบการสนทนา นักเรียนบางคนตั้งประเด็นถามและอาจารย์เป็นผู้ตอบประเด็นข้อซักถาม

● **นักเรียน**

- ผู้เข้าเรียนเป็นกลุ่มเยาวชนและผู้พร้อมที่จะเป็นไกด์ มีการกระตุ้นให้คนอื่นๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มนักเรียนตามเป้าหมายเข้าชั้นเรียนด้วย
- นักเรียนตามกลุ่มเป้าหมายที่วางไว้เข้าชั้นเรียนไม่ครบ
- นักเรียนที่เข้าชั้นเรียนมีความสนใจเป็นอย่างดี บางคนมีความกระตือรือร้นที่จะซักถามอาจารย์

● **ข้อสังเกตความก้าวหน้าในแผนงาน ฯ**

- บรรยากาศในการเรียนการสอนมีการซักถาม การพูดคุย ซึ่งเป็นการเติมเต็มระหว่างผู้สอน ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้เรียน

ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมีความตื่นตัวในใจมาร่วมฟังและให้ข้อเสนอแนะกันเยอะ หลายคนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี น่าส่ง

เสริมเพราะในประวัติศาสตร์เฒ่ามุเซอตำไม่เคยมีการเปิดห้องเรียนวัฒนธรรมเพื่อสอนให้กับลูกหลานได้เรียนรู้อะไร

ก่อนเลย

- มีการกระตุ้นให้คนอื่นๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มนักเรียนเป้าหมายเข้าเรียน

- มีการสะท้อนจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เข้าร่วมในชั้นเรียนว่าสมควรอย่างยิ่งที่จะรวบรวมเป็นคัมภีร์ไว้สืบทอดให้ลูกหลานต่อไป

- ห้องเรียนวัฒนธรรมจะเป็นสิ่งที่ช่วยลดความเห็นแก่ตัวของชาวบ้านลง

● ข้อสังเกตสิ่งปรับแก้

- ช่วงเวลาที่เลิกเรียนเป็นเวลาที่ตึกกินไป แนวทางปรับแก้คือ อาจจะเลิกเรียนตั้งแต่ 17.00 - 21.00 น. แทนเวลาเดิมที่ 18.00 - 22.00 น.

- ระยะเวลา 4 ชั่วโมงมากเกินไปอาจจะลดเหลือเพียง 3 ชั่วโมง

- นักเรียนกลุ่มเป้าหมายยังเข้าเรียนไม่ครบ

- ยังไม่ค่อยตรงเวลาเท่าที่ควร

- ผู้สอนและผู้เฒ่าผู้แก่ยังไม่มีหลักการในการสอนทำให้ไม่มีความต่อเนื่องในเนื้อหา เนื้อหาบางส่วนยังอธิบายไม่ชัดเจนรวมถึงความหมายในเรื่องบางเรื่องก็ยังไม่มีการอธิบาย

● ข้อเสนอแนะโดยทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่น (นักวิจัยในชุมชน + นอกชุมชน) และเจ้าหน้าที่ประสานงาน Node ตามประเด็นความไม่ต่อเนื่องของเนื้อหา

- เพื่อแก้สภาพปัญหาของความไม่ต่อเนื่องในเนื้อหาจึงควรมีผู้นำสรุปปิดท้ายเพื่อตอบย้ำความเข้าใจให้กับผู้เรียน

- ควรจะสร้างเครื่องมือเพื่อจะได้ให้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนได้เรียงเรียงประเด็นก่อนจะทำการเรียนการสอน โดยที่ผู้สอนให้สอนไปตามเครื่องมือที่วางไว้ ผู้เรียนก็ให้ซักถามในประเด็นตามเครื่องมือให้ครบถ้วนบริบูรณ์เสียก่อน จึงจะซักถามในประเด็นอื่นๆ นอกเหนือไปจากเครื่องมือ

- อาจจะต้องมีคนกลางเพื่อคอยสื่อระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนเป็นไปในลักษณะของผู้นำเปิดประเด็นคอยซักถามผู้สอน ในที่นี้อาจจะมีผู้นำเปิดประเด็นได้หลายๆ คน

- การสำรวจคำถามเพื่อจัดทำเครื่องมือควรจะให้นักวิจัยในชุมชนเป็นผู้รวบรวมจึงจะเหมาะสมที่สุด เพราะจะเป็นผู้ที่เข้าใจในมิติวัฒนธรรมของตนเอง ดีกว่านักวิจัยจากภายนอก(ทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่น) และที่สำคัญควรจะต้องทบทวนวรรณกรรมในรายงานโครงการวิจัย ฯ ระยะเวลาที่ 1 อันจะเป็นฐานข้อมูลในการเตรียมประเด็นคำถามที่ดีอีกช่องทางหนึ่ง

ประเด็นนักเรียนบางคนยังไม่ค่อยตื่นตัวหรือให้ความสนใจเท่าควร

- ควรจะต้องมีสื่อการสอนหรือของจริงให้นักเรียนได้ดูเพราะบางอย่างนักเรียนเคยเห็นแต่ไม่รู้ความหมาย

- ควรจะมีการทำแบบทดสอบเมื่อจบหลักสูตร 1 วิชา

- ควรจะออกเกียรติบัตรให้กับอาจารย์ผู้สอนและวุฒิปัตร์ให้กับนักเรียนที่เรียนจบหลักสูตร เพื่อเป็นความภาคภูมิใจ และเป็นเครื่องยืนยันว่าได้ผ่านหลักสูตรห้องเรียนวัฒนธรรมมาแล้ว

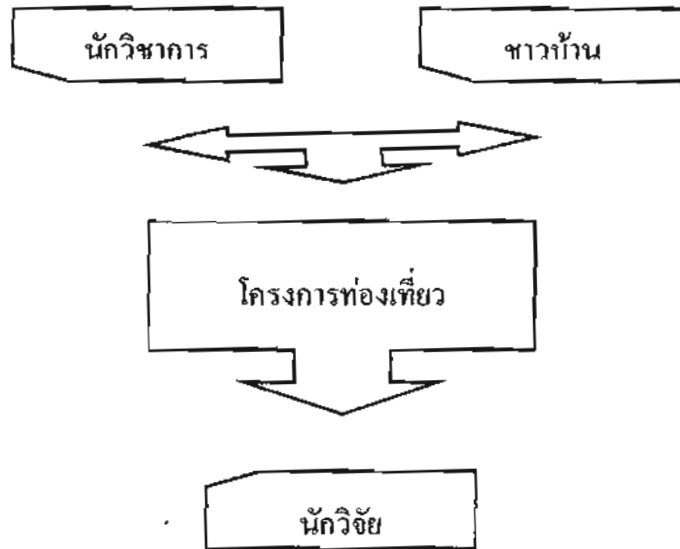
ข้อเสนอแนะอื่นๆ

- ในส่วนที่เป็นด้านคืออยากให้มีการเพิ่มเติมให้ดียิ่งขึ้น ส่วนด้านไม่ดีก็ควรจะช่วยกันปรับแก้จนดีขึ้น

- การที่มีประเด็นซักถามต่างๆ เป็นตัวเชื่อมในลักษณะการสนทนากันระหว่างผู้สอนและผู้เรียนจะทำให้ต่างฝ่ายต่างๆ ได้เกิดความต่อเนื่องในการเรียนรู้มากขึ้น

- จากการสะท้อนโดยการสังเกตของนักวิจัยในชุมชนทำให้เห็นว่าเกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างผู้เฒ่าผู้แก่ เด็ก และเยาวชน

มิตินุ้มองในโครงการการห้องเที่ยวบ้านอุมยอม โดยโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมบ้านอุมยอมแบ่งได้ 3 มิติ

- ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้ ทั้งการบริหารจัดการโดยชุมชนเอง รวมถึงเรียนรู้ร่วมกันกับบุคคลภายนอก ฯลฯ
- เกิดรายได้เสริมในชุมชน
- ความรู้ที่มีอยู่อย่างจำกัด หรือการบริหารจัดการโดยชุมชนเอง จนอาจทำให้สูญเสียบุคคลภายนอก จนอาจทำให้สูญเสียเอกลักษณ์, อัตลักษณ์
- ชี้อระวังคือชาวบ้านอาจยึด
- ได้เรียนรู้ระบบการจัดการ การเงิน / บัญชี
- ได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมต่างๆ
- ได้พบปะกันมากขึ้น
- เป็นการฟื้นฟูคน / สิ่งแวดล้อม / วัฒนธรรม
- เกิดความกล้าในการทำความรู้จักกับคนอื่น
- เกิดความอยากเรียนรู้กับคนภายนอกมากขึ้น / ได้รู้จักคนเพิ่มมากขึ้น
- เกิดกลุ่มกองทุนต่างๆ เป็นอาชีพหลักจนลืมวิถีชีวิตเดิม
- กองทุนการท่องเที่ยว
- ได้เรียนรู้การทำ หัตถกรรม
- การอยู่การกินดีขึ้น สะอาดขึ้น และเกิดรายได้เสริม
- เกิดขยะในชุมชนมากขึ้นในขณะที่การ
- จัดการเรื่องขยะในชุมชนยังไม่ได้
- ขัดกับวิถีชีวิตบางอย่างของชุมชน

- รายได้ที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนเริ่มแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย จนทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มลดความนับถือในตัวคณะกรรมการ
- ชาวบ้านยังจัดการกับระเบียบภายในหมู่บ้านได้ไม่ดีพอ เช่น ความสะอาดในหมู่บ้าน ทำให้นักท่องเที่ยวไม่ประทับใจไม่อยากเดินทางมาเที่ยวอีก
- ชาวบ้านทำในเรื่องระบบการจัดการได้ไม่ดีพอ เช่น บัญชี / การปันผล / การรวมกองทุน / การชี้แจงงบประมาณ ฯ กลายเป็นสาเหตุหนึ่งของความแตกแยกภายในชุมชน
- ชาวบ้านยังควบคุมนักท่องเที่ยวให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบการท่องเที่ยวที่ชุมชนตั้งไว้ไม่ได้
- ชาวบ้านบางส่วนยังขาดจิตสำนึกในการทำงานร่วมกันหรือยังไม่มีจิตสาธารณะดีพอ ภาระส่วนใหญ่จึงตกเป็นของคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มท่องเที่ยว
- ผู้นำยังคอยศึกษภาพบางครั้งก็เกิดความขัดแย้งกันเอง
- ฝ่ายประสานงานยังไม่มีความชัดเจนไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองจนทำให้งานไม่สามารถประสานต่อกันได้ก่อเป็นปมของความขัดแย้งกันภายในชุมชน

● **สิ่งที่ได้เรียนรู้จากโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว**

- ชาวบ้านได้เรียนรู้ระบบการจัดการ การเงิน/ การบัญชี / การปันผล / การจัดตั้งกองทุน ถึงแม้จะทำได้ไม่ดีนักแต่ก็ได้เรียนรู้
 - ได้ฝึกฝนเรื่องการนำเที่ยวจนทำให้เกิดมีไกด์บ้างขึ้นในชุมชน
 - ได้เรียนรู้วัฒนธรรมบางอย่างจากผู้เข้าผู้แก่และได้สืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิม
 - ได้เรียนรู้กับบุคคลภายนอกเผ่า (กับคนไทยพื้นราบ)

● **สิ่งที่ได้เรียนรู้จากโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม**

- ได้เรียนรู้ถึงสภาพปัญหาที่แท้จริงของโครงการท่องเที่ยวที่จัดทำขึ้นสามารถวิเคราะห์สาเหตุและค้นหาแนวทางได้แม้ว่าจะยังแก้ไขได้ไม่ทั้งหมดก็ตามที่
 - ได้ฝึกการสังเกตการจดบันทึกและการทำงานที่เป็นขั้นตอนเป็นระบบระเบียบ
 - เข้าใจระบบการจัดการในเรื่องบัญชีมากขึ้นสามารถนำมาปรับใช้กับโครงการท่องเที่ยวได้
 - ได้เรียนรู้ขั้นตอนการจัดประชุม การเชิญผู้เข้าร่วมประชุม สามารถนำรูปแบบไปใช้จัดประชุมภายในหมู่บ้านได้
 - เข้าใจในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า
 - ได้ค้นหาแนวทางและต้นแบบนำร่องเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป

กิจกรรมที่ 6 เวทีประชุมทีมวิจัย

วิธีการดำเนินกิจกรรม

1. ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของทีมวิจัยและสรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นระยะ
2. ชี้แจงผลการดำเนินงานที่ผ่านมา
3. ยันทักการพูดคุยด้วยเทปบันทึกเสียงและการจดบันทึก

เวลา 2 ครั้ง/เดือน รวม 12 ครั้ง/6เดือน

ผู้รับผิดชอบ

พระสมศักดิ์ สิริจินโท
 นายวินัย พนาโยธิน
 นายปัญญา มีประทีปจิต
 น.ส. นະນຸ ແສງພິດພາ
 น.ส. สุตติดา เจริญสินพนา
 น.ส. จิตติมา รักหนูทอง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. นักวิจัยได้แนวคิดใหม่ๆ
2. ทราบผลการดำเนินกิจกรรม
3. ทราบศักยภาพของทีมวิจัย

ผลที่ได้รับ

1. ผู้เข้ารับการได้องค์ความรู้ใหม่ๆ
2. ผู้เข้ารับการอบรมได้ทราบวัฒนธรรมดั้งเดิมและภูมิปัญญาชนเผ่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ภายในชุมชน
3. ชาวบ้าน/ชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา วัฒนธรรมที่สามารถถ่ายทอดสู่สาธารณชนได้อย่างถูกต้อง

เวทีสรุปบทเรียนและทีมวิจัย**ปัญหาที่เกิดขึ้น**

1. ปัญหานักวิจัย
2. ปัญหาด้านเวลา
3. ปัญหาด้านความร่วมมือของชุมชน
4. ปัญหาประเด็นวิจัย
5. ปัญหาด้านสถานที่
6. ปัญหาตีความการประสานงานองค์กรภาคี

เวทีแลกเปลี่ยน “ กิจกรรมที่ผ่านมามีตอบใจหรือไม่ ”**ผลที่เกิดขึ้น**

1. นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยเก่งคิดวิเคราะห์ เก่งทำ
2. ชาวบ้าน ชุมชนวิเคราะห์เป็น

สรุปวิธีในการหาตัวชี้วัด**เกิดจิตสำนึกและปฏิบัติการทางสังคมอะไรบ้าง**

- 1.1 จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหวของบุคคล กลุ่มคน ชุมชน/สังคม ต่อการพัฒนาชุมชนสังคม
- 1.2 ประเด็นความเคลื่อนไหวของบุคคล กลุ่มบุคคล

- 1.3 นำไปสู่การสร้างสรรคงานอะไรในครอบครัว ชุมชน สังคม (วิเคราะห์ในระยะยาว)
- 1.4 เกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย อะไรบ้าง รวมถึงความเคลื่อนไหวที่เป็นการต่อต้านการพัฒนาของบุคคล กลุ่มบุคคล (ถ้ามี) ภาพที่มองจากทีมวิจัยและสภาพที่มองจากกลุ่มเป้าหมาย

3. เกิดกระบวนการจัดการใหม่ หรือเกิดกลไกการจัดการที่เข้มแข็งขึ้นอย่างไร

- 3.1 พัฒนาการของกระบวนการของชุมชนหรือองค์กรชุมชนต่อการแก้ปัญหา
- 3.2 รูปแบบโครงสร้างกลไกในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา
- 3.3 บุคคล กลุ่มคน ที่เข้าสู่ระบบการพัฒนาการจัดการหรืออยู่ในกลไกในการจัดการ
- 3.4 แผนงานหรือทิศทางในการจัดการเพื่อแก้ปัญหาและข้อตกลงร่วม ระเบียบปฏิบัติ

4. เกิดการเรียนรู้ของทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อการทำงานวิจัยในครั้งนี้อย่างไรบ้าง

- 4.1 สิ่งที่ทำให้ทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้รับเพิ่มขึ้นจากกระบวนการวิจัยและพัฒนาศักยภาพของ คนและทีม(ข้อดี)
- 4.2 สิ่งใหม่ที่ทำให้ทีมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องอ่อนแอลง (ข้อเสีย)
- 4.3 ข้อเสนอต่อการปรับเปลี่ยนการทำงานวิจัยในลักษณะเดียวกันในครั้งต่อไปหรือเป็นบทเรียนให้ กับพื้นที่อื่นๆ

2. **พื้นที่ด้านธรรมชาติ** เป็นการศึกษาถึงพื้นที่ที่อยู่ระแวกหมู่บ้านต้นเกี่ยวกับ ป่าไม้ ภูเขา ธรรมชาติ น้ำตก ที่ชุมชนกำหนดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ตลอดจนถึง

3. **แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ** ที่ใกล้เคียงกับชุมชน ได้แก่ สถานีทดลองเกษตรพืชสวน ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช อุทยานแห่งชาติลานสาง ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนา บนพื้นที่สูง สวนป่าแม่ห้อย หน่วยจัดการต้นน้ำ ตลาดชาวเขา โดยแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้อยู่ระแวกชุมชนบ้านอุ้มยอมทั้งสิ้น

ด้านที่สาม ขอบเขตด้านเนื้อหา โครงการวิจัยกำหนดเนื้อหาของการศึกษาวิจัยไว้สามเรื่อง คือ หนึ่งจะศึกษาวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวลาหู่(มุเซอตา) บ้านอุ้มยอม สองจะทบทวนหรือสรุปผลการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ผ่านมาของชุมชนบ้านอุ้มยอม และสามจะศึกษาและพัฒนาารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชนเผ่ามุเซอตาบ้านอุ้มยอม

ด้านที่สี่ ขอบเขตด้านระยะเวลา ในโครงการวิจัยเรื่องนี้ได้กำหนดระยะเวลาในการศึกษาวิจัย ระยะ 1 ปี โดยแบ่งระยะของการวิจัยออกเป็นสองระยะ ระยะแรกใช้เวลาในการเก็บข้อมูลเบื้องต้น เพื่อทราบบริบทของชุมชนและโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวรวม 5 เดือน ระยะที่สองใช้เวลาในการศึกษาวิจัยพร้อมปฏิบัติการรวม 7 เดือน

• **สรุปกิจกรรมที่ใช้ในการศึกษาวิจัย**

กิจกรรมที่เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยในภาคสนามแบ่งเป็น 13 กิจกรรม ซึ่งจะอยู่ในสองระยะของการศึกษาวิจัย ระยะแรกมี 6 กิจกรรม ซึ่งใน 6 กิจกรรมนี้แบ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักวิจัยและทีมวิจัยโดยตรง จำนวน 3 กิจกรรม และเป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติการ 3 กิจกรรม สำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักวิจัยและทีมวิจัยโดยตรง ได้แก่ การประชุมทีมวิจัยเพื่อหาจุดร่วมและทิศทางของงานวิจัย การสรุปบทเรียนโครงการวิจัยเฉพาะทีมวิจัย และการประชุมทีมวิจัยร่วมกับชาวบ้านที่เป็นการเปิดตัวทีมวิจัยและโครงการวิจัย ส่วนกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติการ 3 กิจกรรมร่วมกับชุมชนในระยะแรก คือ กิจกรรมทบทวนการจัดการท่องเที่ยว กิจกรรมศึกษาวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวลาหู่บ้านอุ้มยอม และกิจกรรมการศึกษาดูงานนอกสถานที่

สำหรับการศึกษาวิจัย ระยะที่สองมี 7 กิจกรรม ซึ่งใน 7 กิจกรรมนี้แบ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักวิจัยและทีมวิจัยโดยตรง จำนวน 4 กิจกรรม และเป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติการ 3 กิจกรรม สำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักวิจัยและทีมวิจัยโดยตรง ได้แก่ การประชุมทีมวิจัยย่อย กิจกรรมเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน กิจกรรมการสรุปบทเรียนโครงการวิจัย กิจกรรมการประชุมทีมวิจัยใหญ่ และกิจกรรมการประชุมเพื่อปรับแผนโครงการวิจัยระยะที่สอง จำนวน 2 ครั้งซึ่งดำเนินการจัดประชุมทั้งในส่วนที่ประชุมในหมู่บ้านและในส่วนที่ประชุมร่วมกับทีมงานของ สกว.ภาค

ส่วนกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติการร่วมกับชุมชนมี 4 กิจกรรม ในระยะสองคือ กิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการวางระบบการจัดการโครงการท่องเที่ยว กิจกรรมเวทีเชิงปฏิบัติการพัฒนาศักยภาพและแนวคิดว่าโครงการท่องเที่ยว กิจกรรมเวทีฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และกิจกรรมเวทีการพัฒนาศักยภาพด้านการสื่อความหมาย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย (1) ด้านกระบวนการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม ตามโครงการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอตำบลบ้านอุ่มยอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ด้านกระบวนการ เทคนิค และกลวิธีที่ใช้ในการศึกษาวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

สรุปด้านกระบวนการศึกษาวิจัย

- สรุปความมุ่งหมายของการวิจัยในมิติของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

ประการแรก เพื่อทบทวนวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวลานหุบบ้านอุ่มยอม ว่าเป็นอย่างไร ทางด้านความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิต การกิน การนอน การอาชีพ ซึ่งเราได้ศึกษาเรื่องดังกล่าวตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา

ประการที่สอง เพื่อทบทวนและสรุปบทเรียนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านมูเซออุ่มยอม เป็นการทบทวนและสรุปบทเรียนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ่มยอมที่ดำเนินการผ่านมาได้ระยะหนึ่ง เพื่อต้องการทราบว่ามีผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวทั้งด้านบวกและด้านลบอย่างไรบ้าง ตลอดจนจนถึงมโนทัศน์และเสถียรภาพของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ประการที่สาม เพื่อศึกษาและพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชนเผ่ามูเซอตำบลบ้านอุ่มยอม จากประการแรกและประการที่สอง เราต้องการทราบว่ารูปแบบการจัดการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมชาวลานหุบบ้านอุ่มยอมเป็นอย่างไร

- สรุปขอบเขตของการศึกษาวิจัย

ในการดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้คณะวิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยไว้ 4 ด้านดังนี้

ด้านแรกคือ ขอบเขตด้านประชากร โครงการวิจัยเรื่องนี้ได้กำหนดขอบเขตเกี่ยวกับประชากรในการศึกษา คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านอุ่มยอมทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ่มยอมที่มีหน้าที่โดยตรงกับการกำกับดูแล ติดตาม และประเมินผลในการจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชน นอกจากนี้ได้มีการเก็บข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ่มยอมอีกเพิ่มเติม เช่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ จากศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (เขต 4) จังหวัดตาก รวมถึงจากนักท่องเที่ยวทั่วไป ซึ่งทางคณะผู้ศึกษาวิจัยจะทำการเก็บข้อมูลแบบครั้งคราวตามเนื้อหาหรือข้อมูลที่คณะต้องการ

ด้านที่สอง ขอบเขตด้านพื้นที่ โครงการวิจัยได้กำหนดพื้นที่ที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยไว้ 2 ส่วนหลัก ๆ คือ พื้นที่ภายในหมู่บ้านอุ่มยอม และพื้นที่บริเวณนอกหมู่บ้านหรือสถานที่ใกล้เคียง สำหรับพื้นที่ภายในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ

1.พื้นที่ด้านวัฒนธรรม เป็นการศึกษาลู่เส้นทางสำหรับศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นพื้นที่ศึกษาภายในชุมชน

• สรุปวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม

เนื่องจากโครงการศึกษาวิจัยดังกล่าวเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทุกกระบวนการเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวิเคราะห์ แต่การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแบบเจาะลึกทุกเรื่องนั้นเป็นไปได้ยากยิ่งเนื่องจากมีเหตุปัจจัยหลายประการที่ไม่สามารถดำเนินการอย่างนั้นได้ เช่น กระบวนการคิดวิเคราะห์ ภาษาและการสื่อสาร การไม่รู้หนังสือ และมุมมองในมิติของการพัฒนา ฉะนั้นการเก็บข้อมูลในโครงการวิจัยนี้จึงกำหนดไว้หลายวิธีเพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูลที่จะได้ครอบคลุมทุกด้านตามกำหนดของโครงการวิจัยและสามารถนำไปสู่การตอบโจทย์วิจัยได้เป็นอย่างดี วิธีการเก็บข้อมูลตามโครงการวิจัยนี้ มีดังนี้

วิธีการแรก คือ การสัมภาษณ์ เป็นแบบไม่เป็นทางการ แต่มีแนวสัมภาษณ์ที่ชัดเจน ซึ่งกำหนดไว้เบื้องต้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน การจัดการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การตอบเป็นไปตามอัธยาศัย ไม่จำกัดคำถาม (สัมภาษณ์) และไม่จำกัดคำตอบ

วิธีการที่สอง คือ เก็บข้อมูลจากการสังเกต การสังเกตเป็นแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เนื่องจากข้อมูลที่ได้มาอาจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงการสังเกตพฤติกรรมจะทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของชุมชนอย่างชัดเจน ในประเด็นการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรม

วิธีการที่สาม คือ การสอบถาม ทางทีมวิจัยได้สร้างแบบสอบถามทั้งปลายปิดและปลายเปิด เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามโดยทีมวิจัยที่เป็นคนในชุมชนเป็นผู้เก็บบันทึกข้อมูล ตามประเด็นของงานวิจัยเพื่อความเที่ยงตรงของข้อมูลที่ทีมวิจัยและโครงการวิจัยต้องการ

วิธีการที่สี่ คือ การสนทนากลุ่ม เป็นการซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในกลุ่มแต่ละกลุ่มตามโครงสร้างและขอบเขตของข้อมูล บางครั้งก็ไม่มีโครงสร้างเพียงแต่การสนทนากลุ่มนั้นเป็นแบบเจริญสัมพันธไมตรี หรือเป็นการทำความเข้าใจระหว่างกลุ่มคน บุคคล

วิธีการที่ห้า คือ การประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดเวทีพิจารณา/หรือ/วิเคราะห์สถานการณ์โครงการโดยภาพรวมร่วมกัน ในการพัฒนารูปแบบการปรับยุทธศาสตร์โครงการร่วมกัน โดยเน้นวิทยากร (ผู้ดำเนินรายการ) เป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการ

วิธีการที่หก คือ สตรีสนทนา จัดเวทีเพื่อนำเสนอผลการวิจัยและร่วมวิพากษ์ร่วมกับภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนถึงชุมชนที่เป็นเจ้าของโครงการวิจัย

วิธีการที่เจ็ด คือ การศึกษาดูงาน คือการไปศึกษาดูงานโครงการการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จ ณ บ้านจาโป บ้านบ่อไคร้ บ้านแม่ระนา อำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูลที่สำคัญอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการและเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สอบถาม และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

วิธีการที่แปด คือ การฝึกอบรม เป็นการเก็บข้อมูลหรือประเมินผลจากการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับโครงการท่องเที่ยว และโครงการวิจัย ในเรื่องของการบริหารจัดการโครงการ การบริหารทั่วไปในเรื่องของเอกสาร

วิธีการที่เก้า คือ การศึกษาเอกสารงานวิจัยเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับโครงการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สรุปในบทที่ 5 นี้ได้กล่าวถึงวิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยทั้งกระบวนการ ตั้งแต่เป้าหมายของการทำวิจัย ขอบเขตของการศึกษาวิจัย กิจกรรมที่ใช้ในการศึกษาวิจัย และวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยทำให้ได้ข้อมูลตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ทั้งหมดทุกประการ ข้อสังเกตเกี่ยวกับการทำการวิจัยกับชาวเขานั้นมักเกิดปัญหากับนักวิจัยนอกพื้นที่ เนื่องจากการสื่อสาร ภาษา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวบ้าน จำเป็นต้องรอบคอบรัดกุมเกี่ยวกับเครื่องมือ วิธีการ และกระบวนการดำเนินการศึกษาวิจัย ไม่ยุ่งยาก ไม่ซับซ้อน ไม่ขัดกับวิถีชีวิต สามารถยืดหยุ่นได้เวลา

บทที่ 6

บทที่ว่าด้วยวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวเอเล

จากการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม ตามโครงการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอดำบ้านอุ้มยอ ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ด้านเนื้อหาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวเอเล จากการศึกษารายงานสรุปได้ดังนี้

● สรุปผลตามเนื้อหาการวิจัยว่าด้วยวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวเอเล

สามารถแบ่งออกได้เป็นสามประการหลัก ๆ คือ ประการแรก คือ ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวล่าหู่ (มูเซอดำ) บ้านอุ้มยอเป็นการศึกษาวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ชุมชนชาวล่าหู่บ้านอุ้มยอ

การศึกษาและทบทวนวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านอุ้มยอมี 2 วิธีการ คือ ทบทวนจากเวทีชาวบ้าน และ ทบทวนจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุไม่มีความรู้ทางการอ่านออกเขียนได้ ความจำก็เป็นสิ่งที่ปัญหายากแก่การแก้ไข เนื้อหาข้อมูลที่ได้้นอกจากจะไม่ตรงกันแล้วยังไม่มีมูลความจริง(บางอย่าง) เรื่องเดียวกัน ถ้ามคนเดียวกัน แต่ต่างเวลากัน ข้อมูลก็คลาดเคลื่อน ไม่เหมือนกัน จึงเป็นปัญหาที่ต้องวินิจฉัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด ฉะนั้นการเก็บข้อมูลด้านนี้ทางทีมวิจัยได้วิเคราะห์ประกอบพร้อมกันระหว่างเอกสารกับคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านดังจะปรากฏดังนี้คือ

● ข้อมูลดั้งเดิมของชาวบ้านอุ้มยอเมื่อ 5 ทศวรรษให้หลังจากการทบทวนในเวทีชาวบ้านและเอกสาร

ชุมชนบ้านอุ้มยอยังคงสภาพเดิมไว้มาก เช่น สถาปัตยกรรมการสร้างบ้านเรือนทรงทางกระบอกอันเป็นบ้านมูเซอโบราณ การแสดงการเต้นจะคี พิธีกินวอ(พิธีบั้งไฟ)ถือเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่ของชาวล่าหู่และอุ้มยอ เมื่อถึงพิธีนี้ในสมัยก่อนมีการเต้นจะคีร่วมกันกับต่างหมู่บ้านมากและในหมู่บ้านมาก ทำให้สนุกสนานครึกครื้น วัฒนธรรมชนเผ่าที่เด็กเคารพผู้ใหญ่เมื่อก่อนนี้เคร่งครัดมาก การตีมีดกตีใช้กันเองภายในหมู่บ้านและครัวเรือน การดำข้าวก็ดำกันเองภายในหมู่บ้านและครัวเรือน การปลูกข้าวในสมัยโบราณ มีการปลูกแบบพอมีพอกินพอเหลือใช้ในปีหนึ่ง ๆ

การแต่งงานกับคนภายนอกชุมชน(คนพื้นราบ)จะต้องถูกขับออกจากชุมชน เพื่อกันมิให้มีการเหลื่อมล้ำทางประเพณีและความเสียหายอื่น ๆ การแสดงความเคารพบูชา(บูจารย์)มีพลังและอำนาจสูงส่งมาก ถือเป็นอำนาจสูงสุดของหมู่บ้านในการตัดสินความต่าง ๆ การดำหัวผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ล่าหู่โบราณภายในหมู่บ้านถือเป็นเรื่องสำคัญที่ลูกหลานรุ่นหลังควรเรียนรู้และสืบทอดตามแบบอย่างของบรรพชน การแต่งกายประจำเผ่าที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมทุกคนในชุมชนมีความเอาใจใส่และให้ความสำคัญมากในสมัยโบราณ การเจ็บไข้ได้ป่วยก็เยียวยาด้วยสมุนไพรและหมอผี หมอยาประจำหมู่บ้าน การบริโภค อาหารเป็นอาหารของชนเผ่าของแท้ที่ได้จากป่า จากน้ำ เท่านั้น เช่น น้ำพริกมูเซอกับผักต่าง ๆ การหาของป่า เช่น หน่อไม้ ลูกตาว กล้วยไม้ สัตว์ป่า ก็เพียงเพื่อบริโภคเหลือก็จำหน่าย โดยส่วนใหญ่ระบบเศรษฐกิจชุมชนมูเซอโบราณส่วนใหญ่เป็นแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย แบบถัวแลกงา ปลาแลกข้าวมากกว่า การถือภูของชาวล่าหู่โบราณ อิงระบบเครือญาติเป็นใหญ่ การจัดประชุมของชาวล่าหู่(บ้านอุ้มยอ) ส่วนใหญ่ไม่เป็นทางการ ไม่มีรูปแบบ ไม่มีพิธีการ การเรียกประชุมปรึกษาหารือกันแต่ละครั้งอาจมาในรูปแบบของการทานข้าวร่วมกัน การจับขั้วร่วมกัน การเคี้ยว

หมากรวมกัน โดยส่วนมากแล้วจะทำในภาคคำ เว้นแต่กรณีพิเศษ การลงแขกสร้างบ้านเรือน ไม่มีช่าง ไม่มีสถาปนิกที่จบสูง ๆ จะช่วยกันโดยเจ้าภาพ(เจ้าของบ้าน) จะเป็นผู้เลี้ยงอาหาร และใช้เวลาในการสร้างไม่มากนัก ส่วนใหญ่บ้านเรือนจะเป็นทรงเดียวกัน (ทรงหางกระรอก) พืชผักพื้นบ้านของชาวลาหู่ (อุ้มยอ) เช่น พริก หอมชู ผักชี จะปลูกไว้ในสวนข้างบ้านเกือบทุกหลังคาเรือน ส่วนผักป่าอื่น ๆ เช่น ผักกูด ดอกกระเทียม อีรอก ยอดสะบ้า จะหาบริโภคได้ง่ายจากป่าชุมชนในละแวกบ้าน ลีตว์ป่า เช่น หมูป่า เก้ง นก กระรอก กระแต เป็นต้น จะมีมากและหาได้ง่าย กรณีหมูป่าในช่วงข้าวออกรวง จะมีหมูป่าลงมากินข้าวของชาวบ้านมาก จะทำตาแหลว(กับดัก)ในฤดูนี้จะมีหมูป่าบริโภคมาก การใช้ชีวิตประจำวันของชาวมูเซอบ้านอุ้มยอดั้งเดิมเป็นแบบหาเช้ากินค่ำวันแต่มีภาระกิจที่จำเป็นต่อวิถีชีวิต เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อดั้งเดิม

เช้า : หุงหาอาหาร/ตักน้ำ/ตำข้าว/ให้อาหารสัตว์/ทานข้าว

: ออกไร่ไปสวน

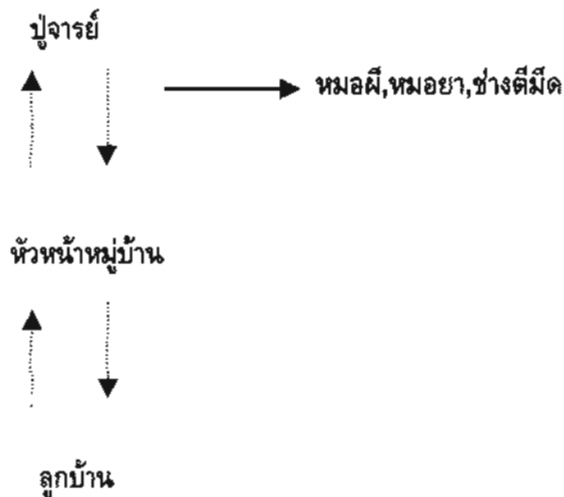
เย็น : กลับจากไร่สวน

: ตักน้ำ/ตำข้าว/หุงข้าว/ให้อาหารสัตว์

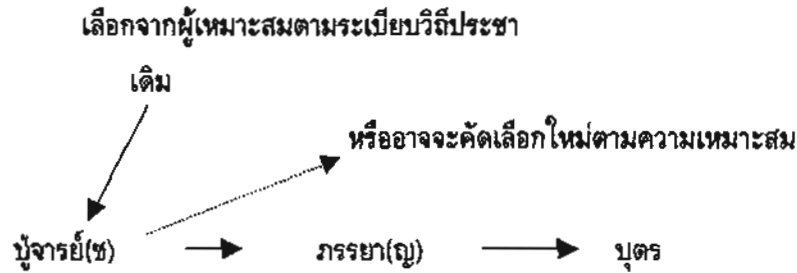
ค่ำ : พบปะญาติพี่น้อง/รับแขกอื่น ๆ เข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ (ถ้ามี)

รายได้ที่มีส่วนใหญ่นำมาจากการค้าขายผลิตผลทางการเกษตรและการหาของป่ามาขาย รายจ่ายส่วนใหญ่จะเป็นค่าเกลือ น้ำมันพืช ลูกป่น เหล็กแหลบสำหรับตีมีด ภาษาที่ใช้เป็นภาษามูเซอล้วน ๆ

• โครงสร้างการปกครองชุมชนลาหู่โบราณ

- โครงสร้างการสืบทอดปุจารย์

- ตำนานลาหู่ในเมืองไทย ตำนานลาหู่บ้านอุ้มยอ

ชาวลาหู่ในประเทศไทยแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มหลักๆ คือ

1. ลาหู่หะ หรือ มูเซอดำ กลุ่มนี้มีถิ่นเดิมหรือย้ายมาจากทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเมียนมาร์ และมณฑลยูนนานของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นกลุ่มที่อพยพมาอยู่ในประเทศไทยก่อนกลุ่มอื่น ๆ คือ เมื่อประมาณหนึ่งร้อยปีเศษที่แล้วมา ชาวลาหู่หะส่วนใหญ่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์มาก่อนที่จะเคลื่อนย้ายเข้าสู่ ประเทศไทย

2. ลาหู่ญี หรือ มูเซอแดง เป็นมูเซอกลุ่มใหญ่ที่สุดที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย

3. ลาหู่ซี หรือ มูเซอเหลือง หรือ มูเซอกุย มีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน

4. ลาหู่เฒ่า ซึ่งมักถูกเรียกว่า นะเหมี้ยว และ มูเซอดำ โดยชาวไทยใหญ่ เมื่อเคลื่อนย้ายเข้าอยู่ในประเทศไทยตามลักษณะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดดำ

ในงานวิจัยชิ้นนี้จะขอกำถึงมูเซอเฒ่าซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงดอยมูเซอ บ้านอุ้มยอ ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

- ลักษณะโดยทั่วไปของมูเซอเฒ่าบ้านอุ้มยอ

บ้านอุ้มยอเป็นมูเซอเฒ่า ซึ่งมักจะเรียกตัวเองว่า ลาหู่เฒ่า และ ลาหู่หะ ซึ่งมีความหมายว่า มูเซอดำ แต่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกับมูเซอดำ กลุ่มที่เชื่อว่าเป็นมูเซอแท้ดั้งเดิมที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ตั้งรกรากอยู่ในยูนนานและพม่า พวกนี้เรียกตัวเองว่าลาหู่หะ เช่นกัน แต่ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์ สำหรับเฒ่าบ้านอุ้มยอจะถือผีบรรพบุรุษและเทพเจ้าถือชามมากกว่า) มูเซอกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะกระจัดกระจายกันไปตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มๆ ในจังหวัดต่างๆ เช่น เชียงใหม่ อำเภอเมือง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กิ่งอำเภอปางมะผ้า อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และที่จังหวัดกำแพงเพชร รวมแล้วประมาณ 35 หมู่บ้าน มูเซอเฒ่าในประเทศไทยมี 3 กลุ่ม คือ มูเซอพะคอก มูเซอนะมื่อ มูเซอมะเหลาะ ด้วยนิสัยของชาวเฒ่าที่มีวิถีการอพยพเคลื่อนย้ายหมู่บ้านบ่อยๆ จึงมักจะมีนิทานและตำนานการอพยพเพื่อเล่าให้ลูกหลานฟัง ประวัติศาสตร์ของชาวเฒ่าบ้านอุ้มยอนั้นมาจากคำบอกเล่า ที่ไม่มีตำราหรือจดหมายเหตุหรือการบันทึกใด ๆ ของชาวบ้านทั้งในและนอกชุมชน การสืบประวัติศาสตร์ชุมชนจึงมักจะสืบกับผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้และปราชญ์ชุมชน

● ประวัติศาสตร์ของชาวเอเลบ้านอุ้มยอ

ประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านอุ้มยอผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า เมื่อราวปี พุทธศักราช 2487 ชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอตำได้อพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานมาจากดอยช้าง จังหวัดเชียงราย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อแสวงหาพื้นที่ทำมาหากินและการประกอบอาชีพในการปลูกฝิ่น จากคำบอกเล่าของชาวบ้านปากต่อปากเกี่ยวกับทำเลและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายกันมากขึ้น ราวประมาณ 70-80 ครอบครัว แรกเริ่มเดิมทีได้ไปตั้งหลักปักฐานอยู่ที่บ้านเอะงูมา สมัยนั้นอยู่ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ 70-80 ครอบครัว ได้ระยะหนึ่งก็อพยพโยกย้ายโดยแยกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ไปอยู่ที่อู่มเปี้ยม เขตอำเภอพบพระ กลุ่มที่ 2 ไปอยู่ที่บ้านหัวแม่ละเมา อำเภอแม่สอด ประมาณ 20 หลังคาเรือน อยู่ได้ไม่นานก็มีการอพยพเคลื่อนย้ายจากการนัดหมายของพี่น้องบางกลุ่มโดยการเดินทางมาพบกันที่บริเวณหัวน้ำ (บริเวณสถานีทดลองเกษตรสวนในปัจจุบัน) ซึ่งกลุ่มที่นัดหมายกันนั้นบางส่วนได้อพยพเคลื่อนย้ายมาจาก อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงรายกลุ่มหนึ่ง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่กลุ่มหนึ่ง จากบริเวณที่อาศัยอยู่เดิมอีกกลุ่มหนึ่ง รวมเป็น 3 กลุ่ม แล้วร่วมกันแสวงหาทำเลที่มั่นสำหรับตั้งหมู่บ้านจนกระทั่งในที่สุดการหาแสวงหาทำเลที่ตั้งหมู่บ้านก็แตกกันออกไปเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มบ้านวะดิดิยะ(ไม้ไผ่) บ้านเอะคอตติยะ(เป็นชื่อไม้ผลชนิดหนึ่ง) บ้านดอยแพนที (แคนของคอนโบราณ) และบ้านปะคาคิยะ (มูเซออุ้มยอปัจจุบัน) บ้านปะคาคิยะได้อพยพเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่บริเวณเขา 1010 (สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สี ในปัจจุบัน) ไม่นานก็มีพ่อค้าจีนฮ่อมาค้าขายฝิ่นอันเป็นฉนวนในการปล้นสดมภ์ในกาลต่อมา เป็นเหตุให้ชุมชนบ้านปะคาคิยะถึงจุดล่มสลาย และทำให้ชาวบ้านอพยพเคลื่อนย้ายมาอยู่ที่ บริเวณชุมชนบ้านอุ้มยอในปัจจุบัน นับแต่นั้นมาตราบจนกระทั่งปัจจุบัน

มีผู้ใหญ่บ้านแบบทางการมาแล้ว 4 คน คนแรกคือ จะชะกู๋ อายุโดยประมาณ 60 ปี คนที่สองนายจะกะ อายุโดยประมาณ 60 ปี คนที่สาม นายจะบุญ อายุโดยประมาณ 65 ปี และคนที่สี่ปัจจุบันคือ นายสรพงษ์ ภูริไอยรา อายุปัจจุบัน 46 ปี ในอดีตปุจจารย์ถือว่าเป็นผู้ที่มีผลต่อความเชื่อและการปกครองหมู่บ้านอย่างมาก หากถามผู้เฒ่าผู้แก่ก็มักจะตอบว่าปุจจารย์ คือ ผู้ใหญ่บ้าน หรือหากมีการเลือกผู้ใหญ่บ้านก็มักจะลงมติให้เลือกปุจจารย์เป็นผู้ใหญ่บ้านด้วยความเคารพและศรัทธา

ในปี พ.ศ. 2503 กรมประชาสงเคราะห์(กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ)ได้จัดตั้งนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวมูเซอขึ้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ แก่ชาวเขาในพื้นที่บริเวณนี้ พ.ศ. 2508 ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินงานมาเป็นศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวเขาจึงได้จัดให้มีหน่วยเคลื่อนที่เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาการทำเกษตรเลื่อนลอยให้เปลี่ยนมาทำการเกษตรแบบยั่งยืน เลิกปลูกฝิ่นและส่งเสริมให้มีรายได้เสริมสร้างโอกาสในการพัฒนาและการมีงานทำทั้งในและนอกภาคเกษตร ให้มีสถานะพลเมืองไทยที่ถูกต้องตามกฎหมาย พัฒนาอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง วัฒนธรรมและชนบทประเพณีโดยให้ประชาชนและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ปัจจุบันหมู่บ้านเป็นพื้นที่ในการพัฒนาของโครงการต้นแบบการพัฒนาชาวเขาเพื่อตนเองโครงการความร่วมมือระหว่างกรมประชาสงเคราะห์ (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) กับสำนักงานไจก้าประจำประเทศไทยซึ่งเริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 โดยปัจจุบันมี 63 ครัวเรือน 249 คน

จากประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านอุมยอม จะเห็นได้ว่าการอพยพเคลื่อนย้ายหมู่บ้านแต่ละครั้งมักจะไม่พ้นภูเขาหรือตอยสูง การอพยพแต่ละครั้งเป็นการแสวงหาพื้นที่ในการทำสวน ทำไร่ และแสวงหาพื้นที่ในการทำมาหากิน พื้นที่ที่พบจะต้องประกอบไปด้วยป่าไม้ ต้นน้ำสำหรับบริโภค ลำห้วยสำหรับใช้ทำการเกษตร และป่าไม้เพื่อการหาของป่า

● ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านอุมยอม

บ้านอุมยอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ตั้งอยู่บนเทือกเขาที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 930 เมตร อยู่ทางทิศตะวันตกของตัวจังหวัดตาก ห่างจากตัวอำเภอเมืองตาก ประมาณ 35 กิโลเมตร เป็นเทือกเขาที่สลับซับซ้อนชาวบ้านเรียกเทือกเขาหุยง เทือกเขาหุยงนี้เป็นเทือกเขากั้นเขตแดนระหว่างอำเภอเมืองตากกับอำเภอแม่สอด มีป่าไม้หนาแน่นทำให้อากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี เข้าใจว่าเทือกเขา หุยง นี้เป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านด้วยโดยเพี้ยนจากคำว่า หุ-ยง เป็น อุม-ยอม การเดินทางมีความสะดวกตลอดทั้งปี เนื่องจากถนนคอนกรีตจนถึงหมู่บ้าน สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนบ้านอุมยอมห่างจากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ประมาณ 700 เมตร บริเวณระวางหมู่บ้านเป็นป่าแก๊สที่ชาวบ้านปลูกทิ้งไว้ ป่าไผ่ ป่าตาว ป่ากล้วยป่า สำหรับเก็บบริโภคและเก็บจำหน่ายเป็นรายได้ของชาวบ้านในช่วงฤดูกาลต่างๆ ซึ่งป่าบางประเภทที่ชาวบ้านอาศัยเป็นป่าใช้สอยหรือเกือบทั้งหมดของพื้นที่ป่าจะอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติลานสางเสียส่วนใหญ่ เนื่องจากชาวเดแลบ้านอุมยอมมักจะชอบอาศัยอยู่บนดอยสูงแถบต้นน้ำ

ต้นน้ำหรือสายน้ำที่ชาวบ้านขนานชื่อไว้มี 4 สายน้ำ (ต้นน้ำ) คือ สายน้ำระเอ็กก็้อ สายน้ำแพเซอก็้อ สายน้ำละซาอี้อ และสายน้ำอูยอี้อ ตั้งจะกล่าวต่อไปในพิธีเลี้ยงผีป่า ผีเขา ผีน้ำ ซึ่งบนพื้นที่สูงที่ว่าจะตั้งบ้านเรือนต้องเหมาะแก่การปลูกข้าวไร่ ปลูกฝิ่น และต้องมีป่าไม้ที่ให้ประโยชน์สำหรับการเลี้ยงสัตว์ ทำป่าช้า ป่าใช้สอย หรือการทำกิจอื่นๆ ส่วนใหญ่ชาวเดแลมักจะไม่ค่อยทำลายป่ามากนักเหมือนกับชาวเขาเผ่าอื่น ที่อาศัยอยู่แถบใกล้เคียงกันนี้ การประกอบอาชีพจากป่าของชาวเดแลที่เห็นได้ชัด คือ การหาของป่ามาขาย เช่น หน่อไม้ กล้วยไม้ สัตว์ป่า ว่ากันว่า มูเซอ มาจากคำว่า มก-ซอ แปลว่า นายพราน อาจจะเป็นด้วยเหตุนี้ที่ชาวเดแลมักจะไม่ค่อยทำลายป่าด้วยเห็นว่าป่าคือชีวิต ป่าคืออาหารของตนเอง ถือว่าเป็นความชาญฉลาดของชนเผ่าและภูมิปัญญาในการแสวงหาพื้นที่

ลักษณะพื้นที่ภายในหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ในบริเวณหมู่บ้านมีลักษณะเป็นเนินสูง-ต่ำไม่เท่ากัน การเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวนั้นใช้ทางหลวงหมายเลข 1 ตาก-กำแพงเพชร เมื่อถึงทางแยกไปอำเภอแม่สอด กม. ที่ 410 ให้เลี้ยวเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 105 เมื่อเดินทางถึงกิโลเมตรที่ 25 บริเวณสวนป่าแม่ท้อให้เลี้ยวซ้ายสู่ถนนคอนกรีตระยะทาง 4 กม. ถึงบ้านอุมยอม

● สถานที่ตั้งหมู่บ้านอุมยอม

ทิศเหนือ ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง

ทิศใต้ ติดกับพื้นที่ทำการเกษตรชุมชนชาวเขาเผ่าม้งและป้าอนุรักษ์ต้นน้ำของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก

ทิศตะวันออก ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง

ทิศตะวันตก ติดกับศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก

● **เอกลักษณ์ อัครลักษณะทางวัฒนธรรม กับความเป็นชนเผ่า**

1. ลักษณะการแต่งกายและเครื่องประดับของชาวเมเล

ทั้งผู้หญิงผู้ชายจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำทั้งชุด สังกะสีได้ง่าย โดยเฉพาะผู้หญิงจะสวมชุดสีดำยาว ตกแต่งด้วยแถบผ้าสีขาวบริเวณแขน สบ และชายเสื้อด้านหลัง นิยมโกนผมด้านหน้าหรือหน้าผากขึ้นไปเหมือนพวกยูนาสวมกางเกงสีดำ สำหรับการแต่งกายของหญิงจะมีเครื่องเงินประดับด้านหน้าคล้ายกระดุม ทำเป็นรูปดอกไม้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2-3 นิ้ว มีปลอกขาทอง 2 ข้าง สำหรับใส่ปกปิดขาตั้งแต่ใต้หัวเข่าลงมาจนถึงข้อเท้า ผู้ชายจะมีหมวกสีดำสำหรับใส่ในพิธีกรรมที่ใหญ่ ๆ หรือเวลาออกสมาคมกับชาวบ้านในชุมชน ด้วยการแต่งกายที่ใช้ชุดสีดำนี้จึงเป็นที่มาของ "ชาวไทยใหญ่" ในการเรียกชาวเมเลว่า "มุเซอดำ" จากการบันทึกของ คุณวาสนา โชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มอ่อมว่า

1.1. "การแต่งกายของชาวมุเซอ ทุกคนจะมีชุดมุเซอคนละ 1-2 ชุด ไว้ใส่ช่วงปีใหม่ การแต่งกายที่ครบชุดจะประกอบด้วย เสื้อ กางเกง ปลอกขา(หรือผ้ารัดหน้าแข้ง รัดติดกับขาด้วยหนังยาง) ผู้หญิงจะมีผ้าพันโพกศีรษะผู้ชายสวมหมวก ส่วนเครื่องประดับ(ต่างหู แหวน กำไล สร้อยคอซึ่งทำจากเงินแถบ) วิธีพันผ้าโพกหัวของชายและหญิงจะต่างกัน การพันผ้าของผู้หญิงจะเป็นการใช้ผ้าพันพาดทับซ้าย-ขวา ไขว้กัน ชายผ้าทั้ง 2 ด้าน จะให้ห้อยไปเบื้องหลังเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องสอดพันแต่อย่างใด ส่วนการโพกผ้าของผู้ชายชาวมุเซอนั้นจะมีการทิ้งผ้าเป็นหางยาวพอประมาณไว้ด้านหลังตั้งแต่แรกก่อนที่จะใช้ผ้าที่เหลือพันทับรอบศีรษะอีกครั้ง ส่วนปลายด้านที่พันรอบศีรษะจะหนีบไว้เรียบร้อย

ผู้หญิงมุเซอโดยปกติจะใส่ผ้าถุงทับกางเกงมุเซอ เนื่องจากต้องทำงานจึงกลัวกางเกงเสีย การเย็บชุดมุเซอจะเย็บชุดใส่กันเอง สำหรับผู้ชายใช้เวลา 2-3 วัน สำหรับชุดผู้หญิงใช้เวลาประมาณ 2-3 เดือน เพราะลายทั้งหมดเย็บด้วยมือ มีฝีมือเข็มละเอียด"

1.2. สำหรับเครื่องประดับของชาวเมเลบ้านอุ้มอ่อม นั้น มีบันทึกจากคุณวาสนา โชคเกรียงไกร เช่นกันว่า

"เครื่องประดับผู้หญิงจะมีการใส่ห่วงที่คอซึ่งหนัก(หรือกำไลเงินเรียกว่า เละ - ก่อ) ในขณะที่เครื่องประดับของชายจะมีแค่กำไลข้อมือ (ของผู้ชายเรียกว่า เละ- ก่อ- ต้า) และแหวน (ละ- ปี่) เท่านั้น นอกจากห่วงคอแล้วผู้หญิงยังประดับ ต่างหู แหวน กำไล(ของผู้หญิงเรียกว่า (เล- ก่อ- ย่อ) ซึ่งล้วนทำจากเงินแถบ(คือเงินรูปของอินเดีย) บางครั้งจะมีสร้อยคอระย้า ยาวปิดทับทรวงอกและสร้อยเงินที่ประดับที่นัยห้อยไว้เบื้องหลังโดยใช้เชือกผูกไว้กับห่วงคอ(เครื่องประดับหลังนี้เรียกว่า พู - ช่วย - ปู่ - เลอ) มีลวดลายต่างกัน บ้างเป็นผีเสื้อ ดอกไม้ ปลาหรือลวดลายรูปร่างเลขาชนิดต่างๆ ด้านล่างมีกระพรวนขนาดใหญ่ห้อยติดไว้

ความยาวของสร้อยเมื่อห้อยแล้วจะยาวประมาณช่วงเอวหรือยาวกว่านั้น สร้อยยาวที่ผู้หญิงห้อยไว้เบื้องหลังนั้น **คุณวินัย พงาไยธิน** กล่าวว่า ผู้ชายจะนำมาห้อยที่เอวด้านข้างก็ได้ไม่ผิดข้อห้ามใดๆ กำไลของผู้ชายและผู้หญิงก็จะมีขนาดและลวดลายต่างกันชัดเจน กำไลผู้ชายจะไม่กว้างมากนักแต่จะหนา หนักลวดลายที่สลักจะตื้นๆ มีหลายแบบแต่ลายนั้นจะเป็นลายเฉพาะของมุเซอโดยสั่งให้ช่างทำ กำไลข้อหนึ่งประมาณ 850 -1,200 บาท ส่วนกำไลผู้หญิงจะกว้างกว่าของผู้ชาย 2-3 เท่าแต่จะแผ่บางมาก ลายส่วนมากจะเป็นลายดอกไม้ ใบไม้หรือรูปสัตว์ เช่น ปลา นก กำไลทุกแบบทั้งของผู้ชายและผู้หญิงวิธีใส่คือการวางเท่านั้น ซึ่งกำไลผู้ชายจะวางยากมาก ต้องมีพระกำลังข้อมือแข็งแรง

กำไลผู้หญิงตรรกา 250 - 450 บาท ซึ่งราคาขึ้นอยู่กับขนาดและสภาพของกำไลด้วย การแต่งตัวที่มีเครื่องประดับมากเช่นนี้จะกระทำกันเฉพาะช่วงปีใหม่หรือพิธีที่สำคัญเท่านั้น การใส่เครื่องประดับในเวลาปกติจะมีเฉพาะผู้หญิงซึ่งบางคนอาจใส่แหวน ต่างหู หรือกำไลแล้วแต่ว่าอยากใส่หรือไม่ แต่โดยปกติแล้วทั้งหญิงและชายจะไม่ใส่เครื่องประดับเพราะต้องทำงาน"

ที่ผ่านมาจากการสังเกตของทีมนักวิจัยเพื่อหาข้อพิสูจน์จากบันทึกที่เก่าแก่แทบจะไม่มีการประดับประดาเครื่องแต่งตัวเลยทั้งหญิงและชาย จะมีก็แต่การแต่งกายด้วยชุดใหม่ หรือเสื้อผ้าใหม่ๆ ตามธรรมเนียมทั่วไป

2. ลักษณะนิสัยของชาวเดเลบ้านอุมยอมน

จากงานวิจัยของ สนิท วงศ์ประเสริฐ (มปป.) พบว่า ผู้ชายมุซอเดเลมักเป็นบุคคลหัวทาดูมีลักษณะเป็นผู้นำ เชี่ยวชาญการล่าสัตว์ ชอบท่องเที่ยวไปมาหาสู่กันทั้งในและต่างหมู่บ้าน ผู้หญิงมุซอเดเลดูผิวเผินมักไม่ค่อยสนใจบุคคลภายนอกมากนัก แต่แท้จริงแล้วหาทำความคุ้นเคยกับผู้ชายได้ก็จะสามารถทำความคุ้นเคยกับผู้หญิงได้โดยง่าย (การชอบท่องเที่ยวนี้เองเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวมุซอเดเลไม่ค่อยรู้จักการเก็บออม)

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางด้านข้าวปลาอาหาร กอปรกับความสมถะ สันโดษ ของชาวเดเลบ้านอุมยอมนแล้ว ทำให้ความขยันขันแข็งในการทำมาหากิน มีค่อนข้างน้อย และไม่ใส่ใจในการหาทรัพย์สิน สะสมทรัพย์สิน ชาวเดเลมีลักษณะนิสัยที่ชอบความสนุกสนาน คล้ายคนเพลย์บอย จึงดูเหมือนว่า ชาวเดเลบ้านอุมยอมน เป็นคนเกียจคร้าน โดยทั่วไปแล้วชาวเดเล มีอัธยาศัยสนุกสนาน ร่าเริง ชอบทำบุญ ชอบอยู่เป็นหมู่ เป็นคณะ

3. การใช้ภาษาของชาวเดเลบ้านอุมยอมน

จากงานวิจัยของ สารภี ศิลา (2537) พบว่า มุซอเดเล มีภาษาเป็นของตนเอง ซึ่งสามารถสนทนาสื่อสารกับกลุ่มย่อย ๆ กลุ่มอื่น ๆ ได้รู้เรื่อง ผู้ชายส่วนใหญ่สามารถพูดภาษาไทยได้ แต่การเรียงประโยคบางครั้งอาจทำให้สับสนต่อความเข้าใจ เนื่องจากมักจะเรียงรูปประโยคตามภาษามุซอเดเลนั่นเอง

ปัจจุบันการสื่อสารด้วยภาษากายในหมู่บ้านอุมยอมน จะใช้ทั้งภาษาไทย และภาษามุซอเดเล จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ภาษาเดเล จะมีภาษาเขียนด้วยเหมือนกัน ที่ครูสอนศาสนาคริสต์เป็นผู้ประดิษฐ์ แต่ชาวเดเลบ้านอุมยอมนส่วนใหญ่ไม่มีใครสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้ มีเพียงภรรยาพูดเท่านั้นที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาของภาครัฐได้เข้ามามีส่วนในการเปลี่ยนแปลงภาษา จากเดิมเป็นภาษามุซอเดเล(เดเล) มาเป็นภาษาไทยเกือบทั้งหมู่บ้านที่พูดได้ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ได้รับการศึกษา ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่พอฟังภาษาไทยได้บ้าง แต่พูดยังไม่ได้ดีก็มีอยู่มาก

● **ความเชื่อ ความศรัทธา ศาสนาและความสัมพันธ์ระหว่างพุทธ-ผี-ป่า-เขา-น้ำ ของชาวเขมleb้านอุ้มยอม**

จากงานวิจัยของ **ประเสริฐ ชัยพิภุสิต (มปป.)** ทราบว่า ความเชื่อถือของมุเซอ เป็นทั้งแบบที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว และในเวลาเดียวกันก็มีความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดาด้วย เชื่อว่ามีพระเจ้าองค์หนึ่งเป็นผู้สร้างโลกมนุษย์ขึ้น ความเชื่อนี้สอดคล้องกับแนวคิดและปรัชญาของศาสนาคริสต์เป็นผลให้การเผยแพรศาสนาคริสต์เข้าไปได้โดยง่าย

และจากงานวิจัยของ **ยศ สันตสมบัติ (2544)** ทราบว่าพระเจ้าผู้สร้างโลกของมุเซอที่นับถือพระบิดามีพระนามว่า “ กือซา “ กือซาเป็นผู้สร้างโลก สร้างสรรค์ความดีทั้งมวลและมีอำนาจสูงสุด นอกจากนั้นยังนับถือและยำเกรงต่อวิญญาณบรรพชน และพลังเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวด้วย เช่น ผีน้ำ ผีป่า ผีตายโหง ผีฟ้าผ่า ผีลม พายุ ฯลฯ

ชาวเขมเลจึงมีพิธีกรรมมากมายหลายพิธี นิยมเรียกว่า พิธีทำบุญเลี้ยงผี พิธีสงเคราะห์ พิธีส่งผี พิธีเลี้ยงผีน้ำเลี้ยงผีป่า ฯลฯ ซึ่งก่อนการพิธีกรรมต่าง ๆ จะมีก็ต้องมีสาเหตุของพิธีกรรมนั้นต่างวาระและต่างกรรมกันซึ่งสลับซับซ้อนมากมาย

1.กลุ่มผู้อาวุโส/ ผู้เฒ่าผู้แก่ /ปู่จารย์ /หมอผี

กลุ่มผู้อาวุโส เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของชาวเขมleb้านอุ้มยอมอย่างมาก เพราะการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านอุ้มยอมนี้ จะดำเนินตามครรลองครองธรรมแห่งวิถีประชาที่สั่งสมและถ่ายทอดมาแต่บรรพชน เหตุการณ์บางอย่างที่ลูกหลานรุ่นหลังกระทำผิดจารีต และที่ชาวบ้านเชื่อว่าดิงามแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะแสดงบทบาทของตนในการจัดระเบียบสังคมให้อยู่ในความเรียบร้อย

กลุ่มผู้อาวุโสบ้านอุ้มยอม ที่เห็นๆ จะมีบทบาทในชุมชนมีหลายคน คือ พ่อเฒ่าจะออ พ่อเฒ่าเซาะกำ พ่อเฒ่าแจะแะแจะ พ่อเฒ่าसानแก้ว พ่อเฒ่าจะปา พ่อเฒ่าจะตือ แม่เฒ่าจะกอ แม่เฒ่าจะทอ แม่เฒ่าซี้เกี แม่เฒ่าจะแหยแก แม่เฒ่าจะมุ แม่เฒ่าจะพือจะกำ แม่เฒ่าจะแก และแม่เฒ่าจะบุญแน

กลุ่มผู้อาวุโส เหล่านี้จะเป็นผู้กำหนดพิธีกรรม ประกอบพิธีกรรม ดูแลความเรียบร้อยเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนถึงลูกหลานภายในหมู่บ้านให้อยู่ในกรอบ และวินัยอันดีงามของชุมชน และที่สำคัญคือการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวเขมเล พิธีกรรมที่ชาวเขมเลกำหนดขึ้นจะมีความเกี่ยวข้องกับการบูชาผีบรรพบุรุษ บูชาเทพเจ้ากือซาซึ่งเป็นเทพเจ้าและสิ่งสำคัญของชาวเขมเล นอกจากนี้ยังมีผีป่า ผีเขา ผีน้ำ ผีลม ผีอากาศจำนวนมากที่ชาวเขมเลนับถือ ฉะนั้นพิธีกรรมในการเลี้ยงผี หรือบูชาเทพเจ้าของชาวเขมเลนั้นจึงมีมากมายหลายพิธีกรรมดังจะกล่าวต่อไปนี้

2.พิธีกรรมในรอบปีและพิธีกรรมทั่วไปของชาวเขมเล

ชาวเขมเลนับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ในแต่ละปีจะมีการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ประจำปีของชุมชน ดังนี้

1. พิธีแป่ชองกา (พิธีขออนุญาต) เป็นพิธีกรรมในการขออนุญาตผีป่า ผีดอย ก่อนทำการถางไร่ เพื่อให้ให้เกิดอุบัติเหตุขณะทำงาน นิยมทำกันในเดือนมกราคมของทุกปี

2. **พิธีเคาะजा** (พิธีกินปีใหม่) เป็นพิธีกรรมที่สำคัญของชาวเดเล ที่จัดบูชาเทพเจ้ากือซาในรอบปี เพื่อขอบคุณเทพเจ้าที่ดลบันดาลให้สมาชิกหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข นอกจากนี้ในพิธีกรรมยังมีการรดน้ำดำหัวผู้อาวุโสในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง นิยมทำกันระหว่างเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ของทุกปี

3. **พิธีเซาะเนกาเลอ** (พิธีขับไล่ผี) เป็นพิธีกรรมรวมของหมู่บ้านซึ่งจัดขึ้นเพื่อขับไล่ภูตผีปิศาจร้ายที่อาจแฝงตัวเข้ามาในหมู่บ้านระหว่างการประกอบพิธีกรรมปีใหม่ นิยมทำกันในเดือนมีนาคมของทุกปี

4. **พิธีซาบือตีเว** (เช่นไหว้ประจำทิศ) ชาวเดเลเชื่อว่าทิศต่างๆ มีผีหรือเทวดาคอยปกป้องรักษาอยู่โดยเฉพาะทิศตะวันตกเป็นทิศที่สำคัญมาก ทิศตะวันออกถือว่าเป็นที่สิงห์สถิตย์ของผีร้าย ส่วนทิศตะวันตกเป็นที่สิงห์สถิตย์ของผีบรรพบุรุษ ฉะนั้นจึงมีการเซาะไหว้สองทิศนี้ทุกปี นิยมประกอบพิธีกรรมในเดือนเมษายนของทุกปี

5. พิธีหยอดเมล็ดข้าว

6. **พิธีจะฮาคูเว** (พิธีทำขวัญข้าว) เป็นพิธีของแต่ละครัวเรือน แต่มักจะทำพร้อมกันเพื่อขอให้เมล็ดพันธุ์นั้นเจริญงอกงาม นิยมทำในเดือนพฤษภาคมของทุกปี

7. **พิธีจำกู่เว** (ทำบุญตันข้าว) เป็นพิธีส่วนรวมจะกระทำเมื่อต้นข้าวได้ 30 วัน นิยมทำกันในเดือน มิถุนายนของทุกปี

8. **พิธีจำวูกู** (ทำบุญดอกข้าว) เป็นพิธีส่วนรวมกระทำเมื่อต้นข้าวแตกรวงนิยมกระทำในเดือนสิงหาคมของทุกปี

9. **พิธีกินข้าวใหม่** (พิธีส่งข้าวโพด ข้าวไร่) เป็นพิธีกรรมที่สำคัญมากหากละเลยพิธีกรรมนี้ก็จะมีผลเสียแก่เกี่ยวผลผลิตมาใช้ได้ เพราะถือว่ายังไม่บอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นิยมทำกันในเดือนกันยายนของทุกปี

10. **พิธีทำบุญตันผืน** เป็นพิธีกรรมทำกันเฉพาะในครัวเรือน นิยมทำในเดือนตุลาคมของทุกปี

11. **พิธีทำบุญไร่ผืน** เป็นพิธีกรรมเฉพาะครัวเรือน นิยมทำในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี

12. **พิธีจะฮาคูเว** (พิธีเรียกขวัญข้าว) เป็นพิธีกรรมของแต่ละครัวเรือนที่จะต้องมีการกระทำขึ้นอีกครั้งหนึ่งก่อนขึ้นยุ้งฉาง

13. **พิธีคะกู** (เลี้ยงผีบ้าน) เป็นพิธีกรรมที่ประกอบได้ทั้งปีและเป็นทั้งพิธีรวม เมื่อใกล้จะถึงพิธีสำคัญๆ เช่น พิธีปีใหม่ พิธีกินข้าวใหม่ ฯลฯ นอกจากนี้พิธีกรรมของชาวเดเลที่ประกอบในชีวิตประจำวันยังสามารถจำแนกได้อีกหลายพิธีกรรม เช่น

3. ขั้นตอนการตั้งหมู่บ้านเดเลโบราณ ดังนี้

1. พิธีกรรมการตั้งหมู่บ้าน
2. พิธีกรรมตั้งศาลปกครอง
3. พิธีกรรมตั้งบ้านของผู้นำพร้อมกับลานจะคี
4. พิธีเลี้ยงผีบ้าน
5. พิธีสะเดาะเคราะห์หมู่บ้าน

4. ขั้นตอนการทำการเกษตร

1. พิธีจองไร่
2. พิธีเลือกพื้นที่
3. พิธีขออนุญาตเจ้าที่
4. พิธีตั้งศาลเกษตร
 - ไหว้ศาล
 - ไหว้แม่ธรณี
 - ไหว้ผีตายโหง
 - ขอสัตว์ป่า
5. พิธีขออนุญาตเจ้าที่เพื่อปกป้องพืชผล
6. พิธีห้องขวัญ (เรียกขวัญข้าว)
7. พิธีทำบุญให้ข้าว (เพื่อให้ข้าวแข็งแรง)
8. พิธีสะเดาะเคราะห์หมู่บ้าน
9. พิธีทำบุญดอกข้าว
10. พิธีกินข้าวใหม่ (นำผลผลิตทุกชนิดมาถวายพระเจ้า)
11. พิธีเรียกขวัญข้าว (ก่อนนวดข้าว)

5. พิธีกรรมในการทำบุญของชาวเฉลิมบูรณฉำแฉกได้ดังนี้

1. พิธีกินวอ
2. พิธีห้องขวัญไก่
3. พิธีห้องขวัญไข่
4. พิธีห้องขวัญหมูตัวเมีย
5. พิธีห้องขวัญหมูตัวผู้
6. พิธีทำบุญ(ห้องขวัญ)
 - ทำบุญเล็ก
 - ทำบุญใหญ่
7. พิธีสะเดาะเคราะห์ (บ้าน)
 - ภายในบ้าน
 - คนตายโหง
 - ภายในป่า

8. พิธีสะเดาะเคราะห์ (ในหมู่บ้าน)

- ทำในป่า
- ทำในป่าช้า

9. พิธีสะเดาะเคราะห์ (ภายในลานจะคี)

6. พิธีกรรมในการเลี้ยงผีเฒ่าโบราณ

1. พิธีเลี้ยงผีน้ำ
2. พิธีเลี้ยงผีป่า
3. พิธีขอขมาผีป่า
4. พิธีเลี้ยงผีพระจันทร์
5. พิธีเลี้ยงผีฟ้าผ่า

7. พิธีกรรมอื่น ๆ ของชาวเผ่า

1. พิธีเกิด
2. พิธีการตาย
3. พิธีต้อนรับอาคันตุกะ
4. พิธีกรรมวันพระวันศีล
5. พิธีกรรมแต่งงาน
6. พิธีรดน้ำดำหัวผู้อาวุโส
7. พิธีกรรมการหย่าร้าง

8. ข้อห้ามบางประการในพิธีกรรม

ห้ามนำสิ่งเหล่านี้เข้ามาในหมู่บ้าน ใบไม้สีเขียว เช่น ใบกล้วย ใบตองตึง ทุกส่วนของต้นไม้และทุกส่วนของต้นกล้วย ห้ามฟ้อนร้องหรือทะเลาะเบาะแว้ง ห้ามประพาศติผิดประเพณี

จากบันทึกของ คุณวาสนา โชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจต่อการจัดการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอว่า

9. การแต่งงาน ครอบครัวและระบบเครือญาติ

ลักษณะครอบครัวของชาวมูเซอเป็นแบบหัวเดี่ยวเมียเดี่ยวจะอยู่บ้านโดยไม่แยกก่อน ถ้ามีฐานะมั่นคงจึงจ่ายเงินทดแทนแล้วออกมาตั้งครอบครัวเองหรือเมื่อมีลูกหลานเพิ่มมากขึ้นก็จำเป็นต้องแยกเรือนเพิ่มออกมาต่างหากอีก

เครือญาติก็คือหลักประกันความมั่นคงของชีวิต แต่ละบ้านจะรู้จักกันเกือบหมดเนื่องจากเป็นญาติกันทั้งสิ้น ระบบครอบครัววมเครือมีลักษณะการพึ่งพาอาศัยและขอแรงซึ่งกันและกันในแต่ละครอบครัว จะเห็นได้จากการแต่งงานจะคี ญาติ ๆ หรือคนรู้จักจะมาช่วยกันเดินหรือการสร้างบ้านจะเป็นการขอแรงญาติหรือคนรู้จักเช่นกันมาสร้างบ้านซึ่งแรงงานจะเป็นทั้งผู้ใหญ่และคนแก่จะเต็มใจมาช่วยกันทำบ้าน

เครื่องญาติในชุมชนบ้านอุ้มอ้อมมี 2 เครื่องญาติใหญ่ๆ ตามวัฒนธรรม คือ เครื่องญาติของนางนะมุ (ปัจจุบันเป็นปู้จารย์ผู้สืบทอดมาจากนายจะบุ สามีที่เสียชีวิตไปแล้ว) และสองคือ นายจะยอ ทั้งสองเครื่องญาตินี้เป็นเครื่องญาติใหญ่ที่เป็นหลักในการปกครองหมู่บ้านมาตั้งแต่อดีต เป็นที่นับหน้าถือตาของชาวบ้านโดยทั่วไป

สังคมชาวมูเซอให้อิสระในการเลือกคู่ สตรีมีกแต่งงานและมีลูกตั้งแต่อายุยังน้อย การแต่งงานไม่มีพิธีรองที่ซับซ้อน วุ่นวาย พิธีจะมีขั้นตอนง่ายๆ เพียงน้ำชา 2 ถ้วย สำหรับขอสาว มีข้าวตอก เทียนซีมั้ง ยาเส้น นำมาที่บ้านผู้ใหญ่ ให้ปู้จารย์ทำพิธีให้เมื่อแต่งงานฝ่ายชายมักจะย้ายเข้ามาอยู่รวมกับครอบครัวฝ่ายหญิงถือเป็นการเพิ่มแรงงานในการทำไร่ให้กับฝ่ายหญิง เมื่อมีลูกเล็กหน้าที่ในการเลี้ยงดูเด็กจะช่วยกันเลี้ยงดู ชายมูเซอนั้นนอกจากทำงานหลักคือทำไร่แล้วแต่ก็ยังทำกับข้าว และช่วยเมียเลี้ยงลูกไม่เกี่ยงว่าเป็นหน้าที่สตรี

เมื่อแต่งงานได้ก็มีมีการหย่าได้เช่นกัน สังคมมูเซอชายสามารถมีเมียได้หลายคนเพียงแต่ไม่ใช่ในคราวเดียวกันคือเมื่อเลิกกับคนเก่าก็มีใหม่ได้ หญิงก็เช่นกัน สำหรับการหย่า ชายต้องออกไปบอกผู้ใหญ่ว่าจะหย่าเอาหน้าชาไปบ้านผู้ใหญ่กรณีถ้ายินยอมทั้ง 2 คนเสีย 30 บาท แล้วเอาน้ำชาไปเททิ้งที่เตาไฟแล้วบอกว่าทางใครทางมัน ถ้าคนใดคนหนึ่งอยากหย่า เช่น ฝ่ายชายต้องการหย่าเสีย 150 บาท ถือเป็นการ "ล้างหน้า" ให้ผู้หญิง ถ้ากรณีผู้หญิงจ่าย 70 บาท อัตราใหม่ชายจ่าย 300 บาท

เมื่อหย่าแล้วส่วนมากลูกจะอยู่กับแม่ การหย่าถือเป็นเรื่องธรรมดาที่หย่าก็มีแต่งบอຍๆ ถ้าตกลงเรื่องการแบ่งทรัพย์สินไม่ได้ดูว่าใครต้องการหย่าเนื่องจากบางครั้งถ้าผู้ชายอยากไปอยู่กับเมียใหม่ก็จะยกบ้านให้เมียเก่าเลย แต่ถ้าเป็นกรณีการแบ่งมรดกโดยปกติให้ลูกคนสุดท้ายอยู่กับพ่อแม่

10. เทศกาลปีใหม่ เป็นประเพณีสำคัญของมูเซอ การกำหนดวันปีใหม่และวันประกอบพิธีขึ้นอยู่กับปู้จารย์จะกำหนดและดูวัน ดูความพร้อมของคนในหมู่บ้าน ช่วงปีใหม่จะอยู่ประมาณช่วงเดือนมกราคม ช่วงนี้เป็นช่วงหยุดเก็บเกี่ยวข้าว พิธีไร่ ข้าวโพด แล้วว่างงาน ที่พึ่งผ่านมามีใหม่วันที่ 28 /01 /01 จะมีช่วงปีใหม่วันที่ 28 - วันที่ 4 กุมภาพันธ์ ของทุกปีจะมีการเต้นจะลี 4 วัน 4 คืน **คุณปัญญา มีประทีปจิต** บอกว่าเราดูปฏิทินประกอบด้วย ถ้ามีสุริยุปราคาที่จะเคลื่อน และช่วงปีใหม่ห้ามนำพิศพาเข้ามาในหมู่บ้าน เช่น กล้าย ไม้ไผ่

วันแรกของปีใหม่ ต้องแช่ข้าวเหนียวทำขนมเรียกปา-พู-นะ (ข้าวปู้) เมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปวางในแต่ละบ้านที่มีห้องผี การวางจะนำไปวางเรียงปู้เพิ่มเติมในห้องผีก่อนไปบ้านอื่นต้องนำไปบ้านปู้จารย์ก่อนแล้วค่อยไปบ้านอื่นให้ทั่ว(ที่มีห้องผีของทุกบ้านไม่ว่าบ้านเดี่ยว)ห้องผีจะต้องมีขนม ข้าวตอก ยาเส้นใบยาสูบเป็นใบๆ เทียน และต้องจุดเทียนในห้องผีตลอดเวลา ทั่วห้องผีเสร็จแล้วยังกินไม่ได้ บ้านปู้จารย์ต้องเป็นหลังแรกที่กินก่อนต้องให้คนสวดคือปู้จารย์สวดอวยพรก่อน และทุกคนถึงจะกินได้

ทุกบ้านจะต้องเอาขนม(ข้าวปู้)ไปที่บ้านปู้จารย์ให้ครบทุกบ้านให้ปู้จารย์กินก่อน และรองจนกว่าปู้จารย์ประกาศว่ากินได้ หลังจากกลับบ้านมาสวดห้องผี โดยถือข้าวเหนียวไว้ในมือเพื่อขออนุญาตผีบ้านผีเรือน เนื่องจากถือว่าขนมยังเป็นของผีเรือนอยู่ ทั่วเสร็จจึงกินได้ วิถีกินหลายๆก็ได้หรือบั้งจิ้มเกลือ น้ำตาล พอตกเย็นต้องไปหาฟืนไม้เนื้ออ่อนหรือแข็งทำขั้นตอนเดียวกับขนมคือนำไปให้ปู้จารย์ที่บ้านก่อนเฉพาะบ้านที่มีห้องผี จำนวนฟืนที่เอาไปให้ 1 คู่หรือ 3 คู่ ฟืนห้ามเป็นฟืนต้องเป็นซี่ๆแล้ว

วันที่ 2-4 ซ่อมรั้วลานจะดีและส่วนตรงกลางที่เป็นกระบะดินที่วางกระบะข้าวตอกรวมไปถึงม้านั่ง คายหญ้าออกทำดินให้ดี ซ่อมม้านั่ง พอตกเย็นทุกคนต้องไปบ้านปูจารย์หลังคาเรือนละ 1 คน ไปสวดที่บ้านปูจารย์สวดเสร็จปูจารย์ไปสวดที่ลานจะดีต่อแล้วเริ่มเดินจะดี เดินประมาณ 2 ทุ่มจนสว่างเพราะคนเยอะผลัดกันเดินทั้งคืน เวลาหัวข้าวจะไปกินข้าวที่บ้านปูจารย์หรือบ้านตัวเองก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะไปกินรวมที่บ้านปูจารย์ กินหัวหมู(ก่อนหน้านั้นล้มหมูตั้งแต่วันแรกแล้วหลายตัว)หมูที่ใช้งานปีใหม่นี้มี 2 ประเภท คือ หมูที่เข้าปีใหม่ต้องหันกัน ชื่อ 1 ตัวเป็นของกลางของหมู่บ้านและหมูที่ใช้ในแต่ละบ้านจะล้มหมูแบ่งกันเองหรือขายต่อกันแล้วแต่ มุเซอจะมี 2-3 หมู่บ้าน ถ้าหมู่บ้านไหนทำพิธีก่อนก็จะมาช่วยเดินจะดี บ้านเราไปเดินหมู่บ้านที่มาบ้างสลับกันไป เวลาเดินก็แต่งตัวสวย ด้วยชุดประจำเผ่า แต่งแบบเต็มยศ ประดับสร้อยคอ จี้มหู สร้อยคอลูกปัดพอเดิน 4 วัน 4 คืนก็เสร็จ

นอกจากนี้มีการเล่นกีฬา เช่น สะบ้าเล่นทั้งผู้ชาย ผู้หญิง เอาลูกสะบ้าจากที่เป็นฝักยาวๆ ของต้นสะบ้าจะเป็นเม็ดใหญ่มีสีคล้ายเปลือกเวลาเล่นก็ใช้ทยอยลูกให้ล้มกินลูกสะบ้าจากฝ่ายตรงข้าม มีการทยอยหลายแบบเอาลูกสะบ้ามาเจาะรูตรงกลางแล้วปั่นแข่งกันว่าใครหมุนหนานกว่ากันลูกสะบ้าเรียก อี-หนอ-แป และมีเล่นลูกข่างด้วย ปีใหม่มีความสนุกสนานฉลองกันประมาณ 1 เดือน

11. นันทนาการในช่วงเทศกาลปีใหม่และเทศกาลอื่น ๆ

จากบันทึกของคุณวราสนา โชคเกรียงไกร ได้กล่าวถึงกิจกรรมนันทนาการไว้ว่า เด็กผู้ชายอายุ 7 -10 ขวบ จะมีการละเล่นของโปรด คือ การตีไก่ เด็กจะตื่นเช้าและล้มไก่แฉ่ของตนเองมารวมกับเพื่อน ๆ สี่ หรือ ห้าคน เวลาประมาณหกโมงครึ่งแล้วเด็กแต่ละคนก็จะเหย้าไก่ของตัวเองให้ชนกันกับของเพื่อน ไก่แต่ละตัวนั้นเด็กจะร้อยเชือกไว้ที่เท้าไก่ข้างใดข้างหนึ่งเพื่อกันไก่หนี นอกจากนี้ยังเล่นหนังสะตีกสำหรับยิงนกและสัตว์อื่น ๆ ถือเป็นงานอดิเรกของเด็กๆ ยามว่าง การยิงหน้าไม้สำหรับล่าสัตว์มักจะได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อหรือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การเล่นลูกข่างไม้ที่เด็ก ๆ ประดิษฐ์ขึ้นเอง สำหรับลูกข่างนี้แม่เด็ก ๆ ในชุมชนต่าง ๆ ระแวกนี้ก็มักจะนิยมเล่นกันในเทศกาลเดียวกันนี้ และการเล่นว้าวหรือการชักว้าว เป็นวัฒนธรรมการละเล่นของเด็กพื้นราบ การชักว้าวของเด็ก ๆ ที่บ้านอุ้มยอมแตกต่างกันเนื่องจากพื้นที่จำกัดและเป็นภูสูงเด็กๆ ไม่นิยมการให้ว้าวติดลมหรือค้างฟ้า แต่ที่เห็นดูจะน้อยและไม่ค่อยนิยม พอโตเป็นวัยรุ่นก็มีการยิงปืน ล่าสัตว์ในป่า หรือรวมตัวกันเล่นฟุตบอลตอนเย็น ๆ

สำหรับเด็กหญิงก็จะมีรู้อื่นจับกันหรือเล่นกันที่ลานบ้านหรือเล่นที่โรงเรียน เช่น ตบแปละ เล่นหนังสะตีกหรือเล่นสะบ้า ถ้าเป็นการเล่นรวม รวมกันทั้งผู้ชายและหญิงก็เห็นจะเป็นการตีปาป็นต้นไม้เก็บผลไม้เล็ก ๆ นอกจากนี้เด็กผู้ชายจะเริ่มทำดินปืนกันก่อนแล้วค่อยไปหัดยิงสัตว์ในป่า

ถ้าเป็นการละเล่นในเทศกาลก็จะมีในช่วงเทศกาลปีใหม่ คือ การเล่นลูกข่างและเล่นสะบ้า ลูกข่างนั้นผู้ชายจะทำเอง ลักษณะของลูกข่างก็เหมือนลูกข่างโดยทั่วไปที่เล่นกันส่วนสะบ้านั้นเอาส่วนที่เป็นเมล็ดที่อยู่ใฝักยาวของต้นสะบ้าที่เป็นเมล็ดใหญ่สีน้ำตาลเข้มคล้ายเมล็ดเกาลัด วิธีการเล่นคือการใช้ลูกสะบ้าทยอยลูกให้ล้มถึงเป็นการกินลูกสะบ้าจากฝ่ายตรงข้ามให้มาเป็นของตัวเองให้มากที่สุด รูปแบบการทยอยสะบ้านั้นมีหลายแบบมากมายแล้วแต่จะพลิกแพลงเล่นกัน นอกจากนี้ยังเอาลูกสะบ้ามาเจาะรูตรงกลางและปั่นแข่งกันว่าใครจะหมุนนานกว่ากันก็จะเป็นผู้ชนะ

นอกจากการตีไก่ การเล่นไล่จับกัน การเล่นเกมสลับ แล้ว เดี่ยวนี้ของเล่นชิ้นใหม่ในการประกอบพิธีกรรม คือ การจุดประทัดทำให้เกิดเสียงสนั่นทันทันไหว เป็นที่ตลกอกตลกใจของเด็กๆ

พิธีกินข้าวใหม่ เชื่อว่าเทพเจ้า "ก้อ-ซา" จะลงมา เป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวไร่ประมาณเดือนกันยายนชาวมูเซอจะนำข้าวใหม่มาประกอบอาหารเพื่อเป็นการขอบคุณเทพเจ้าที่เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บันดาลให้พืชผลอุดมสมบูรณ์ถือเป็นงานทำบุญรวมของหมู่บ้านอีกงานหนึ่ง พิธีนี้จะต้องนำแตงกวา ฟักทองลูกใหญ่ๆ ข้าว มาไหว้ห้องผี ส่วนลูกเล็กๆ นำมาแลกกัน ตอนเช้ามีพิธีฆ่าหมู พอตอนเย็นยกกระบะเครื่องเซ่นไปที่ลานจะคี่และเต็นจะคี่จนเกือบรุ่งสางแล้วยกกระบะกลับ **บ้านปู่จารย์** เพื่อไหว้ต่อ จะต้องจุดเทียนไว้ตลอด ส่วนบ้านใดที่มีห้องผีต้องมีการใช้สายสิญจน์ผูกข้อมือด้วย การเลี้ยงผีบ้านเลี้ยงด้วยกันทั้งเครือญาติได้แล้วหาค่าใช้จ่ายมาร่วมกัน ใน 1 ตระกูลจะมีพี่น้องที่มีห้องผี 1 บ้าน

พิธีเรียกขวัญ ดูจากบ้านที่อาศัยอยู่ ภรรยาเจ้าของบ้านชื่อ **"นุสอ"** รู้สึกไม่ค่อยสบายจึงทำพิธีนี้โดยปวงศิขามูเซอทำพิธีนี้เมื่อรู้สึกไม่สบายเนื้อตัวรวมถึงไม่สบายใจด้วย **"ลุงสานแก้ว"** เป็นผู้ทำพิธีเรียกขวัญมีการเสี่ยงทายกระดูกไก่ เริ่มพิธีโดยเปิดห้องผีจุดเทียน 1 เล่ม ท่องมนต์มือถือเทียนหันหน้าไปทางห้องผีเสร็จแล้วปักเทียนในห้องผี เสร็จแล้วนำกระบะ(เครื่องบัตรพลี) ที่มีเทียน ข้าวตอก ข้าวสาร กำไล ไปสวดท่องคาถาต่อที่หน้าบ้านได้บ้านด้านบน (ถือเป็นการเรียกขวัญอยู่ที่ไหนให้กลับมาก) ต่อมาเอากระบะ(เครื่องบัตรพลี)ไปไว้ที่ห้องผีเอาเทียนปักแล้วผูกสายสิญจน์ให้ **"นุสอ"** ที่ข้อมือเสร็จดับเทียนในห้องผีปิดประตู จับไก่มาทำอาหารไม่เจาะจงว่าไก่ตัวผู้หรือตัวเมีย ฆ่าโดยตีปีกไม่เชือด ลงในน้ำเดือด ถอนขน อังไฟ ย่าง ล้างน้ำชำระ และ เอาเครื่องในออก ไล่ทั้ง เอาตับเก็บไว้เอามาปรุงอาหาร กินไก่เสร็จเก็บกระดูกไว้เสี่ยงทาย เหล้าไม้ไม่ปลายแหลม 4 อันใช้กระดูกไก่ 2 ชิ้น ตรงส่วนขา การตีความถ้าไม้ตั้งทั้ง 2 ข้างจะดีถ้ากระดูกไก่อยู่ด้านข้างอีกรู แสดงว่าโดนผีจะต้องทำบุญเสียหมู

การเสี่ยงทายกระดูกไก่ ถือว่าเป็นพิธีที่สำคัญมาก ชาวมูเซอใช้กระดูกไก่ในการเสี่ยงทายเรื่องต่าง ๆ ที่พวกเขาต้องการทราบเกี่ยวกับอนาคตตั้งแต่เรื่องส่วนตัวคือเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ครอบครัวมีความสุขหรือไม่ การไปเที่ยวต่าง ๆ ว่า จะดีหรือไม่ หรือเรื่องไม่สบายสำหรับคนในครอบครัวเจ็บป่วยจะหายหรือไม่ ไปจนถึงเรื่องของหมู่บ้าน เช่น ทำนายการเกษตร พืชผลในแต่ละปีไปจนถึงทำนายการเกิดสงครามโลกเลยก็มี ชาวมูเซอจะเชื่อถือในคำทำนายจากกระดูกไ้มาก หากผลการทำนายว่าดีก็จะดำเนินตามความตั้งใจนั้นต่อไป มีกำลังใจ แต่ถ้าผลทำนายออกมาไม่ดีก็จะเลิกล้มการทำเรื่องราวต่าง ๆ เสียหรืออาจจะต้องมีการทำบุญ **"ลัมหมู"** ในกรณีที่ไม่สบาย ในบางกรณีอาจจะต้องฆ่าไก่ตัวใหม่เพื่อความแน่ใจในผล การทำนายอีกครั้ง ในหมู่บ้านจะมีไม่กี่คนที่สามารถทำนายกระดูกไก่ได้ เนื่องจากผู้ที่เชี่ยวชาญตายไปก็มาก จากช่วงที่เข้าไปทำวิจัยพบว่าตอนนี้ในหมู่บ้านจะมี **ลุงสานแก้ว และพ่อเต่าจะกอ** ที่ทำนายได้

การทำนายโดยใช้กระดูกไก่จะใช้ส่วนท่อนขาเล็กจำนวน 1 คู่ มีความยาวของกระดูกประมาณ 2-3 นิ้ว รูปร่างของกระดูกท่อนนี้จะโค้งซึ่งถ้าสังเกตจะเห็นรูเล็ก ๆ อยู่ตรงส่วนโค้งด้านในของกระดูกไก่อยู่ 1 ถึง 2 หรือมีมากถึง 4 รู การทำนายผู้ที่ทำนายก็จะจับกระดูกไก่ด้วยมือซ้ายแล้วเอาไม้ไผ่ที่เหลาแหลม ๆ ลักษณะเหมือนไม้กลัดขนมมาปักลงในรูกระดูกไก่ซ้ายและขวาทั้ง 2 ชิ้น กระดูกทั้ง 2 ชิ้นจะมีความหมายต่างกันไปตามกรณี เช่น เป็นผู้หญิง กระดูกอีกชิ้นหนึ่งเป็นของผู้ชายหรือเป็นฝ่ายเราหรือฝ่ายตรงกันข้าม เมื่อเสียไม้ลงไปในกระดูกแล้วก็ถึงขั้นตอนการทำนายโดยดูมุม องศาของไม้ถ้าไม้ที่ปักชันขึ้นมาทั้ง 2 ข้าง จะดีแต่ถ้าไม้ลาดลงใกล้กับกระดูกไก่เท่าไรจะเป็นผลร้ายมากเท่านี้พออาจหมายถึงว่ามี

เคราะห์เพราะมีผีร้ายต่าง ๆ โชคร้ายต้องทำบุญ หรือบางกรณีกระดูกมีแค่ 3 รู โดยมีลักษณะกระดูกข้างหนึ่งมีรู 2 รู ส่วนกระดูกอีกข้างมีเพียง 1 รู แล้วเมื่อเสียไม้ลงไปที่เกิดตองกาหรือมุมที่ลาดจะให้ผลที่ไม่ดี

ดังรูปกระดูกไก่

พิธีส่งเคราะห์ จากการเดินทางผ่านป่ามีบางครั้งเดินผ่านป่าไม้แห้งลักษณะเหมือนหุ้มอยู่ข้างทางในป่านั้นคือซุ้มที่ใช้ในพิธีส่งเคราะห์ พิธีนั้นเป็นพิธีที่ผู้คนในบ้านหรือหมู่บ้านลอดผ่านเพื่อส่งเคราะห์ของเฉพาะครอบครัวตนเองหรือในวันปีใหม่

สมาชิกในครอบครัวทุกคนต้องมาลอดซุ้มที่ทำไว้ในป่า จะลอดซุ้มตอนเย็น ๆ การเตรียมพิธีเริ่มในตอนบ่ายออกไปหาไม้ไผ่มาทำอุปกรณ์เป็นส่วน ๆ เหล่าไม้ไผ่เป็นเส้นใหญ่ ๆ แบน ๆ แล้วสานขัดและเป่าสีเหลี่ยมจตุรัส 2 อันเอาไว้วางของสำหรับเซ่นไหว้ ต่อมาทำไม้เป็นปากประตูเวลาลอดที่บ้าน**ปุจารย์**และบ้านตัวเองลักษณะเป็นขาตั้งไม้ไผ่ 2 อันเป็นขาติดไว้ด้วย ไม้ไผ่เส้น(ตอก)มาสานไขว้กันรูปวงกลมใหญ่ขนาดให้คนลอดได้ ต่อจากนั้นนำอุปกรณ์ที่ใช้ใส่ในกระบะเครื่องเซ่นโดยเอากาบไม้ไผ่มาตัดเป็นรูปคน ม้า ประกอบกันเป็นรูปคนขี่ม้าโดยใช้มีด หลังจากนั้นต้องไปเตรียมซุ้มในป่าแล้ว เข้าไปป่าไม้ลึกมากมีคนทำอุปกรณ์ทั้งหมดเพียง 2 คน มีसानตาแหลวไว้หลายอัน การเตรียมซุ้มต้องเอาไม้ไผ่มาขึ้นโครงทำเหมือนเต็นท์ ส่วนปลายด้านหนึ่งปักลงดินส่วนปลายด้านบนบรรจบกัน โครงจะกว้างพอที่จะให้คนลอดได้ ต่อจากนั้นเอาไม้ไผ่ที่สานเป็นวงกลมขนาดใหญ่มาวางเรียงซ้อนกัน 7 อัน มัดไว้จากต้นไปปลายของโครงซุ้มแล้วนำเอากิ่งไม้ที่มีใบไม้ที่ตัดมาประดับวางด้านบนรอบๆ อีกครั้งจะมีใบไม้สดสีเขียวโดยรอบ ด้านหน้าซุ้มจะมีตาแหลว 6 เหลี่ยมใหญ่ 1 อันปักไว้บนยอดตาแหลวอีก 1 อันปักไว้ด้านหน้ามุมด้านขวาของซุ้ม จะมีตาแหลวใหญ่ เล็ก อีกหลายอันวางคละกันที่พื้นในซุ้ม เป็นอันเสร็จเรียบร้อย

สำหรับซุ้ม บริเวณทางเดินก่อนถึงซุ้มประมาณ 1 เมตร จะตั้งกรวยไหว้เจ้าที่เจ้าทางโดยใช้ไม้ต้น 1 ลำปักลงดินผ่า 4 ด้านบนเอาใบตองมาทำกรวยวางบนไม้แฉกในกรวยใส่ข้าวสาร เทียน เตรียมกระบะ (เครื่องบัตร์พลี) ใส่ของไหว้**ปุจารย์** ด้วยผ้าดำใส่กำไล 2 วง เทียนสีผึ้ง ข้าวตอก ข้าวสาร ไม้ขีดไฟ

เมื่อเตรียมพิธีเสร็จแล้วจึงเริ่มจาก**หมอผี**นั่งพนมมือท่องคาถาหน้ากรวยที่ไหว้เจ้าทางเสร็จแล้วจุดเทียนเล่มเล็กไปปักในตาแหลวและวงในซุ้ม ที่ตาแหลวและส่วนประตูด้านหลัง ต่อมาเอาน้ำใส่ภาชนะหมอผีถือเทียนไว้ในมือท่องคาถา สวดเหมือนทำน้ำมนต์ โปรยข้าวตอก 4 รอบด้านทางออกแล้วสวดคาถาไปโดยตลอด เอาน้ำมนต์พรมในซุ้ม คนในครอบครัวเริ่มมาลอดซุ้มจากด้านหลังตอนนั้นหมอผียืนด้านหน้าซุ้มสวดตลอดพร้อมพรมน้ำมนต์ให้กับคนที่ลอดซุ้มออกมา พอคนลอดหมด**ปุจารย์**เอาตาแหลวอันเล็กด้านหน้าที่ปักไว้บนดินหันเหมือนปิดประตู คนที่ลอดต้องลอดแล้วไปเลยไม่ให้หันหลังกลับ

ต่อจากนั้นออกจากป่าไปทำพิธีที่บ้าน**ปุจารย์**เอาตาแหลวใหญ่พร้อมขาตั้งมาตั้งตรงเหนือบันไดทางขึ้นลงบ้าน ลอดอีกครั้ง **ปุจารย์**จะจุดเทียนพรมน้ำมนต์เหมือนเดิมเสร็จแล้วกลับมาลอดที่บ้านอีกสุดท้าย จะมีพิธีเฉพาะตรงมีการทำกระบะรูปสี่เหลี่ยมที่สานขึ้นลายเหมือนเสื่อ เอาใบไม้มาทำเป็นหลังคาเหมือนบ้านใส่เศษผ้าใช้แทนเสื้อผ้า มะเขือพวง ถั่วฝักยาว จี๊เก๊า ข้าวสุก กาบไม้ไผ่ที่ทำรูปคนและม้าแล้วจุดเทียนวางไว้ในกระบะสานด้วยเสร็จแล้วเอาไปไว้ข้างทาง ส่วนซุ้มพร้อมขาตั้งที่ลอด 2 อันใช้เสร็จเอาไปทิ้งในป่าลึกๆ ซึ่งเครื่องเซ่นดังกล่าว กระทำตุงเครื่องบัตร์พลีของคนไทยพื้นราบ

พิธีทำบุญ การทำบุญนอกจากจะทำเมื่อมีเทศกาลสำคัญๆ แล้ว ยังทำเมื่อมีใครในบ้านไม่สบายคล้ายกับการเรียกขวัญ แต่การทำบุญจะเน้นไปในการเยียวยาให้คนป่วยหายจากโรคที่เป็นอยู่มากกว่าดังตัวอย่าง เช่น บ้านของ “นายจะกอ” เมียเขาชื่อ “เนปา” ไม่สบายเจ็บขา ต้องทำพิธีเรียกขวัญให้คนเจ็บหายป่วย โดยเริ่มเตรียมพิธีตั้งแต่ตอนบ่ายเป็นการทำบุญใหญ่เริ่มเตรียมพิธีตั้งแต่เวลา 12.00น. เริ่มจาก

การพั้นเทียน ทำเทียนก่อนโดยซึ่งเชือกขาวเหมือนสายสิญจน์แต่เส้นใหญ่กว่า(ด้าย6เส้น6หัว)ที่ไม่ฉะ(ปา-ติ-เหล่อ)จะเป็นที่ยึดติดกับฝาบ้านมีรูวันไว้เหมือนด้ามจับหรือหูจับด้านตรงกลางให้ผูกด้ายเป็นเส้นยาวอีกคนถือเชือกที่ปลายด้านอีกด้านให้ตึงแล้วมีอีกคนหนึ่งเอาขี้ผึ้งก้อนใหญ่ที่อ่อนนุ่มมาถูเส้นด้ายไล่ไปเรื่อยๆ จากปลายด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่ง คนจับเชือกห้ามปล่อยเชือก ห้ามข้ามเชือก ผู้ชายไม่ทำถือเป็นงานผู้หญิง เมื่อดุกขี้ผึ้งหัวแล้วจึงเอามาตัดทำเป็นคู่ เทียนปกติใช้ 4 เส้นพั้นเป็นเทียน 1 เล่ม ถ้าเทียนเล่มใหญ่ใช้ 7 เส้น เรียกเทียนว่า “นป” สายสิญจน์เรียก “เป-จา” ไม่จะเรียกว่า “เป-จา-ปา-ชื่อ-เว”

การเตรียมหมูที่ใช้ในพิธีกรรม ส่วนผู้ชายจะเตรียมหมูเพื่อฆ่า หมูที่ใช้วันนี้ซื้อมาราคาประมาณ 6,000 บาทแต่เดิมนั้นหมูที่ใช้ในพิธีจะต้องเป็นหมูสีดำตัวผู้เท่านั้นแต่เดี๋ยวนี้ประเพณีเปลี่ยนแปลงไปใช้หมูที่มีสีขาวแซมก็ได้ไม่ถึงแล้ว น้ำหนักประมาณ 150 กก. เอาเชือกคล้องขาล้มหมูใช้ทอกแห้งแล้วนำมาเผาตั้งดับหมูมาก่อนเพื่อไว้เสี่ยงทาย หมูเผาแล้วจะฉีคน้ำล้างส่วนที่ดำออกไปแล้วนำมาชำแหละกันบนเรือน ดับหมูจะมีผู้เจ้ทำนายนำให้ คนที่ชำแหละทำกันเป็นกลุ่มประมาณ 8 คน เป็นคนละชุดกับที่เผาหมู หัวหมูจะกินกันหลังจากเต็นที่ลานจะคี่แล้วตอนกลางคืนกลับมากิน คอหมูจะหั่นเป็นวงแบ่ง 6 ชิ้นแจก 6 หมูบ้านที่เชิญมาทำบุญคนละชิ้น ไม่มีการกินสุราถือว่าไม่ถูกต้อง ส่วนที่ดีที่สุดของหมูให้บู๊จารย์เป็นเนื้อตรงข้อพับด้านใน เป็นเนื้อพวก Porkloid เป็นส่วนที่นุ่ม หมูที่เหลือจะนำมาปรุงอาหารทำหมูต้มเกลือเหมือนแกงและลาบดิบ ลาบคั่ว ทำเลี้ยงแขก

การเดินจะคี่ พิธีเดินจะคี่ เมื่อมีพิธีทำบุญหรือไปดูดวงแล้วดวงไม่ดี ไม่สบายใจหรือป่วยหนักไม่หายต้องมาเดินจะคี่ เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจ มีการฆ่าหมูแล้วแต่ขนาดใหญ่อเล็กตามความร้ายแรงของโรคและกำลังเงินถ้ามีคนมาเดินจะคี่ก็ใช้เวลาเดินทั้งคืน เริ่มเดินจุดเทียนที่บ้านบู๊จารย์ก่อนแล้วเอามาที่ลานจะคี่ ตรงกลางลานจะเป็นกลองไม้ใส่ใบยาเส้น ข้าวตอก(จากข้าวเหนียว) กำไล เทียนขี้ผึ้ง มีความเชื่อว่ากำไลที่ใส่ไปถือเป็นการปลุกเสก ทำให้ศักดิ์สิทธิ์ แต่อาจมีเหตุด้วยคือ กันไม่ให้กระเบาะเลื่อนไปมา ไม่ทล่นเพราะถ้าลมพัดตะกร้าทล่นต้องเสียหมู 1 ตัว ขี้ผึ้ง 2 กก. ข้าว 1 ถัง ไม่นับกับข้าวต่างๆ จะมีไหว้ผีก่อนนั่งไหว้ตรงกลางลาน

การเดินผู้หญิงจับมือไขว้กัน ผู้ชายจับมือธรรมดาเรียงเดี่ยวกระหีบเท้าแรง ๆ ถ้าชายหญิงต่างเผ่าเดินแบบจับมือกันได้ถือว่ารักสามัคคีกัน แต่ส่วนมากจะเดินชายจับชาย หญิงจับหญิง คนที่มีครอบครัวแล้วทั้งชายหญิงจับมือชายอื่นหญิงอื่น ได้ถือเป็นที่สาธารณะคนเห็นเยอะ เครื่องดนตรีที่ใช้มีขลุ่ย แคน ซึ่ง มีคนเป่าแคนอยู่ข้างหน้านำสลับกันเป่าไปเรื่อย ส่วนเทียนเมื่อใกล้หมดจุดต่อไปห้ามเทียนดับหรือหล่นเด็ดขาดถ้าดับต้องเสียหมู ถ้าเป็นการทำบุญใหญ่จะมีการเรียกคนในหมู่บ้านอื่นที่ใกล้เคียงมาเดินและผูกข้อมือด้วย การเดินกันทั้งคืนแต่งงานทำบุญต้องหยุดเดินก่อนเพราะพระอาทิตย์ขึ้นแต่ถ้าปีใหม่เดินจนตะวันขึ้นได้ เจ้าของที่ทำบุญต้องนำเทียนไปดับที่บ้านต่อมาเมื่อเดินเสร็จก็มากินหัวหมูกันตลอดทั้งคืนที่บ้าน

เป็นลักษณะหัวหมูต้มเกลือธรรมดาเนื่องจากกับข้าวทำบุญนั้นห้ามใส่พริกลงไปในการประกอบอาหารแต่ถ้ากินแบบจิ้มน้ำพริกปนได้ไม่เป็นไร

ลานจะคี่ที่หมู่บ้านอุ้มยอมี 2 ลานตั้งชื่อตามปูจรรย์ทั้งสองคน คือ ลานจะแฉ และ ลานนะมุ ชาวบ้านต้องลงรายชื่อไว้ก่อนว่าจะไปขึ้นกับลานของปูจรรย์คนไหน คนที่นับถือคริสต์เด่นจะก็ได้ ใครอยู่สังกัดไหนเด่นได้ทั้งนั้นไม่จำกัด ลานจะคี่ที่มีอยู่เป็นของเดิม การสร้างต้องดูที่ให้ปูจรรย์และชาวบ้านเห็นมติเป็นเอกฉันท์ว่าจะสร้างตรงที่นี้ (เป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน) เลือกที่เสร็จแล้วทำบุญ ฆ่าหมู 1 ตัว ที่บ้านปูจรรย์ประมาณ 500-600 บาท เทียนซีผึ้ง 6 -8 คู่ ข้าว หมาก พลู ข้าวตอก ยาเส้น (ข้าวตอก ยาเส้นเอาที่บ้านปูจรรย์) นอกนั้นผักและผลไม้ก็เอามาทำ มากินที่บ้านปูจรรย์ กับข้าวแบ่ง 2 สำรับ

1. สำหรับปูจรรย์ (ของดี ๆ)

2. สำหรับคนทั่วไป

ลานจะคี่ตั้งอยู่บริเวณใกล้บ้านปูจรรย์เพราะที่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์เหมาะเป็นที่ทำพิธีบวงสรวงเทพเจ้าก็ขอ ลักษณะเป็นลานดินกว้างทรงกลม ลานดินกว้าง มีรั้วขัดแตะหับกันโดยรอบเป็นวงกลม มีประตูเข้าออกทางเดียว ตรงกลางลานจะเป็นส่วนที่ไว้กระบะเพื่อจุดเทียนเวลาเด่นเป็นเนินดินเตี้ยขนาดครึ่งแข้ง มีม้านั่งให้นั่งพักด้านข้างติดกับรั้วของลานจะคี่นั้น การนั่งจะแบ่งส่วนกันหนุ่มสาวกลุ่มหนึ่ง ผู้เฒ่าผู้แก่กลุ่มหนึ่ง กายยกพื้นลาน เอาหินใส่เป็นพื้นและเอาดินตึกๆ ดินชั้นโนแดงๆ และนำพรมเอาไม้กระทุ้งเพื่อให้ดินแน่น ให้เป็นเนินดินเป็นสี่เหลี่ยมหรือทรงกลมๆ ขึ้นมาเรียกว่า เตะ สูงขึ้นมาเหนือเสา 1 ฟุตมือประมาณ 1 เมตร เหมือนเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามเหยียบ ห้ามไปโดน แต่คนจุดเทียนเหยียบได้ คนจุดเทียนคนแรกในงานคือเจ้าของงานต่อจากนั้นใครจะต่อเทียนก็ได้แต่ต้องระวังไม่ให้เทียนล้มและดับ

พิธีตั้งศาลเจ้า เป็นพิธีสำคัญในหมู่บ้านอีกพิธีหนึ่งจะมีพิธีตั้งศาลช่วงประมาณเดือนเมษายน ศาลเจ้าจะตั้งใหม่ทุกปีๆ ละครั้ง ตำแหน่งการตั้งศาลจะเปลี่ยนทุกปี ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน ไหว้เพื่อเวลาไปยังสัตว์ ล่าสัตว์จะได้ไม่มีอันตราย ไม่ได้ใช้เป็นทางเดิน ไม้ให้เดินผ่าน ห้ามไปแตะต้อง ถ้าจับจะเสียหมูเพราะกลัวคนในหมู่บ้านจะเป็นอันตราย มีศาลเจ้า 2 ที่ตามปูจรรย์มี 2 คน

การเตรียมพิธี การตั้งศาลมีตัวแทนแต่ละบ้านมาร่วมอยู่ในพิธี เริ่มจากตอนเช้ามีงานที่บ้านปูจรรย์ ผู้หญิงทำกระดาดสี่สวย ๆ พับเป็นรูปร่ม สักกระดาดหลาย ๆ สี ปักบนหยวกกล้วยเมื่อเตรียมกระดาดสี่เสร็จเข้าป่าส่วนที่ดูได้ว่าจะตั้งศาล ต้องมาดูก่อนก่อนและตกลงใจว่าจะตั้งตรงนี้ มีการแบ่งกลุ่มกันทำงาน ชายจะตัดไม้ไผ่ทำส่วนประกอบของศาลเจ้า เหล่าไม้ไผ่ ทำตาแหลวลักษณะต่างๆ เป็นวงใหญ่ เล็ก แผ่นสี่เหลี่ยม ถักไม้ไผ่เป็นเส้นเหมือนเปียยาว และถักไม้ไผ่เป็นสายคล้ายกังปลายาวแขวนไว้บนต้นไม้ประดับรอบๆ ศาลเจ้า กลุ่มชายอีกกลุ่มเตรียมต้มหมูทำอาหาร ส่วนสตรีทำกระดาดสี่เทียน ดอกไม้เป็นดอกไม้ที่ทำจากซีผึ้ง กระดาดสี่ หลากสีที่ทำจะมีสีขาว แดง ชมพู เหลือง น้ำเงิน เขียว ทำเป็นริ้ว ๆ ติดบนหลาวไม้ยาว ๆ ปักลงบนหยวกกล้วยอีกที หญิงและเด็กช่วยกันทำ สนุกสนาน วิธีทำดอกไม้ซีผึ้งคือ

1. เอาซีผึ้งมาทำให้ร้อนขุดดินเป็นหลุมจุดไฟไว้ข้างใต้เอาภาชนะใส่ซีผึ้งและน้ำวางลงด้านบนพอซีผึ้งละลายและร้อน

2. เอาหยวกกล้วยที่เหลาให้พอมือจับตรงปลายอีกด้านสลักลาย 6 แฉก เอาด้าน 6 แฉก จุ่มลงไปใส่ซีผึ้งให้ติดขึ้นมาแล้วรีบไปจุ่มน้ำเย็น

3. เอามือจับดึงออก จะได้เป็นรูปคล้ายถ้วยเป็นดอกไม้วางงามพอแห้งจะมีอีกกลุ่มนำดอกไม้มาเข้าซอโดยเอากระดาษสีมกลีบบนไม้หลายยาวเป็นก้านและใบรองดอกไม้เสร็จเอาดอกไม้ซี่ผึ้งมาร้อยซ้อน 2 ชั้นแล้วปักบนหยวกกล้วยหลาย ๆ อันเรียงกัน ของประดับเหล่านี้จะไปประดับวางอยู่รอบ ๆ ศาล

ลักษณะศาลเจ้า เป็นเสาไม้ไผ่ 4 อัน มีบันไดพาดด้านหน้า 4 ชั้น ตัดกระบอกลีไม่ไผ่คว่ำด้านนอก ด้านในสลักกันทำเป็นหลังคารูปลอน ชายชวาหน้าหลังจะมีเสาด้านละต้น มีเสาไม้ไผ่ด้านที่เป็นหัวเสาให้มันสวยเหมือนเสาจริง ๆ ด้านล่างมีกระบะ ข้าวตอก เทียนไข ยาเส้น ข้าวสาร ส่วนด้านหน้าศาลเจ้าเอื้องมาทางขวาจะมีเครื่องในสัตว์ ไล่ งามขาวไว้บนไม้ไผ่สานวางบนเสาอีกที ท่างออกไปด้านหลังศาลมีไซไก่ 1 ฟองบนไม้ไผ่สานบนแท่นเล็กปักดินเหนือพื้นขึ้นมาเล็กน้อยถัดมาวางปืนเรียงกัน 4 กระบอก

พิธีตั้งศาลเจ้าปูจรรย์เป็นคนทำพิธี เปรียบศาลเป็นชาย พื้นดินคือเจ้าแม่ธรณีเป็นหญิงทำพิธีต้องไหว้คู่กันจึงมีการเทข้าวตอกลงไปในหลุมด้านหน้าศาลเจ้าถือเป็นการไหว้เจ้าแม่ธรณี เริ่มพิธีโดยจะเคาะและจะภาจุดเทียนวางบนเสา 4 ต้นรอบศาล ทั้ง 4 ทิศสวนมนต์ (ปูจรรย์ รองปูจรรย์ จะเคาะ จะภา) สวดเสร็จเด็ก ๆ เอาลูกไก่มาปล่อยข้างในใต้ถุนศาลที่มีรอยข้าวไว้อยู่แล้ว ปล่อยแล้วไก่ไม่ไปไหน กินข้าวสารอยู่ที่นั่น จุดไฟ 1 กอง ด้านหลังบันได เสร็จแล้วมาสวดและไหว้ตรงเสาเครื่องในแล้วย้ายมาสวดตรงไซไก่และปืน จากนั้นปูจรรย์สวดคนเดียวหน้าศาลเจ้าพร้อมกับนมมือถือลูกไก่ไปด้วย เอาไก่ตัวนั้นไปเชือด(หักได้ปีก) เตรียมกินข้าวตรงแถวหน้าศาลเจ้าเลย แต่ละบ้านจะนำอุปกรณ์กินข้าวมาด้วย ที่ใส่ข้าวเอากระบอกลีไม่ไผ่มาตัดยาวพอสมควรผ่าครึ่งตามยาวล้างให้สะอาด เอาข้าวใส่ในกระบอกลีแล้วเด็ก ๆ กินด้วยกัน อาหารมีหมูต้มซี่โครงอ่อน หมูย่าง พริกป่น ล้อมวงกินกัน มีผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์ กินเสร็จเสี่ยงทายกระดุกไก่ ทำนายถึงเหตุการณ์ข้างหน้าว่าจะเป็นอย่างไรมั่ง

พิธีเกี่ยวกับการเกิด มูเซอเฉล ถือว่าผู้หญิงท้องไม่สบายถือว่าเป็นคนป่วยต้องทำบุญให้คล่องง่าย ทำบุญช่วง 7 -8 เดือนเป็นการทำบุญเล็กใช้ไก่ แต่ถ้ามีฐานะใช้หมูพร้อมทั้งข้าวตอก เทียน ยาเส้น ทำที่ท้องผีถ้าบ้านไหนไม่มีก็ต้องไปทำพิธีบ้านที่มีท้องผีให้ปูจรรย์ทำพิธี การคลอดที่กินเชื่อว่าเมื่อเด็กคลอดตกฟากถึงพื้นดินต้องชานว่าเป็นลูกของคณนั้น คนบ้านนี้เพื่อแย่งชิงเด็กกลับมาก่อนที่ผีจะมาเอาไป ถ้าไม่บอกจะเชื่อว่าเด็กอายุจะสั้น ไม่แข็งแรง พอเด็กคลอดได้ 3 - 7 วัน ตั้งชื่อ การตั้งชื่อจะให้คนที่แข็งแรงในหมู่บ้านตั้งชื่อหรือคนนอกหมู่บ้านก็ได้ การตั้งชื่อมีหลักการตั้งชื่อตามวันเกิด ถ้าเกิดวันไหนก็จะตามวันนั้น เช่น เกิดวันสิง ชื่อ จะเมาะ หญิงชายก็จะตั้งไม่เหมือนกัน ชายจะใช้คำว่า จะ นำหน้า เหมือนกับคำว่า นาย ส่วนหญิงเรียก นะ การตั้งชื่อนอกจากทำเมื่อเกิดใหม่แล้วจะตั้งตอนเด็กป่วยบ่อยๆ ร้องไม่ยอมหยุดเปลี่ยนชื่อหรือตั้งใหม่ได้เป็นเคล็ดให้หายป่วยก่อนเปลี่ยนชื่อก็คือต้องบอกเจ้าที่เจ้าทางก่อน ทำบุญมัดสายสิญจน์

หลังคลอดได้ 7 วันตั้งชื่อแล้วต้องบอกผีบ้านว่ามีสมาชิกเพิ่มมาในหมู่บ้าน ทำบุญ ทำพิธีสู่ขวัญ ผีบ้านเรียก เฮ-ฮี-กู การฝังสายสะดือที่ใต้ถุนบ้านก่อนฝังต้องล้างให้สะอาดก่อนใช้กระบอกลีไม่ไผ่ล้างให้สะอาดใส่รากแต่ตอนนี้ใช้กระป๋องน้ำมันพลาสติกล้างให้สะอาด เด็กจะได้แข็งแรงต้องดูแลรดดี ๆ ไม่ให้หมูหรือผีกระสือผีตองเหลืองมากิน

พิธีแต่งงาน แต่เดิมหญิงอายุ 15 ปีสามารถแต่งงานได้แล้ว แต่ตอนนี้ต้องอายุ 18 ปีถึงแต่งได้ตามกฎหมาย การแต่งงานเมื่อหญิง ชายตกลงจะแต่งงาน ชายหาพ่อสื่อ 2 คน (อย่างน้อย) เป็นคนที่มีอายุมากที่นำนับถือ การขอหญิงสาวนั้นใช้เพียงน้ำชา หมากพลู ยาเส้น ไม่มีค่าสินสอดใด ๆ

ถ้าคู่บ่าวสาวเคยไปค้างนอกหมู่บ้านหรือในป่ามาก่อนต้องไปบ้านผู้ใหญ่บ้านแล้วหาหมูตัวเมียมาฆ่าตอนกลางคืน หมูไม่ต้องใช้ตัวใหญ่ ทำพิธีล้างหมู่บ้าน (ก๊ะ - กู) เพราะทำผิดผีทำเหมือนสะเดาะเคราะห์ถ้าไม่ทำจะทำให้ในหมู่บ้านพืชผลทางการเกษตรไม่ดี สัตว์ร้ายจะมาทำลายสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้าน ถ้าเด็กคลอดก่อนกำหนดก็ต้องล้างหมู่บ้านเหมือนกัน พ่อสื่อจะไปคุยว่าฝ่ายชายมีคุณสมบัติดีหรือไม่ เล่นการพนันหรือไม่ ไม่ได้ดูที่ฐานะว่ายากดีมีเงิน ตอนนี้ชายหญิงต้องอยู่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

หน้าที่ของพ่อสื่อคือหาทางพ่อแม่หญิงก่อนแล้วถึงไปคุยกับพ่อแม่ฝ่ายชายสถานที่ทำพิธีคือบ้านผู้ใหญ่บ้าน ถ้าหญิงบริสุทธิ์จะเริ่มโดยไปบ้านปุจารย์ๆ จะเป็นผู้ประกาศว่าเป็นสามี ภรรยา จะชงน้ำชาและสวดให้แต่งงานต้องฆ่าหมู ไหว้ห้องผีฝ่ายหญิง (ฆ่าตอนเช้า) ผู้หญิงซื้อหมู ถ้าแต่งงานกับคนละหมู่บ้านต้องไปหิ้ง สองหมู่บ้าน ชุดแต่งงานไม่เจาะจงแต่งชุดอะไรก็ได้ ปูจาสวดโดยเปิดห้องผีนั่งสวดด้านหน้าบ่าวสาว ๆ นั่งรับพร ต้มหมูตอนกลางคืน ทำหมูเสร็จเมื่อใดก็สวด ปกติสวดตอนตะวันตกดินจะได้อยู่กับยั่งยืน ชายต้องไปอยู่บ้านหญิง **"ไปขึ้นเขย"**

ในตอนเช้าบ่าวสาวต้องไปตามบ้านกับแม่บ้านเอาน้ำไปให้ลักษณะเป็นการไปเชิญมางาน เอาน้ำใส่ภาชนะไปล้างมือ ล้างหน้าไปบอกบ้านไหนไม่อยู่ก็เอาไปรดที่เตาไฟเป็นเหมือนการเชิญ อีกฝ่ายที่อยู่บ้านก็ฆ่าหมูต้มหมูไป เมื่อสวดเสร็จเลี้ยงแขกที่มา กินข้าว พ่อสื่อต้องไปบอกผู้เฒ่า ผู้อาวโสให้มาอวยพรและตักเตือนคู่บ่าวสาว อาหารทั่วไป คือ ต้มหมูต้มใส่เกลือ แต่ห้ามคู่บ่าวสาวกินพริกเชื่อว่าจะดู ร้อนต่อกันแต่แขกกินได้ บ่าวสาวต้องกินข้าวถ้วยเดียวกัน นลัดกันป้อนให้กัน ด้วยมือแต่เดี๋ยวนี้ใช้ช้อน กินข้าวเสร็จตม่น้ำชา คนตม่น้ำชา คือ คนที่รักเดียวใจเดียวมาตม เวลากินน้ำชาบ่าวสาวต้องเอามือไขว้กันถือแก้วตม่น้ำชาเพื่อจะได้รักรักกัน ห้ามให้แก้วกระทบกัน จะมีแก้ว 4 ใบ น้ำชานี้แขกกินด้วยกันใครจะกินก็ได้แต่ไม่ให้คนที่เป็นฝ่ายกิน พ่อแต่งเสร็จต้องทำพิธีบอกผีบ้านว่ามีสมาชิกใหม่ (หลังจากนั้น 2 -3 วัน) ฆ่าหมูตัวเล็กหรือใช้ไก่ก็ได้เพื่อทำบุญให้ผู้ชาย เจ้าบ่าววันแรก รุ่งเช้าเข้าไปอยู่ต้องไปเอาพินมาเผา **"พื่อ - คอ"** เป็นไม้ชนิดหนึ่งเป็นสิริมงคล ความหมายของการทำอย่างนี้ คือ ความคิดถึงเป็นการรำลึกว่าเคยอยู่ร่วมกันมาจะได้คิดถึง

ในกรณีพ่อแม่ผู้หญิงไม่ตกลงยกหญิงให้ พ่อเลี้ยงต้องไปขอ 7 ครั้ง ปัจจุบัน 2-3 ครั้งภายในวันเดียว ถ้าขอแล้วไม่ตกลงก็ขอ 7 วันเลย ถ้าไม่ให้ก็กลับไปบอกผู้ใหญ่หรือปุจารย์ให้ทำพิธีให้ ส่วนใหญ่ไปขอลากลางคืนแล้วก็ปลุกบ้านอยู่ด้วยกันเลย

พิธีเกี่ยวกับการตาย พิธีศพ สำหรับงานศพของศาสนาคริสต์ ถ้ามีคนตายจะเก็บไว้ที่บ้าน 1 คืนเลี้ยงหมูกินกัน นุ่งเสื้อผ้าใหม่ให้คนตายเอาผ้าห่อเอาไม้ไผ่ 2 อันมัดแยกไปเผา ให้ลูกชายคนโตแบกที่ส่วนหัวลูกเขยหรือหลานแบกท้าย ถ้าลูกในครอบครัวตายก็ให้พี่น้องแบก ศพผู้ชายจะแบก แต่ศพผู้หญิงนำไปฝังเลยจะมีหมอมีนาไป ไม่มีแคนมีคัมภีร์ไปด้วย ไม่มีโลง

โดยปกติถ้าบ้านใดมีคนตายต้องหยุดทำงานอย่างน้อย 2 วัน การเตรียมพิธีทำที่บ้าน ใช้เทียน 3 คู่ ให้คนตายนอนบนหมอนเอาเทียน 3 คู่ไว้ข้างตัวและชดไว้บนหน้าอกจุดเทียนไว้หน้าทางให้คนตาย สิ่งที่ต้องให้คนตายไปเลยก็มีของใช้ส่วนตัว เช่น ชอล์ย เสื้อผ้า เครื่องมือทางการเกษตร พวกเครื่องใช้ถ้าใหญ่ ๆ ทำจำลองอันเล็ก ได้สุดท้ายข้าวของพวกนี้ก็เผาไปกับศพ เชิงตะกอนใช้ไม้วางซ้อนกัน ชาย 7 ชั้น หญิง 10 ชั้น เหมือนคอกหมูมีปูด้วยเงินจริงให้ไปใช้ในภายหลัง ต้องมีเงินเหรียญใส่ปากเพื่อให้คนตายไปให้กับขอทานระหว่างทางไปสวรรค์ มีผ้าปิดหน้าศพ ไม้ตัดปีกข้างหนึ่ง (ปีกคือใบพัด) หมูตัว

ถ้าคู่บ่าวสาวเคยไปค้างนอกหมู่บ้านหรือในป่ามาก่อนต้องไปบ้านผู้ใหญ่บ้านแล้วหาหมูตัวเมียมาฆ่าตอนกลางคืน หมูไม่ต้องใช้ตัวใหญ่ ทำพิธีล้างหมู่บ้าน (ก๊ะ - กู) เพราะทำพิธีทำเหมือนสะเดาะเคราะห์ถ้าไม่ทำจะทำให้ในหมู่บ้านพืชผลทางการเกษตรไม่ดี สัตว์ร้ายจะมาทำลายสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้าน ถ้าเด็กคลอดก่อนกำหนดก็ต้องล้างหมู่บ้านเหมือนกัน พ่อสื่อจะไปคุยว่าฝ่ายชายมีคุณสมบัติดีหรือไม่ เล่นการพนันหรือไม่ ไม่ได้ดูที่ฐานะว่ายากดีมีเงิน ตอนนี้อยู่ต้องอยู่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

หน้าที่ของพ่อสื่อคือหาทางพ่อแม่หญิงก่อนแล้วถึงไปคุยกับพ่อแม่ฝ่ายชายสถานที่ทำพิธีคือบ้านผู้ใหญ่บ้าน ถ้าหญิงบริสุทธิ์จะเริ่มโดยไปบ้านปูจารย์ๆ จะเป็นผู้ประกาศความเป็นสามี ภรรยา จะชงน้ำชาและสวดให้แต่งงานต้องฆ่าหมู ไหว้ห้องผีฝ่ายหญิง (ฆ่าตอนเช้า) ผู้หญิงซื้อหมู ถ้าแต่งงานกับคนละหมู่บ้านต้องไปทั้ง สองหมู่บ้าน ชุดแต่งงานไม่เจาะจงแต่งชุดอะไรก็ได้ ปูสาวสวดโดยเปิดห้องผีนั่งสวดด้านหน้าบ่าวสาว ๆ นั่งรับพร ต้มหมูตอนกลางคืน ทำหมูเสร็จเมื่อใดก็สวด ปกติสวดตอนตะวันตกจะขึ้นจะได้อยู่กันยั่งยืน ชายต้องไปอยู่บ้านหญิง "ไปขึ้นเขย"

ในตอนเช้าบ่าวสาวต้องไปตามบ้านกับแม่บ้านเอาน้ำไปให้ลักษณะเป็นการไปเชิญมางาน เอาน้ำใส่ภาชนะไปล้างมือ ล้างหน้าไปบอกบ้านไหนไม่อยู่ก็เอาไปรดที่เตาไฟเป็นเหมือนการเชิญ อีกฝ่ายที่อยู่บ้านก็ฆ่าหมูต้มหมูไป เมื่อสวดเสร็จเลี้ยงแขกที่ฆ่า กินข้าว พ่อสื่อต้องไปบอกผู้เฒ่า ผู้อาวุโสให้มาอวยพรและตักเตือนคู่บ่าวสาว อาหารทั่วไป คือ ต้มหมูต้มใส่เกลือ แต่ห้ามคู่บ่าวสาวกินเพราะเชื่อว่าจะดู ร้อนต่อกันแต่แขกกินได้ บ่าวสาวต้องกินข้าวถ้วยเดียวกัน ผลัดกันป้อนให้กัน ด้วยมือแต่เดี๋ยวนี้ใช้ช้อน กินข้าวเสร็จตักน้ำชา คนตักชา คือ คนที่รักเดียวใจเดียวมาต้ม เวลากินน้ำชาบ่าวสาวต้องเอามือไขว้กันถือแก้วตักชาเพื่อจะได้อภัยกัน ห้ามให้แก้วกระทบกัน จะมิแก้ว 4 ใบ น้ำชานี้แขกกินด้วยกันใครจะกินก็ได้แต่ไม่ให้คนที่เบียดเบียน พ่อแต่งเสร็จต้องทำพิธีบอกผีบ้านว่ามีสมาชิกใหม่ (หลังจากนั้น 2 -3 วัน) ฆ่าหมูตัวเล็กหรือใช้ไก่ก็ได้เพื่อทำบุญให้ผู้ชาย เจ้าบ่าววันแรก รุ่งเช้าเข้าไปอยู่ต้องไปเอาพินมาเผา "พื่อ - ดอ" เป็นไม้ชนิดหนึ่งเป็นสิริมงคล ความหมายของการทำอย่างนี้ คือ ความคิดถึงเป็นการรำลึกว่าเคยอยู่ร่วมกันมาจะได้คิดถึง

ในกรณีพ่อแม่ผู้หญิงไม่ตกลงยกหญิงให้ พ่อเลี้ยงต้องไปขอ 7 ครั้ง ปัจจุบัน 2-3 ครั้งภายในวันเดียว ถ้าขอแล้วไม่ตกลงก็ขอ 7 วันเลย ถ้าไม่ให้อีกผู้ไปบอกผู้ใหญ่หรือปูจารย์ให้หว่าพิธีให้ ส่วนใหญ่ไปขอลากลางคืนแล้วก็ปลุกบ้านอยู่ด้วยกันเลย

พิธีเกี่ยวกับการตาย พิธีศพ สำหรับงานศพของศาสนาคริสต์ ถ้ามีคนตายจะเก็บไว้ที่บ้าน 1 คืนเลี้ยงหมูกินกัน นุ่งเสื้อผ้าใหม่ให้คนตายเอาผ้าห่อเอาไม้ไผ่ 2 อันมัดแบกไปเผา ให้ลูกชายคนโตแบกที่ส่วนหัวลูกเขยหรือหลานแบกท้าย ถ้าลูกในครอบครัวตายก็ให้พี่น้องแบก ศพผู้ชายจะแบก แต่ศพผู้หญิงนำไปฝังเลยจะมีหมอมีนาไป ไม่มีแคนมีคัมภีร์ไปด้วย ไม่มีโลง

โดยปกติถ้าบ้านใดมีคนตายต้องหยุดทำงานอย่างน้อย 2 วัน การเตรียมพิธีที่บ้าน ใช้เทียน 3 คู่ ให้คนตายนอนบนหมอนเอาเทียน 3 คู่ไว้ข้างตัวและขอไว้บนหน้าอกจุดเทียนไว้ว่าทางให้คนตาย สิ่งที่ต้องให้คนตายไปเลยก็มีของใช้ส่วนตัว เช่น เสื้อผ้า เครื่องมือทางการเกษตร พวกเครื่องใช้ต่างๆ ทำจำลองอันเล็ก ได้สุดท้ายข้าวของพวกนี้ก็เอาไปกับศพ เจียงตะกอนใช้ไม้วางซ้อนกัน ชาย 7 ชั้น หญิง 10 ชั้น เหมือนคอกหมูมีปูด้วยเงินจริงให้ไปใช้ในภายหน้า ต้องมีเงินเหรียญใส่ปากเพื่อให้คนตายไปให้กับขอทานระหว่างทางไปสวรรค์ มีผ้าปิดหน้าศพ ไม้ตัดปีกข้างหนึ่ง (ปีกคือใบพัด) หล่ตัว

เมียจะมีส่วนกระเพาะปัสสาวะ(ต้องเป่าให้ใหญ่) =น้ำเต้า ปากหมู ต้นน้ำ ขาหมูข้างซ้าย ทำให้เดินได้ ของเหล่านี้ให้เอาไปพร้อมกับศพส่วนอื่น ๆ ของหมุจะทิ้งเลยไม่เอาไปกินเด็ดขาด หมุที่กินฆ่าอีกต่างหาก เครื่องประดับเผาไปด้วยแต่เด็ยวนี้ เครื่องประดับ เช่น กำไลใช้ฝังเอาไม่ให้ใครรู้ที่ฝังแน่แต่ลูกหลานเพราะกลัวคนไปขโมย ฝังแล้วฝังเลยไม่ขุดขึ้นมาอีกตรงที่เผาต้องเอาไม้จุ่ม ไม้ 9 ต้นและหญ้าคาหรือใบไม้ผูกเหมือนบ้านแล้วเผา เมื่อฝังศพในสุสานหลุมศพใครเป็นของญาติใครจะต้องจำต้นไม้เอาเอง จะมีเอาของมาเช่นไหว้ปีละครั้ง ช่วงหลังปีใหม่ปุจฉารจะมาสวดให้อาหารก็แล้วแต่ลูกหลานจะเอามาให้ไหว้ผู้ตาย

กรณีที่เกิดการตายปกติเรียก ตายดี ก็ทำการเลี้ยงข้าวผี มีปุจฉารสวดและพรมน้ำมนต์ แต่ในกรณีตายโหงเช่น ถูกยิง ตกต้นไม้ต้องเผาศพอีกอย่างต่างหาก ต่างจากตายธรรมดา กรณีตายไม่ดีต้องก่อไฟ 7 กอง ระหว่างทางกลับบ้านใช้เตา 3 ขา จำนวน 7 อัน แล้วสวด คนที่สวดคือหมอ 7 คนไม่ใช่ปุจฉารย์เหมือนหมอผี(หญิง กา ป่า) ถ้าไม่พอไปเอาจากหมู่บ้านอื่นมาได้ เอาเตา 7 อัน วางเรียงกันเป็นแถว 7 อัน แถว ๆ ป่าช้าให้คนสวด 7 คน เขยิบขาเตียบบนเตาแต่ละอันเป็นการบอกให้ผีไปอยู่ที่สุขสบายกว่าเหมือนไล่ให้ไปอยู่ที่ในที่ ๆ ดีกว่า คนที่ไปทำพิธีต้องเดินข้ามกองไฟ 7 กองเล็ก ๆ ก่อนกลับบ้านส่วนญาติ ๆ ต้องลอด "ส่งเคราะห์" พอถึงบ้านจะมีหมอผีที่บ้านอีก 1 คน สวดเตรียมน้ำและน้ำอะ-ชะ เหมือนน้ำมนต์เพื่อล้างหน้า ล้างหัว เจ้าของบ้านต้องเตรียมเสื้อผ้า ต้องเปลี่ยนเสื้อผ้า อาบน้ำก่อนเข้าบ้าน เครื่องไม้เครื่องมือก็ต้องล้าง

พินที่ใช้ในงานศพเป็นสิ่งสำคัญในพิธี พินสำหรับงานศพต้องให้คนโต ๆ (ผู้ใหญ่ไม่ใช่วัยรุ่น) มาเป็นคนหาพินและตัดเพราะเชื่อว่าเด็ก ๆ จะไม่รู้ว่าการไปเอาพินนั้นถ้าเลือกเอาต้นไม้ต้องเอาต้นนั้นให้หมด ไม้ให้ไปฟันต้นไม้ต้นอื่นไปทั่ว กรณีนี้ผู้ใหญ่จะรู้ วัยรุ่นจะไม่รู้เพราะเชื่อว่าถ้าเลือกตัดต้นไม้ต้องเอาต้นนั้นเลยถ้าตัดต้นนี้ ต้นนั้นเผื่อไว้แล้วใช้ไม่หมดจะทำให้มีคนตายตามไปด้วย จะเคลื่อนศพตอนเช้า เทียง บ่ายเผา 4 โมงเย็น ใช้เผาโดยก่อกองพิน ใช้ชี้ถ้ากลบกระดูกไว้สุสานแล้วกลับบ้าน พอตอนเช้ารุ่งขึ้นก็ไปทำกองดินกลบ ๆ ลักษณะจะเป็นกองหินพูนขึ้นมา เลี้ยงข้าววางของข้างหลุม ต่อจากนั้นไปไหว้ศพปีละ 2 ครั้ง เป็นเวลา 3 ปี ติดต่อกันไหว้ช่วงหลังจากวันกินข้าวใหม่กับวันปีใหม่ ถ้าลูกหลานในบ้านไม่สบายไปไหว้ให้คุ้มครองก็ได้

การเลี้ยงอาหารเลี้ยงวันเผาและวันรุ่งขึ้น การทำบุญวันเผาใช้หมูตัวเมียส่วนเลี้ยงวันรุ่งขึ้นเป็นการเลี้ยงผีบ้านโดยใช้หมู 1 ตัว เรียกผีบ้านให้กลับมาเชื่อว่าผีบ้านไม่ได้คุ้มครองคนตาย แต่เชื่อว่าคนตายต้องไปอยู่สวรรค์กับพระเจ้า ก็อซา มีการร้องเพลงส่งศพด้วยจะร้องช่วงไว้ศพที่บ้าน เพลงจะเป็นช่วงท่วงทำนองรื่นเริงไม่ให้เศร้า มีคนเฒ่า คนแก่ร้องได้แต่เด็ยวนี้คนที่ร้องได้มีลูกหลานแก้วและนะเต๊ะ ผู้ใหญ่บางคนร้องได้ก็ร้องไม่จบเพราะการร้องต้องร้องทั้งส่งและกลับ ของข้าวว้ยในงานคือเงินแถบของคนตายให้เฉพาะลูกหลานคนละอันเพื่อเป็นสิริมงคล ลูกหลานจะต้องเก็บไว้และเมื่อส่งศพออกจากบ้านแล้วต้องต้มไข่ไว้ตามจำนวนลูกหลานที่มีในบ้านคนตายเพื่อเป็นการปลอบใจเด็กไม่ให้ขวัญเด็กตามคนตายไป ระหว่างศพอยู่บ้านก่อนกินข้าวทุกครั้งต้องให้ศพกินก่อน การทำอาหารระหว่างคนตายกับคนทั้งไปต้องแยกกันทำ แยกกันป้อนข้าวศพต้องล้างมือก่อนใช้มือช้ำเท่านั้นป้อนข้าว หมูต้มใส่ปาก คนป้อนคือลูกหลานเท่านั้น ศพจะถูกวางไว้ข้างเตาไฟ

12. ความเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อ

ปัจจุบันศาสนาและความเชื่อของชาวเดมเลบ้านอุ้มยอมนั้น เปลี่ยนแปลงไปมาก จากการเผยแพร่ศาสนาของชาวคริสต์ ทั้งคณะวันเสาร์และวันอาทิตย์ นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่ศาสนาของชาวพุทธอีกด้วย โดยคณะพระธรรมจาริก จากวัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่

ด้วยพื้นฐานการนับถือศาสนาของชาวเดมเลบ้านอุ้มยอนั้น จะนับถือ**ผีบรรพบุรุษ** และ**เทพเจ้ากือซา** ที่มีหลักบางอย่างมีความสอดคล้องกับศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ฉะนั้นการเผยแพร่ศาสนาพุทธจึงไม่มีความแตกต่างหรือฉีกวัฒนธรรมเดิมของชาวเดมเลมากนักแต่อย่างใด จากการศึกษาทราบว่า

12.1. ความเคลื่อนไหวของคณะพระธรรมจาริกในฐานะตัวแทนศาสนาพุทธในหมู่บ้านอุ้มยอม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2508 เป็นต้นมากระทั่งปัจจุบัน เริ่มจากโครงการพระธรรมจาริกได้จัดส่งคณะพระธรรมจาริกมาเผยแพร่ศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของการจัดตั้งโครงการพระธรรมจาริก มีท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติเวที รองเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร มาเป็นพระธรรมจาริกรูปแรกและรุ่นแรก การดำเนินงานของพระธรรมจาริกมิได้หมายถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวแต่เป็นการพัฒนาทางด้านจิตใจ การสงเคราะห์เรื่องความรู้ สุขภาพ การศึกษา ตามที่นโยบายของรัฐบาลจะกำหนดให้ ปัจจุบันจะเห็นได้จากการประพฤติปฏิบัติตนของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ ความเคลื่อนไหวของคณะพระธรรมจาริกระหว่าง 2 ทศวรรษให้หลังที่เห็นเด่นชัด มี 3 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นยุคของ**พระปลัดจันทร์คำ จนทวโส** เป็นพระที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ความชำนาญด้านสมุนไพรรักษาโรค ทำให้คณะศรัทธาชาวบ้านมีความเคารพเลื่อมใสมาก ยุคที่สองเป็นยุคของ**พระเกียรติศักดิ์ กิตติภโท(ม่วงมิตร)** ที่เป็นพระหนุ่มไฟแรงสายธรรมยุติภิกษุ บวชที่วัดสีตลาราม โฉนท้านเจ้าคุณ**พระเทพวัชรภรณ์** เป็นองค์อุปชฌาย์ ท่านเน้นเรื่องการศึกษาของชาวบ้าน โดยมีการจัดกิจกรรมชั้นเรียนผู้ใหญ่ชาวเขาสั้น 2-3 รุ่น และยุคที่สามเป็นยุคของ**พระสมศักดิ์ สิริจนโท(ภักดีเสนาญาณาท)** สายมหานิกาย บวชที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร โดยท่านเจ้าคุณ**พระพรหมจริยาจารย์** เป็นองค์อุปชฌาย์ ยุคนี้เป็นยุคที่เฟื่องฟูอย่างมากเนื่องจากทุกกิจกรรมที่ดำเนินการในอาศรมพระธรรมจาริก **พระสมศักดิ์ สิริจนโท(ภักดีเสนาญาณาท)** จะนำชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมด้วยเกือบทุกครั้ง นอกจากนี้มีกิจกรรมทางด้านการศึกษา การสงเคราะห์ การพัฒนาฝีมือ การวิชาการที่**พระสมศักดิ์ สิริจนโท(ภักดีเสนาญาณาท)** ได้ดำเนินการอย่างครบถ้วน จากการดำเนินกิจกรรมของโครงการพระธรรมจาริกทำให้คณะชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสรู้จักการกราบ การไหว้ การดักบาตร การถือพระพุทธรูปเป็นของสำคัญของศักดิ์สิทธิ์ เหล่านี้เป็นต้น

12.2. สำหรับความเคลื่อนไหวของศาสนาคริสต์นั้น จากบันทึกของ คุณวาสนา ไชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจในการจัดการท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอมน่า

“ศาสนาคริสต์ในหมู่บ้านอุ้มยอม ผู้นับถือศาสนาคริสต์ที่นี่มีประมาณ 10 คราวเรือน ผู้มาเผยแพร่ที่นั่นชื่อ**อาจารย์ เรมอน** อาจารย์ช่วยเหลือคนมุสลิมที่นับถือศาสนาเดวิดรอนในเรื่องเงิน ของใช้ไม่มีเช่นผ้าห่ม เสื้อผ้าก็มาเอาเงินไปซื้อ

คนที่นับถือศาสนาคริสต์จะมีแต่ใบเบิ้ลและปฏิทินของคริสต์ที่แสดงวันสำคัญทางศาสนาจะมีทุกบ้านที่นับถือแต่จะไม่ห้อยลือกเกิดไม้กางเขน ปฏิทินที่เห็นแต่ละบ้านเป็นปฏิทินของคริสต์จักรสะพานเหลือง ในบ้านบางบ้านเขียน Love god's

house เป็นปฏิทินวันสำคัญ เช่น วันพืชมงคล วันพิธีบัพติศมาจะมีคำสอนในไบเบิลอยู่ทุกเดือนคนคริสต์ถือว่าใครที่นับถือนี้เป็นคนดี คำสอนเน้นเรื่องซื่อสัตย์ ไม่มีโกง สำหรับกิจกรรมทางศาสนา มีดังนี้

1. สาราภาพบาปแล้วจะอายุยืน การล้างบาปต้องไปล้างน้ำไปลงน้ำเดินลงไปบ่อน้ำตื้น ๆ ในนิคม อาจารย์อ่านคัมภีร์ล้างบาปจะทำการ 10 -20 คนรวมกัน สาราภาพบาปอาทิตย์ละครั้ง มีถือศีลอด บาทหลวงที่คนนับถือมาก ๆ คือบาทหลวงคนไทย วันถือศีลอดปีละครั้ง อดครั้งละวันไม่กินอาหารกินน้ำอย่างเดียว
2. ถ้าแต่งงานไปโบสถ์จะมีบาทหลวงฝรั่งเรียกอาจารย์(คนเผยแพร่ศาสนา) เป็นคนมอบแหวน เสร็จพิธีเลี้ยงแขกโดยซื้อหมูตัวละประมาณ 2 -3 พันบาท ช่วงคริสต์มาสมีลัมพูซื้อหมูก็รวมกันซื้อประมาณ 50 -60 คนรวมหุ้นกัน
3. ชาวคริสต์ทำพิธีแรกเกิด ตั้งชื่อเองในครอบครัวหรือให้อาจารย์ใหญ่ตั้งให้
4. งานคริสต์มาสและปีใหม่ จะมีเงินช่วยเหลือปีละครั้ง ประมาณ 1 -2 หมื่นบาทเอามาจัดและให้ไว้ บาทหลวงสำหรับค่าเดินทางและกินอยู่ด้วย

ลักษณะโบสถ์ของหมู่บ้านตั้งอยู่ที่สูงเลยออกมาทางด้านหลังหมู่บ้าน ลักษณะอาคารสร้างอย่างง่าย ๆ โดยใช้อิฐบล็อกเป็นอาคารผนังโครงไม้ หลังคากระเบื้องลอน มีสร้างห้องน้ำไว้ 2 ห้องด้านข้างหลัง โบสถ์คาบปุณอย่างดีค่อนข้างสะอาดมิดชิด ม้านั่งมี 2 แถว ๆ ละ 12 เว้นทางเดินตรงกลาง ม้านั่งไม้ต่อง่าย ๆ ตรงประตูและตามหน้าต่างจะมีกระดานเขียนคำสอนอยู่ประปรายเป็นภาษาไทย ภายในด้านหน้าของโบสถ์มีไม้กางเขนสีแดง มีแท่น podium สำหรับบาทหลวงเทศนาด้านหน้าเวลา 10 โมงจะเริ่มทำพิธีมีหมอสอนศาสนาซื้อประหยัด นำสวดภาษามูเซอ เสร็จร้องเพลง มีคนเล่นกีตาร์ 1 คน วันนี้มีคนมาโบสถ์ทั้งหมด 14 คนมีพิธีประเทืองรวมอยู่ด้วย มีเด็กประมาณ 2 - 3 คน คนสูงอายุที่แต่งชุดขาวเขามาเลย 1 คน วัยรุ่นประมาณ 8 คนผู้ใหญ่ 5 คน ผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย มีคนไทยที่มาอธิบายคำสอนเป็นภาษาไทยสวดภาษามูเซอไม่ได้จะมีหยัดคอยสวดมูเซอส่วนคนไทยก็แปลและอธิบายคำสอนๆ มีคล้ายกันให้ทำความดีเป็นตัวอย่างให้คนอื่น ๆ เห็นจะได้รู้จักและหันมานับถือพระเยซูให้ใช้ปัญญาไม่ใช่อารมณ์ การแต่งกายของคนที่มาโบสถ์แต่งตัวง่าย ๆ ตามสบายปกติ พอสอนศาสนาเสร็จจะมีร้องเพลงปิดท้ายโดยหมอสอนศาสนา คุณปัญญา มีประทีปจิต กับผู้หญิงอีกตนมีคนเล่นกีตาร์ 1 คน อธิฐานมืออวยพรให้กับคณะนักศึกษาด้วย การอธิฐานของหมอสอนศาสนาใช้พนมมือเหมือนไหว้พระ หลังจากนั้นมีการบริจาคจะมีถุงรับบริจาค ถุงลักษณะเป็นผ้าสีแดงมีปักไม้กางเขนสีขาวร้อยกระบอกไม้ไผ่ข้างบนที่เป็นที่จับ การบริจาคเงินตามศรัทธาใครจะให้เท่าไรก็ได้ สหัตถ์ หนึ่งได้เงินบริจาคประมาณ 50 - 70 บาทถ้าช่วงคริสต์มาสจะได้เงินบริจาคเยอะหน่อยเป็นพันเพราะมีพวกญี่ปุ่น เกาหลีและฝรั่งบริจาคด้วย

คุณปัญญา มีประทีปจิต กล่าวปิดท้ายขอบคุณนักศึกษาและบอกว่าตนเองนับถือศาสนาคริสต์มา 9 ปีแล้ว นับถือศาสนาทำให้หันสัจดีขึ้นแต่ก่อนก็นับถือพระเจ้าอยู่แล้วพอมารู้ได้ศึกษาคัมภีร์ก็เริ่มนับถือคริสต์ทันที ไหว้ผีแต่ก็นับถือคริสต์ได้ ยังเชื่อว่าผีมีอยู่ ถ้าทำผิดเจ้าป่าเจ้าเขาลงโทษได้ วัฒนธรรมเดิมไม่ละทิ้ง มีเต็นจะคี ปีใหม่ ข้าวใหม่แต่นับถือพระเยซูด้วย ศาสนาใด ๆ รวมอยู่ด้วยกันได้หมด ยามใดมีทุกข์ให้พระเยซูเป็นที่ยึดเหนี่ยว มีอะไรให้นึกคิดพระเจ้าอธิฐานจะทำให้สบายใจไม่ต้องหาหมูมาเช่นไหว้ แต่เดิมสมาชิกที่ถือคริสต์มีเพียง 5 คนโดยที่ปัญญาเป็นคนเริ่มก่อตั้งกลุ่มตั้งแต่ปี 1996 ตอนนั้นมี 28 คน คนที่นับถือเพิ่มปีละ 1 - 2 คน บางคนนับถือ 5 ปี 6 ปีตั้งมา 9 ปีแล้ว อาจารย์มี 2 คน ชื่อสมศักดิ์ เป็น

อาจารย์จากจังหวัดตากมาช่วย ปัจจุบันไม่มีอาจารย์ประจำ ชาวบ้านที่นับถือคริสต์สามารถแจ้งความจำนงขอยสิ่งที่ต้องการได้ เช่น เสื้อผ้า

● การแบ่งกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรม การปกครองครองดั้งเดิมและผู้นำของชาวเผ่า

ชุมชนบ้านอุ้มยอมี การเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยในอดีตที่ผ่านมาการปกครองเป็นการปกครองตามคติความเชื่อ ปัจจุบันการปกครองอยู่ภายใต้การกำกับของภาครัฐผู้นำถูกแต่งตั้งโดยภาครัฐ ทำหน้าที่ดูแลชาวบ้านโดยการสั่งการจากภาครัฐ ถูกกำหนดบทบาทหน้าที่จากภาครัฐ ในขณะที่เดียวกันภาครัฐก็กำหนดเงื่อนไขการอาศัยอยู่ภายในชุมชนให้อยู่ในกำกับดูแลของผู้นำหมู่บ้านที่ภาครัฐแต่งตั้ง เป็นการลดบทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณไปโดยปริยาย

ชุมชนบ้านอุ้มยอมีเป็นชุมชนชาวเผ่าที่มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว การแบ่งกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมทางสังคมในอดีตที่ผ่านมา แบ่งกลุ่มตามระบบเครือญาติ ซึ่งในชุมชนบ้านอุ้มยอมีระบบเครือญาติ 2 เครือญาติใหญ่ๆ นอกจากนั้นปุจาร์ย ยังเป็นเครื่องหมายสำคัญในการแสดงพลังความสามัคคีของชุมชน ในอดีตบ้านอุ้มยอมีมีนายจะบุเป็นปุจาร์ยเพียงผู้เดียว ลานจะคี่จึงมีแห่งเดียวในชุมชน ในหัวง 1 ทศวรรษที่ผ่านมา ชาวบ้านต้องตื่นนอนขวยเวือ่ปากห้อง อันแสดงให้เห็นถึงเศรษฐกิจที่กำลังฝืดเคือง ท่ามกลางความขัดสนของชาวบ้าน จึงเป็นที่มาของปุจาร์ยจะแล อันเป็นปุจาร์ยใหม่ที่ถือกำเนิดขึ้นจากความแตกแยก และขัดแย้งจากเรื่องเศรษฐกิจของชาวบ้าน

ช่วงนี้ชุมชนบ้านอุ้มยอมีลานจะคี่สำหรับทำพิธีกรรม ในการบูชาเทพเจ้าก็้อซาจึงมี 2 แห่ง ชาวบ้านจึงแบ่งออกเป็น 2 ชั่วอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีอีกชั่วหนึ่งที่สำคัญ คือความเคลื่อนไหวขององค์กรศาสนาคริสต์ที่เข้ามาเผยแผ่และวางรากฐานทางความเชื่อของชาวเผ่าบ้านอุ้มยอมีใหม่ ชาวเผ่าที่นับถือศาสนาคริสต์มักจะไม่นิยมมาร่วมพิธีกรรมดั้งเดิม เช่น การบูชาผีบรรพบุรุษ การบูชาเทพเจ้าก็้อซาเหล่านี้เป็นต้น

ฉะนั้นการแบ่งกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเผ่าบ้านอุ้มยอมีแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ ดังกล่าว คือการแบ่งกลุ่มตามเครือญาติ และการแบ่งกลุ่มตามความเชื่อ ความศรัทธา นอกจากนี้การแบ่งกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนตามนโยบายของภาครัฐยังแบ่งได้เป็นหลายหน่วย หลายกลุ่ม ดังนี้

การปกครองของสังคมมุสลิมนำในด้านต่างๆ ทำหน้าที่อธิบายและแก้ไขปัญหาหลายฝ่ายได้แก่

1. แก่ลู่ป่า เป็นผู้นำทางความเชื่อของชาวเผ่า เป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนาของชาวมุสลิมนำ ทั้งเพื่อการสืบทอดการเป็นชาติพันธุ์และการรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย อีกทั้งยังเป็นผู้มีความรู้ในการใช้สมุนไพรมากกว่าชาวบ้านธรรมดาด้วย. อาจกล่าวได้ว่าในตัวของแก่ลู่ป่าเป็นแหล่งรวมองค์ความรู้พื้นบ้านมากที่สุด (ยศ สันตสมบัติและคณะ, 2544)

แก่ลู่ป่า ในชุมชนบ้านอุ้มยอมีนิยมเรียก ปุจาร์ แบ่งออกได้เป็น 2 ฝ่าย คือ ผู้นำทางฝ่ายพิธีกรรม(ปุจาร์ หรือ แก่ลู่ป่า) และฝ่ายหมอผี (นีตี่ซอ) ปุจาร์เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องพิธีกรรมทางความเชื่อถือ การติดต่อกับเทพเจ้าก็้อซา ดูแลสถานที่ประกอบพิธีกรรมเต็นระบำบวงสรวงเทพเจ้า เป็นผู้ที่มีความประพติดดีทั้งกาย วาจา ใจ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น ส่วนหมอผี เป็นผู้ทำหน้าที่ติดต่อกับภูตผีวิญญาณต่าง ๆ ซึ่งอาจมีความรู้ความสามารถด้านภาษาอาคมในการขับไล่ภูตผีปีศาจ ความรู้เหล่านี้ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเรียนรู้มาจากผู้รู้จนได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน

แก๊งบ้านอุ้มยอม มี 2 คน คือ นางนะผุ กับ นายจะแล นางนะผุ ได้รับการสืบทอดมาจากสามีคือ นายจะบุ ที่เสียชีวิตไปเมื่อหลายปีก่อน เดิมทีการมีปุจาร์หรือแก๊งบ้านนี้ 1 หมู่บ้านจะไม่นิยมมีหลายคน เพราะนั่นหมายถึงการสร้างสถานจะคี ที่ต้องเพิ่มเติมขึ้นด้วยตามตำแหน่งของปุจาร์หรือแก๊งบ้าน ที่บ้านอุ้มยอมมีแก๊งบ้าน จำนวน 2 คน จะต้องมีการจะคีสำหรับทำพิธีกรรม จำนวน 2 แห่ง ด้วยเหมือนกันทำให้เห็นถึงความแตกแยกของชุมชนได้อย่างชัดเจน

2. คณะปา หัวหน้าหมู่บ้าน มีอำนาจในการปกครองดูแลลูกบ้านในด้านความสงบสุข ความปลอดภัย ชักจูงให้สมาชิกของหมู่บ้านร่วมปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ให้ปฏิบัติตามหลักจารีต ให้เป็นไปตามประเพณีนิยมของหมู่บ้าน มีผู้ช่วยหัวหน้าหมู่บ้านแทนหัวหน้าหมู่บ้านในช่วงที่หัวหน้าหมู่บ้านไม่อยู่ หรืออยู่แต่ไม่สามารถปฏิบัติงานได้ ในปัจจุบันโอนอำนาจหน้าที่ให้กับผู้ใหญ่บ้านซึ่งแต่งตั้งโดยทางการและบริหารงานต่าง ๆ แบบอิงระบบราชการ

ปัจจุบันมีนายสรพงษ์ ภูริไอยรา เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีนายจะกอ และนายวินัย พนาโยธิน เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล การดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านปัจจุบันจะเห็นบทบาทของนายวินัย พนาโยธิน ซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโดดเด่นอย่างมากทีเดียว เพราะเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ อ่านออก เขียนได้ และมีวิสัยทัศน์ในการทำงานพัฒนา การประสานงาน การบริการ การของบประมาณสนับสนุน การฝึกอบรม การสงเคราะห์ และการช่วยเหลืออื่น ๆ นั้น จะต้องผ่านนายวินัย พนาโยธิน แทบทั้งสิ้น

3. จ่าสี่ป่า หรือ ช่างตีเหล็ก ทำหน้าที่เป็นผู้ประดิษฐ์อุปกรณ์เครื่องใช้ภายในชุมชน เช่น มีด จอบ เสียม สำหรับการเกษตรภายในชุมชน

ปัจจุบันบ้านอุ้มยอมแทบจะหาคนทำยาก แต่ก็พอจะมีอยู่บ้าง การตีเหล็ก ตีมีด ฯลฯ ในบ้านอุ้มยอม จะทำพอได้ใช้ในครัวเรือนเท่านั้นไม่ได้มีการตีจำหน่าย แต่บางครั้งอาจจะมีการจ้างวานในการตีเฉพาะผู้ที่มีเทคนิค ศิลป์ และมีฝีมือ การตีตามแบบที่ผู้จ้างวานกำหนดให้

4. ผู้อาวุโส (ผู้เฒ่าผู้แก่) เป็นผู้ใหญ่ที่สมาชิกในชุมชนเคารพยำเกรง อาจเป็นที่พึ่งทางเศรษฐกิจ หรือเป็นผู้รอบรู้ในด้านการรักษาพยาบาล ทางไสยศาสตร์หรือทางยาแผนโบราณ สมุนไพรเป็นต้น

ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่มีความรู้ในบ้านอุ้มยอม พอจะประมวลได้ดังนี้ นายจะอ พนาตองโพธิ์ ชำนาญเรื่องสมุนไพร การล่าสัตว์ นายสานแก้ว ชำนาญเรื่องดนตรี และการทำพิธีกรรม นายจะแล ชำนาญเรื่องการทำพิธีกรรม ส่วนคนอื่น ๆ ก็จะเป็นผู้ช่วยในการประกอบพิธีกรรม

ลักษณะการปกครอง

เมื่อมีข้อพิพาททุกกรณีจึงขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจะยึดตามแนวทางจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เมื่อมีข้อร้องเรียน ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมหัวหน้าครอบครัวทุกคนเพื่อชี้แจงและตัดสินชี้ขาด หากผลการตัดสินเกิดความขัดแย้งขึ้นอีก ก็จะทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านแสดงความคิดเห็น หากยังตกลงกันไม่ได้ต้องไปปรึกษาผู้ใหญ่บ้านพื้นราบมาช่วย อย่างไรก็ตามผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมกับทุกฝ่ายอย่างอิสระ

ถ้ามีเรื่องทะเลาะเกิดขึ้นแล้ว ผู้กระทำผิดจะมีโทษเพียงถูกปรับเป็นเงินตามอัตราที่ตกลงกันได้ แต่ถ้าเป็นการกระทำผิดขั้นรุนแรงแล้ว ผู้กระทำผิดอาจได้รับโทษถึงกับไล่ออกจากหมู่บ้าน

● **สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนและครัวเรือน**

1. **ลานจะคี่** เป็นลานสำหรับเดินบูชาเทพเจ้ากือซา มีลักษณะเป็นลานกว้าง วงกลมล้อมรั้วโดยรอบด้วยฟากไม้ไผ่ ตรงกลางลานจะมีเนินดินขนาด 1 เมตร อยู่ 1 เนิน สำหรับวางเครื่องเซ่นสรวงบูชาเทพเจ้า เรียกว่า “แทปู”
2. **แซมมือ** หรือศาลผีหรือศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ลักษณะคล้ายศาลเพียงตาสร้างไว้เหนือหมู่บ้าน สำหรับที่สถิตย์ผีที่คอยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุข
3. **ปอปา** หรือ ห้องผี จะเป็นห้องเล็กอยู่มุมบ้านล้อมด้วยซีกไม้ไผ่ สำหรับเป็นที่อยู่ของผีบ้านผีเรือน

● **ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ทางนิเวศวิทยา และระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชาวเอเลในบ้านอุ้มยอม และกรณีพิพาทเรื่องทรัพยากร**

1. **การจัดสรรพื้นที่ทำกินของชาวเอเลในบ้านอุ้มยอมนี้** อยู่ในกรอการกำกับดูแลของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดตาก จากการดำเนินการที่ผ่านมาโดยประมาณการพื้นที่ทำกินคร่าว ๆ ได้ดังนี้

1. ที่ทำมาหากินของชาวบ้านทั้งหมดประมาณ 500 ไร่เศษ
2. พื้นที่ป่าชุมชน ส่วนใหญ่ป่าในระแวกหมู่บ้านเป็นเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง มีการจัดสรรปันส่วนป่าในชุมชนให้เป็นป่าชุมชนประมาณ 50 ไร่
3. พื้นที่ป่าช้า มีประมาณ 20 ไร่ เป็นป่าสำหรับทำพิธีกรรมของชาวบ้าน
4. พื้นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นพื้นที่ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติลานสางครอบคลุมเนื้อที่ประมาณกว่า 500 ไร่ ที่ชาวบ้านปล่อยสัตว์เลี้ยงให้หากิน

5. **ป่าใช้สอย** ป่าใช้สอยของชุมชนบ้านอุ้มยอมเป็นป่าเศรษฐกิจของชาวบ้าน หมายถึง ป่าที่ใช้ในการเก็บของป่าเพื่อบริโภคและจำหน่าย คือ ป่าตาว ป่าไผ่ ป่ากล้วยป่า ป่าสมุนไพรรักษา ป่าที่มีกล้วยไม้ ป่าที่มีพรรณไม้ประดับ ส่วนใหญ่ป่าดังกล่าวจะอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง ครอบคลุมพื้นที่สำหรับชาวบ้านใช้สอยกว่า 1,000 ไร่

6. พื้นที่เพื่อการเกษตร 500 ไร่
7. พื้นที่สาธารณประโยชน์ 440 ไร่
8. แหล่งน้ำที่หมู่บ้านใช้บริโภคอุปโภคมีทั้งสิ้น 2 แห่ง แห่งที่ 1 มีขนาดกว้าง 4 เมตร อยู่ทางทิศเหนือของชุมชนสำหรับใช้สอยภายในหมู่บ้าน(ทำน้ำปะปาชุมชน) แห่งที่ 2 เป็นลำห้วยขนาดเล็ก กว้างประมาณ 2 เมตร สำหรับใช้ทางการเกษตรอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เรียกว่า “ห้วยจะคี่”

พื้นที่ที่ชุมชนบ้านอุ้มยอมตั้งอยู่เป็นพื้นที่ป่าสงวน และเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง บ่อยครั้งที่มีการถกเถียงและร้องเรียนเรื่องที่ดินทำกินของชาวบ้าน แต่จับจองพื้นที่เพื่อการทำมาหากินของชาวบ้านอุ้มยอมนั้นได้มีการจับจองมาก่อน และดำเนินการมาก่อนการประกาศเขตพื้นที่ให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ หลังจากที่มีการประกาศเป็นเขตอุทยานแล้วชาวบ้านยินดีให้ทางการเวนคืนไปส่วนหนึ่ง ระยะเวลา 2-3 ปี ให้หลังนั้นทางการได้ประกาศให้มีโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติทุกแห่ง อุทยานแห่งชาติลานสาง จึงขยายพื้นที่ทำการขึ้นมามาตั้งบนพื้นที่สูง ในกรณีนี้เพื่อป้องกันการถูกล้ำทำลายป่าของชาวบ้านในระแวกนี้ด้วย

2. กรณีพิพาทระหว่างชุมชนบ้านอุ้มยอมเริ่มขึ้นพร้อม ๆ กัน ในคราวเดียวกันนี้ เนื่องจากฤดูแล้งน้ำตกกลานแสงจะแห้ง น้ำลดน้อยลงไป จากการวิเคราะห์เบื้องต้นทราบว่าการทำงานหากินของชาวบ้านแถบต้นน้ำของน้ำตกกลานแสงนี้ ประกอบไปด้วยหลายชุมชน หนึ่งในนี้คือ ชุมชนบ้านอุ้มยอม และการวิเคราะห์พฤติกรรมการทำลายป่า จากการหาของป่า เช่น หน่อไม้ หน่อตาว กล้วยป่า กล้วยไม้ ไม้ไผ่ หวาย ไม้ต้นสำหรับทำเชื้อเพลิง ไม้ต้นสำหรับสร้างบ้าน ของชาวบ้านอุ้มยอมแล้วมีเหตุผลที่ต้องดำเนินการ “หยุด” การกระทำนี้ ในที่สุดชุมชนบ้านอุ้มยอมจึงตกไปเป็นจำเลยของสังคมไปโดยปริยาย แต่ที่จริงการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านอุ้มยอมนั้นอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พอมี พอกิน และพอเพียง

“มุเซอ”....“พวกนี้มันขี้เกียจ” เป็นเสียงสะท้อนกลับจากนักพัฒนา ที่มี ดิกริบริญญาโท จากประเทศออสเตรเลีย ที่ขึ้นมาทำงานพัฒนาชาวเขาเผ่ามุเซอในเขตอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นคำยืนยันได้ว่า “มุเซอ” มีความสมถะ สันโดษ และพฤติกรรมการบริโภคที่มีความพอดี พอมี พอกิน และพอเพียง

พื้นที่ทำกินของชาวเผ่ามุเซอ บ้านอุ้มยอมนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธาร และที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด

อาชีพที่ชาวบ้านประกอบอยู่ คือ การปลูกข้าวไร่สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน พื้นที่ส่วนใหญ่จะลาดชันชาวเผ่ามุเซอจะไม่ดำเนินการปรับพื้นที่ให้เป็นแบบขั้นบันได ตามหลักการทำนาแบบชาวกะเหรี่ยง ฉะนั้นข้าวที่ปลูกในพื้นที่นี้ต้องเป็นข้าวพันธุ์พิเศษ ต้องทนแดด ทนฝนอย่างดี

นาย รัชภพนางพไพร หญิงชราชาวมุเซอ อายุ 60 ปี ชาวผู้วิจัยเข้าไปดูพื้นที่เมื่อหลายปีก่อน ไร่ของ นาย อยู่ทางตอนเหนือของหมู่บ้าน ห่างไปราว 2-3 กิโลเมตร พื้นที่ปลูกข้าวนั้นลาดชันมาก ปีนี้ นาย ปลูกข้าวไม่มากนัก เนื่องจากไม่มีใครช่วย การปลูกข้าวจะสลับหว่างกัน แต่ละหลุมห่างกันประมาณ 1 คืบ หลังจากเดือนมิถุนายน ฝนลงบ้างแล้วชาวบ้านก็จะหยอดข้าวทิ้งไว้ นานๆ ครั้งถึงจะออกมาดูแลและดายหญ้าถ้าพอมีเวลา ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่นี่จะใช้เกลือแทบทุกหลังคาเรือนในการง่หญ้าหรือวัชพืชอื่น ๆ ในขณะที่มีการปลูกข้าวนี้ชาวบ้านก็จะหว่านเมล็ดธัญพืชลงไปด้วยบริเวณขอบของแปลงข้าว เช่น เล็ดถั่วแดง แดงกวา ฟักทอง ผักชี บวบ

“เดี๋ยวนี้ชาวบ้านจะปลูกข้าวพอเป็นพิธี ไม่ได้ปลูกมากมายอะไร จากนั้นก็จะพากันรับจ้างหาเงินซื้อข้าวกิน “ นี้เป็นเสียงบอกเล่าจาก นายสรพงษ์ ภูริไอยรา ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านที่นี่ ชาวบ้านที่นี่ในฤดูฝนจะหาของป่าขาย เช่น หน่อไม้ เพราะทำรายได้ให้กับครอบครัวอย่างเป็นกอบเป็นกำ ปีหนึ่ง ๆ ราคาของหน่อไม้จะไม่เท่ากัน บางปีราคาสูงถึงกิโลละ 4 บาท วันหนึ่ง ๆ ถ้าเก่งหน่อยก็ได้ 100-200 กิโลกรัม นอกจากนี้ก็จะมี ตาว ชาวบ้านที่นี่มักเรียกกันจนติดปาก หรือเป็นคำพื้นเมืองเหนือ ทางภาคกลางเรียกว่า ลูกชิต ลูกชิต เป็นไม้ป่าสำหรับรับประทานเนื่องจากผลในระแวกนี้มีต้นชิตมากหลังจากที่ลูกชิตเริ่มแก่ชาวบ้านจะมีวิธีการจองต้นไว้เพื่อรอให้แก่ พอเหมาะแก่การเก็บเกี่ยวแล้วก็จะชวนลูกเมียไปค้างในป่าเพื่อทำการเก็บเกี่ยว ในปีหนึ่ง ๆ ก็ได้หลายตั้งค์ กิโลหนึ่ง 8-12 บาท การจำหน่ายทั้งหน่อไม้และลูกชิตนี้ มี 2 วิธี คือ นำลงไปขายเองในตัวเมือง หรือมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อตั้งแต่ราคาจะต่างกัน

ในฤดูที่ข้าวเริ่มออกรวง และจวนแก่เต็มที ช่วงนี้หมู่บ้านจะลงมารบกวานชาวบ้านโดยการไปกินข้าวที่ปลูกไว้ ช่วงนี้ชาวบ้านก็จะมีวิธีการดักหมีป่าโดยการทำตะเหลวดักไว้ที่ทางเดินของหมีป่า ในปีหนึ่งๆ ชาวบ้านได้บริโภคหมีป่าจำนวนไม่น้อยทั้งจากการออกไปล่าในช่วงฤดูฝน และจากการทำตะเหลวดักในฤดูหนาว สัตว์ป่าแถบนี้ที่ชาวบ้านมักจะได้บริโภคอยู่

บ่อยๆ ได้แก่ หมูป่า เก้ง อีเห็น ตู่น นก ตัวนึ่ง ไก่ป่า ซึ่งสัตว์ป่าเหล่านี้จะอาศัยอยู่ตามหมู่บ้านและป่าลึก ราษฎรระแวกชุมชน

การล่าสัตว์ป่าของชาวบ้านอุ้มยอไม่ได้มีประสงค์เพื่อการจำหน่าย แต่จะล่าเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น คำว่าหนึ่งนายจะเคาะ หนึ่งนางจะไพร ได้หมูป่าตัวขนาดสองร้อยกิโลกรัมมาจากบนสันเขาในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง คำว่าหนึ่งมีชาวบ้าน 7 - 8 คน กำลังง่วนอยู่กับการล่าและหมูป่าตัวนั้น เบื้องต้นเนื้อหมูได้แบ่งสันปันส่วนให้กับญาติจนครบแล้ว นำมาปรุงอาหารอีกส่วนหนึ่งสำหรับเลี้ยงผู้ล่าทั้งคณะ และที่เหลือจากนั้นก็จำหน่ายไปตามความเหมาะสม นายจะเคาะเล่าว่า เทคนิคการล่าหมูป่า คือเวลาออกไปล่าหมูป่าให้เตรียมข้าวเปล่าพร้อมพริกและเกลือเท่านั้นไม่ให้เตรียมกับข้าวไป เพราะจะไม่ได้หมูป่า นี่เป็นความเชื่อที่ถูกปลูกฝังมาแต่บรรพบุรุษ

ชาวบ้านอุ้มยอมักจะมีสวนครัวขนาดย่อมอยู่ภายในบริเวณบ้าน ในสวนครัวนี้จะปลูกพริก และผักที่เป็นเครื่องเทศ เช่น ผักชี ต้นหอม และผักอื่นๆ เช่น ผักกาด ชาวชุมชนนี้มักจัดสำรับอาหารแบบง่ายๆ ทุกครั้งจะขาดเสียไม่ได้คือ น้ำพริกหมูหรือพริกสดนานาชนิด ชาวชุมชนอุ้มยอนิยมบริโภคพืชผัก จากการศึกษาวิจัยพบว่าความหลากหลายทางชีวภาพ และความรู้ทางด้านภูมิปัญญาชนเผ่าทางนิเวศวิทยาตลอดจนถึงระบบการผลิตและการยังชีพของชาวชุมชนอุ้มยอนี้มีความสมบูรณ์อย่างมากดังจะขอแถลงรายงานผลจากการศึกษาวิจัยดังนี้

• ความหลากหลายทางชีวภาพ : ภูมิปัญญาชนเผ่าลาหู่

1 องค์ความรู้และภูมิปัญญาทางด้านธัญพืช

ข้าวของชาวเผ่าบ้านอุ้มยอนที่นิยมบริโภคมี 2 ชนิด คือ ข้าวเจ้า และข้าวเหนียวแต่ละประเภทก็จะมีสายพันธุ์ที่แตกต่างกันออกไป สำหรับข้าวจ้าวมี 3 สายพันธุ์ ดังนี้

1.1 ข้าวจ้าว มีทั้งสิ้น 3 สายพันธุ์

- สายพันธุ์จะชี
- สายพันธุ์ยาแกสิ (สายพันธุ์ของกะเหรี่ยง)
- สายพันธุ์อะหมี่จำ

และสำหรับข้าวเหนียวที่ชาวเผ่าบ้านอุ้มยอนนิยมบริโภคกันก็มี 3 สายพันธุ์เช่นเดียวกัน คือ

1.2 ข้าวเหนียว มีทั้งสิ้น 3 สายพันธุ์

- สายพันธุ์ชื่อหน่อแม่สีมา
- สายพันธุ์ชื่อหน่อน่าย
- สายพันธุ์ชื่อหน่อพืย

ข้าวโพดของชาวเผ่าบ้านอุ้มยอส่วนใหญ่นิยมปลูกไว้เพื่อเป็นอาหารสัตว์ในฤดูแล้ง เท่าที่ศึกษาในชุมชนบ้านอุ้มยอมี 4 สายพันธุ์ ดังนี้

1.3 ข้าวโพด มีทั้งสิ้น 4 สายพันธุ์

- สายพันธุ์ชามาพума

- สายพันธุ์ซามาลอย
- สายพันธุ์ซามาปูปอย
- สายพันธุ์ซามาฟริอมา

แต่งเป็นพืชที่นิยมบริโภคและถือว่าเป็นพืชสำหรับใช้ในพิธีกรรมของชาวเผ่าเลบ้านอุ้มยอด้วย แต่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์พิธีกรรมที่ต้องใช้แต่งไปรวมกันด้วย คือ พิธีกินข้าวใหม่จากการศึกษามี 5 สายพันธุ์ ดังนี้

1.4 แดง มีทั้งสิ้น 5 สายพันธุ์

- สายพันธุ์อะแพ
- สายพันธุ์อะแพลีมา
- สายพันธุ์อะแพลูมา
- สายพันธุ์อะแพอะแพ
- สายพันธุ์อะแพกือ

1.5 ถั่ว มีทั้งสิ้น 8 สายพันธุ์

- สายพันธุ์ถั่วแลลลี
- สายพันธุ์เนาะปาน้อ
- สายพันธุ์อุทอป้อนอปา
- สายพันธุ์เนาะปาลือ
- สายพันธุ์เนาะปา
- สายพันธุ์เอะกาน้อปา
- สายพันธุ์เปะกือป้อนอปา
- สายพันธุ์เนาะตือปา

1.6 งา มีทั้งสิ้น 2 สายพันธุ์

- สายพันธุ์อิมแบ
- สายพันธุ์อิมบอย

1.7 พักทอง มีทั้งสิ้น 3 สายพันธุ์

- สายพันธุ์พุ่มลืออ่วยเว
- สายพันธุ์พุ่มปามา
- สายพันธุ์พุ่มลือมา

1.8 เผือก มีทั้งสิ้น 3 สายพันธุ์

ได้ตามความประสงค์ ต้นดาวจะอยู่ในป่าดิบที่มีพืชพรรณนานาชนิดขึ้นปกคลุม และมีอากาศเย็น ส่วนใหญ่จะอยู่เป็นกลุ่ม และหนาแน่นเป็นช่วง ๆ แถว ๆ บ้านอุ้มยอมจะมีป่ามากเพราะเป็นเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง จึงทำให้ให้รายได้จากพืช เหล่านี้มาก

2.6 หน่อหวาย (หน่อตู่) ส่วนที่บริโภคหน่ออ่อน มีรสหวาน เก็บบริโภคในฤดูฝน ส่วนมากจะอยู่ในป่าดิบและ ป่าแกว ๆ ไร่สวนบ้านทำให้ชาวบ้านสะดวกแก่การเก็บเกี่ยวมักเก็บมาบริโภคเองและจำหน่ายตามความต้องการของตลาด

2.7 หน่อไม้ (หว่าตู่) ส่วนที่บริโภคหน่ออ่อน มีรสหวาน เก็บบริโภคในฤดูฝน และมีมากในป่าแกว ๆ ไร่สวน บ้านอุ้มยอม ถือเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชนบ้านอุ้มยอมด้วยชนิดหนึ่ง

2.8 ผักกูด (ตะกอลแล) ส่วนที่บริโภคยอดอ่อนและใบอ่อน มีรสจืดอมหวาน เก็บบริโภคได้ตลอดทั้งปี ส่วน ใหญ่มักอยู่ตามลุ่มน้ำที่ขังแฉะ ตามริมลำห้วยต่าง ๆ ซึ่งมีมากในระแวกชุมชนบ้านอุ้มยอม

2.9 ผักหนาม (มะนาตุ) ส่วนที่บริโภคยอดอ่อนและใบอ่อน มีรสจืด เก็บบริโภคในฤดูร้อนและฤดูฝน ส่วน ใหญ่จะอยู่และขึ้นตามป่าคาแพของชาวบ้าน ซึ่งง่ายแก่การเก็บบริโภค

2.10 เห็ด (อิมปะก्यू) ส่วนที่บริโภคดอกอ่อน มีรสจืดบ้าง หวานบ้างบางชนิดต่าง ๆ กัน เก็บบริโภคในฤดูฝน ส่วน ใหญ่มักจะขึ้นตามป่าคาแพ ป่าไผ่ ป่าหวาย และป่าละเมาะไร่สวน

2.11 มะเขือพวง (มะเขือพาลี) ส่วนที่บริโภค ผลอ่อน มีรสขื่น ฤดูกาลที่เก็บบริโภคฤดูร้อนและฤดูฝน ส่วน ใหญ่จะปลูกทั้งไว้ตามไร่ ตามป่าเขา และสวนเดิม นอกจากนี้ยังมีที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ

2.12 ผักกาด (หวู่จ่า) ส่วนที่บริโภคใบอ่อน ยอดอ่อน ดอกอ่อน มีทั้งรสขื่นและรสหวานสุดแต่พันธุ์ที่นิยม เก็บบริโภคในฤดูฝน (ส่วนมาก) หรืออาจมีการปลูกบริโภคเองตามสวนครัวในฤดูร้อนและหนาว

2.13 ยอดสะบ้า (อีหน่อปลาจ่า) ส่วนที่บริโภค ยอดอ่อน มีรสหวาน ฤดูที่เก็บเกี่ยวฤดูร้อน(ช่วงไม้ผลิใบ) ส่วน ใหญ่จะอยู่ตามป่าเขา

2.14 ลูกมะเดื่อ (มะนลตี้สะปูลี) ส่วนที่บริโภค ผลอ่อน มีรสฝาด เก็บบริโภคได้ตั้งแต่ฤดูฝนถึงหนาว ส่วน ใหญ่จะอยู่ตามป่าเขาและตามสวนครัว ตามไร่และตามต้นน้ำลำธาร

2.15 ดอกกระเจียว (จูบี่สีมกวิ) ส่วนที่รับประทาน ดอกอ่อนและแก่ หน่ออ่อน มีรสเผ็ดร้อน ฤดูกาลที่เก็บ บริโภค ฤดูร้อนถึงกลางฤดูฝน ส่วนใหญ่อยู่ตามป่าแล้ง ป่าละเมาะ ป่าช้าของหมู่บ้าน ป่าเบญจพรรณ

2.16 ดอกกั้ง ส่วนที่บริโภคดอกและผัก รสเผ็ดและอมหวาน เมื่อสุกแก่จะมีรสมัน เก็บบริโภคในฤดูฝนและ หนาว ส่วนใหญ่นิยมปลูกบริโภคเองในครัวเรือน

2.17 ผักขี้น้ำ (พระลือ) ส่วนที่รับประทาน ใบอ่อนและยอดอ่อน มีรสเผ็ดเก็บบริโภคได้ตลอดทั้งปี ส่วนใหญ่ มักจะอยู่ในที่ชุ่มน้ำและที่ชื้นแฉะ มักอยู่ตามลำห้วย

2.18 มะเขือส้ม (ชื่อสะมิ) ส่วนที่รับประทานผลอ่อน ผลแก่ และผลสุก มีรสหวานและเผื่อน ๆ ออกเปรี้ยว ๆ เก็บบริโภคได้ในฤดูฝนและฤดูหนาว ส่วนใหญ่มักปลูกบริโภคเองภายในครัวเรือน

2.19 ชะอม (ยะจ่า) ส่วนที่บริโภคยอดอ่อนและใบอ่อน มีรสจืด กลิ่นฉุนเก็บบริโภคได้ตลอดทั้งปี ส่วนใหญ่ นิยมปลูกบริโภคเองภายในครัวเรือน

2.20 หอมชู (ชูผะ) ส่วนที่บริโภค ใบอ่อน ลำต้น และหัวอ่อน มีรสเผ็ดร้อน กลิ่นฉุน ส่วนใหญ่นิยมปลูกบริโภคเองภายในครัวเรือน เก็บบริโภคในฤดูฝนและหนาว

2.21 พริกมูเซอ ส่วนที่บริโภค ใบอ่อน ผลอ่อน ผลแก่ และผลแห้ง มีรสเผ็ดร้อนมาก ส่วนใหญ่จะปลูกบริโภคเองภายในครัวเรือน เก็บบริโภคในฤดูฝนและหนาว มีการถนอมแห้งเก็บไว้ทำเชื้อพันธุ์และบริโภคในฤดูแล้ง

2.22 พักทอง (พืมเสอ) ส่วนที่บริโภค ยอดอ่อน ดอกอ่อน ผลอ่อน มีรสหวานและมันในผลแก่ นิยมปลูกบริโภคเองภายในครัวเรือน

1.23 ลูกเนียง (มะตียงยาง) ส่วนที่บริโภค ใบอ่อน และผล มีรสฝาดอมขม ฤดูกาลที่เก็บเกี่ยวในฤดูร้อนเข้าฝน ส่วนใหญ่จะขึ้นเองตามธรรมชาติพบมากแถว ๆ ระวางชุมชน เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่

3 องค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรภูมิปัญญาชนเผ่าลาหู่

3.1. ชื่อสมุนไพร มิสีนะ

ลักษณะ เป็นหัวคล้ายกับขิง

สรรพคุณ แก้ปวดท้อง.

วิธีใช้ ใช้หัวซอยตากแห้งแล้วบดให้ละเอียด ต้มรับประทาน

3.2. ชื่อสมุนไพร เซอะนะกามา

ลักษณะ เป็นเครือ

สรรพคุณ แก้ไข้มาลาเลีย

วิธีใช้ ต้มรับประทาน

3.3. ชื่อสมุนไพร มูเซอคือหย่อ

ลักษณะ เป็นเครือ

สรรพคุณ แก้ไข้มาลาเลีย

วิธีใช้ ต้มรับประทาน

3.4. ชื่อสมุนไพร นะพื่อเสอ

ลักษณะ เป็นเครือ

สรรพคุณ บำรุงธาตุ

วิธีใช้ ต้มรับประทาน

3.5. ชื่อสมุนไพร หย่ามีแจ๋

ลักษณะ เป็นต้นสูงเพียงอก กลิ่นฉุน

สรรพคุณ ห้ามเลือด

วิธีใช้ ใช้ใบชงแล้วพอกที่แผล

3.6. ชื่อสมุนไพร วัลลอยแจ่ง

ลักษณะ มีอายุสั้น ลำต้นเล็ก สูงเพียงอก

สรรพคุณ ห้ามเลือด

วิธีใช้ ยอดโขลกแล้วพอกที่แผล

3.7. ชื่อสมุนไพร บีบีแล้

ลักษณะ เป็นเครือ มีดอกสีขาว

สรรพคุณ แก้ประจำเดือนไม่ปกติ

วิธีใช้ ต้มรับประทาน

3.8. ชื่อสมุนไพร ยาพะจ่อ

ลักษณะ เป็นต้น ทรงพุ่ม มีขนาดเล็ก

สรรพคุณ บำรุงธาตุทำให้เจริญอาหาร

วิธีใช้ ต้มรับประทาน (ต้น, ราก, ใบ)

3.9. ชื่อสมุนไพร กอแพ

ลักษณะ เป็นต้นสูงขนาดเล็ก

สรรพคุณ บำรุงเลือด

วิธีใช้ ต้มรับประทาน

3.10. ชื่อสมุนไพร นะสีปุม

ลักษณะ เป็นต้นสูง พืชชั้นต่ำ

สรรพคุณ แก้ปวดขา ปวดตามข้อ

วิธีใช้ ต้มรับประทาน

- องค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การเพาะปลูก

1. ด้านการเพาะปลูกและการเกษตรกรรม

การเพาะปลูกและการเกษตรกรรมของชาวมุเซอแต่เดิมเป็นการทำไร่เลื่อนลอย เช่น การปลูกฝิ่น ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด แตงกวา พักหอม พืชผักอื่น ๆ แต่ในปัจจุบันนั้นการเพาะปลูกเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีศูนย์ส่งเสริมเกษตรเข้ามาช่วยพัฒนาการเกษตรแบบใหม่ทดแทนการทำไร่เลื่อนลอย การไถดินและทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพ เพราะการหาของป่าของชาวบ้าน เช่น ลูกชิด(ลูกตาว) น้ำผึ้ง ไม้ต่าง ๆ รวมถึงการล่าสัตว์ป่าก็ต้องมีกฎเกณฑ์เป็นกฎหมายให้ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติตาม ถ้าเป็นพวกพิชการแบกใส่หลังออกจากป่าถือว่าไม่ผิดกฎหมาย แต่อย่าเอาธูปไปชนออกมาไม่ให้เห็นขอบเขตเพราะถือว่าเป็นเขตป่าสงวน การหาพืชเศรษฐกิจให้ชาวเขาปลูกเพื่อทดแทนรายได้เช่น ชาและกาแฟ ชาวเขาจะไม่ปลูกฝิ่นอีกต่อไป ในปัจจุบันการเพาะปลูกของชาวเขานอกจากเก็บไว้บริโภคและใช้ในพิธีกรรมในแต่ละครัวเรือนแล้วยังนำผลผลิตที่ได้บางส่วนไปขายที่ตลาดในเมืองเป็นรายได้ให้กับครัวเรือน

ต้นน้ำของหมู่บ้านอุ้มยอมนถือเป็นสถานที่สำคัญของหมู่บ้านเนื่องจากเป็นสถานที่กักเก็บน้ำใช้ น้ำดื่มของคนในหมู่บ้าน การเดินทางไปต้นน้ำจะเดินตามเส้นทางอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่นเคย ทางเดินจะแคบและชันขึ้นเรื่อย ๆ พอใกล้ถึงต้นน้ำจะรู้สึกถึงความเย็น ต้นไม้แถบนั้นเป็นต้นไม้ใหญ่และเขียวครึ้ม ลักษณะต้นน้ำเป็นเหมือนแหล่งซับน้ำเป็นธรรมชาติ **ต้นน้ำ**ที่แรกที่ไปดูจะเป็นต้นน้ำที่ใช้สำหรับซักล้าง น้ำเป็นแอ่งใสล้อมรอบไปด้วยป่า แต่ก่อนมีหมู่บ้านอื่นใช้น้ำจากแหล่งนี้ด้วย แต่เมื่อย้ายไปจึงทำนบกั้นน้ำแล้วต่อท่อพลาสติก รวมถึงความร่วมมือร่วมแรงของเจ้าหน้าที่จากโครงการใจกา ประเทศญี่ปุ่นหลายๆ คน ที่ช่วยทำโดยนำกระสอบทรายจำนวนหลายร้อยถุงใช้ทรายทั้งหมดประมาณ 20 ตัน ในการดำเนินการทำนบกั้นน้ำ

2. การปลูกชา : พืชพิธีกรรม และพืชสำหรับเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี

ในชีวิตประจำวันชาวมูเซอานิยมดื่มชาและการปลูกชาถือได้ว่ามีบทบาทในการพัฒนาการปลูกพืชของชาวเขา ชาได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่สามารถทำรายได้ให้กับชาวเขาได้ดีนอกจากการปลูกกาแฟ **คุณเบญญา มีประทีปจิต** ให้ข้อมูลว่าที่นี่มีการปลูกชาพันธุ์อัสสัม ใช้ระยะเวลาปลูก 1 ปีครึ่ง เชื่อว่าปลูกกลางแจ้งรสชาติจะดีกว่าแม้จะเป็นพันธุ์เดียวกัน ถ้าโดนฝนชาจะตาย เวลาปลูกไม่ต้องใส่ปุ๋ยปลูกได้เลย ๆ การเก็บชาจะเก็บแต่ยอดต่อยอดถึงจะราคาดี (ประมาณ 1 นิ้วชี้) กิโลกรัมละ 150 บาทแต่ถ้ายอดยาว ๆ กิโลกรัมละ 50 - 80 บาท การปลูกชาสามารถไปขอพันธุ์ชามาจากเกษตรฯ หรือศูนย์ทดลองแล้วคำนวณตามพื้นที่ที่มีอยู่ ไร่ ไร่ได้ประมาณ 1,500 ถัง การปลูกๆ ห่างกัน 1 เมตรต่อต้น (ถ้ากาแฟอาราบิก้าห่าง 2 เมตร) การเก็บชาจะมีระยะห่างต่อครั้งประมาณ 1 เดือนยอดใหม่จะออกมาให้เก็บอีก

นาย พนาดงพงไพร หนิงชราชาวเผ่าบ้านอุ้มยอมน เล่าว่า ตนได้ปลูกชาไว้ไม่มาก แต่พอเก็บสะสมไว้บริโภคได้ตลอดทั้งปี ความสำคัญของ ชา ถือว่าเป็นของสำคัญที่ใช้ทั้งในพิธีกรรมของชาวเผ่า ตั้งแต่บรรพบุรุษแล้ว และสำหรับต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง อาคันตุกะ และนักท่องเที่ยว แต่เดิมทางศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาร่วมกับสถานีทดลองเกษตรพืชสวน สนับสนุนและส่งเสริมให้ปลูก

● วิธีการเตรียมชาเริ่มจาก

1. นำยอดชาที่เป็นใบอ่อนมาตากแดด
2. นำมาคั่วในกระทะระหว่างคั่วต้องพรมน้ำ ถ้าโรงงานใช้น้ำร้อนคั่วที่อยู่ในใบชาจะออกไปทำให้รสชาติเปลี่ยนคั่วจะดีกว่า คั่วให้สุก คือ ใบเหลืองแล้วรดน้ำให้เข้ากัน ใช้มือขยี้ใบชาให้เข้าเนื้อให้น้ำชาที่ออกให้เข้าเนื้อ ชาจะมีกลิ่นหอม
3. ตากให้แห้งอีกครั้งบนเสื่อ แดดดี ๆ 1 วัน ให้แห้งจัด ถ้าไม่แห้งจะขึ้นรา บุคหรือ 2 -3 แดด

3. การปลูกกาแฟ

กาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่ง ส่วนกาแฟที่บ้านอุ้มยอมนมี 2 พันธุ์ คือ พันธุ์โรบัสต้า และพันธุ์อาราบิก้า ชาวบ้านจะปลูกทั้งไว้เป็นสวนใหญ่ สองข้างทางระหว่างศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขากับหมู่บ้าน เมื่อก่อนการเก็บเกี่ยวกาแฟเพื่อจำหน่ายโดยการตากแห้ง จะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อในจำนวนปีละตั้งแต่ 100 - 300 บาท แต่ละปีราคาไม่เท่ากัน ถึงกระนั้นชาวบ้านก็ไม่เดือดร้อนถ้าปีไหนราคาตกต่ำมาก ๆ เพราะการปลูกกาแฟของชาวบ้านเป็นการปลูกทิ้ง ถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็ไปเก็บตามฤดูกาลแล้วผล การเก็บกาแฟที่นี้จะทำการเก็บเกี่ยวในฤดูหนาว

การแปรรูปกาแฟ

เป็นที่ทราบกันดีว่าตั้งแต่ชุมชนบ้านอุ้มยอมีโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นแล้ว ทางกรมได้มีแผนพัฒนาและฟื้นฟูเศรษฐกิจในชุมชนไปพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะด้านอาชีพ เช่น การแปรรูปกาแฟถือว่าเป็นผลผลิตของชุมชนอีกชนิดหนึ่งที่หารายได้ให้กับชุมชนอย่างมาก หลังจากที่ชาวบ้านรู้จักการแปรรูปกาแฟ เพื่อบรรจุหีบห่อสำหรับจำหน่าย หลังจากที่เมล็ดกาแฟแก่ได้ที่แล้วดูจากเมล็ดที่แดงหรือดำเต็มที จึงเก็บมาตากแดดให้แห้งดีแล้วนำไปสี โดยจ่ายค่าสีกาแฟถังละ 3 บาท แล้วนำมาคั่วในกระทะ ปัจจุบันบ้านอุ้มยอมีเครื่องคั่วกาแฟสำเร็จรูปแล้ว กลิ่นกาแฟจะมีความหอมมาก หลังจากคั่วได้ที่ตามเวลาแล้วจึงนำมาบดให้ละเอียดแล้วซึ่งขายเป็นกิโลกรัม บางบ้านจะมีเครื่องบดกาแฟที่บ้านเลยก็จะสะดวกไม่ต้องไปที่อื่น เครื่องบดกาแฟนี้เจ้าหน้าที่จากโครงการใจก้ำประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีสำนักงานทำงานที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเป็นคนนำมาให้

4. การปลูกข้าว

จากการที่ได้ไปดูไร่ปลูกข้าวซึ่งใช้เวลาเดินเท้าประมาณ 1 ชั่วโมง ถึง 1 ชั่วโมงครึ่ง ด้วยทางเดินที่ชันเป็นทางแคบ สลับกับหญ้าสูง เมื่อถึงแล้วจะเห็นไร่เป็นผืนกว้างอยู่ในหุบเขาและมีกระต๊อบเล็ก ๆ ในไร่เรียกว่า อะ ปู ไร่เป็นที่พักผ่อนรับประทานอาหารเวลามาไร่ สำหรับการปลูกข้าวจะต้องเริ่มจากการถางไร่เพื่อเตรียมดินเพาะปลูก เจาะหลุมเพื่อหยอดเมล็ดข้าว กำจัดวัชพืชมีการเกี่ยวข้าวและนวดข้าว เดือนที่เริ่มทำการเพาะปลูก คือ เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคมเป็นเดือนที่ถางไร่ ส่วนเดือนเมษายนก็เตรียมดินแล้วเริ่มปลูกข้าวในเดือนพฤษภาคม พิธีปลูกข้าวต้องมีการขอเจ้าที่เจ้าทางก่อนโดยทำแคร่ไม้เป็นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ทำกรวยใบไม้ 2 อันใส่ข้าวสาร เทียน แล้วจุดเทียนต่างหากอีก 4 คู่ การเกษตรปลูกข้าวไร่ปลูกพันธุ์ข้าวเปลือกดำ,แดง,เหลือง พอทำไร่ต้องมีเก็บเกี่ยวแบ่งไว้เพื่อเพาะปลูกต่อไปก่อนที่จะนำมากิน นอกจากนี้ยังมีการปลูกข้าวโพด เพื่อเป็นอาหารสัตว์และมีพืชผักชนิดอื่นที่ปลูกควบคู่กันไปด้วยเช่น พักทอง พริก มะเขือ หอม กระเทียม ผักชี พอถึงเดือนพฤศจิกายนก็ทำการเก็บเกี่ยวข้าว

การเพาะปลูกของชาวมูเซอจะไม่ใช้ยาฆ่าแมลงแต่จะใช้ฉีดน้ำเกลือแทนหรือถ้าใส่ปุ๋ยจะใส่ 5 - 6 ปี ใส่ที่หนึ่ง การฆ่าหญ้าในไร่ใช้น้ำเกลือ รอบๆ ไร่จะมีต้นไม้ใหญ่ปลูกไว้เพื่อป้องกันดินพัง ลักษณะไร่เป็นสโลป ฝนช่วงพฤษภาคม - กรกฎาคม ฝนค่อยๆ ตกทีละนิดน้อยตลอด 3 เดือน การปลูกข้าวใช้น้ำฝน คุณประเทืองกล่าวว่าจำคำของในหลวงได้ว่า "ถ้าคนคอยตัดไม้ทำลายป่าจะทำให้คนเมืองไม่มีน้ำ ไม่ให้ชาวเขาทำมากเหมือนการบุกรุกป่า" การทำไร่แต่เดิมทำไร่ 3 ปีแล้วจะย้ายที่ไปเรื่อยเพราะผลผลิตไม่ดีแล้วหาที่ทำใหม่

เครื่องมือที่ใช้ในการปลูกข้าวของชาวมูเซอนั้นส่วนมากถือเป็นเครื่องมือที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันมีดังนี้

1. มีดขนาดใหญ่หรือมีดยาวที่มีลักษณะเหมือนตะขอ เป็นมีดที่เราเห็นคนพกกันไปมาปกติเวลาไปไหนมาไหน จะเป็นมีดยาวและมีปลอกไม้สวมไว้และจะทำการร้อยสายไว้เหมือนเข็มขัดตัดด้วยเชือก เวลาถือไปใช้โดยร้อยที่สะเอว มีดนี้ใช้ถางไร่ พันหรือตัดไม้และพืชเล็ก ๆ

2. ขวาน ใช้ฟันต้นไม้ที่ใหญ่

3. จอบ ใช้ดายหญ้าและกำจัดวัชพืช

4. เสียม ลักษณะเป็นไม้ไผ่ยาวติดปลายเสียมใช้ขุดหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวลงหลุม

5. เคียว สำหรับเกี่ยวข้าว

6 ไม้หวดข้าวหรือหวายฟาดข้าว มีขนาดยาว 1.18 ม. กว้าง 3 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางปลายไม้ 3 X 1.5 ซม.

ภาษามูเซอเรียกว่า จ่า เจ้อ เลอ

7. เลื่อสานขนาดใหญ่ ใช้สำหรับรองเวลาหวดข้าว

8. กะทอ ใช้ใส่และลำเลียงข้าวเปลือกจากไร่สู่บ้าน

การปลูกข้าวผู้ชายชุดหลุม เจาะหลุมข้าว ผู้หญิงหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยมียามสะพายใช้สำหรับบรรจัพันธ์พืช ใช้มือขวากำเมล็ดข้าวหยอดห่างประมาณ 1 คืบแต่ละหลุม หยอดแล้วใช้เท้าเหยียบกลับไปเลย ถ้าปลูกข้าวจะมีบ้านอื่นมาช่วยประมาณ 4 คน หยอดข้าวเรียกว่า จ่า จี้ เลอ ในไร่จะมีสวนลานดินโล่งเป็นที่หวดข้าวให้หลุดจากรวง ผู้หญิงกับผู้ชายทำด้วยกันแต่จะยืนคนละฝากของเลื่อ ตีข้าวเรียกว่า จะ ด้อ เหลอ ผู้ชายใช้ไม้ตีฟ่อนข้าวแล้วโยนไปให้ผู้หญิงตีฟ่อน เมื่อผู้หญิงรับมาจะจับมาตีให้เมล็ดข้าวร่วง ผู้หญิงต้องนั่งบนเลื่อ เมล็ดข้าวจะหล่นบนเลื่อด้วย เวลาทำผู้ชายจะผิวปากไปด้วยเชื่อว่าเป็นการเรียกลม และจะมีกลุ่มหนึ่งที่ปิดฝุนออกจากฟาง

พืชต่างๆ ที่ปลูกในไร่ข้าวยังมีต้นกล้วย ข้าวโพด พริกแซมโดยการหว่านเมล็ด ปลูกหอม ผักชี พืชที่อยู่บนผิวดิน เช่น พวกผักกาด ฟักทอง และแตงกวาต่างๆ ส่วนพืชใต้ดินมีปลูกมัน ขาว, เหลือง, แดง, ชิง, ข้า, หอม, กระเทียม พืชเหล่านี้ยังช่วยไม่ให้ดินพังทลายด้วยและชาวมูเซอสามารถเก็บไปรับประทานได้ก่อนและหลังเก็บเกี่ยวข้าว

5. แนวคิดการเลี้ยงสัตว์ของชาวเมเลนบ้านอุ้มยอม

ทุกบ้านมีเลี้ยงหมูและไก่เพราะจำเป็นในการทำพิธีกรรม เลี้ยงแบบปล่อยไม่ขัง สำหรับไก่จะทำเล้าไก่ไว้เกือบทุกบ้าน มีความเชื่อว่าเวลาทำเล้าไก่ต้องเอาไก่มาชกกันด้วยเชื่อว่าจะมีลูกไก่เยอะแยะจะได้กินคราวต่อไปและถ้าเก็บรังที่แห้งของต่อหลุมมาแขวนหน้าประตูไก่เชื่อว่าจะมีไข่เยอะๆเด็กๆในบ้านจะมีหน้าที่เลี้ยงไก่ ให้อาหาร ส่วนการเตรียมอาหารหมูจะเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ในบ้านเริ่มจากไปหาหยวกกล้วยอ่อนและใบพืชชนิดหนึ่งแล้วมาสับรวมกันให้ละเอียดปนกับรำแล้วนำมาผสมกับข้าวหรือเศษอาหารที่เหลือในบ้านเทให้หมูกินในรางอาหาร การให้อาหารจะให้อาหาร 2 รอบ ช่วงเช้าเวลาประมาณ 6 โมงเช้าและเวลาเย็นประมาณ 4 โมงเย็น

การเลี้ยงหมูนั้นเลี้ยงแบบปล่อยให้เดินทั่วไปเพราะเวลาให้อาหารมักจะเรียกหมูบ้านอื่นมากินด้วยหรือแย่งอาหารหมูตัวเล็กแม้จะมีการแยกรางอาหารแล้วจึงต้องเป็นหน้าที่ของเด็กในบ้านที่ต้องคอยถือไม้ค้อยไล่หมูไม่ให้แย่งอาหารหรือหมูบ้านอื่นมากินอาหารบ้านเรา สำหรับหมูตัวใหญ่มากๆ จะทำคอกให้หมูอยู่ข้างในจะไม่ปล่อยออกมา

นอกจากนี้ยังมีสัตว์สวยงามเลี้ยงไว้ด้วย เช่น ไก่แจ้ นกแก้ว ขณะนี้มีไก่ชนโดยผู้ปุ่นมาที่บ้านละ 2 ตัวให้มาขยายพันธ์ เด็ก ๆ จะนำมาชกกันสนุก ๆ ว่าใครแพ้ชนะไม่มีการพนัน มีตักกันเป็นยกหักให้น้ำและจะดูแลไก่ของตนเองเป็นอย่างดี นอกจากนี้บางบ้านจะเลี้ยงวัว เลี้ยงม้า (ฟือ) เป็ด

● เทคโนโลยี สถาปัตยกรรมชนเผ่า ทัศนกรรมชนเผ่า และภูมิปัญญานิเวศชนเผ่า

ความรู้ทางด้านเทคโนโลยี สถาปัตยกรรมชนเผ่า ทัศนกรรมชนเผ่า และภูมิปัญญานิเวศชนเผ่าของชาวเมเลนนั้นมีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อนหลายเรื่อง ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์อันทรงคุณค่าของความเป็นชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการ

สร้างบ้านเรือน การประดิษฐ์ข้าวของเครื่องใช้ การออกแบบ การเรียนรู้ทางด้านการประดิษฐ์และพัฒนาความคิดของตนเองใหม่ ๆ จากบันทึกของคุณวราสนา โชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยวว่า

1. เครื่องมือ เครื่องใช้

1.1. กุยม้า ชาวภูเขานิยมใช้ม้าขนสัมภาระไปไร่และใช้ตำข้าวเปลือกด้วย ม้าบนดอยจะมีขนาดเล็กและค่อนข้างเตี้ยเมื่อเทียบกับม้าทั่วไป ถ้าม้าตัวใหญ่แบบปกติจะขึ้นเขาที่ชันไม่ไหว กุยม้าเป็นอุปกรณ์ที่ใส่ของบนหลังม้าเรียกว่า ละ จ่า ทำด้วยหวายสานเป็นตะกร้า วิธีการใส่บนหลังม้าขึ้นครั้งแรกต้องเอาอานม้าวางก่อนแล้วปัดด้วยผ้านุ่ม กุยม้ามี 2 แบบ อย่างแรกเป็นแบบที่เป็นตะกร้าเดี่ยวลักษณะเหมือนกระท่อส่วนอีกแบบหนึ่งเป็นกระท่อ เช่นกันแต่มี 2 ข้าง ซ้าย ขวา คนที่สามารถใส่ซา ลงไปได้ทั้ง 2 ขาพร้อมกันแล้วเอาของใส่ลงไปด้วย

1.2. ตะหวี่ กี่ะ เป็นที่ใส่ไก่แจ้เวลาเข้าป่าไปต่อไก่อีกตัว ลักษณะจะเป็นหวายสานกลมเป็นรูปทรงกระบอกพอดีกับตัวไก่แจ้ 1 ตัว ขนาดไม้ใหญ่มากมีสายคล้องไว้ที่แขนได้เหมือนสายกระเปาะสะพาย ทำด้วยเชือก เมื่อเข้าป่าแล้วจึงนำไก่ออกมาจากที่ใส่แล้วปล่อยไก่ไว้บนต้นไม้ส่วนตัวเจ้าของไปซ่อนแล้วทำเสียงโกซัน เมื่อไก่ตัวที่ไปต่อเห็นไก่ที่อยู่บนต้นไม้แล้วได้ยินเสียงซันก็จะมาเป็นวิธีที่ใช้จับไก่ตัวอื่น

1.3. กะทอ เป็นอุปกรณ์ที่ทุกบ้านต้องมี ผู้ชายในบ้านจะสานกันเองไว้ให้คนในครอบครัวใช้มีตั้งแต่ขนาดเล็กสำหรับเด็กๆ ไปจนถึงขนาดใหญ่มากสำหรับไว้ใส่ผักที่เก็บมาจากไร่ ฟืนเวลาไปป่าหรือถ้าหญิงที่มีลูกอ่อนก็จะใช้กะทอใส่ลูกเวลาไปไร่เช่นกันแล้วเอาผ้าคลุมไว้เพื่อกันแมลงหรือสัตว์

กะทอใช้วัสดุ คือ หวายหนุ เรียก “หวะ-กอ” หรือถ้าหวายไก่อ เรียก “กี่ะ-กอ” การสานจะสานแบบตาดี่ขึ้นมาเป็นตะกร้าเปิดด้านบน ไม่มีฝาและมีสายสะพาย ทำด้วยหวายหรือเชือกก็ได้ ลักษณะของสายต้องมีความเหนียวทนทานและค่อนข้างหนาเนื่องจากการใช้หรือถือกะทอจะไม่ใช้สะพาย กล่าวคือ เมื่อนำของใส่ เช่น ฟืน ผัก หรือฟืนใส่กะทอแล้วก็หยิบสายสะพายขึ้นมาคาดศีรษะและปล่อยให้ตัวกะทออยู่ด้านหลังไม่ใช้มือจับแล้วเดินไปไหนมาไหนตามปกติ

1.4. ที่แขวนของ (อ้อ-แกวะ) ลักษณะเป็นตะขอทำด้วยไม้ประโยชน์เพื่อไว้ใช้แขวนของต่างๆ ภายในบ้าน แต่ละบ้านจะแขวนตัวอ้อ แกวะไว้ที่ข้างฝาหรือแกวหน้าประตูครัว ขนาดของตะขอยาว 32.5 ซม. กว้าง 6 ซม. ส่วนโค้งจากตะขอถึงส่วนแขวน 5.5 ซม.

1.5. ทัพพี ใช้ดักข้าว ด้งแกงทำด้วยไม้ไผ่ดงใช้กันมาตั้งแต่สมัยปู่ตายาย เมื่อได้ไม้ไผ่ดงมาและก็นำมาเกลาทำให้เป็นรูปทัพพีโค้งไว้เป็นส่วนดักแล้วมีด้ามจับยาว เมื่อเสร็จแล้วจึงใช้ใบตองพืชชนิดหนึ่งที่มีใบสากมาขัดตัวทัพพีให้เนื้อไม้เกิดความมันและให้สะอาดด้วยและเป็นการป้องกันสิ่งสกปรกที่เกิดขึ้นจากแมลง เช่น แมลงป่องที่เราไม่รู้ว่ามาจี่ใส่ตัวไม้ก่อนหน้าหรือไม้ ความสะอาดจึงเป็นสิ่งสำคัญต้องเอามาล้าง ซัด ตากเป็นเวลาครึ่งวัน เพราะทัพพีเป็นอุปกรณ์ที่ต้องใช้ดักอาหารถ้ามีพิษของแมลงอยู่คนกินอาจถึงตายได้ ทัพพี 1 อันใช้ได้ถึง 4 -5 ปีมี 2 ขนาดถ้าใช้ดักข้าวจะใช้ทัพพีใหญ่ ดักแกงจะเป็นทัพพีเล็ก มีความเชื่อว่าถ้าใช้ทัพพีนี้นี้ดักข้าวแล้วข้าวจะไม่รั่วไหลไปไหน ได้บุญกุศลไม่เหมือนใช้ทัพพีสมัยใหม่และถ้าใครทำทัพพีนี้หักคามือขณะใช้จะมีโชคลาภ

1.6. หีบใส่ผ้า (บู้ กู. ก่อ ตี เว) เป็นหวายไก่อ สานรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีฝาปิด การใช้สอยคือไว้ใส่ผ้าหรืออุปกรณ์ ที่ใช้เย็บผ้า

1.7.ชวาน (วะ ฝู) ทำชวานกันเองใช้เวลาตี 1 วันลักษณะชวานเหมือนชวานทั่วไปทำด้วยเหล็กมีความยาว 83.5 ซม. ตัวชวานยาว 26 ซม. กว้าง 4.5 ซม.หนา 3.5 ซม. เส้นรอบวงด้าม 11 ซม.

1.8.หน้าไม้ เป็นอุปกรณ์ในการล่าสัตว์เวลาเข้าป่า ยาวประมาณ 30 นิ้ว ความกว้างประมาณ 3 ฟุต การยิงจะต้องขึ้นหน้าไม้ก่อนโดยดึงเชือก ชวามูเซอจะใช้หน้าไม้ดันที่หน้าท้องแล้วใช้มือดึงเชือกลงมาให้ถึงสลักไม้ใกล้ ๆ โกว ใส่ลูกดอกให้ห่างจากตัวพอบประมาณกันอันตราย เล็งแล้วปล่อยโก ตัวลูกดอกยาวประมาณ 21 นิ้วทำด้วยไม้ไผ่

1.9.ครกไม้มูเซอ (เซ มะ กู) ไม้ที่ทำเรียกว่า ไม้ก่อ ลักษณะของวัตถุซึ่งมองโดยรวมแล้วจะมีรูปแบบคล้ายกับถ้วยไม้มีหูจับด้านข้าง มีความสูงของหูจับขนาดเกือบเท่าความสูงของตัวครกซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากครกทั่วไป สีนํ้าตาลอ่อน มีลายไม้บาง ๆ ซึ่งเป็นสีของเนื้อไม้ที่นำมาทำครก ผิวด้านนอกเรียบเป็นมัน ไม่มีการทาสลัดใด ๆ ตัวครกตรงกลางซึ่งเป็นหลุมมีลักษณะผิวไม้ค่อยเรียบมากน้กถ้าเปรียบกับด้านนอกแต่แสดงถึงการทำให้ใช้ความสามารถและความชำนาญช่างในการใช้ส่วจะครกให้เป็นหลุมโดยมีขนาดเส้นรอบวงที่เป็นวงกลมไม่บิดเบี้ยว สูง 11.0 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางด้านบน 14.0 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางด้านล่าง 12.5 ซม. ความกว้างของหูจับ 6.8 ซม.

ช่างทำครกไม้ชื่อว่า **พ่อเผ่าसानแก้ว** อายุ 63 ปีแต่งงานแล้ว มีลูกสาว 1 คน (แต่งงานแล้ว) บุคลิกเป็นชายชรา ร่าเริง ผอม ผอมขาวโพลนทั้งศีรษะ ผิวดำเกรียม มีรอยสักที่แขนและคล่องแคล่ว ทำอะไรว่องไว กินหมากเป็นประจำจะทำให้อารมณ์ดี อยากร่างานเมื่อไรก็ทำต่อนั้น มักจะชอบแต่งกายมีสีสันดูฉลาดซึ่งต่างจากคนชราในหมู่บ้าน มีมนุษยสัมพันธ์ดี อาชีพหลักของลุงसानแก้วคือเป็นช่างทำเครื่องมือ จักสานมีฝีมือยอดเยี่ยมเป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้าน ปัจจุบันลุงसानแก้วยังทำครกขายอยู่โดยให้ลูกสาวเป็นผู้นำไปส่งขายที่ตลาดมูเซอในตัวเมืองตาก

นอกจากนี้พ่อเผ่าसानแก้วยังเป็นนักดนตรี เล่นแคนและซิ่งและช่างทำเครื่องดนตรี ที่มีฝีมือเยี่ยมเช่นกัน เนื่องจากความสามารถที่มีมากในด้านดนตรีของพ่อเผ่าसानแก้วนั้น จึงถูกเชิญไปให้เป่าแคนในพิธีกรรมต่างทั้งในและนอกหมู่บ้านอยู่บ่อยๆ ถือว่าเป็นผู้หนึ่งที่เล่นซิ่งได้ไพเราะและทุกคนยอมรับและนับถือในฝีมือและลีลาการเล่นดนตรี แต่อาชีพช่างเครื่องดนตรีนั้นไม่ถือเป็นอาชีพหลัก ทำเมื่อเวลาว่างหรืออยากจะทำเท่านั้น

ขั้นตอนการทำครกไม้ ไม่กำหนดเวลาทำงานเป็นชั่วโมงการทำงานที่ตายตัว พักผ่อนเพียงพอแล้วค่อยทำต่อ เวลาในการทำครกมักเป็นเวลาบ่ายโมงเป็นต้นไป โดยสถานที่ที่ทำก็คือ ชานบ้านนั่นเอง

ขั้นตอนการทำดังนี้

1. หาไม้ในป่าซึ่งใช้เวลาไปมาประมาณ 1 วันเนื่องจากต้องเดินป่าเป็นระยะเวลานานและไกลและต้นไม้ชนิดนี้หายากและมีจำนวนน้อย เป็นไม้เนื้ออ่อน ไม้ทรบซิ่งที่เป็นภาษาไทย แต่ภาษามูเซอเรียกว่า **แฮม - ซอ**(ไม้ก่อ)

2. เมื่อได้ไม้มาแล้วจึงลงมือทำโดยการกลาไม้ให้เป็นรูปกลมเหมือนถ้วย เพื่อส่วนที่เป็นหูจับจะเป็นลักษณะไม้แผ่นบางรูปโค้งทึบเนื่องจากยังไม่ได้เจาะทำเป็นรูที่หูจับ โดยอุปกรณ์ที่ใช้ทำในขั้นตอนนี้คือ **มีดใหญ่** ภาษามูเซอเรียกว่า **ฮ๊ะ ถ่อ** และ **มีดเหลาหรือมีดจักดอก** เป็นมีดยาวปลายแหลมโค้งคมมากภาษามูเซอเรียกว่า **ฮ๊ะ ถิ เล** การกลาไม้จะทำโดยนำชิ้นไม้ก่อมาวางลงบนท่อนไม้ยาวที่ใช้รองแล้วใช้มีดยาวลับหรือฟันให้เป็นรูปกลมคล้ายถ้วยให้เป็นรูปร่างและใหญ่เล็กตามต้องการ เมื่อกลาขึ้นรูปไม้ได้เป็นครกพร้อมหูตามต้องการแล้ว ก็จะมาถึงขั้นตอนที่ยากที่สุดในการทำ การเจาะรูตรงหูจับ เนื่องจากไม้มีความเปราะสูง ถ้าเจาะรูแรงไปไม้ก็จะหัก ขั้นตอนนี้จะมีอุปกรณ์สำคัญช่วย คือ **สิ่ว** ภาษามูเซอเรียกว่า

ซจือ คิว เป็นตัวเจาะไม้ทำหุ้บ ตัวลิ้นเป็นเหล็กมีความยาวประมาณ 19.5 ซม. ทน 3 มม. กว้าง 2 ซม. ตรงส่วนปลายของลิ้นจะเป็นเหล็กแหลมลักษณะโค้งเล็กน้อย การเจาะรูต้องอาศัยความชำนาญและมีมือในการทำ การเจาะรูจำเป็นต้องนำส่วนของไม้ที่เหลื่อมมาวางบนไม้รองแล้วใช้ตัวเจาะลงไปบนเนื้อไม้โดยมี ค้อน หรือ ตะ ทุ้ ทำด้วยไม้ทั้งอันขนาดใหญ่พอมือ ส่วนหัวค้อนจะมีลักษณะสี่เหลี่ยมมีความหนักประมาณ 10 กิโลกรัม

2. ต่อมาจึงเจาะรูตรงกลาง การเจาะรูควรก็ใช้อุปกรณ์เดิม โดยเริ่มเจาะตั้งแต่ตรงกลางให้เป็นรูไล่ไปเรื่อย ๆ จนมีขนาดกว้างพอและเหลือขอบสวยงามประมาณ 1 ซม. โดยรอบ การเจาะรูกลางนี้ต้องนำตัวครกมาวางบนพื้นที่ที่เรียบ อุปกรณ์ที่ช่วยจับและหมุนครกเวลาเจาะคือ ใช้เท้าทั้งสองข้างช่วยยึดตัวครกหลังจากนั้นคือขั้นตอนการเก็บงานคือใช้กระดาษทรายนำมาขัดทั้งภายในและภายนอกให้ผิวเรียบ หลังจากนั้นก็นำน้ำมันหมูทาให้มันเป็นอันเสร็จเรียบร้อย

10. การตีเหล็ก

ในหมู่บ้านมีเตาตีเหล็ก 2 ที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านเพื่อให้สะดวกในการไปใช้ของช่าง ช่างตีเหล็กในหมู่บ้านนายจะแยกเตาตีเหล็กมีอายุประมาณ 10 กว่าปี ลักษณะเตาตีเหล็กจะมีกระบอกสูบข้างในถึงสำหรับสูบลมมีผ้าสีเขียวห่อชนไก่ไว้เติมกระบอก เมื่อดับกระบอกสูบออกมาจะมีลมออกทางเตาไฟๆ ก็จะติดตอนนี้อะเหล็กวางตรงแนวรูจุดไฟ เเผาเหล็กให้ร้อนสุกแล้วนำออกมาตี อีกด้านจะเป็นรางน้ำใส่ไว้สำหรับแช่เหล็กที่ตี ช่างตีเหล็กเรียกว่า **จ่า เหล้อ** ,เตาตีเหล็กเรียกว่า **ชี ดิ จหย่า** ,กระบอกสูบเรียกว่า **โย กู** , ชนไก่เรียกว่า **ก๊ะ** ,มือ, ทั้งเรียกว่า **ปี** และ ,ตัวหนีบเรียกว่า **แหมะ หนู** ,เหล็กขึ้นรูปเรียกว่า **ซุง กิวะ**

11. การสร้างบ้าน

ลักษณะบ้านในหมู่บ้านของชาวมูเซอหลังคามุงด้วยหญ้าคา ฝาและพื้นบ้านทำด้วยไม้ไผ่สับฟาก โครงสร้างบ้าน เช่น เสา คาน สร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ไม่นิยมสร้างรั้วล้อมบ้าน ลักษณะภายในบ้านของชาวมูเซอบ้านหลังหนึ่งประกอบด้วยห้องนอน จะเป็นห้องนอนสำหรับสมาชิกในบ้านนอน เก็บเสื้อผ้าและของมีค่าต่าง ๆ มีเตาไฟตั้งอยู่กลางบ้าน การทำครัวก็จะทำมุมหนึ่งแล้วนอนอีกมุมหนึ่ง แต่ถ้าบ้านไหนมีสมาชิกในครอบครัวมากก็จะทำครัวเป็นเรือนแยกออกมาต่างหาก โดยแบ่งทั้งสอง เรือนด้วยทางเดินและชนบ้าน ๆ นี้จะไว้สำหรับต้อนรับแขกที่มาเยือนหรือตากเมล็ดพืช บางบ้านมีห้องผีตรงมุมด้านในของบ้าน

การสร้างบ้านใหม่มีแรงงานชายมาช่วยประมาณ 8 คน เป็นคนในหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่ มีผู้เฒ่า 1 คน คือ **จ๊ะปา** ส่วนคนอื่นก็จะเหลาหวาย ตัดไม้ไผ่ ย้ายเสาทำโครงสร้างใหม่ รื้อไม้เก่าเสริมไม้ใหม่ นอกจากนี้ยังมีหญิง 2 คนมัดฟ่อนหญ้าคาเพื่อใช้มุงหลังคา การมุงหลังคาเรียกว่า **ซื่อ ซื่อ** เปลี่ยนหลังคาใหม่ ปกติ 3 ปีเปลี่ยนครั้ง ใช้หญ้าคาเป็นหลังคาชั้นแรกต้องหาหญ้าคาในป่านำมาตากให้แห้งประมาณ 4 วันจะแห้งดีแล้วมัดเป็นฟ่อน ใช้แรงงานในการทำบ้านอย่างต่ำ 3 คนเพราะฉะนั้น ต้องดูวันทำบ้านว่าคนอื่นว่างหรือไม่คนที่มาช่วยส่วนใหญ่จะเป็นญาติ ๆ กัน การสร้างบ้านจะสร้างให้เสร็จภายในวันเดียว การสร้างจะมีการแบ่งหน้าที่กัน ฝ่ายหญิงมัดหญ้าคาทำเป็นหลังคา ส่วนฝ่ายชายใช้แรงงานหนักขึ้นเสา ทำโครงสร้าง เปลี่ยนพื้นบ้าน หญิงก็จะโยนหญ้าคาให้ชายรับอยู่ด้านบนหลังคาจะมีลักษณะเป็นเกล็ด ๆ ตามจ๊ะปา ๆ บอกว่าทำจากไม้สักจะเย็นกว่าสังกะสี ไม้สักเป็นแผ่นแล้วมาฝนปลายให้มันโค้งสวยแล้วนำมาเรียงต่อเป็นแผ่น ๆ เดียวนี้การไปหาหญ้าคาหรือไม้ไผ่ต้องไปไกลกว่าเดิมเพราะไม่ค่อยมีเหลืออยู่โตไม่ทันใช้ "ต้องไปป่าลึก ไกล ๆ โน้น ไปก็ลำบาก"

ทำงานก็จะมีเลี้ยงน้ำชากัน ตั้งน้ำชา 1 กา กินรวมกันเลี้ยงข้าว บ้านซ่อมมีปูพื้น ชั้นผนัง การสร้างบ้านใหม่งบประมาณ 5,000 บาท เงินนี้จะเป็นค่าอาหารที่มาเลี้ยงคนที่มาช่วยสร้างบ้านมีการเลี้ยงหมู เลี้ยงข้าวตั้งแต่เช้าจนเสร็จ บางครั้งจะต้องมีสุราเพื่อเลี้ยงแรงงานที่มาช่วยทำบ้าน นอกจากนี้ยังมีค่าขนไม้จากในป่าบ้างหรือค่ารถที่บรรทุกหญ้าคาเที่ยวละ 200-300 บาท

การสร้างบ้านวันไม่ดีคือวันพฤหัสบดีจะไม่ทำงาน แต่ก่อนบันไดใช้แบบมูเซอดั้งเดิมใช้ไม้ฉาก 2 ชั้น (ไม้โค้ง ๆ เป็น 7 ชั้น) บ้านคนธรรมดา มีเสา 9 ต้น 3 X 3 หรือเสา 25 ต้น 5 X 5 บ้านแต่ก่อนไม่มีตะปูเลยใช้ลิ่มยึด เมื่อสร้างเสร็จตอนกลางคืนประมาณ 2 ทุ่มจุดธูปเทียนไหว้เจ้าที่ให้เทวดาคุ้มครองจะจุดหน้าบ้านหรือเป็นวันรุ่งขึ้นก็ได้ หลังคาเรียกสี่ เบบ เลอ, รือหลังคาเรียก ผี เบ เลอ, ทางกระรอกหน้าบ้านเรียก ผี เหมะ บ่วย ประโยชน์เอาไว้กันฝนลักษณะเหมือนทางกระรอกอยู่ตรงบริเวณใต้จั่ว

ปัจจุบันมีการตกแต่งบ้านโดยมีแจกันเป็นกระบอกไม้ไผ่ใส่ดอกไม้ติดข้างฝาบ้านส่วนหน้า โครงการใจกว้าง แนะนำให้มาทำปีกว่าแล้วเหมือนบ้านในโครงการ home-stay ทุกหลังคาต้องมีไว้ นอกจากการปลูกสร้างบ้านยังเป็นแบบผสมผสานแบบบ้านคนไทยพื้นราบโดยมุงหลังคาด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี มีฝาบ้านและพื้นบ้านเป็นไม้กระดาน

12. การทำเครื่องดนตรี

ชาวมูเซอแต่ละคนมีความเป็นศิลปินอยู่ในตนเองไม่ว่าจะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่หรือผู้ใหญ่ก็ตาม ดนตรีนั้นมีแทรกอยู่ในชีวิตประจำวันเสมอ กล่าวคือเมื่อไปในไร่วะกลางวัน หม่อมสาวมักจะนำหรือทำเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งเรียกว่า ต้า ลี เป็นเครื่องเป่าทำจากลำไม้ไผ่ขนาดเล็กประมาณ 100.5 ซม. ตรงกลางเจาะรูเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสประมาณ 1 X 1 ซม. ถ้าเป็นของผู้หญิงเป่าต้าลีจะมีขนาดยาวประมาณ 74 ซม. เป่าเมื่อไปไร่เป็นการเป่าเรียกกันระหว่างหญิงชาย

เครื่องดนตรีนี้มีท่วงทำนองเพลงคล้ายขลุ่ยจีน ไพเราะ มีท่วงทำนองซาสลับเร็วเล็กน้อย วิธีการเป่าใช้มือซ้ายและขวาจับต้าลีไว้ หัวแม่มือขวาไว้บิดเปิดเสียงแล้วยกขึ้นมาเป่าติดปาก เสียงที่ออกมาจะต่างกัน เทคนิคการเป่านั้นก่อนเป่าต้องกรอกน้ำเข้าไปในลำต้าลีก่อนแล้วห่ออกเชื่อว่าจะทำให้เสียงดีขึ้นเมื่อเป่า

นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีโบราณอีกชนิดหนึ่ง คือ จ่องหน่องเป็นเครื่องดนตรีขนาดเล็กที่มีความคลาสสิกเนื่องจากเป็นเครื่องดนตรีที่ชายหนุ่มใช้เป่าตรงข้ามฝาบ้านเพื่อใช้เรียกคนรักให้ออกมาพบยามค่ำคืนจ่องหน่องเป็นเครื่องดนตรีขนาดเล็กลักษณะเป็นไม้ไผ่ 3 เลดัดเหลา มีรูตรงกลางเพื่อให้เกิดเสียงที่ต่างกัน

การทำเครื่องดนตรีชนิดนี้ต้องอาศัยผู้ที่มีฝีมือที่เคยทำมาก่อนเนื่องจากเป็นงานที่ละเอียดมาก ถ้าใจร้อนหรือมือหนักจะทำให้เหลาไม้แล้วจะหักได้ ความยาวประมาณ 13.5 ซม. การเป่าเอาไม้ 3 อัน มาถือเรียงติดกันวางเสมอริมฝีปากแล้วเป่า ส่วนมือก็ตีไม้ส่วนที่มีปลายแหลมไปด้วยให้เกิดเป็นเสียงเพลง การดีดจะใช้ไม้อันกลางก่อนสลับกับอันบนและล่าง ตีตเบาๆ ด้วยมือซ้าย เสียงที่เกิดจะดังไม่มาก การเป่าเพลงหนึ่งประมาณ 2 นาที การหัดเป่าและเรียนรู้นั้นใช้วิธีจำกันมาจากผู้ใหญ่แล้วหัดตนเอง หัดเป่าไปเรื่อยๆ ประมาณ 1 ปี จ่องหน่องจะมีกระบอกไม้ไผ่กลมเป็นเหมือนกลองเก็บด้วยสำหรับกระบอกไม้ไผ่ตัวนี้หญิงคนรักมักจะเป็นผู้ทำด้วยไหมพรมร้อยตัวกระบอกสนบนสุดจะเป็นผู้ไหมพรมสีสวยๆ ไว้ด้านบนเป็นตัวปิดไม่ให้จ่องหน่องหลุดออกมา

เครื่องดนตรีที่เห็นอยู่เป็นประจำที่ผู้ใหญ่และวัยรุ่นชายเป่าได้และเป็นเครื่องดนตรีที่มีความสำคัญที่ใช้ในพิธีกรรมคือแคน เป็นเครื่องดนตรีสำคัญที่ใช้ในการเดินจะคี บ้านใดที่มีห้องผีมักจะมีแคนวางพียงอยู่ด้านนอกด้วย แคนนั้นถือเป็นเครื่องดนตรีที่สามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้ถือเป็นเครื่องดนตรีที่มีความศักดิ์สิทธิ์จึงห้ามไม่ให้ใครไปแตะต้อง ปัจจุบันมีผู้ทำแคนได้เก่งที่สุดคือ จะหอ เป็นคนทำและซ่อมเครื่องดนตรีเป็นชายอายุประมาณ 56 ปี ผอมสูง ดำ ติดผืน ฟันดำ ทำเครื่องดนตรีมา 10 กว่าปีแล้ว โดยมีพ่อเป็นคนถ่ายทอดวิชาให้ลักษณะของแคนนั้นเป็นลำไม้ไผ่ 5 อัน สั้นยาวไม่เท่ากันเหมือนแคนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มี ส่วนแคนของมุขมอมีวิธีทำดังนี้

1. ส่วนบนสุดจะมีน้ำเต้า เรียกว่า น้ำเต้าหัวหมู นำมาเจาะรูแล้วจะมีลักษณะเหมือนจุกหมู การเลือกน้ำเต้าเลือกเอาลูกที่แก่ๆ แล้วนำมาตากแดดให้แห้ง

2. ส่วนกระบอกไม้ไผ่ก็ต้องนำมาตากแดดให้แห้งประมาณ 1 เดือนประมาณ 5 หรือ 9 ลำ เมื่อแห้งได้ที่นำมาเจาะรูกลมๆ 1 รู เหมือนรูขลุ่ยตอนปลายจะติดลิ้นแคนไว้ ตัวไม้ไผ่ที่ทำลิ้นแคนนั้นต้องตากแดดจนนานถึง 6 เดือนถึงจะใช้ได้ ด้านบนของลำไม้ไผ่ปัจจุบันใช้กระป๋องปลามาสวมแทนของเดิมซึ่งแต่ก่อนเป็นไม้ไผ่

3. ส่วนน้ำเต้ากลมเป็นส่วนยึดตัวไม้ไผ่และตัวเป่า

ตัวอุปกรณ์ที่ใช้ทำแคนนั้นมีขนเม่น มีด ชันโรง ไซควง ปัจจุบันราคาแคนที่ทำขาย ถ้าขนาดใหญ่ 1,000 บาท ขนาดกลาง 500 บาท และเล็กราคา 300 บาท

เสียงดนตรีที่เกิดจากแคนนั้นจะมีเสียงดังตามขนาดของแคน การเป่าก็จะถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แคนนั้นดูจะเป็นเครื่องดนตรีที่วัยรุ่นสามารถเป่าได้สังเกตจากพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากผู้เฒ่าแล้วก็ยังมีถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ต่อๆ มา วัฒนธรรมของชนเผ่าก็ยังคงอยู่

• ภูมิปัญญาในวศวรรกรรม : ศิลปะชนเผ่า

1. ศิลปะ เครื่องประดิษฐ์

1.1. กล้องใส่หมาก หรือภาษามุขมอเรียกว่า พู อี้ กู ความหมายคือ พู คือเงิน อี้ก็คือ กล้อง เจ้าของกล้องใส่หมากโบราณนี้คือคุณวินัย ก้องพนาพิงไพร ได้กล่าวว่ากล้องหมากนี้เป็นมรดกตกทอดกันมาตั้งแต่สมัยทวดถือเป็นของสำคัญชิ้นหนึ่งในครอบครัว มีอายุประมาณ 100 กว่าปี การเก็บรักษาจะเก็บไว้รวมกับของมีค่าชิ้นอื่น ๆ เช่น เครื่องประดับ กล้องหมากถือเป็นของที่ห้ามให้ลูกหลานหรือใครไปเปิดฝากล้องเล่นเนื่องจากการลงคาถาอยู่ ไม่ได้เอาไว้ใช้ใส่ของหรือหมากแต่เก็บเป็นกล่องเปล่า ๆ ปัจจุบันสภาพทั่วไปของกล้องสมบูรณ์ แต่มีสีดาของสนิมเงินทั่วไปโดยเฉพาะตรงกันกล้อง มีรอยปิ่นเล็ก ตรงขอบของฝาด้านบนภายในกล้องเป็นสีเงินขาว ใหม่ ลวดลายชัดเจน กล้องหมากของคุณวินัย มีความพิเศษตรงที่ทุกคนในหมู่บ้านยอมรับว่าเป็นกล้องที่มีสภาพสมบูรณ์และสวยงามในด้านลวดลายและขนาดใหญ่ที่มีกล้องเดียวในหมู่บ้าน กล้องของบ้านอื่นลวดลายไม่สมบูรณ์และมีขนาดเล็กกว่านี้ รวมถึงความเก่าด้วยถือเป็นของหายาก ลวดลายด้านบนของฝาตรงกลางจะเป็นรูปสิงห์โต มีลวดลายหมุดวงกลมเว้นระยะห่างเท่า ๆ กันโดยรอบ 1 รอบ ลักษณะเป็นเหมือนประตูกับลวดลายตัวนกจำนวน 8 ตัว ส่วนลวดลายรอบใหญ่ด้านบนอกเป็นหมุดสลักกับนกเช่นกัน นกจำนวน 12 ตัว ลักษณะพิเศษคือลวดลายหมุดของวงด้านในและด้านบนอกจะเป็นช่องที่ตรงกันพอดี 2 ช่องถือเป็นประตูเหมือนลายสานไม้ไผ่ขัดไปมา ลายด้านข้างโดยรอบเป็นลายดอกไม้ ส่วนลวดลายใหญ่โดยรอบที่สำคัญมีดังนี้

1. ลายผู้หญิงแต่งชุดระบำ
2. ช้าง
3. แมงป่อง
4. ม้าลายมังกร
5. ปลา
6. เสือ (มีหาง)
7. นก
8. สัตว์ในเทพนิยายเรียกกันว่า หยอ (njoy) ลักษณะคล้ายแกะ
9. แมงมุม
10. สิงโต

การใช้วัตถุโดยปกตินั้นแต่เดิมเอาไว้ใส่หมากอย่างเดียว เป็นสิ่งของที่เปรียบเสมือนเป็นของแถมฐานะมักจะนำไปใช้เกี่ยวสาว คือ เมื่อจะไปจับสาวก็ต้องถือแจกก่องหมากนี้ไปด้วยก่องลักษณะนี้จะมีใช้กันเกือบทุกบ้านแต่ลวดลายจะแตกต่างกัน บางอันเป็นเพียงลายหมุดกับดอกไม้เท่านั้น บางอันจะทำลายเป็นรูปสัตว์แต่ก็จะมีใช้กันเกือบทุกบ้านแต่ลวดลายจะแตกต่างกัน เจ้าของมักไม่ทำเอง พูดง่าย ๆ คือซื้อมาสำเร็จรูปหรือจ้างทำ กลุ่มอาช่า จะมีเครื่องตีทำก่องเงินนี้เป็นวัฒนธรรมร่วม ก่องของคุณวินัย พนาโยธินไม่ได้เป็นฝีมือการทำของมูเซอ เพราะเผ่ามูเซอจะไม่ทำลายเสือและมังกร เชื่อว่าสมัยก่อนจะซื้อมาจากชาวเขาที่มาจากเมืองจีน

สำหรับวิธีทำก่องของคุณวินัยนี้มีลักษณะเป็นการจ้างตีเงินขึ้นเป็นรูปก่องทรงกลม ใช้เวลาเพียง 1-2 วันก็เสร็จแล้วแต่สิ่งที่ยาก คือ การทำลายต้องให้หม้อทำเหล็ก(ครูดเหล็ก) มาทำเวลา 6 เดือน(ช่างฝีมือที่เก่ง) นอกจากนี้ยังต้องหาวันดีเพื่อนำไปปลุกเสกความขลัง ความรัก ความปลอดภัย การปลุกเสกต้องทำวันเดือนที่เต็มขึ้นมีคนทำ 1 คนและคนปลุกเสกคาถาอีก 1 คน ความเชื่อคือก่อนไปจับสาวต้องท่องคาถา 12 ข้อก่อนถือก่องหมากไปจับสาว พอไปถึงบ้านสาวก็หยิบหมากจากในก่องมาให้สาวกิน สาวใดที่กินหมากในก่องนี้ก็จะหลงรักชายเจ้าของก่อง ก่องนี้จะยืมกันไม่ได้เพราะถือว่าผู้ที่ยืมจะโชคร้ายนอนไม่หลับ

ในปัจจุบันมูเซอทั่วไปมักซื้อก่องที่ทำสำเร็จมีลวดลายพร้อม ไม่มีการท่องคาถาปลุกเสกคาถา เป็นก่องเงินสวย ๆ ไว้ใส่ของมากกว่าที่จะใส่หมากอย่างครั้งก่อน หนุ่มๆ วัยรุ่นสมัยนี้ก็จะไม่ถือก่องหมากกัน (ถือเป็นสิ่งที่ไม่ควรควรเป็นผู้ใหญ่อายุประมาณ 50 ปีขึ้นไปถือได้ถือเป็นเรื่องถูกกาลเทศะ

2. ย่าม ภาษามูเซอเรียกว่า ฮอ ย่า มา เว (ย่ามผู้หญิง) มิฮอ ฮอ คา ไป เว (ย่ามผู้ชาย) ปกติและประโยชน์การใช้สอยคือเอาไว้ใส่ของจุกจิก ใส่หมาก ของกินเวลาไปไร่หรือใส่เสื้อผ้าที่จะไปเปลี่ยนในงานต่างสถานที่ลายทอของย่ามเรียกว่า มิ ฮอ ปี ส่วนลายที่เป็นช่อง ๆ ตรงปากย่ามเรียกว่า มิ ฮอ คีระ พู่ไหมพรมที่ปล่อยยาวตรงปลายซ้าย ขวา ทั้งสองข้างเรียกว่า มิ ฮอ พู ย่ามของผู้หญิงนั้นมีการทำพู่ไหมพรมเป็น ลูกกลม ๆ สีสวยเรียกว่า เอ พู (เสียงปล่อยลมจากปาก) แต่ย่ามของผู้ชายจะไม่พู่นี้ ลายย่ามสีขาวเรียกว่า ฮอ พพู สีแดงเรียกว่า ฮอ นี สีเขียวเรียกว่า พนอ ปือ อ่าย เว สีน้ำเงินเรียกว่า นือ อ่าย เว ตลอดแนวขอบของย่ามจะเป็นผ้าที่ทอลายสีสดใส ทำย่ามใช้เวลา 2 วันเท่านั้นก็เสร็จเรียบร้อย

3. ลวดลายผ้าบนเครื่องแต่งกายของสตรี

เสื้อสตรีเฝ้ามูเซอมีความสวยงามและคงเอกลักษณ์การตัดเย็บด้วยมือที่ประณีต สืบเกิดได้จากผืนซึ่มที่เป็นเส้นละเอียดเสมอกันเป็นเส้นตรง ชุดโบราณที่ใช้ศึกษาในการวิจัยภาคสนามนี้เป็นของแม่เฒ่าบ้านคุณจะกอ ดอยสำราญ อายุ 68 ปี ขณะเป็นแม่ย่า สามียายแล้ว ไม่มีลูก ปัจจุบันอาศัยอยู่กับหลานสาว ชื่อเนปา ซึ่งแต่งงานแล้ว ชุดที่ศึกษาเป็นเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายดั้งเดิมของสตรีชาวมูเซอใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวัน (แต่ในปัจจุบันแม่เฒ่าไม่ใส่แล้ว เก็บไว้เป็นของมีค่าเอาไว้ใส่ตอนเสียชีวิต) ประกอบด้วยเสื้อคลุมยาว 1 ตัวและปลอกขา 2 อัน ลักษณะการตัดเย็บใช้มือตัดเย็บทั้งหมด

ลักษณะของตัวเสื้อเป็นเสื้อคลุมแขนยาวทำด้วยวัสดุเป็นผ้าพื้นสีดำ ไม่มีลวดลายใด ๆ ผ่าด้านหน้าโดยตลอดและผ่าด้านข้างทั้ง 2 ข้างขึ้นมาประมาณครึ่งหนึ่งของตัวเสื้อ ขนาดความยาวของตัวเสื้อเลยลงมาจากเข่าเพียงเล็กน้อย ส่วนขนาดความยาวของแขนเสื้อสั้นยาวเหนือข้อมือ คอเสื้อเหลี่ยมมีขลิบริมกันสีแดงโดยรอบ ปลายแขนเสื้อทั้งสองข้างตรงมีขลิบริมกันสีแดงโดยรอบเช่นกัน มีการเย็บแถบเป็นแถวด้วยผ้าสีขาวและสีเหลืองสลับแถวไปตลอด ที่สายเสื้อซ้ายไปขวาจรดไหล่ทั้งสองข้าง การเย็บแถบด้วยผ้าขาว และผ้าสีเหลืองเป็นแถวสลับ จะทำตั้งสามที่กล่าวมาแล้วและจะทำตรงส่วนด้านหน้าของตัวเสื้อที่เป็นแนวผ่าด้านหน้ายาวลงมาโดยตลอดและรอยผ่าข้างลำตัวด้านหน้าและหลังด้วยมีการทำแถบผ้าสีขาว เหลืองสลับประมาณ 5 แถว เป็นแนวนอนตรงกลางลำตัวด้านหน้าทั้งสองข้าง เหมือนกระเป๋าลอก สำหรับการทำแถบผ้าสีตรงส่วนตัวเสื้อนั้น นอกจากจะทำแถบสีขาวและเหลืองจะมีการตัดสีด้วยการใช้ผ้าสีแดงทำเป็นแถบสีแดงตรงกลางให้โดดเด่นด้วย ส่วนรอยผ่าด้านข้างทั้งก็จะกันด้วยผ้าฟ้าสดก่อนและตามด้วยแถบสีขาว เหลืองและแดงตรงกลาง

ส่วนของแขนเสื้อนั้นมีการทำแถบสีเช่นกัน แขนเสื้อทั้งด้านซ้าย ขวาจะเห็นลายเป็นปล้อง ๆ 5 ปล้อง แต่ละปล้องนั้นก็คือผ้าเย็บแถบสีขาว เหลือง ตามด้วยแถบสีแดงและน้ำเงินสลับกันไปจำนวนแถบผ้าแต่ละปล้องนั้น มี 5 แถบ ตัวของแขนที่ติดกับไหล่ของตัวเสื้อจะเย็บด้วยผ้าสีฟ้าสดก่อน ส่วนตรงปลายแขนเสื้อก็จะเปลี่ยนกันเป็นผ้าสีแดงสด

ส่วนตรงปลายตัวเสื้อด้านหลังนั้นจะโดดเด่นและสวยงามมากเนื่องจากมีการเย็บแถบผ้าสีขาว เหลือง สลับกันประมาณ 5 แถวและตัดด้วยแถบผ้าสีแดงหนึ่งแถวต่อด้วยแถบผ้าสีขาวหนึ่งแถว ต่อเหลืออีก 5 แถวสลับทำลายพื้นปลาสีขาวบนพื้นผ้าสีเหลือง ต่อด้วยแถบผ้าเหลืองอีก 5 แถวและต่อด้วยแถบผ้าสีฟ้า 1 แถว ไปเรื่อย จนมีขนาดความกว้างประมาณ 20 ซม. ซึ่งทำให้ลายแถบทั้งหมดนั้นงดงามมากเมื่อติดกับตัวเสื้อสีดำ

ตัวปลอกขาตัดเย็บโดยใช้ผ้าพื้นสีดำเช่นกัน ลักษณะภายนอกเป็นเหมือนขากางเกงทรงกระบอกเปิดหัวท้ายจะตัดเย็บให้มีขนาดใหญ่กว่าขาเพื่อให้ง่ายต่อการสวมใส่ลวดลายของส่วนปลายขานั้นมีการทำแถบผ้าสีขาว เหลือง และสลับด้วยแถบผ้าสีฟ้าและผ้าสีแดง เช่นเดียวกับตัวเสื้อและสลับด้วยลายพื้นปลา 2 แถว แต่ลวดลายด้านบนของปลอกขาจะทำแถบผ้าสีขาว เหลือง 5 แถวสลับแถบผ้าฟ้าและแดงจำนวน 1 แถวตรงกลางจำนวน 3 ปล้อง โดยแถวนอกสุดของแต่ละปล้องของแถบผ้าจะเย็บลายพื้นปลาตัดเส้นขอบด้านนอกมีการกันปลายทั้งด้านบนและล่างโดยใช้แถบผ้าสีขาวกันโดยตลอด

ขนาดของตัวเสื้อ

ความยาวจากส่วนคอถึงปลาย	96.0	ซม.
รอบคอ	14.0	ซม.
แขนยาว	35.5	ซม.

รอบแขน	29.5	ซม.
ตัวสาบ	3.5	ซม.
สาบกลางลำตัวกว้าง	1.8	ซม.
แถบด้านล่างกว้าง	2.4	ซม.
ขนาดของปลอกขา		
รอบขา	18.5	ซม.
ความยาวทั้งหมด(ก่อนพับ)	45.0	ซม.
ความยาว(พับแล้ว)	29.5	ซม.
แถบด้านล่างกว้าง	9.0	ซม.
แถบที่เป็นลวดลายทั้งหมด	13.5	ซม.

(ประกอบด้วยการเย็บแถบผ้าทำแถบสี่เหลี่ยม ขาวสลับสีฟ้าและแดงจำนวน 3 ปล้อง แต่ละปล้องห่างกัน 3 ซม.):

ศัพท์เกี่ยวกับเสื้อผ้าและอุปกรณ์

อ๊ะ-ปู	=	เสื้อผ้า
พฟู-ก้อ	=	คอเสื้อ
ลิ๊ะ-ติ	=	แขนเสื้อ
อ๊ะ-พฟู-แค-ก้อ	=	แถบด้านล่างตรงชายเสื้อด้านหลัง
อ๊ะ-พฟู-ลา-มา	=	ชายเสื้อด้านหลัง
เต-เหล่อ	=	ลายพื้นปลา
อ้อ-พฟู	=	สีขา
อ้อ-นั	=	สีแดง
อ๊ะ-วู	=	เข็ม
วี-แค	=	ด้าย
เต-พฟู-ปอ	=	กระดุมเงิน

ลักษณะของตัวเสื้อในปัจจุบันโดยรวมมีสภาพดี มีมือการตัดเย็บประณีต สีของผ้า พื้นและริ้วสียังเป็นสีสดอยู่ไม่ซีดจาง แต่แถบสีที่เป็นสีขาทั้งหมดนั้นมียอยหม่นเนื่องจากความเก่าสภาพผ้าดีไม่เป็นรูไม่ขาด แต่จะมีรอยเปื้อนตรงแถบริ้วผ้าที่ติดด้านรักแร้ขวาเป็นวงเป็นดวงสีน้ำตาลประมาณ 10 ซม. ตัวด้ายสีน้ำเงิน 2 เส้นที่ทำไว้ตำแหน่งใต้คอเสื้อด้านล่างลงมาเพื่อให้ผูกเวลาใส่ นั้น สภาพด้ายเก่ามาก เกลียวของด้ายที่พันกันนั้นคลายตัวและเริ่มยุ่ยแล้ว

ขั้นตอนการตัดเย็บเสื้อผ้าของสตรีมูเธอจะใช้มือตัดเย็บไม่ว่าจะเป็นการทำริ้วผ้าที่เป็นแถบสีทั้งหมดและการประกอบตัวเสื้อ แต่เดิมนั้นผ้าพื้นที่ใช้จะผ้าสีด้าสีเดียวเท่านั้นแล้วทำแถบผ้าสีขาและสีครีมหรือสีเหลืองสลับกัน มีการย้อมผ้าเองโดยใช้ใบที่เรียกตามภาษาของเธอว่า **หน่อ-พะ** เป็นพืชชนิดหนึ่งใบสีเขียวเมื่อจะใช้ก็เด็ดใบมาขยี้หรือตำแล้วละลาย

น้ำ สีของใบไม้ที่ออกจะเป็นสีดำ แต่ต่อมาเริ่มมีการใช้ก้อนย้อมดำที่คนจีนนำขึ้นมาขายปีละครั้งเรียกว่า ท่อ นอกจากสีดำแล้วยังมีสีแดงและสีฟ้า

การตัดเย็บตัวเสื้อนั้นไม่มีแบบหรือ pattern แต่จะใช้วิธีเอาเสื้อชุดเก่าที่มีอยู่เดิมมาทาบกับผ้าชิ้นที่ซื้อมากะขนาดแล้วใช้กรรไกรตัดเป็นรูปตัวเสื้อเลยหรือบางคนอาจจะนำผ้าชิ้นนั้นมาทาบกับลำตัวแล้วตัดเป็นเสื้อ ช่วงเวลาที่เย็บเสื้อผ้านี้แล้วแต่ว่าจะมีเวลาวางมือไหว้เช่น หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจงานบ้านหรือกลับจากการทำไร่ เสื้อผ้าตัวหนึ่งนั้นใช้เวลาตัดเย็บประมาณ 4-6 เดือนเนื่องจากส่วนที่กินเวลาที่สุดก็คือการทำแถบริ้วผ้าสีขาว สีเหลืองสลับสีฟ้าและสีแดง เริ่มจากจะต้องตัดผ้าสีต่างๆ เป็นแถบเล็ก ยาวแล้วนำมาเย็บโดยเย็บลักษณะเหมือนเย็บสอยถี่ๆ ด้ายมีใช้จะใช้ด้ายสีขาวเป็นส่วนใหญ่ ถ้าสตรีคนใดที่เย็บจนมีความชำนาญก็จะใช้เวลาเร็วหน่อยต่อการเย็บแถวหนึ่งๆ แต่เสื้อบางตัวนั้นเย็บลายฟันปลาด้วย ลายฟันปลาถือเป็นลายที่ยากบางคนเรียนเย็บแล้วยังทำไม่ใช่อายุยังไม่ถึงต้องอาศัยดูและหัดเย็บกันอีกนานกว่าจะมาเย็บลายฟันปลาบนเสื้อได้

สตรีทุกคนในหมู่บ้านจะตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นทุกคนเพราะตั้งแต่อายุ 5 ขวบ ทางบ้านจะสอนให้เด็กผู้หญิงหัดเย็บผ้าโดยเริ่มจากหัดเย็บของเล็กๆ ก่อน เช่น กระเป๋าใบเล็กมีการทำลายริ้วเพียงไม่กี่แถวและขนาดของริ้วใหญ่ยังไม่เล็กและละเอียด เป็นการสร้างพื้นฐานให้กับเด็กที่จะโตเป็นสาวจะได้สามารถตัดเสื้อผ้าใส่เองได้ สำหรับตอนเป็นเด็กอยู่นั้นแม่ก็จะตัดเย็บเสื้อคลุมให้ลูกๆ ใส่และเสื้อตัวนั้นนอกจากจะใช้เพื่อการสวมใส่แล้วก็ยังเย็บแบบให้กับลูกๆ เพื่อศึกษาและหัดการตัดเย็บต่อไป การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการตัดเย็บก็จะถ่ายทอดจากแม่เป็นผู้สอนให้ลูก บางครั้งก็อาจเป็นพี่สาวหัดตัดเย็บให้เนื่องจากสตรีเริ่มเย็บฝึกทักษะการเย็บตั้งแต่เด็กคือเริ่มเย็บกระเป๋าแล้วก็ไม่ยากสำหรับขั้นต่อไปของที่เย็บก็จะเป็นของชิ้นใหญ่ขึ้นเช่น ย่อมและเสื้อผ้า กล่าวได้ว่าสตรีทุกคนต้องตัดเสื้อด้วยตนเองเป็น จะต่างกันก็ฝีมือและความประณีตของแต่ละคน

การเก็บรักษาวัตถุดิบโดยส่วนใหญ่จะพับเก็บไว้ในลำปิ่น การพับจะกลายตัวเสื้อด้านจริงไว้ข้างในก่อนแล้วจึงพับใส่ถุงพลาสติกก่อน 1 ชั้นแล้วค่อยวางทับในกลำปิ่น เสื้อผ้าถือเป็นของส่วนตัวของแต่ละบุคคลตัดเย็บเอาใส่เองเพราะฉะนั้นเมื่อมีอายุมากขึ้นจึงมีการเก็บเสื้อ คลุมตัวที่ตัวเองแสดงฝีมือตัดเย็บเก็บไว้ไม่เอามาใส่เพราะและไม่ถือว่าเป็นมรดกที่ตกทอดให้ลูกหลานและจะไม่ขายให้กับผู้อื่นเพราะส่วนมากมักจะเก็บไว้ใส่เผื่อไปตัวตอนเสียชีวิตไปแล้ว นอกจากนี้ยังมีกระเป๋าสดางค์ลักษณะที่เห็นเป็นถุงผ้าปากกระเป๋าเป็นหูรูดซิบสีแดง ตกแต่งด้ายไหมพรมสีสวยเป็นเส้นยาวหลายๆเส้น ปกติกระเป๋าใช้ในชีวิตประจำวันของชุมชนแต่ใบนี้นายเป็นคนทำไว้ตั้งแต่ยังสาวจึงเก็บไว้สำหรับตัวเองคือถ้าตายก็จะนำถุงผ้านี้วางไว้กับศพพร้อมใส่สดางค์เผื่อไปกับผู้ตายเพื่อให้ผู้ตายนำเงินไปใช้ในภายหน้า

แต่ปัจจุบันเสื้อสตรีของเผ่ามูเซอมีได้หมดไปเพียงแต่มีการปรับและเปลี่ยนรูปแบบ จากเดิมผ้าที่ใช้ตัดเสื้อเป็นเพียงผ้าสีดำก็เปลี่ยนเป็นใช้ผ้าลายดอกหรือผ้าพื้นๆ สีน้ำเงินเข้มหรือสีฟ้าโดยเล่นตัวแถบผ้าสีสดใสขึ้น เช่นใช้สีชมพูบานเย็น ส่วนแขนใช้ผ้าสีแดง นอกจากนี้ยังมีการย้อมเอาผ้าลายดอกมาถักนิตตัดให้ดูงดงามด้วย ในปัจจุบันเด็กทุกคนยังคงมีเสื้อคลุมเป็นสมบัติที่แม่ตัดเย็บให้อยู่เหมือนเดิมเพียงแต่ผ้าที่นำมาตัดเย็บที่เปลี่ยนแปลงไปเสื้อคลุมสีดำแบบที่ถือว่าสวยงามแบบในอดีตได้เปลี่ยนไปเป็นการใช้ผ้าลายดอกสีสดใสจุดจาดหรือลายผ้าไหมเป็นแบบของคนในเมือง ใช้ตัดเย็บเสื้อผ้านำมาตัดเป็นเสื้อซึ่งถือเป็นความมั่งคั่งในปัจจุบัน เมื่อจะตัดเย็บเสื้อผ้านี้ไปซื้อหาผ้าสำเร็จรูปมากมายที่มีให้เลือกในตลาดที่

ตัวเมืองและนำมาเย็บได้เลย ไม่ต้องนำมาเย็บผ้าเองอีกต่อไป นอกจากนี้ยังมีการใช้กระดุมและลวดลายต่างๆ บนเสื้อผ้า แต่เอกลักษณ์ที่สำคัญคือการเย็บกิ้นแถบผ้าสีต่าง ๆ นั้นยังคงมีอยู่เนื่องจากมีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง

ส่วนเครื่องแต่งกายชายนั้นชายมักจะสวมกางเกงสีด้า สีฟ้า สีกรมท่า ซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือ ขากว้างมากเป่าตัวยาวครึ่งแข้ง ส่วนเสื้อจะเป็นเสื้อสีด้าผ้ามันเส้นแขนกว้าง ผ่านการซับในด้วยสีฟ้าสดใสหรือสีน้ำเงิน มุซอจะใช้เพียงสองสีนี้เท่านั้น ไม่ใช้สีอื่น (สวมใส่ได้ทั้งสองด้าน) เครื่องแต่งกายชายในปัจจุบันนิยมนำกระดุมเงินเม็ดกลมๆ เล็กเรียกว่า ผู้มา กู้ มาประดับเป็นลวดลายโดยนำมาเรียงติดเป็นกลุ่มจะแบบกลุ่มละ 3 เม็ดเรียงเป็นรูปสามเหลี่ยมตามแนวผ้าของเสื้อด้านหลังหรือด้านหน้าก็ได้ ราคาของกระดุม ตกเม็ดละประมาณ 10 -15 บาท

ปลอกขา(คี ตะ กู) ปลอกขาของผู้หญิงและผู้ชายจะต่างกันตรงที่ของผู้ชายไม่ต้องพับขอบตรงหน้าแข้งลงมา และจะมีลวดลายเฉพาะช่วงของเท้าเท่านั้น ไม่ต้องมีลายตรงได้เข้า ปลอกขาจะใช้ผ้าพื้นสีด้าตัดเป็นสี่เหลี่ยมนำปลายสองด้านมาพับทบแล้วเย็บติดกัน โดยให้ตะริบอยู่ตรงกลางของด้านหน้า ลายที่ใช้เป็นลายของมุซอ คือ การเย็บแถบซ้อนกันสลับสี ขาว เหลือง และการเย็บซ้อนกันชุดหนึ่งมี 10 แถบคั่นด้วยลายพื้นปลาสีแดงและสีฟ้าตามลำดับ ความยาวทั้งหมด 45 ซม. เมื่อพับแล้วเหลือ 29.5 -30 ซม. ข้างแถบที่พับทบลงมามีลายพื้นปลาเย็บสามชั้นมีเส้นยาวคาดกลางแถบแต่ละชุดสีแดงและฟ้าตามลำดับเช่นกัน

หมวกไหมพรมสำหรับผู้ชายและเด็ก - เป็นหมวกไหมพรมกลม คลอบศีรษะ ส่วนมากจะพื้นสีด้า ถ้าเป็นของผู้ใหญ่จะมีลายพื้นปลา (ลายหยักแหลมขึ้นลง ภาษามุซอเรียกว่า อี๋ แซ่ เลี) ตรงขอบหมวกเรียบง่าย ไม่หิวหรือหา ส่วนหมวกของเด็กจะมีพื้นสีที่ต่างกันเป็นลายพื้นปลาสลับกับแถบสี ซึ่งหมวกเด็กบางครั้งจะถักไหมพรมทั้งใบเลย ใช้สีล้วนสดใส หมวกนี้จะใส่กันหนาว

4. เครื่องจักสาน : หัตถกรรมชนเผ่า

ผู้ชายเมื่อมีเวลารว่างจะทำการจักสานโดยหาไม้ไผ่จากป่ามาสานตั้งแต่ของผู้ใหญ่ไปจนถึงของเด็ก เช่น กุ้ยม้า กระทอ ตะกร้า ปลอกใส่มีด เสื้อเอวไว้ใช้แต่ละบ้าน แม้กระทั่งทำไม้กวาดไว้ใช้เอง การทอเสื่อนั้นมีหนึ่งใช้เวลา 2 - 3 วัน การทำจะเริ่มจากใช้ไม้ไผ่เหลาให้ผิวเรียบเสมอกันและเท่ากัน สานออกมาจะได้ตาเล็ก ๆ เพราะถ้าสานรูกว้างจะเอาข้าวเปลือกไปวางตากแดดไม่ได้จะร่วงออกหมด เครื่องจักสานภายในบ้านนั้นที่เก็บรักษาส่วนใหญ่จะวางอยู่เหนือเตาไฟเพื่อให้ควันจากเตาไฟในการประกอบอาหารรมเครื่องจักสานให้แห้ง โดยเฉพาะหน้าฝนจะทำให้ไม่ขึ้นราและมีสีน้ำตาลสวย

การทำกระทอ อันเล็กสำหรับเป็นที่ระลึกลูกให้เด็กท่องเที่ยว ใช้ไม้ไผ่หนึ่งปล้องยาวประมาณ 40 ซม. ทำได้หนึ่งใบผ่าเป็น 6-7 ซีกแล้วแบ่งครึ่งเหลาให้บางใช้เป็นดอก นำไปแช่น้ำประมาณ 15 นาทีเพื่อให้อ่อนตัวสะดวกในการสานและเหนียวไม่เปราะหักง่าย การสานช่วงปากกระทอยากกว่าส่วนอื่น ลายที่สานส่วนใหญ่จะมี สองลาย เมื่อสานเสร็จแต่ละใบควรนำไปแช่น้ำ 2 - 3 ชั่วโมงหรือ 1 คืน

- **การเล่นรื่นเริง**

- เต็นจะคี เป็นประเพณีและพิธีกรรมของชาวมุเซอด้ก บ้านอุ้มยอมเชื่อว่าเป็นการบูชาเทพเจ้าก้อซา
- ลูกสะบ้า ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเล่นในช่วงที่มีเทศกาลเช่น ปีใหม่มุเซอ
- โยนลูกช่วง ตามที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ามามีอยู่ในสมัยโบราณปัจจุบันหาดูได้ยาก แต่ก็มีบ้างจากการสำรวจ
- ลูกข่าง ส่วนใหญ่เด็กชายจะเล่นมาก เพราะเป็นกิจกรรมที่อาศัยทักษะและแรงในการเล่น เพื่อความสนุกสนานในยามว่างหรือช่วงที่มีเทศกาล

- **องค์กรชุมชน : กองทุนทางสังคม /ทรัพยากรบุคคล และแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน**

ชุมชนบ้านอุ้มยอมเป็นชุมชนหนึ่งที่มีหน่วยงานจากภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาดำเนินการโครงการเป็นจำนวนมากจนทำให้เกิดกองทุนขึ้นภายในชุมชนหลายกองทุนคือ

1. กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท เป็นกองทุนที่ทางรัฐบาลดำเนินการจัดสรรให้เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเอง เสริมศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจ ตลอดจนถึงการส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบและบริหารจัดการกองทุนของตนเอง

2. กองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) เป็นเงินของรัฐบาลที่อนุมัติผ่านกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย โดยให้ชาวบ้านกู้ยืมในการทำธุรกิจ และให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการบริหารจัดการกันเองภายใต้กฎระเบียบและข้อบังคับที่ทางการจัดทำขึ้น งบประมาณดำเนินการทั้งสิ้น 280,000 บาท

3. กองทุนการท่องเที่ยว เป็นกองทุนของชุมชนที่ร่วมกันดำเนินการจัดตั้งขึ้นหลังจากที่เกิดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ที่ทางกรมประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามาร่วมกันดำเนินการโครงการ โดยการจัดเก็บเงินจากรายได้ของชาวบ้านร้อยละ 3 จากเงินที่ได้จากนักท่องเที่ยวทั้งหมด ปัจจุบันมีเงินในกองทุน 15,000 บาท

4. กองทุนศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน เป็นกองทุนของทางราชการ สังกัดกรมประชาสัมพันธ์ สำหรับให้ชาวบ้านกู้ยืม ปัจจุบันมีเงินในกองทุน 33,448.44 บาท

5. กองทุน CCF. ปัจจุบันมีเงินในกองทุน 348,423.69 บาท

6. กองทุนยูนิเซฟ ปัจจุบันมีเงินในกองทุนจำนวน 50,829.07 บาท

7. กองทุนกลุ่มสตรี เป็นที่จัดสรรมาจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮ่องหม้อบ้านละ 10,000 บาท สำหรับดำเนินการในกิจการของสตรี ปัจจุบันมีเงินในกองทุนจำนวน 10,000 บาท

8. กองทุนยา ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก ปัจจุบันมีเงินในกองทุนจำนวน 3,000 บาท

9. กองทุนการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) เป็นกองทุนที่รัฐบาลได้รับสนับสนุนจากธนาคารโลก ให้ใช้ดำเนินการกิจกรรมภายในชุมชนโดยผ่านธนาคารออมสิน การใช้จ่ายเงินของชุมชนบ้านอุ้มยอมในกองทุนนี้ผ่านมาจากเครือข่ายพระธรรมจาริกภาคเหนือตอนล่าง ปัจจุบันเงินกองทุนนี้มียอดเงินจำนวนทั้งสิ้น 56,000 บาท

10. **กองทุนเยาวชนดูแลป่าชุมชน** เป็นงบประมาณสนับสนุนจากกรมป่าไม้ เพื่อให้เยาวชนดูแลและรักษาป่าชุมชนของหมู่บ้าน ยอดงบประมาณที่มีอยู่จำนวน 25,000 บาท

11. **กองทุน อบต.** เป็นกองทุนที่จัดสรรจากองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่บ้านละ 100,000 บาท

12. **กองทุนกาแพ** เป็นกองทุนที่ชุมชนร่วมดำเนินการจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการโครงการผลิตกาแพสดจำหน่ายอันเป็นสินค้าทางการเกษตรของชุมชนภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีเงินทุนในกองทุนจำนวน 4,000 บาท

2. แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในชุมชน

1. **ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาประจำหมู่บ้าน** เป็นศูนย์แสดงนิทรรศการ ประวัติความเป็นมาของชาติพันธุ์มูเซอตำปะเพณี ศิลปวัฒนธรรม อาชีพ ภูมิปัญญาชนเผ่า ตั้งอยู่ในชุมชน ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมกับกรมประชาสัมพันธ์

2. **ศาลาประชาคมหมู่บ้าน** เป็นสถานที่สำหรับจัดประชุมชาวบ้าน ปัจจุบันศาลาประชาคมบ้านอูมยอมนเป็นหน่วยงานนิเทศบริการข้อมูลข่าวสาร โครงการ กิจกรรม แผนงาน ของโครงการต้นแบบพัฒนาชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเอง(ใจก้าว) จากประเทศญี่ปุ่น และเป็นของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก เนื่องจากบ้านอูมยอมนเป็นหมู่บ้านหน้าด่านของหน่วยงานราชการ ทุกหน่วยงานที่ศึกษาดูงาน ทำกรณีศึกษาอื่น ๆ ก็จะมาทำที่นี่

3. **สถาบันวิชาการกักตุนเสนาณฤณาท เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้นอกระบบเยาวชน ครอบครัว ชุมชน** เป็นสถาบันที่ดำเนินการจัดตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้นอกระบบเยาวชน ครอบครัว ชุมชน ในทุกเรื่อง บริการข้อมูลข่าวสารสำหรับเยาวชน ด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม เอดส์ ยาเสพติด อาชีพ ฯลฯ ปัจจุบันดำเนินการจัดตั้งที่ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงบ้านดอยมูเซอ

4. **ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก** เป็นหน่วยงานของราชการ สังกัดกองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นหน่วยงานที่ดูแลและรับผิดชอบชาวเขาโดยตรง สำหรับให้คำปรึกษาแก่ชาวเขาในเรื่องอาชีพ การศึกษา บัตรประชาชน การดำเนินการโครงการต่าง ๆ ตลอดจนจนถึงอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ที่ชาวเขาต้องการ การทำสถิติชาวเขา การทำแผนงานชาวเขา การวิจัยชาวเขาเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับชาวเขาต่อไป

5. **ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงดอยมูเซอ** เป็นองค์กรสงฆ์ สังกัดโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ห่างจากชุมชนบ้านอูมยอมน ประมาณ 2 กิโลเมตร ดำเนินการโครงการฝึกอบรมด้านต่าง ๆ เช่น คุณธรรม การศึกษา ส่งเสริมอาชีพ จัดแสดงตนแก่ชาวเขาที่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางสำหรับดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเด็กและเยาวชนชาวเขา เช่น จัดงานมหกรรมชาวเขาสัมพันธ์ มหกรรมกีฬา ฯลฯ

6. **อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช** เป็นหน่วยงานของภาครัฐสังกัดกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีการจัดกิจกรรมดำเนินการโครงการอบรมสิ่งแวดล้อมเยาวชนเกี่ยวกับป่าไม้ สัตว์ป่า ดินน้ำลำธาร

7. **สถานีทดลองเกษตรพืชสวนดอยมูเซอ** เป็นหน่วยงานของทางราชการ สังกัดกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่วิจัยพรรณพืชบนพื้นที่สูงเพื่อพัฒนาแก้ไข เผยแพร่สู่เกษตรกรชน

8. **ปุ๋ยมูเซอ** คือ ผู้กระทำพิธีกรรมทางความเชื่อของชนเผ่าลาหู่บ้านมูเซอ

9. **ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน** คือ ผู้ทรงภูมิรู้และภูมิธรรม ภูมิปัญญาชนเผ่า เช่น เรื่องสมุนไพรชนเผ่า การล่าสัตว์ป่า การทำมาหากิน การเอาชีวิตรอด การดำรงชีวิต ฯลฯ

10. **พระธรรมจาริก** คือ พระสงฆ์นักพัฒนาที่สังกัดโครงการพระธรรมจาริก ส่งขึ้นดอยเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวเขา ส่งเสริมการศึกษาให้กับชาวเขา เผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาบนพื้นที่สูง ส่งเสริมทางด้านอาชีพ และวิทยาการอื่น ๆ ตามความสนใจของชาวเขา

11. **อาคารพระธรรมจาริกดอยมูเซอ** เป็นสถาบันสงฆ์ที่สังกัด สำนักงานคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นสถานที่สำหรับอบรมคุณธรรมชาวเขา และการฝึกอบรมอื่น ๆ เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจแก่ชาวเขา เป็นสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมของเด็กและเยาวชน เช่น จัดมหกรรมงานวันเด็ก จัดงานมหกรรมกีฬาชาวเขาสัมพันธ์ จัดอบรมคุณธรรม จัดอบรมคุณธรรมและให้บริการทางด้านการศึกษาทางธรรม (ธรรมศึกษา)

12. **โรงเรียนบ้านดอยมูเซอ** เป็นสถานที่ราชการที่ส่งเสริมการจัดการศึกษาแก่กุลบุตรชาวเขาในระบบโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมีมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัด สปอ.เมืองตาก สปจ.ตาก

13. **สถานีอนามัยบ้านดอยมูเซอ** เป็นสถานที่ราชการสำหรับดูแลรักษาพยาบาลและให้ความรู้ด้านอนามัยชุมชน ตลอดจนจนถึงการให้การฝึกอบรมด้านต่าง ๆ ตามนโยบายของรัฐบาล เช่น จัดรณรงค์ด้านเอดส์ จัดรณรงค์ด้านยาเสพติดในชุมชน

14. **ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านมูเซอ** เป็นหน่วยที่ให้บริการทางด้านวิชาการสำหรับนักท่องเที่ยว นักวิจัย นักเรียน นักศึกษาที่สนใจอื่น ๆ ด้านวัฒนธรรมชนเผ่า ภายในศูนย์จะประกอบไปด้วยสถานที่พัก สถานที่แสดงนิทรรศการ ห้องชมภาพถ่ายทางวัฒนธรรม ลานชมการแสดงทางวัฒนธรรม ฯลฯ

15. **ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาระดับจังหวัด** เป็นศูนย์บริการข้อมูลทางวัฒนธรรมชาวเขาทุกเผ่าที่จัดตั้งและดำเนินการโดยงบประมาณของกรมประชาสงเคราะห์และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สถานที่ตั้งดำเนินการภายในบริเวณศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก

16. **ร้านค้าสำหรับจำหน่ายสินค้าทางวัฒนธรรมชนเผ่า** เกิดขึ้นหลังจากโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงบ้านมูเซอ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน สินค้าที่จำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์จากฝีมือชาวเขา งานหัตถกรรมที่ทำจากหวาย ไม้ไผ่ งานเย็บปัก ถักร้อย จากฝีมือสตรี ปัจจุบันดูแลและจัดการโดย โครงการเพื่อการพึ่งตนเอง (ใจก้า) จากประเทศญี่ปุ่น

17. **เส้นทางศึกษารวมชาติ** เป็นเส้นทางสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบผจญภัยในป่า เกิดขึ้นหลังจากเกิดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง เส้นทางดังกล่าวเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอีกแห่งหนึ่งที่มีความหลากหลายทั้งทางชีวภาพและกายภาพ เช่น ป่ากล้วย ป่าไผ่ ป่าดง ป่าหวาย ป่าสมุนไพร ป่ากาแฟ อันเป็นชีวิตของ

ชาวบ้านที่นั่นเดียว และรวมถึงแหล่งน้ำทางธรรมชาติที่หลายหลากสาย เกือบทั่วทุกทิศของหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์และมีเศรษฐกิจแบบพหุมีพอกัน

18. เส้นทางศึกษาทางวัฒนธรรม เป็นเส้นทางที่ถูกกำหนดขึ้นโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางที่เดินรอบชุมชนเพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวลาหู่บ้านอุ้มยอม ภายในเส้นทางที่ต้องเจอคือ โรงเรียนเล็ก ลานจะคี ครกตำข้าว บ้านโบราณทรงทางกระบอก ฯลฯ

19. โครงการพัฒนาต้นแบบเพื่อการพึ่งตนเองของชาวเขา เป็นโครงการที่ดำเนินการโดยอาสาสมัครจากประเทศญี่ปุ่น สำหรับพัฒนาและส่งเสริมทางด้านอาชีพของชาวบ้านที่อยู่บนพื้นที่สูงเป็นแหล่งบริการข้อมูลมือสองได้เป็นอย่างดี ทางด้านสภาพประชากร ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ บริบทชุมชน เศรษฐกิจชุมชน ฯลฯ

20. บัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท เป็นตัวแทนของทางราชการที่ส่งเข้ามาเพื่อดูแลและให้คำปรึกษาด้านต่าง ๆ ที่ชาวบ้านประสบเกี่ยวกับกองทุน โดยบัณฑิตดังกล่าวจะต้องดำเนินการศึกษาบริบทชุมชนทุกด้าน ถือเป็นแหล่งข้อมูลของชุมชนได้ดีอีกทางหนึ่ง

21. คณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอม เป็นทรัพยากรบุคคลภายในชุมชนที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อดูแลความเรียบร้อยเกี่ยวกับโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงบ้านอุ้มยอม โดยชาวบ้าน

22. คณะกรรมการหมู่บ้านอุ้มยอม เป็นทรัพยากรบุคคลภายในชุมชนบ้านอุ้มยอมที่ทางการรับรองให้เป็นตัวแทนของชุมชนในการบริหารจัดการตลอดจนถึงการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน

23. คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทบ้านอุ้มยอม เป็นทรัพยากรบุคคลที่ชาวบ้านเลือกขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนในการดูแลผลประโยชน์ของกองทุนหมู่บ้าน

24. คณะกรรมการกองทุนกช.คจ.บ้านอุ้มยอม เป็นทรัพยากรบุคคลที่เลือกตั้งขึ้นมาเพื่อดูแล บริหารจัดการกองทุนให้เป็นที่ไปด้วยความเรียบร้อยตามระเบียบของทางราชการ

25. คณะกรรมการวิศ.สบ.บ้านอุ้มยอม เป็นทรัพยากรบุคคลที่ทางชาวบ้านเลือกตั้งขึ้นเพื่อดูแลและรักษาผลประโยชน์ของกองทุนศูนย์ส่งเสริมวิสาหกิจประจำหมู่บ้าน

26. คณะกรรมการกองทุน CCF.บ้านอุ้มยอม

27. คณะกรรมการยูนิเซฟบ้านอุ้มยอม

28. คณะกรรมการกองทุนเยาวชนดูแลป่าชุมชนและกลุ่มเยาวชนบ้านอุ้มยอม กลุ่มเยาวชนเลือกตั้งกันเองและมอบหมายให้ดูแลผลประโยชน์ของกองทุนและร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนโดยอยู่ภายใต้ความดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน

29. คณะกรรมการกลุ่มสตรีแม่บ้านและกองทุนสตรีบ้านอุ้มยอม เป็นกลุ่มสตรีที่ได้รับงบประมาณดำเนินการจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสนใจของกลุ่มสตรี

30. คณะกรรมการกองทุนอบต.บ้านอุ้มยอม

31. คณะกรรมการกลุ่มกาแฟและกองทุนกาแฟบ้านอุ้มยอม กลุ่มกาแฟเป็นทรัพยากรบุคคลที่กลุ่มผู้ผลิตกาแฟร่วมกันดำเนินการจัดตั้งขึ้นในการบริหารจัดการกลุ่ม การจำหน่ายสินค้ากาแฟแปรรูป การจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้จากการจำหน่ายกาแฟ

32. คณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านอุ้มยอม

33. สถานีตรวจวัดอากาศดอยมูเซอ เป็นสถานที่ราชการขึ้นกับกรมอุตุนิยมวิทยา กระทรวงการคมนาคม สำหรับพยากรณ์อากาศและตรวจวัดอากาศบนพื้นที่สูงเขตพัฒนาดอยมูเซอ

● ข้อมูลด้านประชากร ระบบสาธารณสุข และการพยาบาลพื้นบ้าน

1.จำนวน องค์ประกอบ การเปลี่ยนแปลงของประชากร

ปัจจุบันประชากรบ้านอุ้มยอมมี 65 หลังคาเรือน ชายจำนวน 80 คน หญิงจำนวน 84 คน เด็กชาย 80 คน เด็กหญิง 38 คน รวมประชากรทั้งสิ้น 286 คน มีสัญชาติไทย 208 คน

2.การกระจายตัวและความหนาแน่นของประชากร

การกระจายตัวของประชากรในลักษณะของชนเผ่าดังกล่าวแล้ว ชุมชนบ้านอุ้มยอมเป็นชนเผ่ามูเซอคำที่มีระบบเครือญาติค่อนข้างจะกว้างขวางระหว่างหมู่บ้านอุ้มยอม กับบ้านห้วยขนุนระยะห่างกันประมาณ 15 กิโลเมตรโดยประมาณ การอพยพย้ายถิ่นของชนเผ่าชาวบ้านระหว่างบ้านห้วยขนุนกับบ้านอุ้มยอมเป็นไปตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับความสะดวกในการทำมาหากิน และมีการติดต่อกันอยู่ตลอดเวลาเนื่องจากระบบเครือญาติดังกล่าวนั้น และจะมีการเข้าร่วมพิธีกรรมในกรณีพิธีกรรมนั้นใหญ่ นอกจากนี้ละแวกชุมชนบ้านอุ้มยอมจะมีชุมชนชาวเขาอาศัยอยู่เป็นหย่อม ๆ ไป คือ ชุมชนบ้านมูเซอเหลือง ชุมชนบ้านลิซอ ชุมชนบ้านแม้วใหม่พัฒนา ชุมชนบ้านม้งต้นมะม่วง ชุมชนบ้านห้วยขนุน ชุมชนบ้านห้วยเหลือง ชุมชนบ้านพักข้าราชการของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ชุมชนบ้านพักข้าราชการสถานีทดลองเกษตรพืชสวนดอยมูเซอ, โรงเรียนบ้านดอยมูเซอ สถานีอนามัยบ้านดอยมูเซอ อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช

3.แรงงาน

แรงงานส่วนใหญ่จะเป็นการรับจ้างภายในหมู่บ้านตนเองเช่น การตัดไม้ สร้างบ้าน เกี่ยยหญ้าคา หาดหน่อไม้ ลูกลูกตาล ส่วนการออกไปรับจ้างภายนอกก็เป็นเพียงไปรับจ้างกับหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น เช่น รับจ้างเก็บพริก ปลูกผัก ขนผัก ฯลฯ ในบ้านแม้วใหม่พัฒนาและบ้านม้งต้นมะม่วง นอกจากนี้ก็รับจ้างชั่วคราวของภาครัฐเช่น ร่วมทีมสำรวจชุมชนกับโครงการใจรัก ประเทศญี่ปุ่น และศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

4.ปัจจัยทางด้านสาธารณสุข

ชุมชนบ้านอุ้มยอมมีอัตราการเกิด 9 อัตราการตาย - การวางแผนครอบครัว 47 ราย มีการใช้ส้วมที่สุ่มสุขลักษณะ 25 หลังคาเรือน ภาวะโภชนาการเด็กเล็ก อายุ 0-5 ปี ขาดสารอาหารร้อยละ 64 ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ 5 คน เด็กกำพร้าถูกทอดทิ้ง 7 คน คนชราไม่ได้รับการดูแล 17 คน ครอบครัวยากไร้(รายได้ต่ำกว่า 12,000 บาท/ครอบครัว/ปี) จำนวน 15 ครอบครัว สถานีอนามัยกับความเจ็บป่วย ชาวบ้านมีการเจ็บไข้ได้ป่วยกันมาก แต่ก็ยังขาดการดูแลเอาใจใส่สุขภาพของตนเองอย่างจริงจัง เนื่องจากความเชื่อที่ฝังรากลึกทางศาสนา เช่น เชื่อว่ามีทำ

และนอกจากนี้สถานีนามัยที่มีอยู่ห่างไกลเกือบ 2 กิโลเมตร การสัญจรไปมาก็ไม่ค่อยจะสะดวกนัก อีกทั้งยังขาดทุนทรัพย์ในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล ขาดความรู้ทั้งด้านการอ่านออกเขียนได้ อย่างไรก็ดีชาวบ้านได้รับข้อมูลข่าวสารมากขึ้นมีความทันสมัยมากขึ้น และรู้ระบบการบริการด้านสุขภาพ การสาธารณสุขของภาครัฐการจัดซื้อบัตรสุขภาพ การจัดซื้อบัตรทอง 30 บาท รักษาทุกโรค

5. ภูมิปัญญาชนเผ่าในการดูแลรักษาสุขภาพ

การดูแลรักษาสุขภาพตามภูมิปัญญาชนเผ่านั้นยังคงมีการใช้ยาสมุนไพรและการรักษาด้วยการเสี่ยงทายทำนายจากกระดูกไก่และไข่ไก่อยู่มากในบางกรณี เช่น ปวดตามเส้น ทานข้าวไม่อร่อย ปวดหัว ปวดกระดูก นอกจากนี้ยังมีการดูแลและรักษาสุขภาพด้วยเครื่องเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ สถานีนามัยบ้านดอยมุเซอ และโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

5.1. ระบบสาธารณสุขและการพยาบาลพื้นบ้าน

สาเหตุของการเจ็บป่วย

1. ชาวมุเซอตำเชื่อว่า การเจ็บไข้ได้ป่วยของตน หรือญาติพี่น้องมาจากการกระทำของผีสิง เพวดา เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าน้ำ ซึ่งอาจจะไปล่วงละเมิดประพัตดินผิศจาริตของชนเผ่า ทำให้ผีสิง ไม่พอใจ และเกิดบันดาลให้ตนหรือญาติพี่น้องเจ็บไข้ได้ป่วย จะหนักมากน้อยขึ้นอยู่กับกรรมกรรมที่ประพัต นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับ

2. อาหารการกินที่ไม่สะอาดขาดหลักโภชนาการ
3. การเปลี่ยนแปลงฤดูกาลดินฟ้าอากาศ
4. การทำงานหนัก
5. การเสพยาเสพติด
6. อุบัติเหตุ
7. ไข้ป่า เช่น มาลาเลีย ไข้เลือดออก

5.2. การวินิจฉัยและการหาสาเหตุของโรค

1. การหาสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บนั้น มีหลายวิธีโดยทางความเชื่อของชนเผ่าแล้วจะเข้าไปปรึกษาหารือกับปุจารย์(หมอผี) ที่ชาวบ้านให้คำปรึกษาพินิจตรวจสอบทำนายจากกระดูกไก่และจากไข่ นอกจากนี้ยังมี
2. เข้าปรึกษาหารือกับพระภิกษุที่อยู่ใกล้ชุมชน (พระธรรมจาริก) และขอยา ตลอดจนเงินการ
3. เข้ารับการตรวจรักษาจากเจ้าหน้าที่สถานีนามัย (สถานีนามัยบ้านดอยมุเซอ) และโรงพยาบาลในเมืองตาก (โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช)

การรักษา

1. การรักษาโรคของชาวบ้านภายในชุมชนบ้านมุเซอมีหลายวิธีการหลังจากที่ตรวจห้ทำนายจากปุจารย์ผู้เป็นหมอผีแล้วก็จะชี้แนะแนวทางการแก้ไข เช่น การเลี้ยงผีบ้าน ผีเรือน ผีป่า ผีเขา ผีน้ำ การส่งเคราะห์ส่งผี การทำห้องขวัญ

2. การรักษาด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน(ชนเผ่าลาหู่) ซึ่งอาจจะจัดโดยผู้รู้ภายในชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโสในชุมชน

3. รักษาโดยการไปปรึกษาหารือกับพระธรรมจาริกใกล้ชุมชนเพื่อขอคำปรึกษาแนวทางการแก้ไขและขอยารักษาเบื้องต้น (ยาสามัญประจำบ้าน)

4. รักษาโดยการเข้ารับการรักษาที่สถานอนามัยบ้านดอยมูเซอและโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากบันทึกของคุณวราสนา โชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยว

5.3.ความเจ็บป่วย การรักษาโรคและสุขภาพอนามัย

คุณประเทือง ซึ่งเป็นสามีของกลุ่มเราให้ข้อมูลว่าแต่ก่อนชาวเขามูเซอจะใช้สมุนไพรในการรักษาโรคแต่ในปัจจุบันเมื่อมีอนามัยเข้ามาตั้งในหมู่บ้านหมอบจะแนะนำว่าไม่อยากจะให้ใช้สมุนไพรอีกต่อไปเพราะรักษาโรคไม่ค่อยหายอาจจะทำให้โรคร้ายแรงมากกว่าเดิมอาจทำให้เกิดอันตราย ถ้าเป็นโรคก็ให้มารักษาที่อนามัยเลยแต่ที่สำคัญต้องมีบัตรประกันสุขภาพแต่วันอาทิตย์จะไม่มีหมอบประจำอยู่ที่อนามัย ถ้าใครเป็นอะไรต้องเหมารถไปโรงพยาบาลตากสินมหาราชจะมีหมอบประจำอยู่ เป็นระบบการรักษาพยาบาลที่ทันสมัยบัตรประจำตัวผู้ป่วยเป็น Barcode **คุณอภิชาติ**(เจ้าของรถที่เราเช่าเวลาออกหมู่บ้าน)เล่าว่าถ้าใครปวดฟันจะลำบากมากเพราะในเมืองมีคลินิกทำฟันน้อยมากเพียง 2 แห่งเท่านั้น ส่วนโรงพยาบาลของรัฐมีคนป่วยที่มาทำฟันวันละแค่เพียง 30 คนบางครั้งมาเสียเวลาเพราะคนเต็มแล้วต้องรับมาจองคิวแต่เช้า

การเจ็บป่วยของชาวมูเซอโรคที่ติดอันดับคือโรคทางเดินหายใจ ส่วนโรคเกี่ยวกับทางเดินอาหารจะไม่ค่อยมีเนื่องจากลักษณะการรับประทานอาหารของชาวมูเซอมักจะดื่มน้ำชาหลังอาหาร น้ำดื่มจึงผ่านการต้มให้ร้อนก่อนมาดื่มจึงทำให้ไม่ค่อยเป็นโรคท้องร่วง

สำหรับพืชสมุนไพรจะมีพืชหลายชนิดที่ใช้เป็นยารักษาโรคได้ เช่น

- แม สู ปอ คล้ายใบละมุด พุ่มเตี้ย ลำต้นแข็งสีเขียวรากสีแดงใช้รากต้มกินบำรุงน้ำนม
- หมือ ฮอย ต้นไม้พุ่มเตี้ยใบใหญ่คล้ายข่าใช้รากฝนทาแก้หอนง
- ซะ สะ บ่อ เอลู ต้นคล้ายพริกใบมีขนสีแดงอ่อน ใช้ใบทาห้ามเลือด
- ก้อ แพ (อบเชย) ใช้เปลือกต้มแก้ท้องเสีย ขับน้ำคาวปลา
- แมะ ดู เอลู ต้นคล้ายพริกขี้หนู รากสีแดงใช้รากต้มกินแก้ท้องร่วง
- กะ ทือ คล้ายขานอกจากกินหน่อส่วนหัวใช้ฝนทาแก้บุง
- จะ พะ จยอ (ยาพระเจ้า) ใบคล้ายกระดังงา เป็นไม้เลื้อยใบมีขนนิดหน่อย จะมีรสขมคล้ายขบระเพ็ดเอารากกับต้นต้มกินแก้ปวดท้อง แก้ไอ แก้มาลาเรีย
- มะตียงยาง(ภาษาเหนือ) คนพม่ากินเยอะ กินยอดอ่อนลูกต้องต้มห้ามเผาเด็ดขาดจะขับปัสสาวะมาก

นอกจากนี้ยังมีส่วนอื่นที่ไม่ใช่พืช คือ ส่วนที่ดำมันที่ติดอยู่บนแคร่ไม้ไผ่เหนือเตาไฟนั้น ขูดไปทำ ยากินแก้ไอได้ชาวบ้านกล่าว

การรักษาโรคของชาวมูเซอบ่อยครั้งที่พิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะถือเป็นการรักษาโรคชนิดหนึ่งที่คนป่วยเชื่อถือและให้กำลังใจคนป่วยได้เป็นอย่างดี เมื่อบ้านใดมีคนป่วยเช่น ไม่สบายไปจนถึงเจ็บป่วยขั้นขาเดินไม่ได้ ภรรยา

ของคุณจะกอ คอยสำราญ ที่ชื่อนะปา คอยสำราญ ปวดขาจนแทบจะเดินไม่ได้มาหลายวันจึงต้องทำพิธีโดยล้มนมและให้ปุ๋
จารย์มาทำพิธีสวดที่บ้านและผูกสายสิญจน์ที่ข้อมือเพื่อเป็นการเรียกขวัญ มีการเสี่ยงทายโดยใช้อวัยวะของหมู เช่น ตับและ
ถุงน้ำดีนำออกมาให้ปุ๋จารย์ดูและนำมาทำนายว่าเป็นอย่างไรจะหาย จากโรคหรือไม่ต้องแก้ไขอย่างไรพร้อมกันนั้นก็นำหมูมา
ทำอาหาร ตกกลางคืนมีการเต้นจะคีเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้คนป่วย

ในบางครั้งเมื่อชาวมูเซอร์รู้สึกไม่สบายเนื้อสบายตัวอาจทำพิธีเรียกขวัญ โดยใช้กระดูกไก่เพื่อเสี่ยงทายว่าโดนอะไร
อะไรทำให้เป็นโรค เป็นผีอะไรปัจจุบันดูกันได้ 3 - 4 คนในหมู่บ้านแล้วแก้ตามนั้น ถ้าโดนผีน้ำจะให้เสื้อสานขนาด 4 นิ้ว ไม้
ไผ่วงกลมเท่าข้อมือต่อ 4 วง เทียน ข้าวสาร กระจกสีแดง 7 อัน ไข่ดิบ เอาไปวางตั้งเหนือเสา 4 ต้น บอกเจ้าที่เจ้าทาง ถ้า
โดนผีป่าทำเช่นเดียวกันเอาไปทำที่ต้นไม้ ต้องใช้เทียนคู่ ๆ เล็ก 7 คู่ 14 คู่ 21 คู่ กระจกสีก็จะเพิ่มไปตามคู่ของเทียน
หรือตามทิศ 4 ทิศเป็นผีมาจากทิศต่าง ๆ ก็ทำพิธีส่งผีกลับไปตามทิศนั้น เอาข้าว พริก เกลือ ของกินใส่ไปเล็กน้อยถ่าน
ติดไปวางบนเสื้อเชิญออกไป ถ้ามีอาการปวดหัว เชื่อว่าผีทำให้ปวดหัว เอาไม้ไผ่เหลา 4 แฉกกรวยใส่ข้าว เทียนเอาไปวาง
สวดรอบหัว รอบแขน เสร็จแล้วปักเสาที่สูงๆในป่า หรือถ้าปวดแขนแสดงว่าโดนของ ต้องเอาไม้ไผ่ไม้เหลามาถักเป็นพนา
มัดตัญาคาและไก่ 1 ตัวเอามาจี้ที่แขน แล้วสวดในป่าอีกที่เอาไก่กลับมาดูกระดูกอีกทีว่าจะหายหรือเปล่า ถ้าไม่หายก็เอาไก่
มาอีกตัวทำจนหาย

7.ระบบบริการสาธารณสุขภาค

บ้านอุ้มยอมีความเจริญขึ้นมากนับตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2538 เป็นต้นมา เช่น ถนนคอนกรีตเสริมใยไม้ไฟ
ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ และการบริการของภาครัฐในการเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การจัดซื้อโรงสีข้าวแทนการค้า
ข้าวเหมือนอย่างแต่ก่อน การจัดซื้อเครื่องปั้น(ปูน) กากแฟสำหรับจำหน่าย
เครื่องชงกาแฟสำหรับจำหน่าย

● ข้อมูลเศรษฐกิจ ระบบการผลิต อาหารและโภชนาการ การศึกษา บ้านอุ้มยอ

1.การถือครองที่ดิน การถือครองที่ดินของชาวบ้านชุมชนบ้านอุ้มยอ เป็นแต่เพียงการจับจองในการทำมาหากินไม่มี
การออกเอกสารสิทธิ์อย่างเป็นทางการใด ซึ่งพื้นที่แต่ละแห่งดังกล่าวพอจะจำแนกแจกแจงได้ดังนี้

- 1.1. ที่นา - ไร่
- 1.2. ที่ไร่ ไร่
- 1.3. ที่สวน 100 ไร่
- 1.4. ที่ปลูกสร้างบ้านเรือน 60 ไร่

2.รายได้-รายจ่ายและหนี้สิน

รายได้ส่วนมากจะได้จาก

- ข้าวไร่
- กากแฟ
- พืชผัก
- หัตถกรรม

- ของป่า
- สัตว์เลี้ยง

รายจ่ายที่ปรากฏของชาวบ้าน

- ค่าข้าวสาร
- ค่าอาหาร(น้ำมัน,น้ำปลา)
- ค่าเครื่องนุ่งห่ม
- ค่ารักษาพยาบาล
- ค่าอาหารสัตว์
- ค่าน้ำ,ค่าไฟ
- รายจ่ายอื่น ๆ

ภาระหนี้สินที่ปรากฏของชาวบ้าน

หนี้สินกู้ยืมเงินกองทุนต่าง ๆ ดังนี้

1. กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท
2. กองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.)
3. กองทุนการท่องเที่ยว
4. กองทุนศูนย์ส่งเสริมเศรษฐกิจประจำหมู่บ้าน
5. กองทุน CCF
6. กองทุนยูนิเซฟ
7. กองทุนกลุ่มสตรี
8. กองทุนยา
9. กองทุนการลงทุนเพื่อสังคม (SIF)
10. กองทุนเยาวชนดูแลป่าชุมชน
11. กองทุน อีอีต.
12. กองทุนกาแฟ

3.ระบบการผลิตในชุมชน

3.1 การแปรรูปกาแฟ การแปรรูปกาแฟของชุมชนบ้านอุมยอมได้รับความสนับสนุนงบประมาณจากโครงการต้นแบบพัฒนาชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเอง(ใจกล้า)ประเทศญี่ปุ่น เพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์กาแฟสด โดยการ คั่ว โคลก และบรรจุภัณฑ์หีบห่อที่เป็นระบบเรียบร้อย มีฉลากติดข้างถุงหีบห่อ " กาแฟสดบ้านอุมยอม " ราคา 90 บาทต่อ 1 ถุง นอกจากนี้ยังมีเครื่องชงกาแฟอัตโนมัติราคา 15 บาทต่อ 1 ถ้วย

3.2 ผลิตภัณฑ์จากหวาย การทำผลิตภัณฑ์จากหวายเดิมเป็นสิ่งที่ชาวเขาทำขึ้นใช้เองภายในครัวเรือน เช่น กระทอ ปลูกมิด ที่ใส่ยาสูบ ที่ใส่เครื่องเซ่น แก้วน้ำ ฯลฯ ปัจจุบันมีการสนับสนุนและส่งเสริมอย่างจริงจังโดยการจัดอบรมชาวบ้านเพื่อทำผลิตภัณฑ์จากหวาย เช่น ทำของที่ระลึกจากหวาย มีแก้วน้ำ เป็นต้น

3.3 ผ้าปักผ้าเย็บพื้นบ้านของชนเผ่าลาหู่บ้านอุ้มยอม มีการส่งเสริมให้ตัดเป็นชุดเสื้อผ้าของชายและหญิงเพื่อจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีกระเป๋าตังค์ กระเป๋าเอกสาร ถุงผ้า ที่เป็นของที่ระลึกเป็นผลิตภัณฑ์จากชุมชน

3.4 ข้าวไร่ ข้าวไร่ถูกชาวบ้านนำมาบรรจุถุงพลาสติกเพื่อจำหน่ายเป็นกิโลกรัม

3.5 ผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น พริกแห้ง กระเทียมแห้ง หอมแห้ง ถั่วแดง ถั่วดำแห้ง มีการบรรจุภัณฑ์ถุงพลาสติกเรียบร้อยสำหรับจำหน่าย

จากบันทึกของคุณวราสนา ไชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยว

4.อาหารและโภชนาการ สามารถแบ่งได้เป็นหัวข้อดังนี้

- ลักษณะครัวมูเซอ
- อาหารที่รับประทานประจำวัน น้ำพริกมูเซอต่าง ๆ รวมถึงผักเครื่องเคียง
- อาหารในพิธีกรรม อาหารที่ทำจากหมู ขนมอบีใหม่ อาหารในพิธีศพ
- เรื่องอื่น ๆ เช่น อุปกรณ์การประกอบอาหาร การถนอมอาหาร

4.1 ลักษณะโรงครัวมูเซอ : ที่ปรุงอาหาร

ครัวของบ้านที่พักอยู่มีลักษณะเป็นเรือนขาสองแยกออกมาจากตัวเรือนที่อยู่อาศัยโดยมีชานกลางบ้านแบ่งแยกเรือนเป็น 2 ฝั่ง ตัวฝาและพื้นเป็นไม้ไผ่ขัดแตะ มีประตูทำด้วยไม้ไผ่เช่นกัน เหนือประตูจะมีตาเหลวอันเล็กติดอยู่ตามคติความเชื่อ ประตูรั้วกับประตูเรือนพักอาศัยจะสร้างไม้ให้ตรงกันโดยปรกติถ้าไม่มีคนอยู่จะปิดประตูครัวไว้กันสัตว์ เช่น แมวเข้าไปกินอาหาร - ภายในครัวตรงกลางเป็นส่วนเตาไฟประกอบอาหารโดยทำพื้นเจาะช่องสี่เหลี่ยมทำเป็นกระบะดินขึ้นมาแล้วตั้งเตา 3 ขาไว้ข้างบน เหนือเตาไฟจะเป็นไม้ไผ่สานลักษณะเป็นแคร่ไม้ไผ่สี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านบนไว้วางของ เช่น หอม กระเทียมตากไว้จะแห้ง กระทอ เครื่องจักสานต่างๆ จะไม่ขึ้นรา หรือตากเมล็ดพืช ไม้ไผ่สานเก็บไว้นานๆ จะเป็นสีน้ำตาลเข้มจนถึงดำมันขะเหม่อม แต่เมื่อใช้มือจับหรือแตะจะไม่มันติดมือเป็นลักษณะเรียบมันมากกว่า จะสานกระบะดินนั้นเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมเมื่อที่เพื่อวางพื้นจะมีช่องระหว่างพื้นและกระบะดินโดยรอบเล็กๆ ช่องว่างนี้จะเป็นที่ไว้เหน้าหรือเศษผัก ผลไม้ กากขาลงไปข้างล่างเพื่อเป็นอาหารของหมูและไก่ต่อไป นอกจากนี้ยังต้องระวังตัวด้วยถ้าเดินบริเวณครัวด้านล่างเนื่องจากบางครั้งผู้เฒ่ามักเหน้าร้อนทิ้งลงตรงช่องนั้น ในครัวจะเป็นที่พักผ่อนหรือที่นอนสำหรับคนในบ้านด้วย ผู้เฒ่ามักจะชอบนอนในครัวโดยเฉพาะหน้าหนาวเพราะอุ่นดี ข้างฝาในครัวจะไว้เหน้ามิด มีชั้นไม้สำหรับวางอุปกรณ์ เช่น จาน ชามและวางอาหารที่รับประทานอาหารแล้ว ส่วนขันโตกและเครื่องปรุงรสวางที่พื้นครัวข้างๆ ชั้น อาหารที่กินเหลือจะใช้ขามข้าวครอบไว้กันแมลง

4.2. อาหารที่กินประจำวัน

การบริโภคอาหารในชีวิตประจำวันของชาวมูเซอ อาหารชนิดหนึ่งที่ถือเป็นกับข้าวที่ต้องมีประจำสำหรับในแต่ละมื้อคือ **น้ำพริกมูเซอ** หรือที่ภาษาเขาเรียกว่า **อะ พิ ตี** น้ำพริกถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลยสำหรับชาวมูเซอ ข้าว พริก เกลือ

ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ต้องมีอยู่ติดไว้ทุกครัวเรือน รสชาติของน้ำพริกมุขोनั้นถึงรสชาติจะเผ็ดร้อนมากแต่ก็เป็นอาหารที่กินกันทุกเพศทุกวัย เมื่อเด็กอายุ 5 ปี พ่อแม่จะให้เด็กเริ่มหัดกินน้ำพริกโดยคลุกข้าวให้ในปริมาณน้อยให้เด็กพอคุ้นลิ้นและรับรู้รสชาติของน้ำพริกแล้วเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆ น้ำพริกมุขोनั้นสูตรดั้งเดิมเครื่องปรุงของน้ำพริกมีเพียงพริกขี้หนูสด ภาษามุขอเรียกว่า “อะ-พิ” ใบของต้นกระเทียมและเกลือเท่านั้น โดยมีวิธีการทำก็คือนำพริกขี้หนูสดมาเด็ดหัวออกประมาณ 10 - 15 เม็ด (สำหรับน้ำพริกถ้วยเล็ก) ต่อมาเด็ดใบของต้นกระเทียมส่วนที่เป็นลำต้นสีเขียวจะไม่ใช้ส่วนหัว ใบของต้นกระเทียมจะมีลักษณะลำต้นใหญ่กว่าต้นหอมเล็กน้อยและสลิบแบน ขั้นตอนต่อจากนั้นก็ใส่เกลือและตำในครกให้ละเอียด จึงเติมน้ำเล็กน้อยเพื่อไม่ให้พริกขี้หนูจนเกินไปเป็นอันเสร็จเรียบร้อย รสชาติของน้ำพริกจะมีรสชาติเผ็ดและเค็มจัด ต่อมาน้ำพริกมุขอ มีการปรับเปลี่ยนสูตรเล็กน้อยให้มีรสชาติที่แตกต่างไปจากเดิมที่มีรสเผ็ดและเค็มโดยการใส่มะเขือเทศลูกแดงกลมเล็กที่มีรสเปรี้ยวเรียกว่า “มะเขือส้ม” มาใส่เป็นส่วนผสมในน้ำพริก เมื่อตำพริกจนละเอียดดีแล้วจึงใส่มะเขือส้มลงไปตำพอบุบให้มะเขือส้มแตกชุกชุกเล็กน้อย อาหารมุขอโดยส่วนใหญ่จะมีรสเผ็ดและเค็ม

ในกับข้าว 1 สำหรับนั้นจะประกอบไปด้วยน้ำพริก หนักไปทางผักจิ้มเครื่องเคียงซึ่งมีหลายชนิด อาหารผัด 1 - 2 อย่าง ไข่เจียว และข้าวไร่ อาหารผัดจะมีลักษณะของผัดผัดต่าง ๆ รวมทั้งหมูและใช้เครื่องแกงเผ็ดที่มีสีแดงที่เห็นกันอยู่ทั่วไปนำมาประกอบอาหาร เช่น ผัดผักเผ็ดหรือที่ชาวมุขอเรียกอีกชื่อหนึ่งว่ามะระหวาน หรือซาโยเต้ผัดกับหมูสับ ผัดเห็ดหอมสดกับหมูหรือแม่กระทิงผัดผักกาดขี้ (ผักกาดขาว) ยอดพริกทองกับหมูจะใส่เครื่องแกงลงไปผัดด้วย

ลักษณะอาหารผัดจะมีสีส้มเป็นน้ำชุกชุกสีแดงนำรับประทาน น้ำพริกมุขอยังใช้เป็นเครื่องปรุงในการชुरสอาหารอีกด้วย เช่น ในการทำไข่เจียวแทนที่จะตีไข่แล้วปรุงรสด้วยซอสหรือน้ำปลา แม่บ้านชาวมุขอจะใช้น้ำพริกประมาณ 1 ช้อนชาพูนตีผสมลงไปไข่แล้วนำมาเจียว เพียงเท่านี้ก็จะได้ไข่เจียวที่มีรสชาติเค็มพอดีและมีรสเผ็ดอร่อยไม่เลี่ยนเหมือนไข่เจียวทั่วไป อาหารประเภทต้มก็ผสมน้ำพริกด้วยเช่นกัน เวลาต้มผัก เช่น มันฝรั่งหรือชะอม แม่บ้านจะใส่น้ำพริกลงไปต้มเคียงรวมกับผักด้วยเพื่อให้ได้รสชาติเผ็ดเค็มโดยไม่ต้องเติมเครื่องปรุงอย่างอื่นอีกเลย

ผักเครื่องเคียงหรือผักแกล้มที่กินกับน้ำพริกมุขอที่พบเห็นมีดังนี้คือ หน่อไม้ แกนขนุน ผักกูด หน่อกล้วย กะทือ ผักหวาน เห็ดชนิดต่างๆ และยังมีอีกชนิดหนึ่งที่ไม่ทราบชื่อภาษาไทยแต่ภาษามุขอเรียกว่า “วะ-ปะ-ซี - ลี- ตือ” คือผักที่มีลำต้นเป็นก้านยาวส่วนปลายสีแดงไล่มาจนกลางยอดเป็นสีเขียว วิธีกินคือใช้มือลอกเปลือกก่อนแล้วกินเนื้ออ่อนข้างในดิบๆ ได้เลย ไม่ต้องต้ม รสชาติจะออกเปรี้ยวและเผ็ดเล็กน้อย นอกจากนี้ยังมีผักในไร่เช่น กระหล่ำปลี ผักกาดขาว ยอดพริกทอง พักเขียว หัวไชเท้า ผักกาดหอม มะระหวาน (กินทั้งผลและยอด) พักทอง แดงกวา พริก มะเขือ รวมไปถึงผักปรุงรสปรุงกลิ่นหลายชนิด เช่น หอม กระเทียม ผักชี ผักชีน้ำ ปรุงพร้อมกันไป เมื่อมีพืชบนดินก็ยังมีพืชใต้ดินอีกด้วยจะเป็นพืชประเภทหัวเช่น เผือก มันชนิดต่างๆ จากที่พบเห็นในแต่ละครัวเรือน นอกจากจะรับประทานชะอมแบบดิบและต้มแล้วยังนิยมนำชะอมมาชุบไข่ทอดเหมือนคนไทยที่ทราบที่กินกับน้ำ พริกกระป๋อง แต่ส่วนผสมนั้นจะหนักไปทางชะอมมากกว่าไข่ นอกจากนี้ การต้มสามารถต้มรวมกับมันฝรั่งได้ด้วยโดยลอกเปลือกมันฝรั่งแล้วหั่นเป็นชิ้นๆ แล้วเด็ดยอดชะอมใส่ต้มรวมกัน

4.3.อาหารในพิธีกรรม

พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีทำบุญ สะเดาะเคราะห์ ขึ้นศาลเจ้าต้องมีการฆ่าหมูเพื่อใช้ในการประกอบพิธีจะเลือกใช้หมูตัวเล็กใหญ่ขึ้นอยู่กับงานพิธีนั้น เริ่มจากการฆ่าหมูถ้าเป็นหมูตัวใหญ่ต้องใช้ชายหลายคนช่วยกันเชือดโดยแทงที่หน้าอก เมื่อหมูล้มลงตายจึงเผา การกระทำการฆ่ากระทำกันกลางแจ้งตรงลานโล่ง ๆ เมื่อเผาเสร็จแล้วชูดให้สะอาดนำมาแล้ เมื่อแยกอวัยวะบางอย่างของหมู ตับ ฤๅนน้ำดีเพื่อเลี้ยงทายก็จะนำเอาเนื้อหมูมาประกอบอาหารมีต้มเครื่องใน ลาบคั่ว หมูต้มใส่เกลือ เครื่องในจะใช้ทั้งต้มและลากับด้วยต้องนำมาหั่นเป็นชิ้น ๆ ลวกน้ำร้อน การกระทำลาบเตรียมเครื่องปรุงคือกระเทียม หอม ชিং เลือดสด พริกป่น เกลือเมล็ด และยี่ห่วย (เครื่องเทศทั้งต้มทั้งย่างลาบ) เอาเครื่องปรุงทั้งหมดมาสับรวมกันกับเนื้อหมูสับละเอียดดิบแล้วกินเป็นลาบดิบหรือนำมาคั่วโดยใส่น้ำมันในกระทะเอาหมูลงไปผัดเร็วๆ ตักขึ้นกิน ส่วนหัวหมูจะเก็บไว้กินตอนกลางคืนโดยทำเป็นหมูต้มใส่เกลือลักษณะต้มเป็นน้ำขลุกขลิกในหม้อใหญ่ การกินหมูต้มและหัวหมูนั้นนิยมกินกับพริกป่นจะได้รสชาติอร่อยพร้อมความหอมจากพริกป่น เมื่อทำอาหารเสร็จแล้วจะวางอาหารที่เป็นกับใส่ชามเรียบร้อยวางบนโตก ด้วยเหล็กใส่พริกป่น ส่วนข้าวนั้นจะตักใส่กองไว้บนโตกเลย มีวางผักจิ้มเป็นเครื่องเคียง นอกจากนี้ยังต้องแบ่งอาหารมีข้าวกับหมูต้มขึ้นเล็กวางข้างบนใส่ถ้วยตะไลเล็กจำนวน 7 ใบวางไว้ในห้องผีร่วมกับเครื่องอื่นเมื่อมีพิธีกรรมในบ้าน

4.4 อาหารในพิธีศพ

หมูเลี้ยงแขกใช้หมูตัวผู้ถ้าคนตายเป็นผู้ปกครองครัวจะต้องใช้หมูตัวใหญ่แล้วนำมาประกอบอาหารทำหม้อต้มเกลือ ช่วงงานศพจะห้ามไม่ให้แขกกินผัก ให้กินเนื้อสัตว์อะไรก็ได้เช่นหมู ไก่ วัวเนื่องจากมีความเชื่อว่าถ้ากินผักจะทำให้ปลุกผักไม่ขึ้นลูกหลานจะทำได้ นอกจากนั้นยังเชื่อว่าการทำบุญเลี้ยงแขกในงานศพบุญจะตกถึงผู้ตายกล่าวคือผู้ตายจะได้รับบุญจากการทำบุญนั้นเพราะฉะนั้นลูกหลานทำบุญเลี้ยงแขกเต็มที่เพื่อคนตาย

4.5.ขนมอบใหม่

ปีใหม่ต้องทำขนมชื่อว่า **ป้าผู้ เนะ** การทำนั้นขั้นแรกต้องแช่ข้าวเหนียวก่อนใช้ข้าวเหนียวประมาณ 3 -4 หม้อ พอหนึ่งแล้วเอามาทำให้เหนียว เวลาทำขึ้นครกใหญ่ครกเรียกว่า **เซ มะ เบี้ย** ครกนี้ทุกบ้านต้องมีอยู่ลักษณะเป็นเหมือนขอนไม้ชุดทำหลุมตรงกลางค่อนข้างใหญ่ ช่วยกันตำหลาย ๆ คนพอเหนียวได้ที่นำมาปั้นให้เป็นแผ่นกลมเหมือนขนมเปียะจีนก้อนเล็กใหญ่แล้วแต่ปั้น **ขนมนี้จะ**มีงาขาวที่ตำละเอียดแล้ว ำต้องตำละเอียดไม่เป็นเม็ดติดเคลือบอยู่ภายนอกเพราะฉะนั้นขนมจะไม่ติดกันและไม่ติดมือเวลาปั้น ขนมจะต้องมีความบริสุทธิ์ทั้งสีและรสชาติไม่ใช่เครื่องปรุงรสเช่นเกลือหรือน้ำตาล สีขนมที่ได้ต้องเป็นสีขาว

4.6.เรื่องอื่น ๆ เช่น อุปกรณ์การประกอบอาหาร การถนอมอาหาร

อุปกรณ์ประกอบอาหารที่พบเห็นในครัวเรือน มีเตาไฟ 3 ขาทำด้วยเหล็กแข็งแรง เวลาประกอบอาหารก็เอาไฟโดยใช้ฟืนก่อไฟได้เตา 3 ขานี้ อุปกรณ์อื่นก็มีเตาถ่านแต่มีความพิเศษตรงที่ส่วนบนเหนือช่องไฟใส่หินจะทำแผ่นดินเผายื่นออกมาประโยชน์เพื่อไว้วางทัพพี หม้อหุงข้าวทรงสูงเหมือนหม้อแขกเป็นหม้อปากแบนออกเล็กน้อยถ้าครอบครัวใหญ่ก็จะใช้หม้อหุงข้าวขนาดใหญ่ขึ้นมากกว่าปกติ หม้อแขกไว้ต้มผัก

4.7. ครกไม้มุเซอ มีไว้สำหรับตำน้ำพริกมุเซอ ครกนี้เมื่อใช้เสร็จจะไม่ล้าง ตำน้ำพริกเสร็จก็จะวางไว้ที่ชั้นเลยพอมือตื้อก็ตำใหม่ ส่วนวิธีเก็บมีดจะใช้เหน็บข้างฝา มีดที่ใช้จะมีแต่มีดขนาดใหญ่ ไม่นิยมมีดเล็ก มีดขนาดที่เรำปกผลไม้ที่มุเซอจะไม่มีใช้เลย ส่วน จาน ซามส่วนใหญ่เป็นจานสังกะสี ซ้อนสแตนเลส ชาวมุเซอกินอาหารไม่มากนักเพราะฉะนั้นการล้างจะไม่ยาก การล้างจานจะล้างด้วยใบมะ หมี้อ แล ลักษณะเป็นใบสีเขียว คล้ายใบยาสูบ มีขนนุ่มๆ เอาส่วนใบมากำล้างจานสะอาดดีแต่ในปัจจุบันบางบ้านใช้น้ำยาล้างจานแล้ว

4.8. การถนอมอาหาร ที่สังเกตเห็นสำหรับหมู่ใช้วิธีแช่เกลือแล้วแขวนไว้ แต่ละบ้านจะไม่มีตู้เย็นเมื่อซื้อหมูสดมาจะใช้วิธีไปฝากไว้ตามร้านค้าวันละ 5 บาท นอกจากนี้ยังมีอาหารประเภทพืชเช่น ข้าวโพด เมล็ดพืช หอม กระเทียม การเก็บถนอมอาหารนอกจากเมื่อเก็บมาตากแดดให้แห้งแล้ว การเก็บให้ได้นาน ไม่ขึ้นราจะต้องระวัง ชาวมุเซอจะวางไว้บนแคร่ไม้ไผ่เหนือเตาไฟ ความร้อนในการประกอบอาหารแต่ละครั้งจะรมให้พืชเหล่านั้นแห้งทำให้เก็บไว้ได้นานเป็นปี

● การศึกษานานอุมยอ

1. การศึกษาในระบบโรงเรียน

การศึกษาในโรงเรียนของชุมชนบ้านอุมยอมี 2 ระดับ คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ซึ่งดำเนินการโดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก และโรงเรียนบ้านดอยมุเซอ ดำเนินการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นส่วนมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับอุดมศึกษานั้นต้องลงไปศึกษาในเมืองตากและจังหวัดใกล้เคียง เช่นที่เมืองตาก สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตตาก สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร วิทยาลัยเทคโนโลยีเกษตรกรรมตาก วิทยาลัยลุ่มน้ำปิง มีเด็กที่อยู่ในวัยก่อนวัยเรียน (อายุ 3-6 ปี) จำนวน 33 คน เด็กวัยเรียน (อายุ 7-15 ปี) จำนวน 55 คน อัตราการเรียนภาคบังคับ ร้อยละ 77

2. การศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือ การศึกษาผู้ใหญ่ได้รับความร่วมมือจากศูนย์การศึกษานอกระบบอำเภอเมืองตาก การศึกษาผู้ใหญ่ประถมและมัธยมศึกษาตอนต้น (อายุ 14-60 ปี) มีอัตราการรู้หนังสือร้อยละ 15 นอกจากนี้ยังได้รับความสนับสนุนจากศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงดอยมุเซอดำเนินการสอนหนังสือเพื่อให้มีความรู้ในการอ่านออกเขียนได้ของชาวบ้านโดยสังกัดโรงเรียนผู้ใหญ่ชาวเขาวัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ และได้รับความสนับสนุนจากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากในการจัดอบรมฝึกอาชีพต่าง ๆ ตามความสนใจ และโครงการต้นแบบในการพัฒนาชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเอง (ใจก้า) จากประเทศญี่ปุ่น

จากบันทึกของคุณวาสนา โชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยวได้กล่าวถึง

3. การศึกษา / การขัดเกลาทางสังคม

การเลี้ยงดูเด็กในสังคมมุเซอ พ่อแม่ จะให้อิสระกับลูกมาก ไม่ตี ไม่ตำหนิ จะสั่งสอนดี ๆ เมื่อเด็กอายุประมาณ 5 - 6 ขวบ พ่อแม่จะให้รับผิดชอบหน้าที่ทำงานบ้านเช่น เลี้ยงน้องไปจนถึงเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู หัดทำอาหาร ไปหาหยาวกกล้วย เด็กผู้หญิงก็ทำงานบ้านทั่วไป ถ้าโตหน่อยก็หัดทำกับข้าว การเรียนที่นี้เด็กสาวมักจะแต่งงานเร็วจึงทำให้มีการศึกษาไม่สูง พื

ปัญญากล่าวว่าเผ่าม้งให้ความสำคัญกับการศึกษามากจะเรียนจบสูงระดับมัธยมแต่ที่อุ้มยอมีเด็กส่วนมากจะจบป. 6 เท่านั้น อายุประมาณ 14 - 15 ปีก็จะแต่งงาน

ที่บ้านอุ้มยอมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กปัจจุบันมีเด็กจำนวน 24 คน ส่วนเด็กในโครงการ ocf จำนวน 37 คนโรงเรียนลักษณะเป็นห้องใหญ่ห้องเดียว มีกระดานดำหน้าห้องเรียนเหมือนห้องเรียนทั่วไป สำหรับสื่อการเรียนการสอนที่เห็นจะมีหนังสือแบบเรียน หนังสือนิทาน สมุดภาพรวมถึงเทปเพลงเด็กหลายม้วนพร้อมวิทยุ อีกมุมหนึ่งของห้องจะแบ่งเป็นพื้นที่ยก ระดับขึ้นมาปูไม้กระดานเป็นส่วนที่ให้เด็กนอนตอนกลางวัน ส่วนด้านนอกมีสนามหญ้ากว้างพอประมาณ พร้อมเครื่องเล่นชิงช้า กระดานหก สำหรับตารางกิจกรรมประจำวันมีดังนี้

08.30 - 09.00 เข้าแถวเคารพธงชาติ สวดมนต์ ตรวจสุขภาพ (ผม เล็บ ร่างกาย)

09.00 - 09.30 ทำกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะ

09.30 - 10.00 เล่นกิจกรรมสร้างสรรค์

10.30 - 11.20 เล่นกลางแจ้ง

11.20 - 12.30 กินข้าวกลางวัน

12.30 - 14.30 ล้างมือ ล้างหน้า แปรงฟัน เตรียมเข้านอน

14.40 - 15.00 กินของว่างเล่นเพื่อการศึกษาเตรียมกลับบ้าน

4. ภาษาและการสื่อสาร

ระบบการสื่อสารภายในหมู่บ้านอุ้มยอมีใช้วิธีกระจายเสียง เมื่อต้องการเรียกประชุมในหมู่บ้านหรือแจ้งข่าวสารต่าง ๆ จะใช้วิธีการกระจายเสียงจากหมู่บ้านผู้ใหญ่สรพงษ์ ภูริไอยรา ถือเป็นศูนย์กลางของข่าวสารต่าง ๆ และสำหรับชาวเล็ก ๆ เช่น งานทำบุญ แต่งงาน งานศพ การแจ้งข่าวเป็นสิ่งที่ง่ายตายเนื่องจากหมู่บ้านมีขนาดเล็กและทุกคนในหมู่บ้านต่างรู้จักเป็นอย่างดี การบอกข่าวจะใช้วิธีเดินไปบอกถึงบ้าน ปากต่อปาก เด็กในหมู่บ้านก็เป็นตัวกระจายข่าวเป็นอย่างดี

สำหรับระบบเสียงแต่ละคำในการออกเสียงของภาษามูเซอเป็นภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียนเพราะฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะศึกษากระบวนการออกเสียงให้ผู้ถูกต้องตามเจ้าของภาษาๆ กลางเป็นภาษาของมูเซอเหลืออง การพูดและการออกเสียงของเด็กและผู้ใหญ่ถึงแม้จะพูดคำเดียวกันแต่บางครั้งสำเนียงที่ออกมานั้นต่างเพี้ยนกันมากขึ้น ที่กล่าวต่อไปคือระบบเสียงสระและพยัญชนะที่เรียนจากปัญญาโดยใช้ตำราแบบเรียนอ่านภาษามูเซอ

ภาษามูเซอมีเสียงสระทั้งหมด 10 เสียง

1. เสียงเอา	ao
2. เสียงไอ	ai
3. เสียงอี	i
4. เสียงเอ	e
5. เสียงแอ	eh
6. เสียงอา	a

7. เสียงออ	aw
8. เสียงโอ	uh
9. เสียงอือ	ui
10. เสียงอุ	u

ส่วนเสียงพยัญชนะมี 36 เสียงดังนี้

K	K'	HK	HK'	G	G'
C	CH	S	SH	T	HT
N	NY	NG	D	F	H
J	L	V	Y	R	W
P	HP	B	M	PF	HPF
BV	MV	TC	TS	TZ	Z

เสียงพยัญชนะที่เขียนข้างต้น ทั้ง 36 เสียงนี้ เสียงที่เป็นพยัญชนะเดี่ยวจะเทียบการออกเสียงเหมือนกับเสียงในภาษาอังกฤษเช่น

เสียง J เทียบกับเสียงพยัญชนะ ย (ลิ้นอยู่ตรงปุ่มเหงือก เสียงออกตามไรฟัน)

เสียง C เทียบกับเสียงพยัญชนะ จ

แต่พยัญชนะที่มีตัวควบกล้ำจะเป็นเสียงเฉพาะในภาษามูเซอเช่น

เสียง BV เสียงที่ออกจะเป็นเสียงควบกล้ำระหว่างเสียง บ และ ฟ

เสียง PF เสียงที่ออกจะเป็นเสียงควบกล้ำระหว่างเสียง ป และ ฟ

เสียง HK ออกจะ เสียง คะ (เสียงยาว ออกจากลำคอโดยตรง) แต่ถ้ามีเครื่องหมาย 1 กำกับ

เสียง HK' ออกจะ เสียง คิะ (เสียงออกจกลำคอลิ้นไม่ขยับ) แต่ถ้ามีเครื่องหมาย 1 กำกับ

นอกจากนี้ยังมีเสียงที่มีการออกเสียงพิเศษมีลักษณะเป็นเสียงกัก เสียงสั้น เสียงยาว โดยถ้าเป็นภาษาเขียนจะมี

สัญลักษณ์เหล่านี้กำกับอยู่เช่น

เสียง G' การออกเสียงเป็นพยัญชนะที่ต้องออกควบกล้ำ สำหรับตัวนี้ เป็นการออก

เสียงควบกล้ำระหว่างเสียง ก กับเสียง ค เสียงหยุด เวลาเขียนต้องมีเครื่องหมาย

ลูกน้ำ

เรียกสัญลักษณ์ว่า เคาะ-แทน-ซี เมื่อมีสัญลักษณ์นี้อยู่หลังคำด้านล่าง จะออกเสียงสูงและสั้น ถ้าอยู่ด้านบนเรียกสัญลักษณ์ว่า คว่า-ซี จะออกเสียงต่ำและสั้น เช่น htêi อ่านว่า ทีะ

g'â อ่านว่า กสิะ (ลิ้นอยู่ตรงกลาง ไม่ทำงาน) แปลว่า ไก่

v ถ้าสัญลักษณ์นี้อยู่หลังคำด้านล่างจะเรียกสัญลักษณ์นี้ว่า เคาะ-แนะ จะออกเสียงกลางเสมอไม่มีสูง ต่ำเช่น (p) อ่าน ทง่า แปลว่า ฉันท

v ถ้าสัญลักษณ์นี้อยู่หลังคำด้านบนจะเรียกสัญลักษณ์นี้ว่า เคาะ-แฉะ-คว่ำม จะออกเสียงสูงเสมอกันเช่นคำว่า (ja^W) อ่านว่า จ้อ-หม้อ แปลว่าประมุขหรือคำว่า (ma^W) ออกเสียง พ้อ แปลว่า หม

ถ้าสัญลักษณ์นี้อยู่หลังคำด้านบนจะเรียกสัญลักษณ์นี้ว่า คว่ำม-โต จะออกเสียงสูงยาว ถ้าสัญลักษณ์นี้อยู่หลังคำด้านล่างจะเรียกสัญลักษณ์นี้ว่า คว่ำม-แหม-โต จะออกเสียงต่ำยาวเช่นคำว่า (Uⁱ-) อ่านว่า อ้อ (ลากเสียงยาว) แปลว่าใหญ่

ภาษามูเซอในตำราหรือในหนังสือจะใช้ตัวพยัญชนะภาษาอังกฤษแทนเหมือนกับภาษาเพลงคาราโอเกะเพียงแต่ออกเสียงตามระบบที่กล่าวมาข้างต้นเช่น ถ้าเขียนเป็นประโยคหรือคำยาวๆ จะเป็นดังนี้

(lav hu li meh aw ma pau-) แปลว่าพยัญชนะลาหู่ (มูเซอ)

สำหรับคำศัพท์ต่างๆ มีดังนี้

1. พ่อ ออกเสียงว่า อา-ปา

สำหรับคำศัพท์ต่าง ๆ มีดังนี้

1. พ่อ	ออกเสียงว่า	อา-ปา	2. แม่	ออกเสียงว่า	อา เต้
3. สามี	ออกเสียงว่า	ผ่อม่อ	4. พี่ชาย	ออกเสียงว่า	ปา อี้ะ วี ป่า
5. น้องชาย	ออกเสียงว่า	หง่า แต่	6. พี่สาว	ออกเสียงว่า	อะ วี มา
7. ข้าวเปลือก	ออกเสียงว่า	จะ สือ	8. ข้าวสาร	ออกเสียงว่า	จะ คา
9. ข้าวสุก	ออกเสียงว่า	อ้อ มาแฉะ เว	10. ข้าวโพด	ออกเสียงว่า	ชามา
11. เกลือ	ออกเสียงว่า	อ้า แหละ	12. พริกไทย	ออกเสียงว่า	หมะ พิ ป้อ
13. หลังกา	ออกเสียงว่า	แห่ตะ อึม พี	14. เย็บ	ออกเสียงว่า	ต้อ เว
15. เชือก	ออกเสียงว่า	จ๊ะ แค	16. ฟืน	ออกเสียงว่า	ชี
17. ไฟ	ออกเสียงว่า	อา หมี่	18. ถนน	ออกเสียงว่า	แท้ล กอ
19. ขอบคุณ	ออกเสียงว่า	ตา วิ ทยู	20. สวย	ออกเสียงว่า	ตะ แต่
21. น้ำผึ้ง	ออกเสียงว่า	ปะ กิวยะ	22. กิน	ออกเสียงว่า	จา เว
23. นัง	ออกเสียงว่า	มีอ เว	24. ซื่อ	ออกเสียงว่า	อ้อ แม
25. ไก่	ออกเสียงว่า	ก๊ะ	26. ลิง	ออกเสียงว่า	เหมาะ
27. ดอกไม้	ออกเสียงว่า	หวี หวี	28. หนุ้า	ออกเสียงว่า	สือ
29. กล้วย	ออกเสียงว่า	อะ ปอ กู่ว	30. แมลงวัน	ออกเสียงว่า	ป้อ ป้อ
31. เบ็ด	ออกเสียงว่า	เอ่ แป	32. หัวเราะ	ออกเสียงว่า	กือ เว
33. เปลือกไม้	ออกเสียงว่า	ชี กู๊	34. ปี่	ออกเสียงว่า	เขาะ
35. ฝน	ออกเสียงว่า	พ้อ หนุ๊	36. น้ำ	ออกเสียงว่า	อี้ กะ
37. ไม่สบาย	ออกเสียงว่า	หนา เว	38. หนู	ออกเสียงว่า	พะ ฉะ

39. แมว	ออกเสียงว่า	มิ แนะ	40. หนึ่ง	ออกเสียงว่า	ตี หม่า
41. สอง	ออกเสียงว่า	จื่อ หม่า	42. สาม	ออกเสียงว่า	แซ่ หม่า
43. ลี่	ออกเสียงว่า	อฮ หม่า	44. ห้า	ออกเสียง	ว่าง หม่า
45. ทก	ออกเสียงว่า	เซาะ หม่า	46. เจ็ด	ออกเสียงว่า	ลื่อ หม่า
47. แปด	ออกเสียงว่า	อี่ หม่า	48. เก้า	ออกเสียงว่า	กอ หม่า
49. สิบ	ออกเสียงว่า	ตี ซี้ หม่า	50. ยี่สิบ	ออกเสียงว่า	จื่อ ซี้ หม่า
51. ยี่	ออกเสียงว่า	บ้อ เว	53. หน้าไม้	ออกเสียงว่า	คะ
54. เมล็ด	ออกเสียงว่า	อ้อ ซื่อ	55. หวาย	ออกเสียงว่า	กัวอ

5. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

5.1. รูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิม ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมของชาวเขาบ้านอุ้มยอมทางการเกษตรที่ต้องพึ่งพาฟ้าฝนตามธรรมชาติ และปลูกตามฤดูกาล เนื่องจากการปลูกเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ใช้วิธีการถากถางพื้นไร่ และขุดหยอดเมล็ดพันธุ์ เช่น การปลูกข้าว การปลูกแตง พักทอง ถั่ว งา อ้อย เผือก มัน เป็นต้น ปัจจุบันการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารของชุมชนบ้านอุ้มยอมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ มีการปลูกเพื่อจำหน่ายมากขึ้น และเปลี่ยนแปลงพืชที่ปลูกให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดมากขึ้น เช่น ผักกาดลื้อ ผักกะหล่ำ ผักชี ฯลฯ ส่วนพืชพันธุ์ธัญญาหารดั้งเดิมเปลี่ยนมาเป็นการปลูกแบบเพื่อพิธีกรรมเท่านั้น (ปลูกพอเป็นพิธี)

5.2. รูปแบบการเลี้ยงสัตว์แบบดั้งเดิม การเลี้ยงสัตว์ของชุมชนบ้านอุ้มยอมมีหลายชนิด เช่น วัว เลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายโดยถ่ายเดียวไม่มีการนำมาทำพิธีกรรมแต่อย่างใด หมู เลี้ยงไว้เพื่อพิธีกรรมโดยตรงแต่เดิมหากไม่มีหมูเพื่อประกอบพิธีก็สามารถหีบยืมหมูกันได้ภายในชุมชนหรือเครือญาติกันเพื่อประกอบพิธีกรรม ปัจจุบันการเลี้ยงหมูมีการเลี้ยงเชิงพาณิชย์มากขึ้น มัก เลี้ยงไว้เพื่อให้แรงงานภายในครัวเรือน เช่น ขนย้ายจาว ขนย้ายหน่อไม้ ปัจจุบันการเลี้ยงม้าของชาวบ้านลดลงมากกว่าแต่ก่อนเนื่องจากมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น เช่น จักรยาน จักรยานยนต์ รถยนต์

5.3. การเป็นแรงงานรับจ้าง เมื่อก่อนการเป็นแรงงานรับจ้างเป็นการวานให้ช่วยมากกว่าการจ้าง เช่น การวานให้ช่วยสร้างบ้าน หรือการเป็นแรงงานเพื่อแลกสิ่งของ เช่น ข้าวสาร พริก เกลือ ฯลฯ ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจของชุมชน และประเทศ ทำให้การดำเนินการด้านแรงงานเป็นการดำเนินการเชิงพาณิชย์ทั้งหมด ส่วนใหญ่การใช้แรงงานจะใช้แถว ๆ ไร่แถวหมู่บ้านใกล้เคียง

5.4. ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต การดำรงชีวิตของชาวลาหู่บ้านอุ้มยอมเป็นไปอย่างเรียบง่าย สมถะ สันโดษ ชอบความสนุกสนาน การติดต่อกับชุมชนภายนอกเพียงเพื่อค้าขาย หรือแลกเปลี่ยนสินค้า เครื่องบริโภคอุปโภคบางชนิดส่วนใหญ่แล้วการดำเนินวิถีชีวิต เช่น การทำการเกษตร ก็จะมีภูมิปัญญาที่สื่อและสอนให้ลูกหลานรู้จักความระมัดระวัง การประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น พิธีกรรมแป่ฮ้องกา การตีमित การดำข้าว การเช่นสรวงผีป่า ผีน้ำ ผีเขา ผีฟ้า ปัจจุบันพิธีกรรมเหล่านี้ถูกมอบอำนาจสิทธิ์ขาดให้ปุ่จารย์รับทราบแต่เพียงผู้เดียวขาดการสืบทอด ถ่ายทอดแก่อนุชนรุ่นหลังอย่างสิ้นเชิง ประกอบกับสังคมโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วพิธีกรรมบางอย่างถูกลบเลือนไปด้วยเหตุผลที่ไร้สาระ และ

มมภายใน ยังมีเรื่องของสมุนไพรพื้นบ้านที่ยังทรงคุณค่าอยู่แต่ก็ถูกการละเลยจากคนรุ่นใหม่เช่นกัน นอกจากนี้จะยังไม่มีการบันทึกวรรณกรรมเกี่ยวกับสมุนไพรชนเผ่าไว้แล้วคนรุ่นใหม่ก็ยังไม่ให้ความสนใจอีกด้วย

จากบันทึกของคุณวราสนา โสคเกรียงไกร นักท่องเที่ยว

6. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural change)

จากการที่ได้เข้าไปทำงานร่วมกับชาวบ้านพร้อมด้วยการวิจัยภาคสนามนั้นเป็นเวลา 21 วัน พบว่าชาวเขาเผ่ามูเซอคงมีการรักษาประเพณี พิธีที่สำคัญไว้อย่างเหนียวแน่นเช่น ประเพณีปีใหม่ พิธีกินข้าวใหม่ พิธีตั้งศาลใหม่ การเต้นจะคี่หรือพิธีกรรมด้านต่าง ๆ อาทิเช่น การทำบุญสะเดาะเคราะห์ การเสี่ยงทายกระดูกไก่ ไปจนถึงพิธีการเกิด พิธีศพที่ยังคงไว้ซึ่งพิธีกรรมดั้งเดิมอยู่ สมาชิกในหมู่บ้านอุ้มยอมยังคงรู้จักปฏิบัติกิจกรรมเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่และเด็ก

แต่เนื่องจากความเจริญและการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกกำลังเข้าสู่บ้านอุ้มยอม การเดินทางไม่ใช่ปัญหาหรือไปสถานที่ต่าง ๆ การเดินทางที่สะดวกสบาย ถนนใหญ่ตัดผ่านเบื้องล่างของหมู่บ้าน มีไฟฟ้าเข้าถึงทุกครัวเรือน เครื่องอำนวยความสะดวกเริ่มเข้ามาโดยเริ่มจากบ้านคนที่มีฐานะมากจนถึงระดับรองลงมาบ้านที่มีฐานะดั้นนั้นเนื่องจากการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร มีไร่ครอบครองมาก การบริโภคสิ่งของฟุ่มเฟือยเช่น โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดีโอ เครื่องเล่นวีซีดี จึงทำได้ไม่ยากนัก นอกจากนี้ยังรวมถึงการมีกำลังเงินส่งลูกไปโรงเรียนในเมืองได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในด้านเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตของชนเผ่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากการสังเกตและเก็บข้อมูลพอจะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดดังต่อไปนี้

1. ระบบเศรษฐกิจ
2. การสร้างบ้านเรือน
3. การแต่งกาย
4. การดำเนินชีวิตประจำวันของวัยรุ่น งานอดิเรก

6.1 ระบบเศรษฐกิจ

จากเดิมที่ชาวมูเซอมีระบบการค้าเกษตรแบบกึ่งยังชีพกล่าวคือแต่ละครัวเรือนมีไร่ปลูกข้าว พืชไร่ เลี้ยงสัตว์เพื่อใช้รับประทานเมื่อผลผลิตมีมากจึงนำไปขายเป็นรายได้ การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่ามากกว่าในเมืองไม่ยุ่งเกี่ยวกับระบบเงินตรา การค้าขายมากนักแต่ในปัจจุบันเมื่อมีศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาชาวเขาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการเกษตรการทำไร่อย่างถูกต้องให้กับชาวเขา สอนให้รู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงการสร้างอาชีพเสริมต่าง ๆ เช่น การทำกระเปาะ ย่าม หัตถกรรมจักสานเพื่อการค้าและการทำหมู่บ้านให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวโดยการทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงพร้อมทั้งพัฒนาบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็น Homestay ต้อนรับนักท่องเที่ยวอีกทั้งความเจริญที่เข้ามาในหมู่บ้าน ชาวเขาเริ่มเห็นสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปมีคนเมืองผ่านทางโทรทัศน์ ภาพยนตร์ วิทยุทั้งหมดล้วนแต่เป็นการดึงชีวิตชาวเขาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราเป็นการแลกเปลี่ยนทั้งสิ่งจึงทำให้การดำรงชีวิตของชาวเขาแต่ละคนต้องมีอาชีพ ต้องทำไร่ ทำเครื่องมือขายแล้วแต่จะถนัดในด้านใด เช่น ลุงสานแก้ว แม้จะอายุมากแล้วแต่ก็ยังทำครกให้ลูกสาวไปขายในตลาด การทำงานเหล่านี้เพื่อให้ได้ค่าตอบแทนมาลงทุนการทำเกษตรกรรมที่มีระบบกว่าเดิมจึงต้องนำเงินไปซื้อปุ๋ย การสีข้าว ลีกาแพ แต่ครั้งก็ต้องเสียเงินเช่นกัน การซื้อขยาหมู ไก่มาเลี้ยงหรือเก็บเป็นทุน

ให้ลูกเรียนหนังสือสูง ๆ ในเมือง หรือแม้แต่ซื้อรถมอเตอร์ไซด์ ให้ลูกขายวัยรุ่นและซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น เครื่องเล่นวีซีดี รวมไปถึงเสื้อผ้าสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นต้น

6.2 การสร้างบ้านเรือน

บ้านเรือนเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะการเงินของเจ้าของบ้านได้เป็นอย่างดี ลักษณะบ้านหมู่แบบดั้งเดิมจะใช้วัสดุธรรมชาติคือไม้ไผ่และหญ้าคา เป็นเรือนที่ไม่สูงจากพื้นมากนัก หลังคามุงด้วยหญ้าคาขัดด้วยตะขะ มีเสาไม้จริง และไม้เนื้ออ่อนเสริมความแข็งแรง ถ้าเป็นบ้านที่เป็นครอบครัวใหญ่หรือมีสมาชิกในครอบครัวมากบ้านจะมีลักษณะสองเรือนเชื่อมต่อกันกล่าวคือเมื่อขึ้นบ้านจะพบกับลานหรือ ฐานบ้านไว้รับรองแขกซึ่งจะเป็นส่วนที่แบ่งเรือนออกจากกันเป็นสองหลัง ส่วนหนึ่งเป็นครัว สำหรับไว้หุงหาอาหารและนอนหลับพักผ่อนของผู้เฒ่า ส่วนเรือนไม้อีกหลังก็ยังคงเป็นที่ตั้งของห้องผีและที่นอนสำหรับสมาชิกภายในบ้าน แต่ถ้าเป็นบ้านหลังเดียวมักแสดงฐานะว่าไม่ค่อยดีหรือเป็นหญิงม่ายยิ่งถ้าเป็นบ้านเดี่ยวและเก่าด้วยแล้วเจ้าของบ้านมักจะยากจนหรือติดฝิ่นจึงไม่มีเงินซ่อมแซมบ้านใหม่

ในปัจจุบันกล่าวได้ว่าลักษณะบ้านเรือนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยการนำวัสดุประเภทอื่นนอกเหนือจากหญ้าคาและไม้ไผ่มาประกอบบ้าน เช่น บ้านไหนที่มีฐานะดีก็จะมีการปรับปรุง ซ่อมแซมบ้านส่วนต่าง ๆ เช่น พื้นปูด้วยซีเมนต์บริเวณหรือเสียบ้านเสริมความแข็งแรงด้วยการใช้ไม้ต้นใหญ่เสริมปูน ฝาบ้านทำด้วยไม้แผ่น หลังคาเปลี่ยนเป็นกระเบื้องหรือสังกะสีไม่ว่าจะเป็นส่วนของหลังคาบ้านหรือที่เป็นแล้ไก่หรือเป็นส่วนประกอบในการล้อมคอกม้า ยังเก็บที่นบริเวณบ้าน นอกจากนี้ยังพบเห็นลักษณะการปลูกอาคารบ้านเรือนแบบเมืองเช่น ร้านค้าในหมู่บ้าน หรือลักษณะสิ่งก่อสร้างที่ซ่อมแซมหรือทำขึ้นใหม่เช่นห้องน้ำที่สร้างใหม่แยกออกมาจากบ้านด้วยปูน มีช่องลมทำด้วยอิฐบล็อก ลักษณะเหล่านี้ถือเป็นการปรับเปลี่ยนโดยการนำวัสดุใหม่เข้ามาร่วมใช้กับวัสดุเก่าให้เกิดประโยชน์และความแข็งแรงมากขึ้นแต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงไม่ละทิ้งรูปแบบดั้งเดิม ส่วนที่เป็นห้องผีไม่ว่ารูปแบบหรือการจัดวางยังคงเป็นเช่นเดิมลักษณะของครัว การตั้งเตาไฟ รูปแบบคงเดิมหรือข้อห้ามต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างบ้านยังคงยึดถืออยู่เช่นการสร้างบ้านไม่ให้จั่ว 2 เรือนอยู่ตรงกัน

6.3 การแต่งกาย

ลักษณะการแต่งกายสังเกตได้จากเครื่องแต่งกายของวัยรุ่นในปัจจุบันนี้ หนุ่มสาววัยรุ่นสวมใส่แต่งแบบชาวเมือง สวมเสื้อยืด เสื้อเชิ้ต กางเกงขาสั้น กางเกงวอร์ม เนื่องจากคนรุ่นนี้ได้เข้าไปศึกษาในเมืองจึงเริ่มรับเอาวัฒนธรรมคนเมืองเข้ามาหรือหญิงสาวบางคนเมื่อเป็นวัยรุ่นได้เข้ามาทำงานทำที่กรุงเทพก็จะมีชุดแบบคนเมืองใส่ ผู้หญิงที่อยู่เฝ้าผู้ใหญ่ มักจะใส่เสื้อยืดและผ้าถุง ส่วนวัยรุ่นจะใส่เสื้อยืดและกางเกงขาสั้นหรือกางเกงยีนถ้าเป็นเด็กหญิงก็จะเป็นกางเกงขาสั้น อย่างไรก็ตามสตรีชาวเขามุเซอาก็ไม่ลืมที่จะรักษาเอกลักษณ์เครื่องแต่งกายดั้งเดิมของเธอเอาไว้โดยจะแต่งชุดประจำเผ่าเมื่อมีงานสำคัญๆ และแต่ละคนต้องมีชุดประจำเผ่าของตนเอง นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากหญิงรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งก็คือศิลปะการตัดเย็บชุดชาวเขาประจำเผ่า โดยผู้เป็นแม่จะหัดให้ลูกสาวตัดเย็บเมื่ออายุประมาณ 5 ขวบโดยเริ่มจากการหัดเย็บกระโป๋นเล็กๆ ที่มีลวดลายเล่นริ้วผ้าสีเหลือง ชาวสลับเป็นแถวก่อนเมื่อลงมือทำได้แล้วจึงเข้าของชิ้นใหญ่ เช่น ย่าม ต่อมาจึงเป็นเสื้อผ้า เป็นผู้หญิงชาวเขาเผ่ามูเซอต้องเย็บเสื้อผ้าเองตั้งกรรยานายณะสอกล่าวว่ “ถ้าเย็บไม่เป็นก็ไม่มีเสื้อผ้าใส่” แต่ละคนจะมีเสื้อผ้าที่เป็นชุดมูเซอชุดเก่ง 1 -3 ชุดเพื่อใส่ในงานประจำปี เช่น เต้นจะคี หรืองานปีใหม่แล้วแต่ต้องเย็บเองด้วยมือทั้งหมด

ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เสื้อผ้าคือลายเป็นที่วิจิตรลึกลับลือลาง ชาวสลับสีแดงและน้ำเงินสดบนผ้ามันลื่นสีน้ำเงินสด ตัดเย็บด้วยสืบนเย็บตรงแขนจากเดิมการตัดเย็บชุดจะใช้ผ้าพื้นสีดำเท่านั้น

แต่ในปัจจุบันรูปแบบของความสวยงามเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา การเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่ง การหาความแปลกใหม่สะท้อนให้เห็นได้จากเสื้อผ้าชุดมูเซอในปัจจุบันที่ต่างจากเดิม เสื้อสตรีรูปแบบใหม่ให้เห็นจึงต่างจากเสื้อที่แม่เฒ่าสวมใส่ ในขณะที่แม่เฒ่าสวมใส่เสื้อแบบดั้งเดิมตัดเย็บด้วยพื้นผ้าสีดำ ลวดลายแบบเดิมเล่นวีรร้อยเต็มๆ ลายพันปลา แต่คนรุ่นใหม่กลับมองว่าไม่งามและล้าสมัยเพราะฉะนั้นเสื้อผ้าที่เราเห็นขณะนี้จะเป็นผ้าลายดอกสีจืดจาง สดใสหรือเป็นผ้าที่มีดินเงินผสมอยู่และมีการเพิ่มกระดุมเงินแทนที่จะเป็นไหมพรมแบบดั้งเดิม ตลาดเมืองมูเซอจะมีร้านขายผ้าที่วางขายเป็นพับๆ วางขายมากมายส่วนใหญ่จะเป็นผ้าพื้นสีสดใสและผ้าลายดอกไม้ตามความต้องการของตลาดและลูกค้า ผ้าเหล่านี้มีราคาแพงทีเดียวแต่ก็มีสตรีที่พอจะมีเงินก็จะซื้อหามาตัดเย็บ แต่รูปแบบของผ้ายังคงอยู่เป็นรูปแบบดั้งเดิม การใช้ผ้าลายดอกไม้เฉพาะแต่เสื้อสตรี สำหรับลวดลายที่เป็นพื้นลายพันปลาแต่ก่อนใช้มือแต่เดี๋ยวนี้หันมาใช้จักรเย็บแทนเพราะเป็นการประหยัดเวลา

6.4 การดำเนินชีวิตประจำวันของวัยรุ่นและงานอดิเรก

วัยเด็กและวัยรุ่นแต่ละบ้านจะช่วยงานบ้านตลอดเวลาเลี้ยงหมู ไก่ ผู้หญิงช่วยทำงานบ้าน เลี้ยงน้อง หรือขายของหน้าร้าน ส่วนผู้ชายก็จะรับผิดชอบงานที่หนักกว่า เช่น งานในไร่ การหาของป่า จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเมื่อความเจริญเข้ามาถึงบ้านมูเซอแต่ละบ้านเริ่มมีเครื่องใช้ไฟฟ้าเกือบทุกบ้านก็คือโทรทัศน์ได้ดูรายการต่าง ๆ แต่รายการที่วัยรุ่นติดใจ คือเพลงวัยรุ่นและละคร จะมีดาราชวัญใจหรือคนโปรดเช่นเดียวกับวัยรุ่นในเมืองทั่วไป เหล่านี้จึงมีผลต่องานอดิเรกของหนุ่มสาวในบ้านมูเซอและในประเทศไทยเด็กชายมักจะชอบก็ตาร์ สำหรับกีฬาจะมีการตั้งทีมฟุตบอลเล่นกันตอนเย็น วัยรุ่นผู้ชายจะมีทีมโปรดนั้นก็ คือ ลิเวอร์พูล ทีมที่มาจากประเทศอังกฤษที่มีชื่อเสียงหรือแมนเชสเตอร์ยูไนเต็ด สามารถสังเกตได้จากเสื้อผ้าที่ผู้ชายสวมใส่เป็นเสื้อมีสัญลักษณ์ทีมฟุตบอล ส่วนผู้หญิงชอบร้องเพลงยอตนิยมทั่วไปและดูแฟชั่นหรือติดตามข่าวสารดาราคคนโปรดในทีวี ในขณะที่เดียวกันวัยรุ่นเหล่านี้สามารถเดินจะก็ได้ รู้จักประเพณีที่สำคัญแต่สิ่งที่ขาดหายไปคือคนรุ่นใหม่ไม่น่าจะไม่ค่อยสนใจงานอดิเรกแต่เดิมที่ผู้ใหญ่เคยทำกันมาก่อน ส่วนใหญ่จะเป็นด้านดนตรี การประดิษฐ์เครื่องดนตรีเช่นจ้องหน่อง แคน หรือซิ่ง ซึ่งนับวันจะหาได้ยากหาผู้สืบทอดการทำยากเนื่องจากวัยรุ่นไม่ค่อยสนใจที่จะศึกษาวิธีทำ การเล่นดนตรีบางทีนั้นเล่นได้แต่การที่เล่นได้ดีดังเช่นผู้เฒ่า ผู้แก่จำเป็นต้องใช้เวลาฝึกฝนและคลุกคลีเป็นเวลาหลายปีซึ่งเด็กในยุคดิจิตอลนี้หันไปเล่นคอมพิวเตอร์กันหมดและก็ตาร์แทนไปเสียแล้ว นอกจากนี้เด็กรุ่นใหม่จะขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้งในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ เนื่องจากไม่ค่อยได้สนใจและเข้าไปเรียนในตัวเมืองกันหมดแล้ว ความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมด้านเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ จึงค่อนข้างห่างเหินไป

6.5 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงคือ

1. การได้รับอิทธิพลจากสังคมโลกมากขึ้น
2. มีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกมากขึ้น
3. การบริโภคสื่อที่ทันสมัยมากขึ้น

4. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศ

5. ความล้าหลังของวัฒนธรรมเดิม ขาดการบูรณาการให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน

6. นโยบายของภาครัฐที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในชุมชน เช่น โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บนพื้นที่สูง โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการกองทุน กช.คจ. องค์การบริหารส่วนตำบล

7. กิจกรรมที่องค์กรเอกชนเข้ามาดำเนินการเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เช่น โครงการอบรม มัคคุเทศก์ โครงการส่งเสริมการศึกษาอกระบบโรงเรียน โครงการฝึกอบรมอาชีพต่าง ๆ

● ปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

จากบันทึกของคุณวาสนา โชคเกรียงไกร นักท่องเที่ยว

1. ปัญหาชาวเขา

1.1. เรื่องการเมืองการปกครองแบ่งเป็น

1.1 การตั้งถิ่นฐานถาวร จะอยู่ในเขตป่าสงวนป่าหวงห้ามส่วนใหญ่จึงส่งผลให้ด้อยสิทธิขั้นพื้นฐาน

1.2 ทะเบียนราษฎร ชาวเขาเพียง 40 % เท่านั้นที่ได้สัญชาติไทย 60 % ไม่มี ทำให้เสียเปรียบในเรื่องการได้รับการบริการด้านต่าง ๆ ของรัฐที่ควรจะได้ เช่น นักศึกษาไม่ได้รับใบประกาศเพราะไม่ได้สัญชาติไทยแต่กรมทะเบียนราษฎรใหม่ก็ทำให้การยื่นคำร้องมีความเป็นไปได้มากขึ้น

1.2 เศรษฐกิจและสังคม รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ 4,600 บาท สมาชิกโดยเฉลี่ยต่อครอบครัว 5-6 คน ด้านการศึกษาประมาณ 38 % ที่ได้รับการศึกษา 17 % เขียนได้ 33 - 34 % พูดยได้ ส่วนด้านสาธารณสุขมีอัตราการเจ็บป่วยค่อนข้างสูง เช่นระบบทางเดินหายใจ ทางเดินอาหาร ขาดสารอาหาร ทูบโมซนาการในเด็ก 0-5 ปีมีถึง 27% การจัดสวัสดิการสังคมบนพื้นที่สูงนั้นยังไม่สามารถครอบคลุมทั้งหมดเจ้าหน้าที่ยังดำเนินการไม่ทั่วถึงทำให้ด้อยโอกาสในการพัฒนา

1.3 ยาเสพติด ความเชื่อที่ได้ฝิ่นติดต่อกับผีหรือใช้รักษาโรค เช่น ท้องร่วง ปวดท้องเพราะชาวเขายังมีความคิดว่าฝิ่นเป็นยาที่สำคัญ ในขณะที่นั้นมีการใช้เพราะขาดของยาบ้าเพิ่มขึ้น มีการลำเลียงเส้นทางยาเสพติดผ่านจังหวัดตากเหมือนเป็นเส้นทางผ่านในการค้ายาจึงเท่ากับหลีกเลี่ยงไม่ได้ มูเซอเฉลี่ยติดยาประมาณ 50% ซึ่งมีโครงการชุมชนบำบัด เพิ่งเริ่มและนโยบายของรัฐในการปราบปรามยาเสพติดคนติดยาจะถูกพิจารณาไม่ได้สัญชาติไทย

1.4 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในเรื่องดิน การเปลี่ยนแปลงพื้นดินที่ทำกินแต่ภายหลังเริ่มมีกฎหมายการใช้พื้นที่สูงจากเดิมทำไร่เลื่อนลอยเปลี่ยนหมุนเวียน เข้มงวดมากขึ้นอีกทั้งยังมีการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ ให้กับชาวเขา จากปัญหาเหล่านี้จึงเกิดศูนย์ขึ้นมาจริง ๆ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2499 จาก ตชด. พบชาวเขา(สมัยจอมพล ป.) ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 ประมาณ 41 ปีมาแล้ว มีนิคมสงเคราะห์ชาวเขาประมาณ 21,715 ไร่ พ.ศ. 2507 ปรับปรุงแบบเป็นแบบปัจจุบันคือเป็นศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ในอดีตกรมประชาสัมพันธ์จะรับผิดชอบในทุกด้าน เช่น การศึกษา สาธารณสุข อาชีพทางการเกษตรแต่ในปัจจุบันจะแยกไปรับผิดชอบเขตพัฒนาพื้นที่เขตดอยมูเซอ อำเภอพบพระ อุ่มผาง แม่สลด แม่ระมาด ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะสำเร็จภายใน 10 ปี จุดประสงค์คือเป็นองค์กรด้านการบริการและสวัสดิการสังคม

บทที่ 7

การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มโนทัศน์ เสถียรภาพและการเปลี่ยนผ่านความรู้ทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม ตามโครงการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอตำบลบ้านอุ่มยอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ด้านเนื้อหาที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มโนทัศน์ เสถียรภาพและการเปลี่ยนผ่านความรู้ทางวัฒนธรรมชาวเผ่า จากการศึกษาวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

- **การส่งเสริมการท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวคอย : บ้านอุ่มยอม : การประสานภาคีและความสำเร็จ**

ความรู้เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ่มยอมที่ผ่านมา เสถียรภาพของระบบการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือเชิงนิเวศ ชาวมูเซอบ้านอุ่มยอมได้ยินมานาน แล้วจนคุ้นหูคุ้นตา หากจะให้ให้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือเชิงนิเวศ นี่ย่อมมีความแตกต่างกันตามมโนทัศน์ของแต่ละคน ที่ได้รับถ่ายทอดในกระบวนการจัดการโครงการ

คำว่า **นิเวศ** คำเดียวสั้นๆ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้ความหมายว่า **ที่อยู่ บ้าน** รวมคำว่า **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือเชิงอนุรักษ์** หมายถึง การท่องเที่ยวที่สัมผัสความสวยงามและความสมบูรณ์ของพื้นที่ธรรมชาติ แต่ยังคงรักษาระบบนิเวศ อนุรักษ์ทรัพยากร สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ปรากฏในธรรมชาติด้วย

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือเชิงอนุรักษ์นั้น เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่สามารถกระทำในรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยว ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น อันมีผลต่อความยั่งยืนของธรรมชาติ

ชุมชนบ้านอุ่มยอมมีสถานที่ท่องเที่ยวมากมายหลายจุด ให้นักท่องเที่ยวได้เลือกตามความสนใจ แต่โปรแกรมการท่องเที่ยวที่นี้ยังไม่หลากหลายเท่าที่ควร จากการจัดโปรแกรมเพื่อทดลองใช้ประมาณ 4 โปรแกรม ยังไม่แน่ใจให้นักท่องเที่ยวเกิดความหลากหลาย ทั้งที่ชุมชนบ้านอุ่มยอมมีดี มีจุดขายมาก

การขึ้นภูเขา ชมน้ำตก ชมป่า ชมกล้วยไม้ ชมป่าไผ่ ป่ากล้วย ดอกไม้ป่า ป่าต้นน้ำ สายน้ำ ไร่ชาภูเขา ป่าวัฒนธรรม ลานจะดี ไร่มด ลีลาการดำข้าว บ้านมูเซอโบราณ การแต่งกาย ภาษา พิธีกรรม เหล่านี้ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ภายในบริเวณระแวกชุมชนบ้านอุ่มยอม นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสธรรมชาติ วัฒนธรรมเหล่านี้ได้ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ชุมชน องค์การการท่องเที่ยวต้องปลูกฝังจิตสำนึกของนักท่องเที่ยว คือ ซึ่งนอกจากจะได้เที่ยวกันอย่างสนุกสนาน เพลิดเพลิน และได้ความรู้จากแหล่งหรือสถานที่ท่องเที่ยวนี้แล้ว ยังมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์นิเวศระบบนิเวศ ให้มีความยั่งยืนมั่นคงสืบไปด้วย

จากการศึกษาวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ่มยอม พอได้ทราบถึงประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- **วิวัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ่มยอมจากการประมวลในเวทีทบทวน**

ชาวบ้านเดินทางไปเยี่ยมญาติและร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จังหวัดเชียงใหม่ เกิดเห็นแขก นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติเข้าไปเที่ยวหมู่บ้านมาก ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นมีรายได้ มีกิจกรรมเกิดขึ้นมากมาย จึงอยากที่จะให้ชุมชนของตนเป็นอย่างนั้นบ้าง ในปีเดียวกันนั้นกรมประชาสงเคราะห์มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในหมู่บ้าน ชาวเขาร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยให้ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากเป็นผู้ดำเนินการสำรวจชุมชนและนำเสนอแผนงานต่าง ๆ ตามนโยบายของกรมประชาสงเคราะห์ มีการดำเนินการเปิดเวทีชาวบ้านเพื่อแจ้งโครงการและรับทราบความต้องการของชุมชน จัดอบรมมัคคุเทศก์หมู่บ้าน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก เป็นเจ้าของโครงการ จัดศึกษาดูงานนอกสถานที่ ในชุมชนบ้านบ่อไค้ หมู่ที่ 11 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์เป็นผู้ดำเนินการโครงการ ดำเนินการสร้างศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากเป็นผู้ดำเนินการโครงการ จัดประชุมชมชาวบ้านและรับสมัครชาวบ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ร่วมพิจารณาบ้านแต่ละหลังตามเกณฑ์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้น โดยมีคณะกรรมการกลุ่มที่ชาวบ้านร่วมกันคัดเลือกขึ้นเพื่อดำเนินการกิจกรรม บ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกโครงการจะมีป้ายบอกไว้ที่หน้าบ้านทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษว่า “ ะฮ้อ ” และ “ Home Stay ” บ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวแต่ละหลังคาเรือนเพื่อบริการนักท่องเที่ยวให้เข้าพัก จะต้องมีสุขา ห้องน้ำที่ถูกลักษณะ โดยทางการจะเป็นผู้ออกงบประมาณในการดำเนินการสร้างให้ (หมวดสงเคราะห์ครอบครัว) ข้อตกลงร่วมกันระหว่างภาครัฐผู้ดูแลโครงการกับชาวบ้านที่จะเข้าเป็นสมาชิกโครงการ เรื่อง การเตรียมสถานที่พัก (ผ้าห่ม เตียงนอน ฯลฯ)

นอกจากนี้ยังมีการควบคุมเรื่องอาหาร ระบบสาธารณสุขโรค การบริการความปลอดภัย การสื่อสาร อื่น ๆ ตามความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ กำหนดเงื่อนไขของสมาชิกท่องเที่ยวในชุมชน เรื่องของการรับนักท่องเที่ยว การจัดสรรผลประโยชน์ การหักเงินเข้ากองทุน ฯลฯ กำหนดโปรแกรมการแสดงทางวัฒนธรรมเพื่อบริการนักท่องเที่ยว สำหรับผู้ที่สนใจแต่ไม่ผ่านเกณฑ์การพิจารณาแต่อยากมีส่วนร่วม การกำหนดระบบการบริการ การบริหารจัดการ โดยมีภาครัฐ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากเป็นผู้ดำเนินการ

● การจัดประชาสัมพันธ์โครงการที่ผ่านมา

จัดทำแผ่นพับทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อแจกจ่ายให้แก่นักท่องเที่ยว จัดทำโปสเตอร์ขนาดใหญ่โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์ จัดทำคู่มือการท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวคอย โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์ จัดทำโปรแกรมและเส้นทางท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวคอย โดยกรมประชาสงเคราะห์ จัดทำป้ายโฆษณาขนาดใหญ่และป้ายบอกทางตามต่างๆ ทั้งนอกและในชุมชน จัดทำเว็บไซต์ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

เบื้องต้นได้ทราบความเป็นมาเป็นไปของโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง โดยกรมประชาสงเคราะห์ ร่วมกับ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จัดดำเนินการโครงการดังกล่าวมีการสนับสนุนและส่งเสริมชุมชนชาวเขาในประเด็นต่าง ๆ เช่น จัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยว จัดอบรมการเป็นมัคคุเทศก์ จัดศึกษาดูงานนอกสถานที่ ส่วนผลการศึกษาถึงจุดอ่อน จุดแข็งของคณะกรรมการบริหารนั้นจะดำเนินการในช่วงต่อไป ถือเป็น

ว่ากิจกรรมดังกล่าวที่ดำเนินการศึกษาเบื้องต้นทำให้เราทราบประวัติและความเป็นมาอันเป็นความคาดหวังหนึ่งที่เรากำลังเข้าไปในวัตถุประสงค์และบรรลุวัตถุประสงค์นั้น ข้อมูลจากการทบทวนที่ได้ดำเนินการจากเอกสารมีดังนี้คือ

- **ข้อมูลการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ประวัติโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**

ในปี พ.ศ. 2503 กรมประชาสงเคราะห์ได้จัดตั้งนิคมสร้างตนเอง สงเคราะห์ชาวเขาตอยมูเซอขึ้น เพื่อให้การพัฒนาในด้านต่างๆ แก่ชาวเขาในพื้นที่บริเวณนี้ และในปี พ.ศ. 2508 ได้เปลี่ยนวิธีการดำเนินงานมาเป็นศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดตาก เพื่อความคล่องตัว ในการปฏิบัติงาน ได้จัดให้มีหน่วยเคลื่อนที่ เข้าไปในปฏิบัติงานในหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม การจัดสวัสดิการสังคม และการสังคมสงเคราะห์ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บนพื้นที่สูง รวมทั้งดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม โดยให้ประชาชนและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในกระบวนการพัฒนาอย่างจริงจัง

ในปี พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้พิจารณาเห็นชอบ ให้กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ดำเนินการโครงการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บนพื้นที่สูง ภายใต้แผนงานเงินกู้เพื่อการท่องเที่ยวและส่งเสริมการสร้างงานภายใต้โครงการลงทุนเพื่อสังคมของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยในจังหวัดตาก มีพื้นที่ดำเนินการ ภายใต้โครงการดังกล่าวทั้งสิ้น 6 หมู่บ้าน คือ บ้าน อุมยอม , บ้านลิซอ , บ้านห้วยเหลือ, อำเภอเมือง จังหวัดตาก,บ้านส้มป่อย ,บ้านเจดีย์เคี้ยว อำเภอแม่สอด และบ้านร่มเกล้าหนึ่ง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก โดยมุ่งเน้นการท่องเที่ยว อย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ และแหล่งวัฒนธรรมชาติ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วม ของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศน์อย่างยั่งยืน และกองสงเคราะห์ชาวเขาได้ประสานงานกับมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมเข้าดำเนินการฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่กองสงเคราะห์ชาวเขาดมประชาสงเคราะห์และชุมชนชาวเขาเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบาย และแนวทางดังกล่าว เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยชุมชนที่ชัดเจนในลักษณะที่ครอบคลุมหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ

1. พื้นที่ท่องเที่ยว
2. การจัดการอย่างยั่งยืน
3. กิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้
4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น

ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก จึงเห็นควรจัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยชุมชนชาวเขาบ้านอุมยอมขึ้น โดยใช้หมู่บ้านอุมยอม(มูเซอ) หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ซึ่งมีประชากรจำนวน 68 หลังคาเรือน 79 ครอบครัว 284 คน เป็นพื้นที่นำร่องในการสร้างรูปแบบดังกล่าว ก่อนที่จะขยายผลการดำเนินงาน ไปสู่ชุมชนอื่น ต่อไป

- **วัตถุประสงค์ของการจัดดำเนินการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**

เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนเป้าหมายให้สามารถบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้อย่างยั่งยืน ตลอดจนถึงสนับสนุนการฟื้นฟู และการรักษาวิถีชีวิตวัฒนธรรม และประเพณีที่ดีงาม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป้าหมายและส่งเสริมให้ประชากรเป้าหมายมีทางเลือกในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้อย่างเป็นธรรมในชุมชน เพื่อสนับสนุนนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล

- **เส้นทางการเรียนรู้ที่ดำเนินการในบ้านอุมยอ**

เส้นทางการศึกษาวิถีชีวิตในชุมชน เส้นทางการศึกษาธรรมชาติจุดชมวิว เส้นทางการศึกษาธรรมชาติแหล่งต้นน้ำลานสา

- **ที่พักของนักท่องเที่ยวมี 3 รูปแบบ**

รูปแบบที่หนึ่ง การพักอยู่กับบ้านชาวเขาเพื่อเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิตอย่างใกล้ชิด มีบ้านพักเป็นจำนวน 20 หลัง รับนักท่องเที่ยวได้หลังละ 2 คน ค่าบริการคนละ 100 บาท/คืน ค่าอาหารมื้อละ 50 บาทต่อมื้อ

รูปแบบที่สอง การพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านมุเซอ บ้านอุมยอ มีบ้านพักจำนวน 1 หลัง 2 ห้องนอน 2 ห้องน้ำ รับนักท่องเที่ยวได้ 4-5 คน ค่าบริการคนละ 100 บาท ต่อคืน ค่าอาหารมื้อละ 50 บาทต่อมื้อ

รูปแบบที่สาม เต็นท์ สำหรับนักท่องเที่ยวที่นำเต็นท์มาเอง สามารถกางได้ในบริเวณศูนย์วัฒนธรรม ประมาณ 10 หลัง

- **เอกสารที่ศึกษาเบื้องต้น : คู่มือท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวดอย การประสานภาคีและความสำเร็จ**

คู่มือท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวดอยเล่มนี้จัดทำขึ้นมาเพื่อแนะนำการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เพิ่งเปิดให้บริการเมื่อต้นปี 2543 นั่นคือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ซึ่งกรมประชาสัมพันธ์ได้ร่วมมือกับองค์กรชุมชน ดำเนินการให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในหมู่บ้านชาวเขาในพื้นที่ 13 จังหวัดขึ้น

โครงการนี้ต้องการให้ชาวเขามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของพวกเขาเอง ซึ่งนั่นหมายถึงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากร ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และป่าไม้ นอกจากนี้ ชาวเขาจะได้อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนของตนไว้ และยังเป็นการสร้างรายได้เสริมให้พวกเขาด้วย

ในคู่มือเล่มนี้จึงเริ่มต้นด้วยการแนะนำชาวเขาหกเผ่าหลักในประเทศ โดยจะให้รายละเอียดทางด้านกายภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากที่สุดในการจำแนกพวกเขา อย่างน้อยก็เพื่อที่ว่าเวลาไปเที่ยวตามหมู่บ้านชาวเขาจะได้รู้ว่าตนกำลังเที่ยวหมู่บ้านของชนเผ่าใดอยู่

จากนั้นก็แนะนำรายละเอียดของโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง 13 จังหวัด 33 หมู่บ้าน ตามด้วยรายละเอียด ของ 10 หมู่บ้าน จาก 16 หมู่บ้าน ที่เปิดให้บริการบ้านพักแบบพื้นบ้าน ปิดท้ายด้วยปฏิทินชาวเขาในปีหนึ่ง ๆ มี กิจกรรมอะไรบ้าง พิธีอะไรบ้าง เพื่อที่จะได้ทราบช่วงเวลาที่มีการจัดวัฒนธรรมประเพณีอันโดดเด่นของแต่ละเผ่า และข้อพึงปฏิบัติยามเดินทางไปเยี่ยมหมู่บ้านชาวเขา เพื่อที่เราจะได้ปฏิบัติตามได้ถูกต้อง ในวันนั้นเป็นเพียงการเริ่มต้นของโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ซึ่งการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จะต้องมีการพัฒนาให้ยั่งยืนต่อไป เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติและชนกลุ่มน้อยผู้มีส่วนได้เสีย

ภาคเหนือของประเทศไทยเป็นถิ่นอาศัยของผู้คนที่มีเสน่ห์น่าพิศวงกลุ่มหนึ่งของโลก เราเรียกพวกเขาว่าชาวเขา ซึ่งจริง ๆ แล้วชาวเขาเป็นชนกลุ่มน้อยพวกหนึ่งในประเทศ ส่วนมากจะอาศัยกระจายบริเวณภูเขาสูงทางภาคเหนือและบางจังหวัดในภาคกลางของประเทศ รวมแล้ว 20 จังหวัด ชาวเขาเผ่าใหญ่ ๆ ทั้งหมดมี 6 เผ่า คือ เผ่ากะเหรี่ยง ชาวเขาที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด เป็นคนรักสงบมีชีวิตเรียบง่าย ยึดมั่นในจารีตประเพณี เผ่าม้ง หรือ เผ่ามั่ว มีความขยันขันแข็ง รักอิสระ เปิดเผย ฉลาดและเรียนรู้เร็ว เผ่าอาข่า หรือ อีเก้อ รักความสนุกสนาน เชื่อมมั่นในบรรพบุรุษ ยึดมั่นในจารีตประเพณี เผ่าเมี่ยน หรือ เย้า เป็นชนชาติที่รักหน้าและศักดิ์ศรีเหนือชีวิต ถ้ามีเรื่องขัดแย้งเกิดขึ้นก็จะหาทางเจรจาตกลงกันอย่างสันติ เผ่าลาหู่ หรือ มูเซอ ผักไฟในพระเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง เป็นผู้ชำนาญการล่าสัตว์

และเป็นนักรบที่สามารถ เผ่าลีซู หรือ ลีซอ ให้ความสำคัญกับสถานภาพที่เสมอภาคกัน ถือว่าทุกคน " หัวเข่าเท่ากัน " คือทุกคนมีความเท่าเทียมกัน

ชาวเขาทุกเผ่าจะมีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างเด่นชัดในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ เครื่องดนตรี เครื่องจักสาน อาวุธ ท่าเลที่ตั้งบ้านเรือน ฯลฯ แต่สิ่งที่ยากที่สุดที่จำแนกพวกเขาว่าเป็นชนเผ่าใดก็คือ " การแต่งกาย "

ปัจจุบันแม้ชาวเขาจะรับวัฒนธรรมการแต่งกายแบบชาวเมืองมากขึ้น นุ่งกางเกงยีน สวมเสื้อยืด แต่ในยามงานประเพณีก็ยังหวนมาแต่งกายแบบดั้งเดิม โดยอาจมีการปรับผสมผสานกันบ้าง เช่นสวมเสื้อยืดกับกางเกงประจำเผ่า ใช้ผ้าเช็ดตัวโพกศีรษะแทนผ้าทอ ฯลฯ และชาวเขาคงไม่เป็นชาวเขาถ้าไม่มีเครื่องประดับเงินและลูกปัด เพราะเป็นส่วนสำคัญของเครื่องแต่งกาย แต่ปัจจุบันนี้มีการใช้ลวดลายนิยม ทองเหลืองและทองแดงแทนบ้าง และต่อจากนี้ไปจะกล่าวถึงชาวเขาเผ่ามูเซอคำในเรื่องของการแต่งกาย

● **แนะนำกิจกรรมโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว ฯ ของกรมประชาสัมพันธ์ (เดิม) ปัจจุบันเป็นกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์**

จากทำเลที่ตั้งบนดอยสูงอันมักจะมีวิวทัศนียภาพและอากาศสดชื่นเย็นสบาย กอปรกับขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่แตกต่าง ๆ แต่ทว่าเต็มไปด้วยสีสัน ทำให้หมู่บ้านของชาวไทยภูเขาหรือที่เรียกกันคุ้นปากว่าชาวเขา กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความสนใจของนักท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวมากมายเดินทางไปยังหมู่บ้านชาวเขาตามดอยสูงเพื่อศึกษาเรื่องราว ทำความรู้จัก เยี่ยมชม หรือแม้แต่จับจ่ายงานฝีมือเอกลักษณ์ประจำเผ่า

ปัจจุบันกรมประชาสัมพันธ์โดยกองส่งเสริมการท่องเที่ยว ร่วมกับองค์กรชุมชน ได้ดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใต้ โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ขึ้นในหมู่บ้าน 13 จังหวัด ได้แก่ จังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ตาก แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน พะเยา อุทัยธานี กาญจนบุรี พิษณุโลก ลำพูน เพชรบูรณ์ และ กำแพงเพชร โดยได้คัดเลือกพื้นที่ที่มีความพร้อม จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัด 3 แห่ง ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน 33 แห่ง ตลาดนัดชาวนานาชาติ 2 แห่ง และจัดสร้างแบบที่พักพื้นบ้าน 16 แห่ง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสความงามของศิลปะประจำท้องถิ่น ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ต่าง ๆ ที่น่าสนใจตลอดจนความงามตามธรรมชาติของบริเวณโดยรอบหมู่บ้านชาวเขาเหล่านี้ได้อย่างถูกต้องและสะดวกขึ้น

● **ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัด**

ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัด 3 แห่ง ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับชาวเขาในพื้นที่ดูแลของศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา หน่วยงานในสังกัดกองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสัมพันธ์ ประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก (ดอยมูเซอ) ถนนสายตาก - แม่สอด กิโลเมตรที่ 27 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ภายในบริเวณศูนย์ ฯ ประกอบไปด้วย อาคารศูนย์วัฒนธรรมที่ใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จัดแสดงศิลปวัตถุของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ พร้อมบ้านตัวอย่าง ที่แสดงให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ภายในพื้นที่ของจังหวัดนั้น ๆ นอกจากนี้ก็มีลานแสดงการละเล่น วัฒนธรรม ประเพณีประจำเผ่า ร้านค้า จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขาตลอดจนร้านจำหน่ายอาหาร

และเป็นนักรบที่สามารถ เผ่าสีซุ หรือ สีซอ ให้ความสำคัญกับสถานภาพที่เสมอภาคกัน ถือว่าทุกคน " หัวเข้าเท่ากัน "

- คือทุกคนมีความเท่าเทียมกัน

ชาวเขาทุกเผ่าจะมีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างเด่นชัดในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ เครื่องดนตรี เครื่องจักสาน อาวุธ ทำเลที่ตั้งบ้านเรือน ฯลฯ แต่สิ่งที่ยากที่สุดที่จำแนกพวกเขาว่าเป็นชนเผ่าใดก็คือ " การแต่งกาย "

ปัจจุบันแม้ชาวเขาจะรับวัฒนธรรมการแต่งกายแบบชาวเมืองมากขึ้น นุ่งกางเกงยีน สวมเสื้อยืด แต่ในยามงานประเพณีก็ยังหวนมาแต่งกายแบบดั้งเดิม โดยอาจมีการปรับผสมผสานกันบ้าง เช่นสวมเสื้อยืดกับกางเกงประจำเผ่า ใช้ผ้าเช็ดตัวโพกศีรษะแทนผ้าทอ ฯลฯ และชาวเขาคงไม่เป็นชาวเขาถ้าไม่มีเครื่องประดับเงินและลูกปัด เพราะเป็นส่วนสำคัญของเครื่องแต่งกาย แต่ปัจจุบันนี้มีการใช้ลวดลายของทองคำและทองแดงแทนบ้าง และต่อจากนี้ไปจะกล่าวถึงชาวเขาเผ่ามูเซอตำในเรื่องของเครื่องแต่งกาย

● **แนะนำกิจกรรมโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว ฯ ของกรมประชาสัมพันธ์ (เดิม) ปัจจุบันเป็นกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์**

จากทำเลที่ตั้งบนดอยสูงอันมีทิวทัศน์สวยงามและอากาศสดชื่นเย็นสบาย กอปรกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ๆ แต่ทว่าเต็มไปด้วยสีสัน ทำให้หมู่บ้านของชาวไทยภูเขาหรือที่เรียกกันคุ้นปากกว่าชาวเขา กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความสนใจของนักท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวมากมายเดินทางไปยังหมู่บ้านชาวเขาตามดอยสูงเพื่อศึกษาเรื่องราว ทำความรู้จัก เยี่ยมชม หรือแม้แต่จับจ่ายงานฝีมือเอกลักษณ์ประจำเผ่า

ปัจจุบันกรมประชาสัมพันธ์โดยกองส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้ดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใต้ โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ขึ้นในหมู่บ้าน 13 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ตาก แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน พะเยา อุทัยธานี กาญจนบุรี พิษณุโลก ลำพูน เพชรบูรณ์ และกำแพงเพชร โดยได้คัดเลือกพื้นที่ที่มีความพร้อม จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัด 3 แห่ง ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน 33 แห่ง ตลาดนัดชาวเขา 2 แห่ง และจัดสร้างแบบที่พักพื้นบ้าน 16 แห่ง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสความงามของศิลปะประจำท้องถิ่น ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ต่าง ๆ ที่น่าสนใจตลอดจนความงามตามธรรมชาติของบริเวณโดยรอบหมู่บ้านชาวเขานั้น ได้อย่างถูกต้องและสะดวกขึ้น

● **ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัด**

ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาจังหวัด 3 แห่ง ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับชาวเขาในพื้นที่ดูแลของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา หน่วยงานในสังกัดกองส่งเสริมและพัฒนาชนบท กรมประชาสัมพันธ์ ประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก (ดอยมูเซอ) ถนนสายตาก - แม่สอด ก็ิโลเมตรที่ 27 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ภายในบริเวณศูนย์ ฯ ประกอบไปด้วย อาคารศูนย์วัฒนธรรมที่ใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จัดแสดงศิลปวัตถุของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ พร้อมบ้านตัวอย่าง ที่แสดงให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ภายในพื้นที่ของจังหวัดนั้น ๆ นอกจากนี้ก็มีลานแสดงการละเล่น วัฒนธรรมประเพณีประจำเผ่า ร้านค้า จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขาตลอดจนร้านจำหน่ายอาหาร

- **ลงพื้นที่จริงกับศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน(เฉพาะจังหวัดตาก)**

หมู่บ้านใน 6 หมู่บ้าน ถูกคัดเลือกให้จัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน ผู้ที่เข้ามาเยือนศูนย์วัฒนธรรม ๓ แห่ง 6 แห่ง นอกจากจะได้เยี่ยมชมหมู่บ้านเห็นชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของหมู่บ้านนั้น ๆ แล้วยังจะได้เห็นสิ่งเดียวกับที่แสดงในศูนย์วัฒนธรรม ๓ ระดับจังหวัดเพียงแต่ย่อส่วนลงเป็นเรื่องราวเฉพาะหมู่บ้านเท่านั้นศูนย์ทั้ง 6 แห่งมีอยู่ที่ บ้านอุ้มยอม (ลาหู่) ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง บ้านสัมปอโยย(ลาหู่) ตำบลพะวอ อำเภอแม่สอด บ้านบ้านเจดีย์โคะ (ม้ง) อำเภอแม่สอด บ้านแม่ไร่ใหม่ (ม้ง) ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง บ้านแม่ไร่ห้วยเหลือง (ม้ง) ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง บ้านร่วมเกล้า (ม้ง) อำเภอพบพระ

- **บ้านพักพื้นบ้านเพื่อความเข้าใจที่แท้จริง**

หลังจากเที่ยวชมหมู่บ้านชาวเขาแล้ว สำหรับผู้ที่ต้องการสัมผัสชีวิตชาวเขาให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้นก็มีโอกาสที่จะพักอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาได้จริง ๆ เพราะมีการคัดเลือกหมู่บ้านชาวเขา 16 แห่ง จาก 33 หมู่บ้าน จัดสร้างบ้านพักพื้นบ้านโดยใช้วัสดุในท้องถิ่นขึ้นในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน เพื่อเป็นที่ค้างแรมของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชาวเขาได้ลึกซึ้งมากขึ้น ซึ่งในเขตจังหวัดตากมีทั้งสิ้น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านอุ้มยอม (ลาหู่) ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก บ้านเจดีย์โคะ (ม้ง) ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

- **เส้นทางสู่อุ้มยอมเชอบ้านอุ้มยอม**

บ้านอุ้มยอม เป็นชาวเขาเผ่ามูเชอคำ(เงเล)

1.ที่ตั้ง : หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

2.การเดินทาง : จากอำเภอเมืองตากไปทางหลวงหมายเลข 105 ตาก-แม่สอด ประมาณ 26 กิโลเมตร ถึงปากทางเข้าหมู่บ้านมีป้ายบอกว่าศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากเป็นที่สังเกตตั้งอยู่ซ้ายมือ เลี้ยวซ้ายเข้าไปอีกประมาณ 4กิโลเมตรเศษ ๆ

3.บรรยากาศ : ที่หมู่บ้านมีอากาศที่บริสุทธิ์ มีป่าที่สมบูรณ์ บ้านเรือนที่อยู่อาศัยยังคงลักษณะดั้งเดิมอยู่เป็นจำนวนมาก

4.สิ่งดึงดูดทางวัฒนธรรม : แม้สาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ จะเข้าถึงหมู่บ้าน แต่ก็ทำให้การดำรงชีวิตของชาวลาหู่เปลี่ยนแปลงไปน้อยมาก เมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่น ๆ ยกตัวอย่าง เช่น วัฒนธรรมการแต่งกายแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงเลย และยังมีประเพณีดั้งเดิมหลายอย่าง เช่น ประเพณีปีใหม่ ประมาณเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ของทุกปี การกินข้าวใหม่ในราวเดือนกันยายนของทุกปี การทำบุญเลี้ยงผีเป็นประจำเวลาเจ็บป่วย นอกจากนี้ก็มีการเต้นจะคี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของพิธีกรรมทุกอย่าง และสามารถจัดแสดงได้ในกรณีมีนักท่องเที่ยวมาเป็นหมู่คณะ

5.ที่เที่ยวบนเส้นทาง : หมู่บ้านนี้มีพื้นที่ติดต่อกับอุทยานแห่งชาติลานสาง เป็นต้นน้ำของน้ำตกลานสาง มีสัตว์ป่านานาชนิด เช่น หมูป่า เก้ง นก ตุ่น อีเห็น ตัวนึ่ง กระรอก กระแต งู เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะนกตกซึ่งจะบินมาหากินในช่วงเดือนสิงหาคม-กันยายน ประมาณร้อยละห้า นอกจากนี้ยังมีวัดเก่าอยู่บนภูเขาสูงห่างจากหมู่บ้านใช้เวลาเดินประมาณ 1 ชั่วโมง สันนิษฐานว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นราชธานี

6. การจับจ่าย : มีผลผลิตทางการเกษตรเช่น กาแฟ อะโวคาโด พริกและผักชี นอกจากนี้นักท่องเที่ยวอาจมาซื้อชุดเครื่องแต่งกายลาหู่ ย่อม เครื่องจักสานด้วยหวายและไม้ไผ่ กำไลมือเส้นเล็กที่ถักจากหญ้าชันูแคที่มีความเหนียวและทนทานมาก สินค้าเหล่านี้มีจำหน่ายที่ตลาดร้านค้าชาวไทยภูเขาบริเวณถนนสายตากแม่สอด กม.ที่ 27 ปากทางเข้าบ้านห้วยล้อมน้อย

● **ข้อพึงปฏิบัติและข้อห้ามยามไปเที่ยวหมู่บ้าน**

ชาวเขาแต่ละเผ่ามีขนบธรรมเนียม ข้อห้าม ข้อพึงปฏิบัติต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไป นักท่องเที่ยวจึงควรศึกษาไว้บ้าง เพื่อที่เวลาไปเยือนหมู่บ้านพวกเขา จะได้ปฏิบัติตัวได้ถูกต้องดังจะกล่าวดังนี้ ห้ามทิ้งขยะ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามเสพยาหรือจำหน่ายยาเสพติด ห้ามก่อไฟ ห้ามให้ของกินแก่เด็ก ๆ เพราะจะทำให้เด็ก ๆ เสียนิสัยและแย่งของกินกันเอง ห้ามมั่วสุมกับชาวเขา ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน ห้ามกระทำผิดประเพณีวัฒนธรรม ถ้ากระทำผิดจะต้องเสียผี หรือดำเนินคดีตามกฎหมาย ห้ามแตะต้องหิ้งผีในบ้าน

นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามเฉพาะของแต่ละเผ่าอีก เช่น เผ่าอาข่า ห้ามแตะต้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน เช่น ประตูปหมู่บ้าน ชิงช้าใหญ่ทำพิธี เผ่ามูเซอ ห้ามเข้าห้องผี ห้ามทำเทียนในพิธี (เต็นจะคี) ล้อมหรือดับ

● **สำหรับข้อพึงปฏิบัติมีง่าย ๆ 2 ข้อ คือ**

ควรขออนุญาตก่อนถ่ายภาพบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมต่าง ๆ ถ้าต้องการให้ความช่วยเหลือควรให้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การบริจาคยา หรือมอบเงินให้กองทุนหมู่บ้าน มลอบอุปกรณ์การเรียนการสอนให้โรงเรียน

● **ปฏิทินชาวลาหู่**

ธันวาคม - กุมภาพันธ์ พิธีปีใหม่ : ปกติจะจัดในช่วงธันวาคม - มกราคม แต่บางแห่งก็จัดเลยมาถึงเดือนกุมภาพันธ์ เช่นพิธีที่จัดขึ้นมาเพื่อบูชาเทพเจ้า กือซา เป็นการขอบคุณที่ลบนันดาลให้สมาชิกในหมู่บ้านอยู่ดีกินดีตลอดปีที่ผ่านมา และขอให้ได้ผลผลิตที่สมบูรณ์ในปีต่อไป ถือเป็นงานเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่ เป็นช่วงของความสนุกสนาน รื่นเริง มีพิธีเช่นไหว้ผีบ้าน ผีเรือน ผีฟ้า ซ้อมเสื้อผ้าชุดใหม่ มีพิธีเต็นจะคี กิจกรรมที่ทุกคนในหมู่บ้านต้องมาร่วมกันที่ลานจะคีบริเวณบ้านของปู่จารย์ ซึ่งถือว่าเป็นบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ จะเต้นกันทั้งวันทั้งคืนไม่หยุดจนกว่าจะเสร็จพิธี ลาหู่ใช้การเต้นจะคีเป็นการแสดงการให้เกียรติ ให้ความนับถือ เวลาจะไปค้าหาผู้ใด ก็จะไปตั้งวงจะคีที่บ้านนั้น ๆ สำหรับวันเริ่มต้นปีใหม่จะมีการจุดประทัด ยิ่งปืนเสียงดังสนั่นหวั่นไหว กล่าวกันว่าเป็นการขับไล่ภูตผีปีศาจและสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายให้ออกจากหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการทำขนมชนิดหนึ่ง เรียกว่า ข้าวปุก ทำจากข้าวเหนียวนึ่งสุกแล้วเอามาตำในครก กระต๋องจนเหนียวเข้ากันดี ผสมเกลือชนิดหนอยและใส่งาดำเพื่อเพิ่มความหอม บั๊นเป็นก้อนกลมๆ แบนๆ ไม่เล็กมากและใหญ่เกินไป ขนมชนิดนี้สามารถเก็บไว้ได้กินหลายวัน เวลาจะกินให้นำมาปิ้งไฟให้ร้อนจะนุ่มและหอม

สิงหาคม-กันยายน พิธีกินข้าวใหม่ : เป็นพิธีกรรมที่สำคัญเป็นการของบวงสรวงต่อเทพเจ้าเพื่อขออนุญาตเกี่ยวข้าวมาบริโภค ตลอดทั้งปี ทุกวันขึ้นและแรม 15 ค่ำ ชาวลาหู่จะไปเต็นจะคีในโบสถ์ ซึ่งเรียกว่า หอเหย เป็นการทำบูชาเทพเจ้าหรือเป็นการไหว้พระ หรือลานจะคี ในพิธีเลี้ยงผีต่างๆ

● **โปรแกรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม**

โปรแกรมแรก กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมบริการที่พัก (Home Stay) สำหรับรองรับนักท่องเที่ยวพักอาศัยอยู่กับชาวบ้านมีจำนวน 20 หลัง โดยแต่ละหลังรับนักท่องเที่ยวได้ 2 คน บริการห้องน้ำสะอาดและอัธยาศัยที่เป็นมิตรของแม่หมอ

โปรแกรมสอง เส้นทางศึกษาวิถีชีวิตเป็นเส้นทางเดินชมหมู่บ้าน ซึ่งมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ท่านจะได้ชมการตีเหล็กแบบชาวเขา การตำข้าวซ้อมมือ ลานประเพณี (จะคี่) และบ้านทรงทางกระรอก เอกลักษณ์ของชาวเขาเผ่ามูเซอซึ่งหาชมได้ยากยิ่งในปัจจุบัน

โปรแกรมสาม เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นเส้นทางเดินเท้าเพื่อชมธรรมชาติที่สมบูรณ์ของป่าดิบชื้น เขาอุ้มยอมและลำห้วยเหียบบราก ซึ่งมีพรรณไม้นานาชนิดที่หายากและสมุนไพรต่างๆ มากมาย ชมวิวทิวทัศน์เขาอุ้มยอม ทะเลหมอกและน้ำตกที่สวยงาม

โปรแกรมสี่ เกี่ยวกับวัฒนธรรมอุ้มยอม มีประเพณีที่สำคัญคือ เทศกาลขึ้นปีใหม่ จะมีขึ้นในเดือนมกราคมของทุกปี เป็นเทศกาลที่สนุกสนาน ชาวบ้านจะแต่งตัวประจำเผ่าด้วยชุดที่ตัดขึ้นใหม่ มีการเดินร่าเพื่อสักการะเทพเจ้า ในเทศกาลปีใหม่มูเซอจะทำขนมชนิดหนึ่งเรียกว่า “ ข้าวปุก ” ทำจากข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนกลมแบนไม่เล็กและใหญ่เกินไป ซึ่งข้าวปุกนี้เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องเซ่นไหว้เทพเจ้า

● **การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายแบ่งโปรแกรมออกเป็น 2 โปรแกรม**

โปรแกรมที่ 1 : เวลา 2 วัน 1 คืน ราคา 400 บาท/ท่าน กิจกรรมการท่องเที่ยวประกอบไปด้วย การนำเที่ยวชมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวเขาเผ่ามูเซอตำ การปลูกบ้านแบบโบราณ(ทรงทางกระรอก)การตีเหล็ก การตำข้าวซ้อมมือ ศึกษาประเพณีและความเชื่อพื้นบ้าน ลานการแสดง การใช้สมุนไพรและการทำการเกษตรแบบชาวบ้าน บริการบ้านพักชาวเขาแบบ Home Stay 1 คืน ห้องน้ำสะอาด อาหารพื้นบ้าน 3 มื้อ และมัดคุเทศก์ท้องถิ่น

ค่าใช้จ่าย

- ค่าที่พัก	100 บาท/คืน	= 100 บาท
- ค่าอาหาร	50 บาท/คืน	= 150 บาท
- ค่ามัดคุเทศก์	70 บาท/นักท่องเที่ยว 1 คน	= 70 บาท
- ค่ารถโดยสารจังหวัดตาก-หมู่บ้าน-จังหวัดตาก		= 60 บาท
- ค่าบริการ		= 20 บาท

โปรแกรมที่ 2 : เวลา 3 วัน 2 คืน ราคา 730 บาท/ท่าน กิจกรรมการท่องเที่ยวประกอบไปด้วย การนำเที่ยวชมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวเขาเผ่ามูเซอตำ การปลูกสร้างบ้านแบบโบราณ (ทรงทางกระรอก) การตีเหล็ก การตำข้าวซ้อมมือ ศึกษาประเพณีและความเชื่อชาวบ้าน ลานการแสดง การใช้สมุนไพรชาวบ้าน การทำการเกษตรแบบชาวเขานำเที่ยวชมเส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาอุ้มยอม-ห้วยเหียบบราก ศึกษาพรรณไม้ป่าดิบชื้น อาทิ ต้นยางน่อง ต้นตาว ต้นยวมหอม ต้นย่วนหึ่ง และพรรณไม้นานาชนิด ชมผีเสื้อ นก และแมลงต่าง ๆ ชมทิวทัศน์เขาอุ้มยอมและน้ำตกจะพือ บริการนำเที่ยวด้วยมัดคุเทศก์ท้องถิ่นที่ชำนาญเส้นทาง อาหารพื้นบ้าน 6 มื้อ และบริการบ้านพักชาวเขารวม 2 คืน

ค่าใช้จ่าย

- ค่าที่พัก	100 บาท/คน/2 คืน	= 200 บาท
- ค่าอาหาร	50 บาท/มื้อรวม 6 มื้อ	= 300 บาท
- ค่ามัดคฤหะศก	70 บาท/นักท่องเที่ยว 1 คนรวม 2 วัน	= 140 บาท
- ค่ารถโดยสารจังหวัดตาก-หมู่บ้าน-จังหวัดตาก		= 60 บาท
- ค่าบริการ	รวมทั้งสิ้น	= 30 บาท

หมายเหตุ :

นักท่องเที่ยวมีความประสงค์ชมการแสดงเต้นจะคี(การเต้นรำของชาวมูเซอดำ) ทางกลุ่มท่องเที่ยวสามารถใช้บริการเป็นกรณีพิเศษ คือ ชุดแสดง 10 คน ค่าบริการ 500 บาท และชุดแสดง 20 คน ค่าบริการ 1,000 บาท

● ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้าน

โครงสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เส้นทางศึกษาวิถีวัฒนธรรมบ้านพัก (Home Stay) ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขา

โครงสร้างทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านอุ้มยอม กองทุนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กองทุนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การแสดงทางวัฒนธรรม การแสดงทางวัฒนธรรม ละครกระต๊อ มี 7 แห่ง โรงตีเหล็ก (ตีมีด) มี 6 แห่ง ปู่จารย์ (ผี, พุทธ, คริสต์) มี 3 คน บ้านพักนักท่องเที่ยว 20 หลัง ลานเต้นจะคี มี 2 แห่ง ลานพิเศษ 1 แห่ง มัคคุเทศก์บ้าน มี 4 คน มัคคุเทศก์ป่ามี 16 คน บ้านโบราณ (ทางกระรอก) มี 36 หลัง

โครงสร้างทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติบ้านอุ้มยอม น้ำตกมี 4 แห่ง จุดชมวิว มี 2 แห่ง เจดีย์เก่า มี 1 แห่ง ทุ่งปทุมมา มี 1 แห่ง ทุ่งกระเจียว มี 1 แห่ง ป่าสมุนไพร มี ทั่วไป กล้วยไม้ป่า ป่าดาว ดอกกระโดนฤาษี มี 1 แห่ง ไร่ลาหู่ มี 12 แห่ง ตาน้ำ มี ๕ แห่ง

โครงสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านอุ้มยอม ร้านอาหาร มี 1 หลัง ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขา มี 1 หลัง โรงตีเหล็ก มี 1 หลัง บ้านมูเซอโบราณ มี 1 หลัง โรงเก็บพิน มี 1 หลัง ละครกระต๊อ มี 1 แห่ง สุขา มี 2 แห่ง ศูนย์แสดงนิทรรศการ มี 1 หลัง บ้านพักพื้นบ้าน มี 1 หลัง ศาลาต้อนรับนักท่องเที่ยว มี 1 หลัง ศาลาปฏิบัติธรรมประจำหมู่บ้าน มี 1 หลัง ลานการแสดง มี 1 แห่ง .

โครงสร้างการบริหารกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ ฝ่ายที่พักและอาหาร รองประธานกรรมการ ฝ่ายกิจกรรมท่องเที่ยว รองประธานกรรมการ ฝ่ายความปลอดภัย ฝ่ายเหรียญกษาปณ์ ฝ่ายเลขานุการ ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายตรวจห้องพัก และจัดคิวบ้านพัก

● ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมที่ผ่านมา

1. ผลกระทบด้านบวก

1.1 ได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมชนเผ่า ที่ผ่านมามีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมมีโปรแกรมหลายโปรแกรม ซึ่งโปรแกรมการท่องเที่ยวเน้นลงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่ออันเป็นวิถีชีวิตของชาวมูเซอ

- ดำ ที่ผ่านมามีความตื่นตัวและมีความภูมิใจที่ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชนเผ่าตนเองออกสู่สาธารณชน เช่น การแสดงการเต้นจะคี การแต่งชุดประจำเผ่า การติดซิง การเป่าแคน เป็นต้น
- 1.2 **ได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างชาติ** นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นนักศึกษา นักวิชาการที่เข้ามาพักผ่อนและทำการศึกษาวิจัยภาคสนามตลอดจนถึงข้าราชการและเจ้าหน้าที่เอกชน ซึ่งแต่ละสาขาอาชีพจะมีองค์ความรู้แตกต่างกัน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และทราบข้อมูลต่าง ๆ จากกลุ่มนักท่องเที่ยวดังกล่าว ทั้งเป็นวัฒนธรรมและองค์ความรู้ใหม่ ตลอดจนถึงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม ทำให้มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยวจากการปะทะสังสรรค์ในกิจกรรม
 - 1.3 **เกิดรายได้เสริม** เป็นรายได้จากการที่นักท่องเที่ยวได้เข้าพักบ้านพัก (Home Stay) และค่าอาหารที่ปรุงให้นักท่องเที่ยวขณะอยู่บ้านพัก ตลอดจนถึงรายได้จากการเข้าร่วมแสดงให้นักท่องเที่ยวชม เช่น การเต้นจะคี การเป็นมัคคุเทศก์ และการจำหน่ายสินค้าพื้นบ้านชนเผ่า
 - 1.4 **ชาวบ้านมีความกระตือรือร้น** ที่ผ่านมามีโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มโฮมมีกิจกรรมเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ทำให้ชาวบ้านมีความตื่นตัว ขวนขวายในการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การประชุมคณะกรรมการ การประชุมชาวบ้าน การประชุมมัคคุเทศก์ การแสดงทางวัฒนธรรม การรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งกลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มท่องเที่ยว เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงถึงความกระตือรือร้นของชาวบ้านและความสามัคคีที่ก่อเกิดขึ้นภายในชุมชน
 - 1.5 **ทำให้เกิดกองทุนการท่องเที่ยวในชุมชน** หลังจากที่ดำเนินกิจกรรมโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ระยะหนึ่งแล้ว ทางชุมชนได้มีแนวคิดในการก่อตั้งกองทุนเพื่อการท่องเที่ยวขึ้นเพื่อให้โครงการท่องเที่ยวมีความต่อเนื่องและยั่งยืนจากเงินสนับสนุนในการพัฒนาการท่องเที่ยว
 - 1.6 **ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรม** กิจกรรมโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้มีส่วนผลักดันให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ทำให้เกิดพลังทางสังคม ชาวบ้านบางส่วนที่ขาดโอกาสในกิจกรรมนี้สามารถเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการได้ทุกขั้นตอน จากการร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมบริหารจัดการร่วมรับผลประโยชน์ตลอดจนถึงกระบวนการประชาสัมพันธ์ในชุมชน
 - 1.7 **เกิดการเรียนรู้ในระบบการจัดการโครงการ** การจัดดำเนินกิจกรรมโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีระบบการดำเนินการจัดการหลายระบบ ได้แก่ การจัดระบบบัญชีรายรับ - รายจ่าย การจัดระบบทำสถิติจำนวนนักท่องเที่ยว การจัดดำเนินการประชุมสรุปบทเรียน การจัดฝึกอบรมมัคคุเทศก์ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องเกิดการเรียนรู้ในระบบการบริหารจัดการ และการดำเนินการโครงการต่าง ๆ
 - 1.8 **ได้เห็นศักยภาพของคนบนดอย** การดำเนินกิจกรรมโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ผ่านมาทำให้เห็นขีดความสามารถของคนบนดอยได้อย่างชัดเจนในทุกมิติ ทุกกิจกรรม ทั้งความคิดความรับผิดชอบความเอาใจใส่และวิสัยทัศน์ที่จะพัฒนางานให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

1.9 ได้ทราบประวัติศาสตร์ชนเผ่าและประวัติชุมชนโดยชาวบ้าน เรื่องนี้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญในการจารึกประวัติศาสตร์ชุมชนหน้าใหม่ของชาวบ้านโดยชาวบ้านเอง จากการดำเนินงานกิจกรรมโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวอันทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชุมชนที่เป็นสายลักษณ์อักษรจากดำเนินการเก็บข้อมูลของชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน หมอผีและผู้เกี่ยวข้อง ส่วนที่สองได้มาซึ่งมวลชน ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมนี้

1.10 ชาวบ้านเกิดมโนสำนึกและมีจิตเป็นสาธารณะมากขึ้น

2. ผลกระทบด้านลบ

2.1 ปัจจัยภายใน

2.1.1 คณะกรรมการโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม (บางคน) ขาดศักยภาพความรู้ความสามารถทางการบริหารจัดการ ทำให้ไม่เอาจริงเอาจังกับภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

2.1.2 เกิดความอิจฉาริษยาภายในกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการกับกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ

2.1.3 เกิดความห่อเหี่ยว ไม่เข้มแข็งในการบริหารการจัดการโครงการของคณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยว

2.1.4 เกิดความเห็นแก่ตัวของกลุ่มต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการจัดการผลประโยชน์ไม่ลงตัวระหว่างคณะกรรมการหมู่บ้านกับชาวบ้าน กลุ่มท่องเที่ยว

2.1.5 การบริหารจัดการนักท่องเที่ยวเพื่อเข้าพักบ้านพัก (Home Stay) ไม่ทั่วถึง ทำให้เกิดความขัดแย้งกันภายในกลุ่ม

2.1.6 ระบบการจัดการบัญชีรายรับ - รายจ่าย เงินโครงการท่องเที่ยว ไม่มีระบบที่ชัดเจนแน่นอน ตรวจสอบไม่ได้ แสดงถึงความไม่โปร่งใสของการจัดการด้านการเงิน

2.1.7 วัฒนธรรมดั้งเดิมบางอย่างเริ่มเปลี่ยนไป เช่น วัฒนธรรมการแต่งกายของเด็กวัยรุ่น การมีสัมมาคารวะของเด็กที่มีต่อผู้ใหญ่ ชิววันศิวันพระและวันหยุด อาหารการกิน วิถีชีวิตดั้งเดิมตลอดจนถึงข้อห้ามข้อนิยมของชนเผ่า ชาวบ้านบางกลุ่ม บางคน เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

2.1.8 การจัดการระบบสุขภาพยังไม่ดีพอ ขาดระเบียบวินัยที่มีต่อตนเองและชุมชน

2.1.9 กิจกรรมของโครงการท่องเที่ยวบางกิจกรรมขัดกับวิถีประชาแบบดั้งเดิม เช่น การสร้างลานจะคี่เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ การเดินจะคี่เพื่อให้นักท่องเที่ยวชม หรือการทำพิธีกรรมอื่นที่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความจริง

2.1.10 สถานที่ท่องเที่ยวห่างไกลหมู่บ้านเกินไป โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติยังไม่มี การจัดระบบเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว เช่น ไม่มีป้ายสัญลักษณ์บอกสถานที่ (ป้ายสื่อความหมาย) เหตุการณ์หรือสถานการณ์ในชุมชน

2.1.11 มัคคุเทศก์นำเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมยังไม่มีความรู้พอในการอธิบายหรือบรรยายให้นักท่องเที่ยว เช่น ความรู้เรื่องสมุนไพร ความรู้เรื่องประเพณี ความรู้เรื่องวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวบ้าน

2.1.12 ชุมชนเกิดปัญหาสุขภาพจิต การลักเล็กขโมยน้อย และปัญหาชู้สาว ทำให้ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

2.1.13 สินค้าภายในชุมชนที่จัดจำหน่าย ที่ผ่านมามีส่วนน้อยที่ดำเนินการโดยชาวบ้านเอง และยังมีการนำวัสดุอุปกรณ์หรือวัตถุดิบมาจากท้องถิ่นอื่น ๆ ทำให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมตลอดจนถึงราคาในการจำหน่ายราคาสินค้าสูงเกินไป

2.1.14 ขาดการสรุปบทเรียนที่เป็นลายลักษณ์อักษร ขาดการประชาสัมพันธ์ที่เป็นระบบให้กับชาวบ้านทราบ ขาดผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการดำเนินโครงการ

2.1.15 ข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน ตลอดจนถึงมัคคุเทศก์ไม่ตรงกันทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องเดียวกันซึ่งทำให้ข้อมูลทางวัฒนธรรมคลาดเคลื่อน

2.1.16 การจัดสภาพแวดล้อมของชุมชนไม่สนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น สถานที่พัก ระบบสาธารณูปการ สถานที่ท่องเที่ยว อาหารและข้อมูลทางวัฒนธรรม

2.2 ปัจจัยภายนอก

2.2.1 ปัญหานักท่องเที่ยวที่ยังไม่เข้าใจแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ผ่านม่านักท่องเที่ยวไม่มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทำให้เกิดความไม่พอใจในขณะเข้าพัก

2.2.2 ปัญหาการประสานงานภาครัฐบางครั้งไม่ชัดเจน

2.2.3 ศาสนาและความเชื่อสมัยใหม่ มีผลต่อการจัดการโครงการท่องเที่ยวที่เน้นความเป็นดั้งเดิมและความเป็นชนเผ่าของมูเซอ

2.2.4 กระแสเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาจากจนทำให้รูปแบบและวิถีชีวิตเปลี่ยนไป เช่น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เปป โทรทัศน์ โทรศัพท

2.2.5 ปัญหาการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์

2.2.6 ปัญหาการประสานงานองค์กรภาคี นักท่องเที่ยว หน่วยงาน ชุมชนที่จะเข้ารับบริการการท่องเที่ยว

● โอกาสและความเสี่ยง : มโนทัศน์ สเกียรภาพของการจัดการท่องเที่ยวบ้านอุ้มขอม

1.มโนทัศน์ของชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือเชิงอนุรักษ์

มโนทัศน์ของชาวบ้านเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชาวบ้านยังมีแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หมายถึง การอนุรักษ์สมุนไพร ประเพณีวัฒนธรรม ต้นน้ำ และสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์การเดินทางจะดี และการสร้างบ้านมูเซอโบราณ จาก มโนทัศน์ของชาวบ้านดังกล่าว ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชาวบ้าน มีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือ การเดินทางไปในสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมี

วัตถุประสงค์เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบ ต่อระบบนิเวศโดยการจัดการที่ชัดเจน

การอนุรักษ์ตามมโนทัศน์ของชาวบ้านนั้นแบ่งได้เป็น 2 นัย นัยแรกชาวบ้านต้องอนุรักษ์ทรัพยากรทั้งทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไป เพื่อเป็นจุดขายให้กับบุคคลภายนอกได้ศึกษาเรียนรู้ตลอดจนถึงเป็นตัวชักนำขึ้นมา และดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวมากขึ้น นัยสอง ชาวบ้านต้องกำหนดจรรยาบรรณเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ร่วมกับชาวบ้านในขณะที่เข้ามาท่องเที่ยว โดยที่นักท่องเที่ยวจะต้องมีจรรยาบรรณ และต้องเสริมสร้างพลังชุมชนให้ชุมชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรของชุมชนอันเป็นจุดขายที่สำคัญของการท่องเที่ยวในชุมชน

ชาวบ้านยังมีความต้องการให้โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกิดขึ้นในชุมชนต่อไป ด้วยหวังว่าโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้จะเป็นตัวกระตุ้น ตัวประสาน และเป็นตัวขับเคลื่อนให้ชุมชนตื่นตัวในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปะวัฒนธรรมชนเผ่า ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนถึงการสร้างพลังชุมชน ให้คนในชุมชนมีความรักความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการโครงการ

จึงจำเป็นต้องมีการปรับและทำความเข้าใจแนวคิดให้มีความสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของชาวบ้านเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตามมโนทัศน์ที่ชาวบ้านแสดงไว้

2. เสถียรภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

เสถียรภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ภายในชุมชนบ้านอุ้มยอม มีความเป็นเอกภาพมากเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ความศรัทธา ฉะนั้นการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของคนชุมชน จึงเป็นสิทธิอันชอบธรรมในการดำเนินการของชาวบ้าน เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือก่อสร้างเพิ่มเติม ให้มีความเหมาะสมสอดคล้อง หรือสนองต่อความต้องการทั้งของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านอุ้มยอม อันได้แก่ ลานเต็นจะคี โลกกระเดื่อง โรงตีมีด บ้านมุเซอโบราณ บ้านพิพิธภัณฑ์(บ้านปูจอง ปูชาไย) หรือแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอื่นอันเกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธา ได้แก่ ป่าช้า ศาลเจ้า แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ อยู่ภายใต้การจัดการของคนในชุมชนตามระเบียบพิธีกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชุมชนมุเซออย่างเหนียวแน่น ฉะนั้นการจัดการแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวจึงเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่จะเอาใจใส่ดูแล กำกับติดตาม การทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่คู่กับชนเผ่าตลอดไป

3. เสถียรภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

เสถียรภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ของบ้านอุ้มยอม ซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นที่ของทางราชการอยู่มากโดยเฉพาะ น้ำตก ป่าต้นน้ำ ป่าไผ่ ป่าตาว แหล่งโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้อยู่ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติลานส้าน การดำเนินการใดๆ จะเป็นการปรับปรุงซ่อมแซม หรือต่อเติมย่อมทำได้ยาก และไม่มีความปลอดภัยตัวในการจัดการ ทุกๆ ปีชาวบ้านมักมีข้อพิพาทกันอยู่เสมอๆ ระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐ เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติของชาวบ้านในเขตป่าอุทยานแห่งชาติ

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาตินี้ ชาวบ้านไม่มีอภิสิทธิ์ใดๆ ในการจัดการตามกฎหมาย หากมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ และการกำกับดูแลของรัฐ การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวของชาวบ้านที่ผ่าน มา ถึงแม้จะคาบเกี่ยวกับพื้นที่อุทยานแห่งชาติก็ตาม แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้มีการปรับปรุงซ่อมแซมหรือต่อเติมใดๆ ให้เป็นที่ เลียหาย เพียงแต่ยึดเส้นทางการทำมาหากินของชาวบ้านแต่เดิม มาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวตามธรรมชาติของชาวบ้าน

4. เสถียรภาพของความเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเป็นชนเผ่า

เสถียรภาพของความเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเป็นชนเผ่า ถือว่าเป็นจุดขายที่สำคัญของ การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอ ชาวบ้านมีส่วนสำคัญในการกำหนดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองเพื่อเป็น จุดขายตามโครงการการท่องเที่ยว พิธีกรรม การแต่งกาย การละเล่น การทำมาหากิน การประดิษฐ์เครื่องใช้ ศิลปะ ทัศนกรรมชนเผ่า สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นชนเผ่า ไม่ได้ขึ้นต่อการจัดการ ของภาครัฐหรือองค์กรใดๆ องค์กรหนึ่ง แต่อยู่ภายใต้การดำเนินวิถีชีวิตวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวบ้านเอง การสร้าง ความเข้มแข็งของคนในชุมชนให้มีความตระหนักรู้กันเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม ตลอดจนถึงการดำรงความ เป็นชนเผ่าให้มีความยั่งยืนต่อเนื่องตลอดไปนั้น เป็นหน้าที่ของคนในชุมชนที่จะต้องดำเนินการจัดการเอง

ที่ผ่านมาความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งภาษา การแต่งกาย ประเพณีและวัฒนธรรมอื่นๆ ตามยุคตามสมัยที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้ อาจจะถูกกับการจัดการท่องเที่ยวหรือนอกเหนือจากนี้ ก็ตามทำให้เห็นถึงเสถียรภาพความมั่นคงของชาวบ้านในอนาคตเกี่ยวกับวัฒนธรรมและความเป็นชนเผ่า จะมั่นคงยืดยาว หรือไม่นั้นเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่จะต้องร่วมกันทำรงรักษาเพื่อสนองต่อความต้องการของตนเองและนโยบายของภาครัฐ เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน

● แนวทางการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านอุ้มยอที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวภูเขาคำบ้านอุ้มยอ

1. ต้องยึดชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เป็นศูนย์กลางในการวางแผนงานทั้งหมด

เป็นที่ทราบกันดีว่าวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตเป็นเรื่องของจิตใจ มีความละเอียดอ่อนมาก ผู้ที่รู้ดี เชี่ยวชาญ คือคนในชุมชน ผู้รู้และปราชญ์ชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้มีความเหมาะสมสอดคล้องจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการหารือ และวางแผนร่วมกับคนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้นำทางการ

2. ต้องเตรียมความพร้อมนักท่องเที่ยวทุกคนที่จะเข้ามาสัมผัสและเรียนรู้วัฒนธรรม

การเตรียมความพร้อมของนักท่องเที่ยวก่อนเข้ามาสัมผัสชีวิตจริง มีความจำเป็นอย่างมาก เท่าที่ผ่านมานักท่องเที่ยว นักศึกษา นักวิชาการยังไม่เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้านต้องมีความสนใจและตั้งใจให้มีความพร้อมที่จะศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างจริงจัง ทั้งนี้จะต้องไม่นำความแปลกใหม่ทางวัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ การแต่งกาย ดนตรี เข้ามาถ่ายทอดโดยตรง นักท่องเที่ยวต้องตั้งใจและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม ของชาวบ้าน

ในขณะเดียวกันชาวบ้านต้องมีกฎกติกา ระเบียบข้อห้าม ข้อพึงปฏิบัติให้กับนักท่องเที่ยวได้ศึกษา ก่อนเข้ามาเรียนรู้ในชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมมากขึ้นของนักท่องเที่ยว

3. ต้องสร้างมิติของการมีส่วนร่วมภายในชุมชน

การจัดการโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ผู้นำต้องรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกในชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการ จะต้องรับฟังความคิดเห็น จากคนในชุมชนด้วยเช่นกัน ที่ผ่านมามีการจัดการท่องเที่ยวเน้นเฉพาะผู้ที่มีศักยภาพและเป็นผู้นำทางการเท่านั้น ถ้าเรื่องวัฒนธรรมความเชื่อ ควรให้ปุจฉาเข้ามา มีบทบาทมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนถึงผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชุมชน ที่มีความรู้ องค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญา วิถีชีวิต ภูมิปัญญาวัฒนธรรม

4. ต้องเตรียมความพร้อมของชุมชน

การเตรียมความพร้อมชุมชนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการจัดการท่องเที่ยว ถ้าชุมชนไม่มีความพร้อม ความเสียหายที่จะตามมาจากนักท่องเที่ยวหรือจากนโยบายการท่องเที่ยวย่อมเกิดขึ้นมาก

ความพร้อมของชุมชน มีทั้งความพร้อมของคนในชุมชน ความพร้อมของสถานที่ในการจัดการท่องเที่ยว ความพร้อมทางวัฒนธรรม (จุดขาย) จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจถึงขอบเขตการบริการ การถ่ายทอด และการขาย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ตามความต้องการของคนในชุมชน และความต้องการของนักท่องเที่ยว อันอยู่บนพื้นฐานของความจริงและความเป็นปกติของชาวบ้าน

ชาวบ้านต้องมีความรักศักดิ์ศรีของตนเอง มีความหวงแหนในวัฒนธรรมของตนเอง ชาวบ้านจะต้องมีจรรยาบรรณในฐานะเป็นผู้ให้บริการโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์หรือสิ่งตอบแทนมากเกินไป ที่ผ่านมามีการเตรียมความพร้อมอยู่มากและเป็นมิติใหม่ของคนในชุมชนในเรื่องของการมีส่วนร่วม

สำหรับกิจกรรมที่ชุมชนบ้านอุ้มอ้อมมีอยู่และควรจัดระเบียบเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของตน ดังจะจำแนกกิจกรรมของการท่องเที่ยวบ้านอุ้มอ้อมได้ดังนี้

1. เดินป่า

- ประเภทของป่า
- ก่อนการเดินทาง
- ข้อควรปฏิบัติ
- พื้นที่ในการจัดการเดินป่า

2. ชมวัฒนธรรม

- ประเภทของวัฒนธรรม
- ก่อนการเดินทาง
- ข้อควรปฏิบัติ
- พื้นที่ในการจัดการเดินชมวัฒนธรรม

3. ชมโครงการเกษตร

- ประเภทของโครงการ
- ก่อนการเดินทาง
- ข้อควรปฏิบัติ

-พื้นที่ในการจัดการเดินชม

4. โสมสเดย์

-ประเภท

-ก่อนการเดินทาง

-ข้อควรปฏิบัติ

-พื้นที่ในการจัดการ

● ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยด้านรูปแบบการจัดการท่องเที่ยว

บทเรียนจากการทำวิจัย

● การเรียนรู้ของทมิวจัยเรียนรู้จากกระบวนการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยที่ผ่านมาทมิวจัยต้องมีความระมัดระวังมากในเรื่องของการใช้จ่าย การจัดการกระบวนการจัดเก็บข้อมูล การพูดคุย การบริหารเวลาในการดำเนินการ ซึ่งจากการดำเนินการที่ผ่านมาทำให้ทมิวจัยประสบปัญหาหลายประการคือ

1. ค่าใช้จ่าย การจัดจ่ายเงินงบประมาณโครงการวิจัยตามเงื่อนไขของ สกว. ก่อนข้างจะละเอียดทำให้นักวิจัยต้องคอยกำชับทีมให้มีความระมัดระวังการใช้จ่ายให้มากและทุกอย่างต้องโปร่งใส ต้องมีเอกสารยืนยันสามารถตรวจสอบได้ ทำให้ทีมมีความละเอียดละออในการดำเนินการใช้จ่ายมากขึ้นและต้องระมัดระวังมากขึ้นในการใช้เงินโครงการ

2. การจัดการกระบวนการ เพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชน (เวทีชาวบ้าน) จากการดำเนินการที่ผ่านมาทุกกลุ่มที่ทีมดำเนินการ กลุ่มเยาวชน กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ เกิดการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มคน โดยภาพรวมของการจัดการกระบวนการแล้วสรุปได้ดังนี้

- การจัดประชุมชาวบ้านทุกกลุ่มควรดำเนินการในภาคค่ำมากกว่าการจัดในภาคกลางวัน

- ควรจัดแยกกลุ่มในการประชุม (กลุ่มย่อย) เพราะการเสนอแนะปัญหา ข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นภายในโครงการหรือหมู่บ้าน จะไม่ได้ข้อมูลที่เป็นความจริง โดยวัฒนธรรมชนเผ่าแล้วเด็กยอมเคารพผู้ใหญ่ การจะเปิดเวทีกับกลุ่มเด็กและเยาวชนควรจึงแยกกลุ่ม และข้อมูลจากเด็กและเยาวชนจะเป็นข้อมูลที่เป็นความจริงสูง

- การจัดการกระบวนการเพื่อระดมแนวคิดจากชาวบ้านอุ้มยอ (มูเซอด้า) ควรกระชับ ฉับไว เข้าใจง่าย ให้ความเคารพทุกความคิด ผู้ดำเนินกระบวนการให้วางตัวเป็นกลางและควรเป็นบุคคลภายนอกชุมชนหรือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เช่น พระธรรมจาริก เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัด บัณฑิต กทบ. ฯลฯ

- การดำเนินการจัดเวทีให้ดูเรื่องที่จะดำเนินการว่าตรงกับคนกลุ่มใด เช่น ถ้าตรงกับกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ควรจะไปดำเนินการเปิดเวทีบ้านของปู่จารย์ หรือบ้านของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

- เวทีที่ดีในการจัดในชุมชนบ้านอุ้มยอควรมีการเปลี่ยนสถานที่ไปตามบ้านเรือนบุคคลสำคัญของชุมชน เช่น บ้านปู่จารย์ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้าน อบต. ผู้เฒ่าผู้แก่ หมอผี เป็นต้น

3. การจัดเก็บข้อมูล การจัดเก็บข้อมูลของทมิวจัยตามโครงการวิจัยค่อนข้างจะสำคัญมากต่อโครงการนี้และค่อนข้างจะมีปัญหาหากด้วยเช่นกัน เนื่องจากผู้ช่วยนักวิจัยเป็นชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ยังอ่อนต่อเรื่องของการบันทึก การ

สัมภาษณ์ การพูดคุย ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวต้องชัดเจนและง่ายต่อการบันทึก หากเป็นข้อมูลปลายเปิดก็ยิ่งลำบากต่อผู้ช่วยนักวิจัยมาก ฉะนั้นการกำหนดหรือสร้างเครื่องมือควรพูดคุยกันภายในทีมให้ชัดเจน จุดอ่อนของการใช้เครื่องมือที่พบคือ

- การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เครื่องมือที่เก็บคือ บันทึกเทป ทำให้ข้อมูลที่ได้อาจไม่เป็นไปตามประเด็นที่กำหนด เนื่องจากการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างที่วิจัยเห็นว่าสะดวกกว่าวิธีการอื่น ๆ มาก นอกจากนี้
- การบันทึกภาพของทีมวิจัยยังไม่มีระบบแบบแผนขอบเขตที่ชัดเจนของการบันทึกภาพ ควรกำหนดขอบเขตของการบันทึกภาพให้ชัดเจนก่อนดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ
- การบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์หรือการถอดเทปหรือข้อมูลจากการเปิดเวที ผู้ช่วยนักวิจัยยังไม่สามารถสรุปหรือจับประเด็นได้

บทที่ 8

บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยตามโครงการ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวมูเซอตำบลบ้านอุ้มยอ ทำให้ทราบว่าจัดการโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นโครงการนำร่องในการพัฒนาศักยภาพชุมชนบนพื้นที่สูงหรือชุมชนชาวเขาไปพร้อม ๆ กันกับการสร้างรายได้ การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีชนเผ่า และการถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวเผ่าสู่สาธารณชน ชุมชนบ้านอุ้มยอเป็นเสมือนตัวแทนชนเผ่าหลาย ๆ ชนเผ่าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างการเปลี่ยนผ่านและเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม อย่างไรก็ตามความงดงามทางจิตใจ มิตรไมตรี ที่ชาวบ้านพร้อมจะมอบให้นั้นมีอยู่ทุกเมื่อซั่วนั้น และทุกอย่างก้าวที่เราเข้าไปสัมผัส จะทำให้เราทราบถึงความหลากหลายและความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ พิษพรรณธัญญาหาร ความลึกซึ้งทางความเชื่อและความศรัทธาของคนในชุมชนที่สืบทอดมาจากบรรพชนตั้งแต่ครั้งบรรพกาล รุ่งแล้วรุ่งเล่า โดยผ่านผู้อาวุโสของหมู่บ้านได้อย่างน่าประทับใจ

จากนิทานปรัมปรา ตำนานนิทาน และประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านอุ้มยอที่ไม่เคยถูกจารึกจากที่ไหนมาก่อน ได้กลายมาเป็นเอกสารงานวิจัยชิ้นนี้ที่ถือว่าเป็นเอกสารที่จารึกประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านอุ้มยอหน้าใหม่ ท่ามกลางความพอใจและการมีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชน มีหลายสิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการศึกษาวิจัยของผู้ทำวิจัยพอสรุปตามเนื้อหาได้ดังนี้

● วิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวมูเซอตำบลบ้านอุ้มยอ

1.วิถีชีวิต วิถีชีวิตของชาวเผ่ามีความเรียบง่าย และมีความสันโดษ ส่วนใหญ่การดำเนินชีวิตจะอยู่กับไร่ สวน และป่าเขา เพื่อประกอบอาชีพในการทำมาหากิน วันหนึ่ง ๆ ชาวเผ่าบ้านอุ้มยอ จะออกไปไร่ หรือสวนที่อยู่ระแวกชุมชนค่อนข้างเช้าหรือสายขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และฤดูกาล ถ้าเป็นฤดูฝนจะมีหน่อไม้ที่เกิดอยู่ในป่าไม่มาก ที่ทำรายได้ให้กับชาวบ้านก็จะออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อหามาหน่อไม้ ถ้าเป็นฤดูหนาวหลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว เป็นช่วงของการรับจ้าง ก็ว่าตามนายจ้าง หรือถ้าเป็นแม่บ้านก็จะเตรียมตัวเย็บผ้า หรือการทำพื้นเตรียมเฉลิมฉลองในเทศกาลปีใหม่ ช่วงค่ำกลับจากไร่สวนมากก็ตำข้าว เพื่อรับประทานในช่วงค่ำ สำหรับช่วงเด็กหากมีพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น การส่งเคราะห์ส่งผี ของบ้านใกล้เคียง ก็จะลงไปร่วมกันที่ลานพิธีกรรมเพื่อเตรียมจะตี หรือบ้านปู่จารย์ หรือบ้านงานตามแต่กรณี

2.ความเชื่อ ชาวเผ่าบ้านอุ้มยอมีความเชื่อ ความศรัทธาในผีบรรพบุรุษและเทพเจ้ากือฮา ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะมีพิธีกรรมมากมาย ตามแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำ นอกจากนั้นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลสำคัญของชาวเผ่าบ้านอุ้มยอ เช่น เทศกาลปีใหม่ ปีหนึ่งจะจัดเพียง 1 ครั้ง เป็นพิธีที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์มากของชาวเผ่า โดยจะทำขึ้นในช่วงธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ ช่วงใดช่วงหนึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมของชาวบ้านและปู่จารย์ผู้กำหนดพิธีกรรมและประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ยังมีอีกพิธีกรรมหนึ่ง คือ การกินข้าวใหม่ จะจัดในช่วงสิงหาคมถึงกันยายนของทุกปี

3.องค์ความรู้และภูมิปัญญาในเวศ ของชาวเผ่าบ้านอุ้มยอมีความหลากหลายทางชีวภาพ จากการศึกษาทำให้ทราบถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านธัญพืช ธัญญาหาร ผักพื้นบ้าน สมุนไพรพื้นบ้าน และองค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรม ได้แก่ การเพาะปลูก การทำเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ การสร้างเทคโนโลยี สถาปัตยกรรมชน

เผ่า หัตถกรรมชนเผ่า ศิลปะชนเผ่า การแต่งกายชนเผ่า ภาษาชนเผ่าและการพยาบาลพื้นบ้าน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ศิลปะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าปัจจุบันบางอย่างเริ่มจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาก็ตาม

บ้านอุ้มยอมถือว่าเป็นแบบฉบับของการพัฒนาชาวเขาที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ร่วมกับโครงการต้นแบบพัฒนาชาวเขาเพื่อการพึ่งตนเอง (ใจกล้า) จากประเทศญี่ปุ่น ฉะนั้นการจัดกิจกรรมใด ๆ ที่บ้านอุ้มยอมนี้ จึงอยู่บนพื้นฐานของขีดความสามารถของชาวบ้านและกลไกของภาครัฐ

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของภาครัฐในชุมชนบ้านอุ้มยอมถือเป็นอีกโครงการหนึ่งที่กำลังเฟื่องฟูอย่างเต็มที่ จากข้อมูลด้านวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาพื้นถิ่นของชาวบ้านอุ้มยอม ชนเผ่าฉะเล ทำให้เห็นถึงทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ซึ่งข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านอุ้มยอม ชนเผ่าฉะเล มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ไม่เหมือนใคร มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ ถือว่าเป็นจุดขายทางวัฒนธรรม ที่ชาวบ้านมีพร้อมจะดำเนินการจัดการให้เป็นระบบ ระเบียบ และนำขับเคลื่อนสู่สังคมโลกที่กว้างขวางต่อไปหากชาวบ้านมีศักยภาพพอ

● ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมที่ดำเนินการอยู่

การจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวบ้านอุ้มยอมที่ผ่านมาถูกกำหนดโดยภาครัฐ แล้วนำมาให้ชาวบ้านดำเนินการตามโปรแกรมที่วางไว้ นั้น เมื่อต้นทางคณะผู้วิจัยได้ศึกษาถึงข้อดี ข้อเสียที่เกิดขึ้นจากโปรแกรมดังกล่าว ทราบว่า โปรแกรมดังกล่าวมีความเหมาะสมดี การดำเนินการจัดการท่องเที่ยว การให้บริการของชาวบ้านจะขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว บางครั้งนักท่องเที่ยวที่เป็นนักวิชาการมาศึกษา ก็จะได้ข้อมูลที่ดี ตามความต้องการนัก เนื่องจากความพร้อมในการดำเนินการของชาวบ้านยังไม่มีมากเท่าที่ควร จากการศึกษาโปรแกรมที่ใช้ในปัจจุบันมีดังนี้ คือ

1.ด้านโปรแกรมการท่องเที่ยวมี 2 โปรแกรม คือ

โปรแกรมที่ 1 : เวลา 2 วัน 1 คืน ราคา 400 บาท/ท่าน กิจกรรมการท่องเที่ยวประกอบไปด้วย การนำเที่ยวชมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวเขาเผ่ามูเซอดำ การปลูกบ้านแบบโบราณ(ทรงทางกระรอก)การตีเหล็ก การตำข้าวซ้อมมือ ศึกษาประเพณีและความเชื่อพื้นบ้าน ลานการแสดง การใช้สมุนไพรและการทำการเกษตรแบบชาวบ้าน บริการบ้านพักชาวเขาแบบ Home Stay 1 คืน ท้องน้ำสะอาด อาหารพื้นบ้าน 3 มื้อ และมัดคุเทศก์ท้องถิ่น

โปรแกรมที่ 2 : เวลา 3 วัน 2 คืน ราคา 730 บาท/ท่าน กิจกรรมการท่องเที่ยวประกอบไปด้วย การนำเที่ยวชมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวเขาเผ่ามูเซอดำ การปลูกสร้างบ้านแบบโบราณ (ทรงทางกระรอก) การตีเหล็ก การตำข้าวซ้อมมือ ศึกษาประเพณีและความเชื่อชาวบ้าน ลานการแสดง การใช้สมุนไพรชาวบ้าน การทำการเกษตรแบบชาวเขานำเที่ยวชมเส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาอุ้มยอม-ห้วยเหียบปราก ศึกษาพรรณไม้ป่าดิบชื้น อาทิ ต้นยางน่อง ต้นตาว ต้นยวมหอม ต้นย่านมิ่ง และพรรณไม้หายากชนิด สมผิเล็ก นก และแมลงต่าง ๆ ชมทิวทัศน์เขาอุ้มยอมและน้ำตกจะพือ บริการนำเที่ยวด้วยมัดคุเทศก์ท้องถิ่นที่ชำนาญเส้นทาง อาหารพื้นบ้าน 6 มื้อ และบริการบ้านพักชาวเขารวม 2 คืน

หมายเหตุ :

นักท่องเที่ยวมีความประสงค์ชมการแสดงต้นจะคี(การเต้นรำของชาวมูเซอคำ) ทางกลุ่มท่องเที่ยวสามารถใช้
บริการเป็นกรณีพิเศษ คือ ชุดแสดง 10 คน ค่าบริการ 500 บาท และชุดแสดง 20 คน ค่าบริการ 1,000 บาท

2. ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านบ้านอุ้มยอมที่บริการด้านข้อมูลการท่องเที่ยว

โครงสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เส้นทางศึกษาวิถีวัฒนธรรม
บ้านพัก (Home Stay) ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขา

โครงสร้างทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านอุ้มยอม กองทุนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กองทุนท่องเที่ยว
เชิงอนุรักษ์ การแสดงทางวัฒนธรรม การแสดงทางวัฒนธรรม ละครกระเดื่อง มี 7 แห่ง โรงตีเหล็ก (ตีมีด) มี 6 แห่ง
โรงตีเหล็ก (ตีมีด) มี 6 แห่ง ปู่จารย์ (ผี, พุทธ, คริสต์) มี 3 คน บ้านพักนักท่องเที่ยว 20 หลัง ลานเต้นจะคี มี 2 แห่ง
ลานพิเศษ 1 แห่ง มัคคุเทศก์ บ้าน มี 4 คน มัคคุเทศก์ป่ามี 16 คน บ้านโบราณ (ทางกระรอก) มี 36 หลัง

โครงสร้างทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติบ้านอุ้มยอม น้ำตกมี 4 แห่ง จุดชมวิว มี 2 แห่ง เจริญเก่า มี
1 แห่ง ทุ่งปทุมมา มี 1 แห่ง ทุ่งกระเจียว มี 1 แห่ง ป่าสมุนไพร มี ทั่วไป กล้วยไม้ป่า ป่าดาว ดอกกระโดนฤๅษี มี 1
แห่ง ไร่ลาหู่ มี 12 แห่ง ตาน้ำ มี 1 แห่ง

โครงสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านอุ้มยอม ร้านอาหาร มี 1 หลัง ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาวเขา มี 1
หลัง โรงตีเหล็ก มี 1 หลัง บ้านมูเซอโบราณ มี 1 หลัง โรงเก็บฟืน มี 1 หลัง ละครกระเดื่อง มี 1 แห่ง สุขา มี 2 แห่ง
ศูนย์แสดงนิทรรศการ มี 1 หลัง บ้านพักพื้นบ้าน มี 1 หลัง ศาลาต้อนรับนักท่องเที่ยว มี 1 หลัง ศาลาปฏิบัติธรรม
ประจำหมู่บ้าน มี 1 หลัง ลานการแสดง มี 1 แห่ง ประธานกรรมการ

โครงสร้างการบริหารกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม รองประธานกรรมการ ฝ่ายที่พักและอาหาร
รองประธานกรรมการ ฝ่ายกิจกรรมท่องเที่ยว รองประธานกรรมการ ฝ่ายความปลอดภัย ฝ่ายเหรียญกษาปณ์ ฝ่ายเลขานุการ
ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายตรวจห้องพัก และจัดคิวบ้านพัก

การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ผ่านมามีความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอคำอยู่บ้าง แต่ก็
ไม่สอดคล้องโดยตรงนัก เพราะหากมีนักท่องเที่ยวมาชาวบ้านก็จะหยุดการทำงานที่ตนกำลังทำ หรือมีการปรับปรุงทาง
ด้านสวัสดิการเพื่อเอานักท่องเที่ยว เช่น การปรับปรุงบ้าน ห้องน้ำ ห้องส้วม น้ำดื่มที่ต้องซื้อจากตลาด ซึ่งทั้งหมดนี้อยู่
ภายใต้ระเบียบ เงื่อนไข และกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน ก็ไม่ได้หมายถึงว่า สิ่งเหล่านี้สนองตอบ หรือสอดคล้องกับวิถีชีวิตของ
คนในชุมชน ซ้ำยังเป็นตัวทำลายชุมชนให้อ่อนแอลง หากชาวบ้านยึดการท่องเที่ยวเป็นอาชีพหลัก

ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีความรอบคอบรัดกุมในการวางแผนงานจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอม
เพื่อความสอดคล้องเหมาะสมกับทั้งชุมชนและนโยบายของภาครัฐ จากการศึกษาวิจัยทราบว่าแนวทางที่เหมาะสมในการจัด
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมมีดังนี้ คือ

● **แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอ**

1. ต้องยึดชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เป็นศูนย์กลางในการวางแผนงานทั้งหมด

เป็นที่ทราบกันดีว่าวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตเป็นเรื่องของจิตใจ มีความละเอียดอ่อนมาก ผู้ที่รู้ดี เชี่ยวชาญคือ คนในชุมชน ผู้รู้และปราชญ์ชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้ความเหมาะสมสอดคล้องจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการหารือ และวางแผนร่วมกับคนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้นำทางการ

● **ต้องเตรียมความพร้อมของชุมชน** ทั้งในด้านแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอยังมีข้อแตกต่างกันอยู่มาก จำเป็นต้องมีการปรับให้ตรงกันโดยแนวคิดดังกล่าวจะต้องมาจากความเข้าใจของชาวบ้านด้วยส่วนหนึ่งและนำแนวคิดนั้นมาผสมผสานบูรณาการกันตามหลักวิชาการที่ว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความเป็นสากล ชาวบ้านต้องมีความรักในศักดิ์ศรีของความเป็นชาติพันธุ์ แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์สู่สาธารณชนได้อย่างองอาจ สง่างาม ตามจารีตและประเพณีอันดีงามที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ชาวบ้านต้องมีจรรยาบรรณในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

● **การกำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องนั้นต้อง** : ให้อยู่บนพื้นฐานของความจริงและเป็นไปตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตลอดจนจนถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว นักศึกษา นักวิชาการ และผู้สนใจทั่วไป โดยโปรแกรมแต่ละโปรแกรมนั้นต้องกล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยความชัดเจน

1. กำหนดเส้นทาง จากจุดไหนไปจุดไหน ระยะทางเท่าไร เดินทางด้วยอะไร และควรระบุทางเลือกทั้งสำหรับนักท่องเที่ยวและความสะดวกของชาวบ้านด้วย เช่น การกำหนดเส้นทาง

- เส้นทางระยะสั้น
- เส้นทางระยะไกล
- เส้นทางท่องเที่ยว ชมน้ำตก ชมป่า ขึ้นภู
- เส้นทางท่องเที่ยววิถีชีวิตวัฒนธรรม

2. กำหนดกิจกรรมเด่นที่ไม่ควรพลาด ได้แก่ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ป่าเขา ป่าต้นน้ำ ป่ากล้วยไม้ ป่าไผ่ การเดินเส้นทางศึกษาวัฒนธรรม วิถีชีวิตชาวบ้าน

3. กำหนดที่พัก จะพักที่ไหน จำนวนสถานที่พัก (ห้องพัก/ห้องน้ำ/คน) ระบบบริการ(สิ่งอำนวยความสะดวก เสรีจรรยาในโปรแกรม) ราคา

4. กำหนดเมนูอาหารการกิน มีร้านอาหารหรือไม่ รายการอาหารที่มีอะไรบ้าง (ตามวิถีชีวิตประจำวัน)

5. กำหนดสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียง มีหรือไม่ ที่ไหน ระยะทาง เป็นสถานที่เกี่ยวกับอะไร

การกำหนดระยะเวลาที่ชัดเจนและตายตัวไว้ในรอบ 1 ปี และกำหนดโปรแกรมที่หลากหลาย ตลอดจนถึงกำหนดผู้เชี่ยวชาญจากคนในชุมชน ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ปุจฉารย์ หมอผี ช่างตีมด เป็นต้น เป็นวิทยากรบรรยายแต่ละโปรแกรมตาม ดังตัวอย่าง การกำหนดปฏิทินกิจกรรม สถานที่ท่องเที่ยว ที่พักและราคา ที่ควรกำหนดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอ

1. กำหนดปฏิทินกิจกรรมระยะเวลา 1 ปี (กิจกรรมความเคลื่อนไหวที่มีตลอดปี)

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมเทศกาลปีใหม่หมู่เซอ ชมดอกไม้ป่า ดอกบัวตอง ชมป่ากาแพ ป่าไผ่ ป่ากล้วยป่า-ป่าตาว ชมวิหิตวิหิตน์ ชมน้ำตก โบราณ จิบชาอัสสัม จิบกาแฟสด ชมวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านอุ้มยอ เลือกซื้อสินค้าทางการเกษตรและทางวัฒนธรรม
กุมภาพันธ์	
มีนาคม	<ul style="list-style-type: none"> ชมดอกไม้ป่า ดอกบัวตอง ชมป่ากาแพ ป่าไผ่ ป่ากล้วยป่า-ป่าตาว ชมวิหิตวิหิตน์ ชมน้ำตก โบราณ จิบชาอัสสัม จิบกาแฟสด ชมวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านอุ้มยอ เลือกซื้อสินค้าทางการเกษตรและทางวัฒนธรรม
เมษายน	<ul style="list-style-type: none"> ฤดูกลางไร่ เตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก
พฤษภาคม	
มิถุนายน	<ul style="list-style-type: none"> การทำข้าวไร่ สวนผัก การหาของป่า (หน่อไม้) ชมไร่ ชมป่ากาแพ ป่าไผ่ ป่ากล้วยป่า-ป่าตาว ชมวิหิตวิหิตน์ ชมน้ำตก โบราณ จิบชาอัสสัม จิบกาแฟสด ชมวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านอุ้มยอ เลือกซื้อสินค้าทางการเกษตรและทางวัฒนธรรม
กรกฎาคม	<ul style="list-style-type: none"> การทำข้าวไร่ สวนผัก การหาของป่า (หน่อไม้) ชมไร่ ชมป่ากาแพ ป่าไผ่ ป่ากล้วยป่า-ป่าตาว ชมวิหิตวิหิตน์ ชมน้ำตก โบราณ จิบชาอัสสัม จิบกาแฟสด ชมวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านอุ้มยอ เลือกซื้อสินค้าทางการเกษตรและทางวัฒนธรรม

เดือน	กิจกรรม
สิงหาคม	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมเทศกาลกินข้าวใหม่ การทำข้าวไร่ สวนผัก การหาของป่า (หน่อไม้) ชมไร่ ชมป่ากาแฟ ป่าไผ่ ป่ากล้วยป่า-ป่าตาว ชมวิวทิวทัศน์ ชมน้ำตก โบราณ จิบชาอัสสัม จิบกาแฟสด ชมวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านอุ้มยอมน เลือกรื้อสินค้าทางการเกษตรและทางวัฒนธรรม
กันยายน	
ตุลาคม	<ul style="list-style-type: none"> การทำข้าวไร่ สวนผัก การหาของป่า (หน่อไม้) ชมดอกบัวตอง ดอกไม้ป่า ชมไร่ ชมป่ากาแฟ ป่าไผ่ ป่ากล้วยป่า-ป่าตาว ชมวิวทิวทัศน์ ชมน้ำตก โบราณสถาน ป่าสมุนไพร จิบชาอัสสัม จิบกาแฟสด ชมวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านอุ้มยอมน เลือกรื้อสินค้าทางการเกษตรและทางวัฒนธรรม
พฤศจิกายน	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมกิจกรรมเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร
ธันวาคม	

2. กำหนดแหล่งที่จะให้ท่องเที่ยวชมหรือศึกษาและรายละเอียดที่มีอยู่ในชุมชนบ้านอุ้มยอมนให้ชัดเจน

สถานที่/แหล่งท่องเที่ยว	รายละเอียด
น้ำตก	อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง มีหลายจุด ส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน สภาพเป็นป่ารกชัฏ รอบๆ พื้นที่ของน้ำตกเป็นป่ากล้วยป่า ป่าตาว ระยะทางเดินชมประมาณ 3-5 กิโลเมตร เป็นน้ำตกหลายชั้น ยังไม่มีถนนสำหรับเดิน บางแห่งต้องปีนไปตมไม้ และเนินผาต่ำ ๆ น้ำหลาก (มาก) ในฤดูฝน
ป่าสมุนไพร	เป็นป่าสมุนไพรที่เกิดตามธรรมชาติ ชาวบ้านไม่ได้ปลูกขึ้น และอยู่ระแวกใกล้ ๆ ชุมชน
ป่ากาแฟ	อยู่ในระแวกชุมชน โดยห่างจากชุมชนประมาณ ตั้งแต่ 500 เมตรจนถึง 1,000 เมตร เป็นกาแฟพันธุ์อาราบิก้า โรบัสต้า เป็นป่าขนาดใหญ่และกว้างจนรอบหมู่บ้าน กาแฟมีลักษณะเป็นต้นสูง สามารถปีนขึ้นไปเก็บผลผลิตได้ในฤดูกาลเก็บเกี่ยว (ฤดูหนาว)

สถานที่/แหล่งท่องเที่ยว	รายละเอียด
จุดชมวิว ทิวทัศน์	จุดชมวิwtิวทัศน์ ที่มองเห็นเมืองตากทั้งเมือง อยู่ห่างจากชุมชนค่อนข้างไปทางทิศเหนือ ประมาณ 3-5 กิโลเมตร เป็นเส้นทางที่มีโบราณสถานตั้งอยู่และมีร่องรอยของการขุดของเก่า เช่น ถ้วย โถ ชาม มาก ภาพรวมทั้งหมดของจุดชมวิwtิวจะตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง
ปากถ้ำ	ปากถ้ำเป็นถ้ำที่มีมาก อยู่ระหว่างชุมชนค่อนข้างไปทางทิศตะวันออก ปากบริเวณนี้เป็นป่าดงดิบมีความชื้นค่อนข้างสูง เมื่อเดินเข้าไปอากาศจะเย็นตลอดระยะทาง และมองดูครีมหิมเหมือนอากาศในช่วงคำ ลักษณะต้นถ้ำสูงโปร่ง หยวกมีรสหวาน รับประทานได้ ชาวบ้านนิยมนำมาให้หมู อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง
ป่าไฟ / ป่าดำ	เป็นป่าดิบแล้ง ที่ไม่ใช่ป่าผลัดใบ อากาศเย็นตลอดปี ไม้ใบจะร่วงในฤดูแล้ง ในฤดูฝนไม้ป่าใบจะดกหนา เขียวจะชะอุ่มขึ้นเป็นทิวมองดูสวยงามมาก ๆ สลับกันกับป่าดำที่แต่ละต้นจะอยู่ห่างหรือใกล้สุดแต่การเจริญเติบโตแต่ละพื้นที่ ในฤดูฝนผลเริ่มออก ช่วงนี้ชาวบ้านจะจองดินโดยทำเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ไว้ หลังจากแก้จัดเต็มที่ชาวบ้านที่นี้จะเก็บเกี่ยวมาจำหน่าย โดยการไปค้างแรมเพื่อตมทั้งกลางคืนและกลางวัน อยู่ห่างจากชุมชนไปทางทิศตะวันออกราว 2-3 กิโลเมตร หรือไกลกว่านี้ก็มี เป็นป่าในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง
ดอกไม้ป่า / ป่านก	พื้นที่ชุมชนบ้านอุ้มยอ พื้นที่ส่วนใหญ่ติดเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง บริเวณนี้เป็นป่าดิบ รกชฎู ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งรวมสรรพสัตว์และดอกไม้ป่า เช่น ดอกกระโดนฤๅษีที่มีลักษณะเด่นมาก ดอกกระเจียวมีมากจนเป็นกล้วยทั้งกว้าง ดอกกระตือ ดอกกล้วยไม้ชานาพันธุ์
โบราณสถาน	อยู่ระหว่างเดียวกับจุดชมวิwtิว อยู่บนเส้นทางจากชุมชนราว 3-5 กิโลเมตร ลักษณะเป็นเนินดินที่มีอิฐเก่าแก่โบราณสันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ สร้างในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เพราะระแวกนี้มีร่องรอยการขุดสมบัติและเศษถ้วย ชาม สังคโลก

สถานที่/แหล่งท่องเที่ยว	รายละเอียด
ลานจะคี	เป็นลานศักดิ์สิทธิ์สำหรับการบูชาเทพเจ้า ที่มีข้อห้ามบางประการสำหรับคนภายนอก และภายในชุมชน บ้านอุ้มยอมี ลานจะคี 2 ลาน คือลานนะผุ กับลานจะแล มีลักษณะเป็นทรงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 8-10 เมตร ล้อมด้วยไม้ไผ่สับฟาก มีประตูปิดกันสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่เข้า จะเปิดเนื่องในพิธีกรรมเลี้ยงผี ส่งเคราะห์
บ้านมูเซอโบราณ	เป็นบ้านทรงทางกระรอก มีอยู่หลายหลัง โครงบ้านแบบโบราณสร้างด้วยไม้ไผ่ พื้นและฝาบ้านปูด้วยฟากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคาทำใหญ่ ๆ บ้านใดเป็นไม้ต้นเดี่ยวพาดวางระหว่างนอกชานกับพื้นดิน มีนอกชานยื่นออกจากตัวบ้าน โรงครัว ห้องนอน ห้องผี รวมอยู่ในห้องเดียวกัน หรืออาจจะกันเพื่อความสะดวก ระหว่างโรงครัว ห้องนอน ห้องผี
บ้านปู่จารย์	ปัจจุบันมี 2 หลัง คือ บ้านนะผุ กับบ้านจะแล เป็นบ้านของปราชญ์ชุมชนผู้กำหนดพิธีกรรมและประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน สามารถเข้าหาได้ตลอดเวลาที่อยู่บ้าน หรือสอบถามพิธีกรรมระหว่างมีพิธีกรรมอยู่
โรงตีมีดและตีลาการตีมีด	โรงตีมีดปัจจุบันมี 2-3 แห่ง ลักษณะเป็นเพิงเล็ก ๆ ตั้งอยู่กลางหมู่บ้านหรือที่เหมาะสม เป็นสถานที่สาธารณะที่ทุกคนในหมู่บ้านสามารถใช้ได้ ตีลาการตีมีด ตีเหล็ก นั้นขึ้นอยู่กับบุคคล จะเป็นช่วงเวลาใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวบ้าน
ครกกระเดื่องและลีลาการตำข้าว	ครกกระเดื่อง ในชุมชนบ้านอุ้มยอมีหลายจุด ลักษณะเป็นครกไม้ ตัวครกฝังกับดิน เวลาตำข้าวจะใช้พลังงานคน 2-3 คน เหยียบที่ปลายไม้เพื่อให้สากระดูกขึ้น ตอนเย็น ๆ หรือตอนเช้าของแต่ละวันจะได้ยินเสียงตำข้าวแต่ละหลังคาเรือน เป็นเสียงประสานที่สอดรับกันแต่ละหลังคาเรือนได้อย่างไพเราะ
ศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน	เป็นแหล่งบริการข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ดำเนินการ มีห้องพักสำหรับบริการนักท่องเที่ยวจำนวน 2 ห้อง มีห้องแสดงผลงาน ห้องน้ำ บ้านมูเซอโบราณ ลานต้นจะคี และสถานที่ทางเดิน
บ้านปราชญ์ชุมชน	เช่น บ้านพ่อเฒ่าसानแก้ว ผู้อาวุโสที่มีความชำนาญการดนตรีชนเผ่า การเป่าแคน ดีดซึง พ่อเฒ่าจะออ ผู้เชี่ยวชาญงานสมุนไพร นางนะผุ ผู้เชี่ยวชาญพิธีกรรม
ร้านค้าชุมชน	จัดตั้งขึ้นที่หน้าบ้าน อบต. สำหรับจำหน่ายสินค้าทางวัฒนธรรม ผลผลิตทางการเกษตร สินค้าแปรรูป

สถานที่/แหล่งท่องเที่ยว	รายละเอียด
ห้องขวัญ-ห้องผี	เป็นห้องสำหรับทำพิธีกรรม มีขนาดเล็กอยู่มุมห้องของบ้าน ทำด้วยไม้กระดานหรือฟากไม้ไผ่ มีประตูปิด-เปิด ได้ตอนทำพิธีกรรม มีเครื่องเล่นสรวงหลายอย่าง

3.กำหนดสถานที่พักทั้งภายในหมู่บ้านและภายนอกหมู่บ้านเพื่อเป็นตัวเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวรวมถึงราคาให้ชัดเจน

ที่	สถานที่	จำนวน	ราคา ห้อง : อาหาร	หมายเหตุ
1	โฮมสเตย์ (ภายในชุมชน)	1 หลัง/2 คน	100/กิน:50/มื้อ	
2	สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน	ตามอัธยาศัย	- :50/มื้อ	เตรียมเต็นท์มาเอง
3	บ้านพัก(ภายในชุมชน)	1 ห้อง/2 คน	100/กิน:50/มื้อ	
4	อุทยานแห่งชาติ (ภายนอกชุมชน)	หลากหลาย	หลากหลาย	ติดต่อประสานงานเอง
5	มูเซออินน์ (ภายนอกชุมชน)	--	--	

4.กำหนดโปรแกรมที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมในรอบปีและเหมาะกับศักยภาพของคนในชุมชน เช่น ระหว่างเดือนมิถุนายน - ตุลาคม เป็นช่วงฤดูทำไร่ ทำนา ทำสวน โปรแกรมที่ควรกำหนดหรือควรจัด คือ

1.โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศ : ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ

- **ระยะทางการเดิน :** สถานที่ชมอยู่ภายนอกชุมชน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำกินจะอยู่ระแวกชุมชนที่ไม่ห่างไกลจากชุมชนนัก ระยะทางเดิน ราวๆ 3-5 กิโลเมตร
- **บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ :** ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ และผู้ใหญ่ในชุมชน
- **ข้อมูลสถานที่ :** พื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้าน ไร่ข้าวมูเซอ ไร่ผัก ไร่ข้าวโพด สวนครัว
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชนเผ่าเผ่าเดิมให้ชัดเจนก่อนการเดินทางศึกษาหรือเที่ยวชมสถานที่จริง
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมควรช่วงเช้า-ช่วงบ่าย (ใช้ระยะเวลา 1-2 วัน ถ้าต้องการเรียนรู้)
- **การแต่งกาย :** แต่งกายให้มิดชิด เหมาะสำหรับการเดินป่า ให้มีความคล่องตัว (เสื้อแขนยาว กางเกงขายาว หมวก รองเท้าผ้าใบ)
- **ของใช้จำเป็น :** เป้สนามสำหรับใส่ น้ำ อาหาร หรืออุปกรณ์ที่จำเป็น กล้องถ่ายรูป สมุดบันทึก
- **สถานที่พัก :** โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้านหรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มูเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช

- **ข้อควรปฏิบัติ :** ไม่ควรส่งเสียงดัง ไม่ทำลายสิ่งของขณะชม ควรฝึกตนให้อยู่ง่าย กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ผินใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างตั้งใจ ร่วมรักษาสິงดั้งเดิมที่พบเห็น

2. โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศ : การพบบาลพื้นบ้าน การหาสมุนไพร

- **ระยะทางการเดิน :** การหาสมุนไพรจะอยู่ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ส่วนใหญ่จะอยู่ระแวกชุมชนที่ไม่ห่างไกลนัก ระยะทางเดิน ราว ๆ 3-5 กิโลเมตร หรือไกลไกลกว่านี้
- **บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ :** ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ และผู้รู้ในชุมชน
- **ข้อมูลสถานที่ที่จะศึกษา :** สมุนไพร หมอยา วิธีการปรุง การบำบัดรักษา คติความเชื่อที่มี ข้อห้าม ข้อนิยม
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลให้ชัดเจนก่อนการเดินทาง
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย-หรือช่วงค่ำตามสะดวก (กรณีศึกษากับหมอยาที่บ้าน) ระยะเวลาในการศึกษา 1-2 วัน
- **การแต่งกาย :** แต่งกายให้มิดชิด เหมาะสำหรับการเดินป่า ให้มีความคล่องตัว
- **ของใช้จำเป็น :** เป้สนามสำหรับใส่น้ำ อาหาร หรืออุปกรณ์ที่จำเป็น กล้องถ่ายรูป สมุดบันทึก
- **สถานที่พัก :** โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มุเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- **ข้อควรปฏิบัติ :** ไม่ควรส่งเสียงดังเมื่ออยู่ในป่าหรือบ้านหมอยา ไม่ทำลายสิ่งของขณะเที่ยวชม ควรฝึกตนให้อยู่ง่าย กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ผินใจเจ้าของสถานที่หรือหมอยา ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมและยาสมุนไพรชนเผ่าอย่างตั้งใจ ร่วมรักษาสິงดั้งเดิมที่พบเห็น

3. โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศ : การหาของป่า การล่าสัตว์ การเที่ยวป่า เดินดง

- **ระยะทางการเดิน :** พื้นที่สำหรับเที่ยวชมเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายนอกชุมชน ส่วนใหญ่พื้นที่ทำกินจะอยู่ระแวกชุมชนที่ไม่ห่างไกลนัก ระยะทางจะเดิน หรือขึ้นล่อ หรือ จักรยานยนต์ ราว ๆ 3-10 กิโลเมตร
- **บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ :** ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ และผู้รู้ในชุมชน
- **ข้อมูลด้านสถานที่และสิ่งที่จะศึกษา :** พื้นที่ป่าใกล้เคียงกับชุมชน เป็นป่าดิบแล้ง ป่าดิบชื้น ป่าฝน (ป่าในฤดูฝน) ชมวิวทิวทัศน์ ชมโบราณสถาน ประเภทของสัตว์ป่า กลวิธี อุปกรณ์ คติความเชื่อที่มี ข้อห้าม ข้อนิยม
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลองค์ความรู้ ภูมิปัญญาเฉพาะ เกี่ยวกับป่า ระยะทาง พื้นที่ สภาพดิน พืช อากาศ การหาของป่า การล่าสัตว์ให้ชัดเจนก่อนการเดินทาง
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย

- การแต่งกาย : แต่งกายให้มิดชิด เหมาะสำหรับการเดินป่า ให้มีความคล่องตัว
- ของใช้จำเป็น : เป้สนามสำหรับใส่ น้ำ อาหาร หรืออุปกรณ์ที่จำเป็น กล้องถ่ายรูป สมุดบันทึก
- สถานที่พัก : โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มูเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- ข้อควรปฏิบัติ : ไม่ควรส่งเสียงดังขณะเดินป่า ไม่ทำลายสิ่งของขณะเดินชม ควรฝึกตนให้อยู่อย่าง กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ฝืนใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรม อย่างตั้งใจ ร่วมรักษาสິงดั้งเดิมที่พบเห็น

4.โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศ : พิธีกรรมการกินข้าวใหม่

- ระยะทางการเดิน : การเดินทางจะเดินศึกษาภายในชุมชน ตามเส้นทางศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรม และตามลำน้ำ
- บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ : ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ และผู้รู้ในชุมชน
- ข้อมูลด้านสถานที่และสิ่งที่จะศึกษา : เที่ยวชมและศึกษาข้อมูลที่บ้านปู่จารย์ ศึกษาขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ ความเชื่อ ความศรัทธา ข้อห้าม ข้อนิยม ร่วมเดินจะคี ที่ลานเดินจะคี
- การเตรียมตัว : ควรศึกษาข้อมูลให้ชัดเจนก่อนศึกษาเรียนรู้หรือร่วมพิธีกรรม เกี่ยวกับข้อห้าม ข้อนิยม
- ช่วงเวลา : ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย-ช่วงค่ำ
- การแต่งกาย : แต่งกายให้สุภาพ เรียบร้อย (ตามสบาย)
- ของใช้จำเป็น : -
- สถานที่พัก : โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มูเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- ข้อควรปฏิบัติ : ไม่ควรส่งเสียงดังขณะปู่จารย์หรือหมอพิธีกรรมกำลังทำพิธี ไม่ทำลายสิ่งของหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งของเกี่ยวกับพิธีกรรม ไม่ต่อต้านแนวคิดพิธีกรรมที่เขากำลังทำอยู่ ไม่ดำเนินการใดใดระหว่างพิธีกรรมโดยพลการ ควรฝึกตนให้อยู่อย่าง กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ฝืนใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างตั้งใจ ด้วยความเคารพ และร่วมรักษาสິงดั้งเดิมที่พบเห็น

5.โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศ : อาหาร ระบบโภชนาการชนเผ่า

- ระยะทางการเดิน : การเดินทางเพื่อศึกษาและเที่ยวชมจะเดินภายในชุมชน ตามลำน้ำ หรือเส้นทางศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรม
- บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ : ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ และผู้รู้ในชุมชน

- **ข้อมูลด้านสถานที่และสิ่งที่จะศึกษา :** เกี่ยวกับบ้านตามครัวเรือนต่างๆ ตามที่หมู่บ้านกำหนด ศึกษาขั้นตอนต่าง ๆ ชนิดอาหาร ประเภทอาหาร การปรุง คติความเชื่อ ข้อห้าม ข้อนิยม
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลข้อห้าม ข้อนิยม วิธีการอื่นใด ให้ชัดเจนก่อนการเดินทางศึกษาหรือเที่ยวชม
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย-ช่วงค่ำ
- **การแต่งกาย :** แต่งกายให้สุภาพ เรียบร้อย (ตามสบาย)
- **ของใช้จำเป็น :** -
- **สถานที่พัก :** โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มุเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- **ข้อควรปฏิบัติ :** ไม่ควรส่งเสียงดังไม่แสดงท่าทีใดใดที่เป็นเชิงดูหมิ่น เหยียดหยาม ไม่ทำลายสิ่งของหรือแตะต้องก่อนได้รับอนุญาต ควรฝึกตนให้อย่างง่าย กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ฝืนใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างตั้งใจ ร่วมรักษาลิงคังงามที่พบเห็น

ระหว่างเดือนพฤศจิกายน - พฤษภาคม เป็นช่วงฤดูระหว่างการเก็บเกี่ยวและหลังการเก็บเกี่ยว โปรแกรมที่ควรกำหนดหรือควรจัด คือ

6.โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาศาสตร์ความรู้ทางนิเวศ : การเก็บเกี่ยวกาแฟ ชา ข้าว

- **ระยะทางการเดิน :** ระยะทางในการเดินชมส่วนใหญ่จะอยู่ภายนอกชุมชน และเป็นพื้นที่ทำกินจะอยู่ระหว่างชุมชนที่ไม่ห่างไกลนัก ระยะทาง ราว ๆ 3-5 กิโลเมตร
- **บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ :** ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ ผู้รู้ในชุมชนหรือเจ้าของไร่
- **ข้อมูลด้านสถานที่และสิ่งที่จะศึกษา :** เที่ยวชมตามไร่ของแต่ละครัวเรือนต่างๆ ตามที่หมู่บ้านกำหนด ศึกษาขั้นตอนการปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป ชนิดของกาแฟ ชาและข้าว คติความเชื่อ ข้อห้าม ข้อนิยม การบำรุงรักษาแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลการเก็บเกี่ยวกาแฟ ชา ข้าวให้ชัดเจนก่อนการเดินทาง
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย
- **การแต่งกาย :** แต่งกายให้มิดชิด เหมาะสำหรับการเดินป่า ให้มีความคล่องตัว
- **ของใช้จำเป็น :** เป้สนามสำหรับใส่น้ำ อาหาร หรืออุปกรณ์ที่จำเป็น กล้องถ่ายรูป สมุดบันทึก
- **สถานที่พัก :** โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มุเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช

- **ข้อควรปฏิบัติ :** ไม่ควรส่งเสียงดัง ไม่ทำลายสิ่งของ ควรฝึกตนให้อยู่ง่าย กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ฝืนใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างตั้งใจ ร่วมรักษาสິงดีงามที่พบเห็น

7.โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศวัฒนธรรม : พิธีกรรมปีใหม่มุเซอ

- **ระยะทางการเดิน :** จะเดินศึกษาและเรียนรู้ภายในชุมชน ตามเส้นทางที่กำหนด
- **บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ :** ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ และผู้รู้ในชุมชน
- **ข้อมูลด้านสถานที่และสิ่งที่จะศึกษา :** เที่ยวชมที่บ้านปู่จารย์ บ้านผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ และลานจะคือศึกษาขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมเดินจะคือ รับประทานอาหาร จิบชา จิบกาแฟสด ความเชื่อ ความศรัทธา ข้อห้าม ข้อนิยม
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลพิธีกรรมปีใหม่มุเซอให้ชัดเจนก่อนการศึกษาและเรียนรู้ เกี่ยวกับ ข้อห้าม ข้อนิยมในการเข้าร่วมพิธีกรรม
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย-ช่วงค่ำ
- **การแต่งกาย :** แต่งกายสุภาพ เรียบร้อย (ตามสบาย)
- **ของใช้จำเป็น :** กล้องถ่ายรูป สมุดบันทึก
- **สถานที่พัก :** โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มุเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- **ข้อควรปฏิบัติ :** ไม่ควรส่งเสียงดัง ให้เคารพในพิธีกรรม ร่วมกิจกรรมตามที่เจ้าภาพงานเรียกหรือวาน ไม่ทำลายสิ่งของ ควรฝึกตนให้อยู่ง่าย กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ฝืนใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างตั้งใจ ร่วมรักษาสິงดีงามที่พบเห็น

8.โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศวัฒนธรรม : เทคโนโลยี สถาปัตยกรรม หัตถกรรม

- **ระยะทางการเดิน :** ภายในชุมชน ตามเส้นทางศึกษาวิถีชีวิต
- **บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ :** ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่จารย์ และผู้รู้ในชุมชน
- **ข้อมูลด้านสถานที่และสิ่งที่จะศึกษา :** เที่ยวชมตามครัวเรือนต่างๆ ตามที่หมู่บ้านกำหนด บ้านผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน หรือสถานที่แสดงนิทรรศการในชุมชน ศึกษาชนิด ประเภทของเครื่องประดิษฐ์ หัตถกรรม ศึกษาขั้นตอนการประดิษฐ์ การใช้สอย การเก็บรักษา คติความเชื่อ ข้อห้าม ข้อนิยม แนวคิดแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลให้ชัดเจนก่อนการเดินทางเพื่อศึกษา
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย-ช่วงค่ำ
- **การแต่งกาย :** แต่งกายสุภาพ เรียบร้อย (ตามสบาย)

- **ของใช้จำเป็น :** อาจจะมีบ้างเช่น กล้องถ่ายรูป สมุดบันทึก ฯลฯ
- **สถานที่พัก :** โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มุเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- **ข้อควรปฏิบัติ :** ตั้งใจฟังผู้บรรยายอย่างเคารพ ไม่ควรส่งเสียงดังรบกวนผู้อื่น ไม่ทำลายสิ่งของ ควรฝึกตนให้อยู่ง่าย กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ฝืนใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างตั้งใจ ร่วมรักษาสีสิ่งดั้งเดิมที่พบเห็น

9. โปรแกรมเที่ยวชมและศึกษาองค์ความรู้ทางนิเวศวัฒนธรรม : การละเล่น การแสดง การดนตรี

- **ระยะทางการเดิน :** ภายในชุมชน/ตามเส้นทางศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้าน/ตามบ้านผู้รู้
- **บุคลากรนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ :** ผู้เฒ่า ผู้แก่ ปุจารย์ ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ เด็กและเยาวชนในชุมชน
- **ข้อมูลด้านสถานที่และสิ่งที่จะศึกษา :** เที่ยวชมตามครัวเรือนต่างๆ ตามที่หมู่บ้านกำหนด ศึกษาชนิด ประเภทของเครื่องดนตรี การละเล่น การแสดง ศึกษาขั้นตอนการดำเนินการ การใช้สอย การเก็บรักษา คติความเชื่อ ข้อห้าม ข้อนิยม แนวคิดแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม
- **การเตรียมตัว :** ควรศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการละเล่น การแสดง การดนตรีให้ชัดเจนก่อนการเดินทางเพื่อศึกษา
- **ช่วงเวลา :** ในการเที่ยวชมช่วงเช้า-ช่วงบ่าย-ช่วงค่ำ
- **การแต่งกาย :** แต่งกายสุภาพ, เรียบร้อย (ตามสบายหรือตามประเพณีนิยม)
- **ของใช้จำเป็น :** -
- **สถานที่พัก :** โฮมสเตย์ หรือ สถานที่กางเต็นท์ในชุมชน บ้านพักในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน หรือศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (มุเซออินน์) หรือพักที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช
- **ข้อควรปฏิบัติ :** ไม่ควรส่งเสียงดัง ไม่ทำลายสิ่งของ ควรฝึกตนให้อยู่ง่าย กินง่าย ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ไม่ฝืนใจเจ้าของสถานที่ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมอย่างตั้งใจ ร่วมรักษาสีสิ่งดั้งเดิมที่พบเห็น

จากการจัดโปรแกรมการจัดการท่องเที่ยวเพื่อสนองต่อความต้องการนักท่องเที่ยว นักวิชาการ และผู้สนใจตามเรื่องหรือประเด็นที่ต้องการศึกษา ตามโปรแกรมที่กำหนดอย่างหลากหลายนั้น โดยอาจจามาจากความต้องการอยากรู้ อยากดู อยากสัมผัส ในพิธีกรรมตามโปรแกรมเหล่านี้ไม่ต้องนำความหุหุหุ ความแปลกใหม่เข้ามา เพื่อมาทำลายหรือฉีกวัฒนธรรมเดิมของชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านก็ดำเนินชีวิตไปอย่างปกติสุข นักท่องเที่ยวต้องการรู้อะไร เกี่ยวกับใคร ที่ไหน ก็ให้เป็นไปตามโปรแกรมที่วางไว้นั้น เพื่อความสะดวกทั้งสองฝ่าย ชาวบ้านก็ไม่เดือนร้อน ไม่ต้องคอยรับคอยส่ง คอยบริการอย่างที่เป็นมา อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านอุมยอมนี่ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวด้านการรับแขก อากันตุกะ มีนิสัยชอบความสนุกสนาน ความร่าเริง จึงเป็นอุปนิสัยตามส่ง สนับสนุนและเอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวอย่างมาก ซึ่งถือว่าเป็นทั้งจุดอ่อนและจุดแข็งของชาวบ้านที่นี่ จุดอ่อน คือ จะทำความเสียหายให้เกิดขึ้นต่อไปเนื่องจากความ

สถานงาน ที่ชาวบ้านต้องการ งานบ้าน งานเรือน งานไร่ งานสวน ตามวิถีชีวิตที่จะต้องปฏิบัติก็จะละจางไปเสีย ส่วนจุดแข็ง คือ จะยังความสามัคคี ความอบอุ่น ให้เกิดขึ้นทั้งในส่วนชองนักท่องเที่ยวนและชาวบ้านด้วยกันเอง

สำหรับเรื่องการวางแผนงานตามหลักวิชาการ การตลาด การประชาสัมพันธ์ และการกระจายรายได้เป็นส่วนสำคัญที่ชาวบ้านจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ และแสดงทัศนะร่วมกันทั้งหมู่บ้าน เท่าที่ประเมินศักยภาพของชุมชนแล้ว ทำได้ยากมาก เนื่องจากแนวคิด ความรู้ ความสามารถอื่น ๆ ชาวบ้านยังไม่มีความพร้อมในการจัดการหรือดำเนินการแต่อย่างใด

วิธีการที่จะดำเนินการได้ดี คือ การพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านโดยเฉพาะผู้นำ ผู้นำจำเป็นต้องมีทักษะ ในการจัดการโครงการ โดยเฉพาะ การวางแผนงาน การประชาสัมพันธ์ การตลาด และการกระจายรายได้ นอกจากนี้การแสวงหาภาคีความร่วมมือถือว่าเป็นงานสำคัญอย่างยิ่งของการจัดการโครงการทั้งหมด ทั้งนี้การแสวงหาภาคีความร่วมมือนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของศักยภาพและขีดความสามารถของชุมชนด้วย

● การแสวงหาภาคีและความร่วมมือของภาครัฐและเอกชน

ภาคีและความร่วมมือที่จะประสานในการดำเนินการโครงการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านอุ้มอมนั้น ควรเป็นหน่วยงานที่ชาวบ้านเข้าถึง ใกล้ชิด และเป็นกันเอง เบื้องต้นควรเป็นหน่วยงานที่อยู่ระแวกชุมชน ดังประมวลได้ดังนี้

1. **สมาชิก อบต.ประจำหมู่บ้าน** เป็นตัวแทนหน่วยงานระดับชุมชนที่ชาวบ้านรับรู้ถึงความเคลื่อนไหวและเข้าถึงกันเกือบทุกคน เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับแหล่งทุนหรืองบประมาณในการสนับสนุน โดยการผลักดันชาวบ้านให้รู้จักการแสดงพลังชุมชน เพื่อการเข้าถึงหน่วยงานดังกล่าว สำหรับบทบาทของหน่วยงานนี้ในฐานะเป็นองค์กรของชุมชนโดยแท้ จะสามารถสนับสนุนได้ในเรื่องของ**งบประมาณ**ในการบริหารจัดการ เรื่องของการปรับปรุงอาคารสถานที่ การบำรุงแหล่งท่องเที่ยว ป้ายสื่อความหมาย **การตลาด** เป็นเรื่องการประสานงานไปยังโรงแรม บริษัททัวร์ ชมรม สโมสร ห้างร้านที่สนใจการท่องเที่ยว และการ**ประชาสัมพันธ์** ในฐานะโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นโครงการใน 1 ผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล อบต.มีส่วนผลักดันให้เกิดเว็บไซต์ ประชาสัมพันธ์โครงการผ่านอินเทอร์เน็ต การสนับสนุนงบประมาณในการทำแผนพับ การสนับสนุนงบประมาณในการจัดค่ายการวิทยุ หรือการประชาสัมพันธ์อื่น ๆ สำหรับเรื่องการตลาด และการประชาสัมพันธ์นี้ถ้าจะให้ชาวบ้านมาดำเนินการเอง คงเป็นไปได้จำเป็นต้องประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมดำเนินการ

2. **ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขาจังหวัดตาก** เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดูแลชาวเขาโดยตรง ทั้งในทางด้านสวัสดิการ การส่งเสริม การประสานงาน การพัฒนา ฯลฯ สำนักงานตั้งอยู่ห่างจากชุมชนราว 700 เมตร เจ้าหน้าที่ที่นี่มีความคุ้นเคยกับชาวบ้านมาก และยังมีหัวหน้าหน่วยที่ดูแลชุมชนนี้ ซึ่งจะง่ายต่อการประสานงานเพื่อขอความช่วยเหลือสำหรับบทบาทของหน่วยงานนี้ในฐานะเป็นองค์กรที่รับผิดชอบดูแล กำกับ และติดตามชุมชนโดยแท้ จะสามารถสนับสนุนได้ในเรื่องของการร่วมวางแผนงาน การจัดทำแผนงานร่วมกับชาวบ้าน การบริการงานวิชาการแก่ชาวบ้าน การจัดอบรมชาวบ้าน การติดต่อและประสานงานหน่วยงานเพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ

3. **ศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงคอยมูเซอ** เป็นองค์กรพระสงฆ์ธรรมจาริกที่ดำเนินงานตามนโยบายของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ทำหน้าที่ในการ

ส่งเสริมประชาชนทางด้านจิตใจ การพัฒนาและอบรมคุณธรรม จริยธรรม การส่งเสริมการศึกษา การพัฒนาอาชีพ หน่วยงานนี้เคยมาสนับสนุนงานด้านต่าง ๆ ภายในชุมชน จนทำให้ชาวบ้านมีความเคารพ ศรัทธาในองค์กรพระธรรมจาริกมาก พระธรรมจาริกที่นี้มีความรู้ทั้งทางด้านวิชาการ ทักษะ เทคนิควิธีการทำงานภาคสนามได้เป็นอย่างดี สามารถให้คำปรึกษาหารือเรื่องต่าง ๆ ได้ และสำนักงานอยู่ห่างจากชุมชนราว ๆ 1,700 เมตร สำหรับบทบาทของหน่วยงานนี้ในฐานะเป็นองค์กรของชุมชนโดยแท้ จะสามารถสนับสนุนได้ในเรื่องของการให้คำปรึกษาด้านแผนงาน ด้านการจัดทำแผนงานร่วมกับชาวบ้าน ด้านการบริการงานวิชาการแก่ชาวบ้าน ด้านการจัดอบรมชาวบ้าน และด้านการติดต่อและประสานงานหน่วยงานเพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ

4.สถาบันวิชาการภาคใต้เสนาภานา เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้นอกระบบ เยาวชน ครอบครัว และชุมชน เป็นหน่วยงานหนึ่งที่อยู่ในความดูแลของศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้นอกระบบของเยาวชน ครอบครัว และชุมชน ที่มีความสนใจในการศึกษาเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่ท้าทาย และทันสมัย ตลอดจนจนถึงการบริการงานวิชาการทั้งด้านตัวเรา และคำปรึกษาต่าง ๆ หน่วยงานนี้ อยู่ห่างจากชุมชนราว ๆ 1,700 เมตร สำหรับบทบาทของหน่วยงานนี้ในฐานะเป็นองค์กรของชุมชนโดยแท้ จะสามารถสนับสนุนได้ในเรื่องของการให้คำปรึกษา และพัฒนาศักยภาพด้านการเตรียมแผนงาน ด้านการจัดทำแผนงานร่วมกับชาวบ้าน ด้านการประเมินผลงาน ด้านการบริการงานวิชาการแก่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยว ด้านการจัดอบรมชาวบ้าน ด้านการเตรียมความพร้อมชุมชน เตรียมความพร้อมนักท่องเที่ยว และด้านการติดต่อและประสานงานหน่วยงานเพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ

หน่วยงานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นหน่วยงานที่มีความคุ้นเคยกับชุมชนเป็นอย่างดี ทั้งโดยบทบาทหน้าที่ และโดยงานบริการอื่น ๆ ก็ตาม ชาวบ้านสามารถหารือพูดคุยได้ตลอด

2.ต้องเตรียมความพร้อมนักท่องเที่ยวทุกคนที่จะเข้ามาสัมผัสและเรียนรู้วัฒนธรรม

การเตรียมความพร้อมของนักท่องเที่ยวก่อนเข้ามาสัมผัสชีวิตจริง มีความจำเป็นอย่างมาก เท่าที่ผ่านมานักท่องเที่ยว นักศึกษา นักวิชาการยังไม่เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้านต้องมีความสนใจและทำใจให้มีความพร้อมที่จะศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างจริงจัง ทั้งนี้จะต้องไม่นำความแปลกใหม่ทางวัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ การแต่งกาย ดนตรี เข้ามาถ่ายทอดโดยตรง นักท่องเที่ยวต้องทำใจและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน

ในขณะเดียวกันชาวบ้านต้องมีกฎกติกา ระเบียบ ข้อห้าม ข้อพึงปฏิบัติให้กับนักท่องเที่ยวได้ศึกษา ก่อนเข้ามาเรียนรู้ในชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมมากขึ้นของนักท่องเที่ยว

ทั้งชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบควรมีส่วนร่วมเข้ามาดำเนินการ เช่น การจัดให้มีการปฐมนิเทศนักท่องเที่ยวแต่ละครั้ง การจัดทำแบบประเมินความพอใจ ไม่พอใจ ตลอดจนจนถึงข้อควรปรับปรุงแก้ไขของการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา

จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาทำให้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้ทั้งของนักวิจัยและชุมชนที่ยิ่งใหญ่ มหาศาล ของชาวบ้าน ถึงแม้ว่าชาวบ้านที่นี้จะขาดทักษะทางวิชาการ อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ก็ตาม แต่ความร่วมมือ ร่วมใจของชาวบ้านในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมให้ข้อมูลที่เปี่ยมประโยชน์จนกระทั่งสำเร็จลุล่วงลงด้วยดีนี้สำคัญยิ่งกว่า เพราะปราศจากอัตตาที่

สำคัญตน ต้องขอสดุดีชาวบ้านผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้และร่วมทำการวิจัยแบบชาวบ้าน ๆ อันแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจ
 อย่างเป็นทั้งวีรกรรม วีรธรรม และวีรภาพ

อย่างไรก็ตามการเสนอผลงานวิจัยชิ้นนี้นั้นยังมีข้อตกบกพร่องอยู่บ้าง อันเนื่องมาจากความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม
 ธรรมเนียม แนวคิด ภาษา วิถีชีวิตที่แตกต่างกัน แต่วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวจากงานวิจัยชิ้นนี้ก็ปรากฏแก่สาธารณชนอย่าง
 สมบูรณ์ที่สุดตามแบบฉบับของชาวบ้าน

สุดท้ายของงานศึกษาวิจัยใคร่ขอยกแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ของ นายภราเดช พยัคฆิเชียร ผู้ว่าการการ
 ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ที่มีความสอดคล้องกับแนวความคิดของโครงการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมชิ้นนี้หลังจาก
 จากค้นพบองค์ความรู้ คักยภาพ ข้อจำกัด โอกาสและเสถียรภาพของการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือภาษาอังกฤษว่า ECOTOURISM การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มีความ
 พยายามพัฒนาแนวคิดนี้มากกว่า 20 ปีแล้ว มีข้อยุติร่วมกันในขั้นต้น ให้เรียก “ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” หัวใจของ “การ
 ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์”มี 4 ประการดังนี้

1. การท่องเที่ยวเป็นเรื่องนันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น
2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
3. นักท่องเที่ยวต้องเกิดความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมทั้งธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น
4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คินสู่สังคมและชุมชนโดยรวม

วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว ซึ่งในแง่ของการท่องเที่ยวนั้นถือว่า **วัฒนธรรม**เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวอย่าง
 หนึ่ง ซึ่งสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ แต่การนำเรื่องของ**วัฒนธรรม**มาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวนั้น
 เป็นเรื่องทีละเอียดอ่อนและจะต้องระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง

ประการแรก ถ้าเป็นการจำลองวัฒนธรรม คือ นำรูปแบบที่ตัดตอนวัฒนธรรมในช่วงหนึ่งช่วงใด เช่น ศิลปะการ
 แสดงสมัยต่างๆ หรือ วิถีชีวิตความเป็นอยู่มาสาธิต มาจัดแสดงบนเวทีหรือในศูนย์วัฒนธรรมอย่างที่ทำกันอยู่ โดยคำนึง
 กาลเทศะเป็นสำคัญก็ไม่มีปัญหาอะไร

ประการที่สอง การนำผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่พัฒนา สัมมาจนสมบูรณ์แบบเข้าขั้นคลาสสิกแล้ว อย่างอาหารการ
 กิน การไหว้ของไทย มาเผยแพร่เพื่อเผยแพร่ต่อผู้มาเยือนนั้นก็เป็นเรื่องที่น่าส่งเสริม

ประการสำคัญ คือ วัฒนธรรมที่ยังดำรงต่อเนื่องกันมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ชุมชน หรือท้องถิ่นนั้นคงต้อง
 ระมัดระวังเป็นพิเศษที่จะไม่ให้การท่องเที่ยวเข้าไปบิดเบือนเพื่อผลทางเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ซึ่งในที่สุดวัฒนธรรมเหล่า
 นั้นก็จะล่มสลายด้วยไม่ใช่สิ่งที่สนองตอบต่อชุมชน ถิ่นชุมชน ในกรณีนี้สิ่งที่ควรทำก็คือ ให้เป็นไปในหลักการของผู้มา
 เยือนและเจ้าของบ้าน งานประเพณีใดใด หรือกิจกรรมใดใด ซึ่งเป็นเรื่องของชุมชนนั้น สังคมนั้น หากเขายินดีเอื้อเพื่อที่
 จะต้อนรับขับสู้แก่ผู้มาเยือนด้วยความภาคภูมิใจ ด้วยความเท่าเทียมกันและอยู่ในระดับที่เขารับได้ โดยในที่สุดก็ยังได้
 ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจอีกด้วย

สิ่งที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและชุมชนที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้ ควรทำในประการสุดท้ายข้างต้นก็คือ ให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นระบบรวดเร็ว ครบถ้วน แล้วก็ให้เป็นเรื่องของผู้มาเยือนและเจ้าของบ้านเขาสื่อสัมพันธ์กันอย่างเป็นธรรมชาติเท่านั้นก็น่าจะพอ

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ,คู่มือท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวคอย. (ม.ป.ป.)

กรมป่าไม้ กรมวิชาการเกษตร และ ส่วนอุทยานแห่งชาติ , สัมผัสธรรมชาติ สนุกสนานกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจาก ตะลุมพริกธรรมชาติ หรรษาทั่วไทย (เล่ม 1) , กรุงเทพมหานคร : PERFECT PRINTING AND ADVERTISING CO., LTD,2545

กรมป่าไม้ กรมวิชาการเกษตร และ ส่วนอุทยานแห่งชาติ , โปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจาก ตะลุมพริกธรรมชาติ หรรษาทั่วไทย(เล่ม 2) ,กรุงเทพมหานคร : PERFECT PRINTING AND ADVERTISING CO., LTD,2545

กองส่งเสริมชาวเขา , โปรแกรมและเส้นทางการท่องเที่ยวชาวคอย. (ม.ป.ป.)

กชกร ชินะวงศ์ , อัตลักษณ์ท้องถิ่นกับกลไกการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ท้องถิ่นเสนา ในจดหมายข่าวงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น,โอ.เค.การพิมพ์, เชียงใหม่ ,2545 (ฉบับที่ 2 ปีที่ 3 เดือนมีนาคม-เมษายน 2545)

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง , การบริหารการพัฒนาชนบท กรุงเทพมหานคร :โอเดียนสโตร์,2526

จิระวัฒน์ ญาณโสภณ - การตลาด : กลยุทธ์สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ - แชนท์ชนะ ในจดหมายข่าวงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น , ฉบับที่ 2 ปีที่ 3 เดือนมีนาคม-เมษายน 2545) โอ.เค.การพิมพ์,เชียงใหม่,2545

ชูลีห์ ชูชาติ และคณะ , โครงการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศลุ่มน้ำวาง,โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม เชียงใหม่,2544

ดวงดาว รุ่งานและคณะ , แนวทางการติดตามประเมินผลงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วม บี เอส .การพิมพ์ เชียงใหม่,2541

นเรศ สงเคราะห์สุข , จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ สำนักงานโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน เชียงใหม่ .2541

ปรีชาติ วลัยเสถียรและคณะ , กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา,สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) กรุงเทพฯ ,2543

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี , ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง ,โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.กรุงเทพ ฯ,2539

พวงนา สอนศรี , คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน,โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, กรุงเทพฯ,2546

ภราดร พยัทธิเชียร , วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว จากหนังสือ ถามอย่างคิด(หลาย)อย่าง,กองวารสาร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.),สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.กรุงเทพ,2543

มนัส สุวรรณ , นิเวศวิทยาของมนุษย์ พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร:โอเดียนสโตร์,2539

ยุวัฒน์ วุฒิมณี , หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์,2526

ยศ สันตสมบัติ “ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร” ,นพบุรีการพิมพ์,เชียงใหม่ ,2544

วาสนา โชคเกรียงไกร " มุเซอแมเล " รายงานวิจัยมุเซอแมเล,เอกสารอัดสำเนา,2544

สารภี คีลา " การปฏิบัติงานกับมุเซอแมเล " คู่มือพระธรรมจาริกเล่มที่ 1 ว่าด้วยการปฏิบัติงานกับชาวเขา ,
วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ ,เอกสารอัดสำเนา : 2537

สินธุ์ สโรบล " การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการจัดการทรัพยากรเพื่อเศรษฐกิจของชุมชน " ,จดหมายข่าวงานวิจัย
เพื่อท้องถิ่น,โอ.เค.การพิมพ์ เชียงใหม่ : 2545 (ฉบับที่ 2 ปีที่ 3 เดือน มีนาคม-เมษายน 2545)

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) อ้างในสินธุ์ สโรบล

อดิน รพีพัฒน์,ม.ร.ว." การศึกษาการวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ"ในคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อ
การพัฒนา.หน้า 55-90.อุทัย ดุลย เกษม บรรณาธิการ.ขอนแก่น:สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น,2536

อนุชา เล็กสกุลติลก,กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.เอกสารประกอบการประชุมเรื่อง"การสร้างความร่วมมือ
มือและการวางแผนปฏิบัติงานด้าน

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ ,การบริหารคุณภาพการศึกษาและการประเมินโครงการ,ศูนย์วิทยบริการเชียงใหม่ มหา
วิทยาลัยนครสวรรค์,ลำพูน,2546

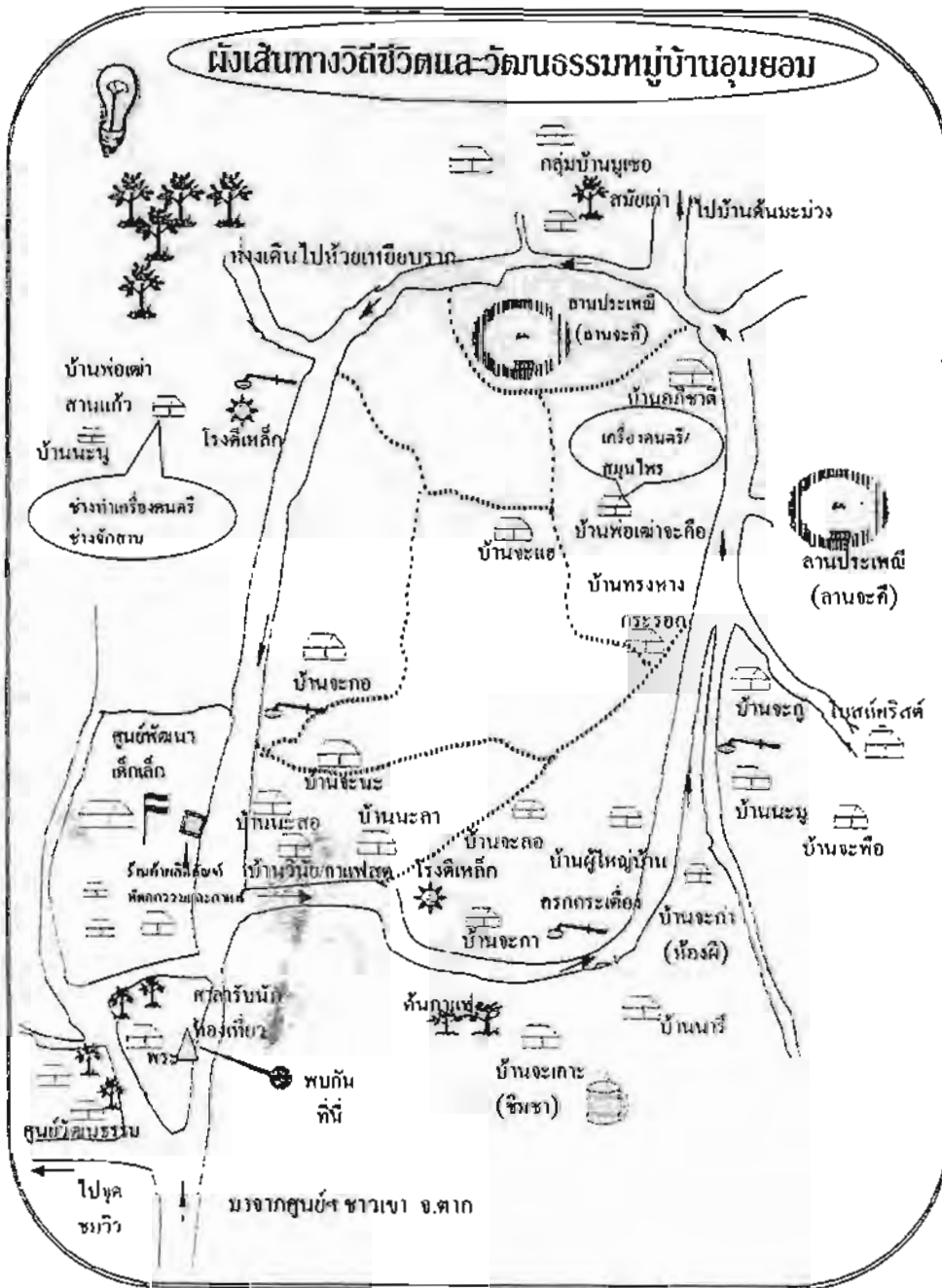
อมรา พงศาพิชญ์ ,ความหลากหลายทางวัฒนธรรม.กรุงเทพฯ :จุฬาลงกรณ์วิทยาลัย,2542

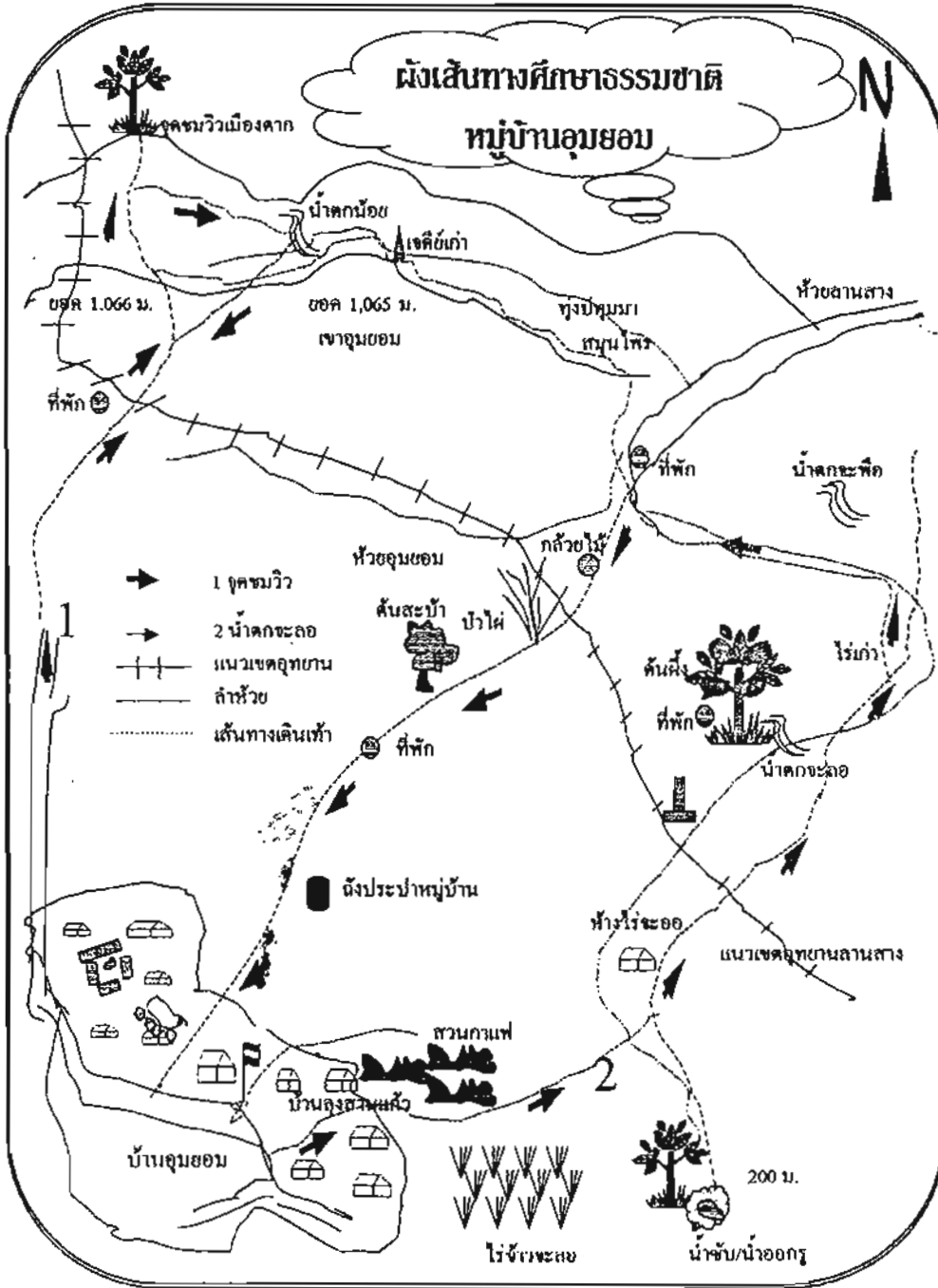
Duck , R .(1993) " International Center For Ecotourism Research " . (Research Report 1993)

Austalia : Gold Coast-ICER (อ้างในสินธุ์ สโรบล) (Ecotourism) .ในเขตภาคเหนือ "5-6 มีนาคม
2541จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ภาคผนวก ก.

ผังเส้นทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรมหมู่บ้านอุ้มขอม

ประมวลภาพการเปิดเวที / การดำเนินกระบวนการวิจัย

ภาพที่ ๑

เวทีพูดคุยของทีมวิจัยทุก ๆ วันเสาร์ - วันอาทิตย์

ภาพที่ ๒

ทีมวิจัยและผู้ช่วยวิจัยในกระบวนการ

ภาพที่ ๓

เวทีทบทวนวิถีชีวิตมุสลิมเซอตาโดยที่นักวิจัยร่วมกับผู้สูงอายุ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชน

ภาพที่ ๔

นักวิจัยร่วมประมวลความรู้จากกระบวนการเก็บข้อมูล

ภาพที่ ๔
เวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ภาพที่ ๖
เวทีปราศรัยชุมชน

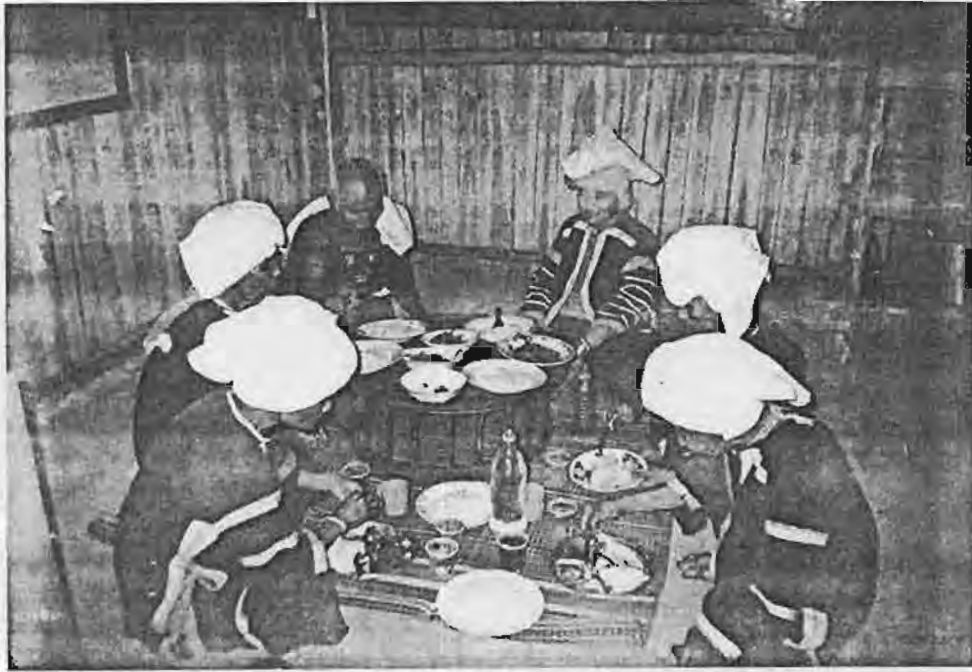
ภาพที่ ๗
เวทีผู้รู้ในชุมชน

ภาพที่ ๘
ผู้ร่วมวิจัยร่วมรับประทานอาหาร

ภาพที่ ๙
ผู้ร่วมวิจัยร่วมรับประทานอาหาร

ภาพที่ ๑๐
สำรวจสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยที่มวิจัยกับผู้ร่วมวิจัย

ภาพที่ ๑๑

รับประทานอาหารกลางป่า(บริเวณสถานที่ท่องเที่ยว)

ภาพที่ ๑๒

เวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ภาพที่ ๑๓

เวทีพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวบ้านอุ้มผ่อม

ภาพที่ ๑๔

ประมวลประเด็นสู่ชุมชน

ภาพที่ ๑๕

เลี้ยงพระสงฆ์นักศึกษาที่ร่วมเรียนรัฐวัฒนธรรมชุมชนจาก มสธ., ม.นเรศวร ,มจร.,สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

ภาพที่ ๑๖

เวทีนำเสนอผลงานวิจัยที่ผ่านมาให้แก่เจ้าหน้าที่ สกว.

ภาพที่ ๑๗

เจ้าหน้าที่ สกว. เสนอแนะแนวทางในการเขียนแผนระยะที่ ๒

ภาพที่ ๑๘

การแต่งการของหญิงชาวเขามูเซอเดเล (มูเซอคำ)

ภาพที่ ๑๙

การละเล่น (ลูกสะบ้า) ชาวเขามูเซอแอมเล

ภาพที่ ๒๐

การแสดงแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

ภาพที่ ๒๑

การแสดงทางวัฒนธรรมของชาวล่าหู่ (มุเซอเอเล) “การเป่าแคน”

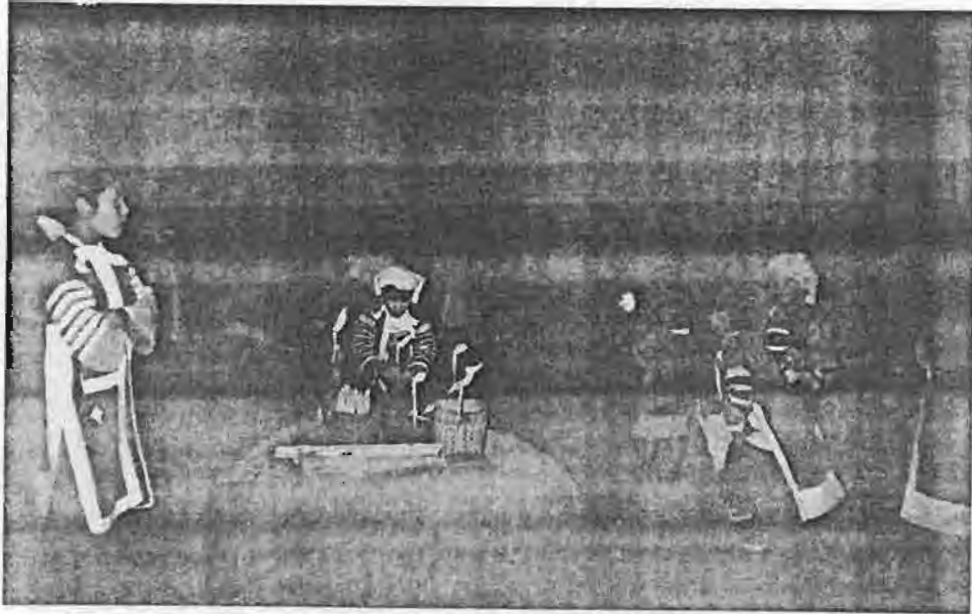
ภาพที่ ๒๒

“การเป่าแคน” ภายในลานต้นจระเข้ เพื่อบูชาเทพเจ้าก้อซา

ภาพที่ ๒๓

การจุดเทียนขี้ผึ้งในลานพิธีการกิจกรรมเด่นจะคี

ภาพที่ ๒๔

เครื่อง..... สำหรับคำหัวผู้เฒ่า ผู้แก่ชาวลาหู่ (มูเซอดำ)

ภาพที่ ๒๕
การคั่วข้าวตอกเพื่อใช้ในพิธีกรรม

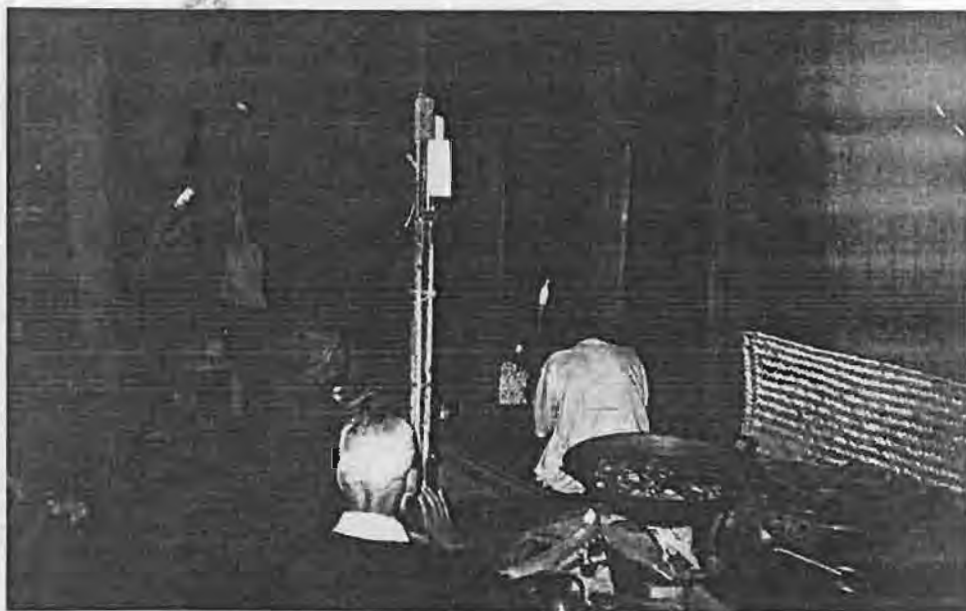
ภาพที่ ๒๖
การบดข้าววุ้น ขนมในพิธีกรรม

ภาพที่ ๒๗
หมอพิธี: ทำพิธีกรรม

ภาพที่ ๒๘
พิธีห้องขวัญ

ภาพที่ ๒๙
ห้องครัวที่มีความเป็นอัตลักษณ์

ภาพที่ ๓๐
กลุ่มสตรีรวมกลุ่มเย็บผ้า

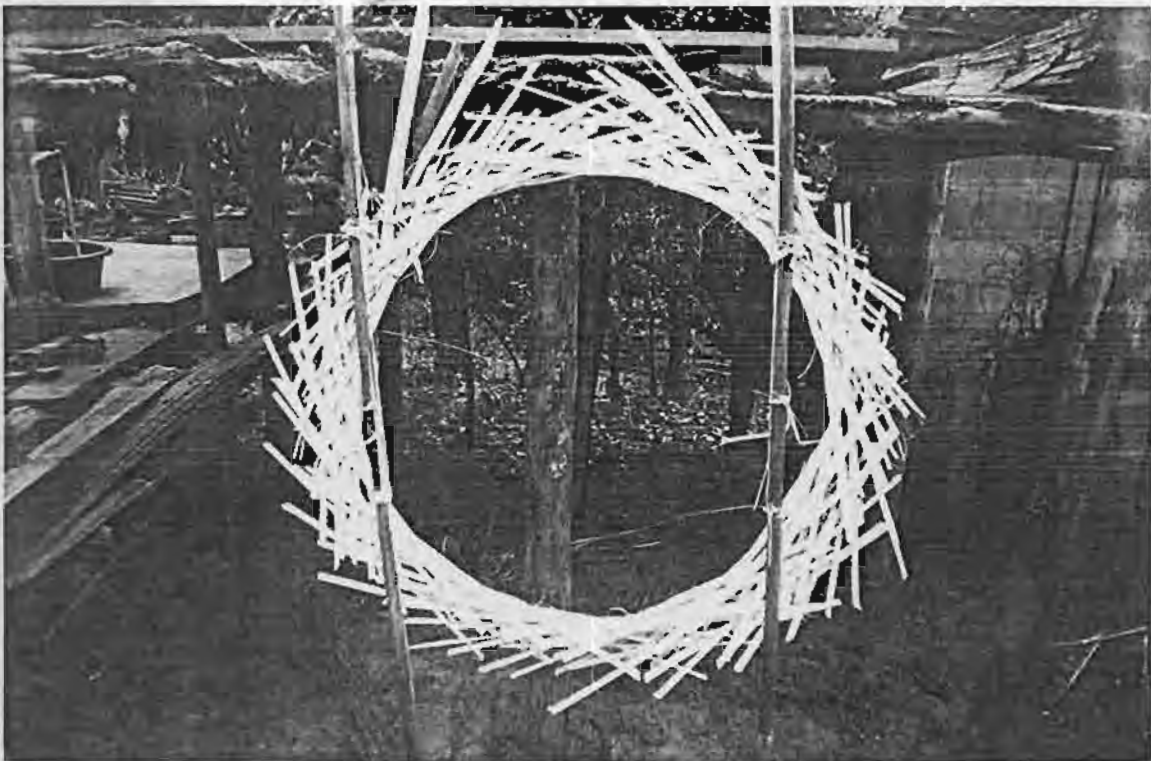
ภาพที่ ๓๑

พ่อเฒ่ากำลังจักตอกทำเครื่องประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ ๓๒

“ตาหลว” เครื่องประกอบพิธีกรรมของชาวมูเซอเมเต

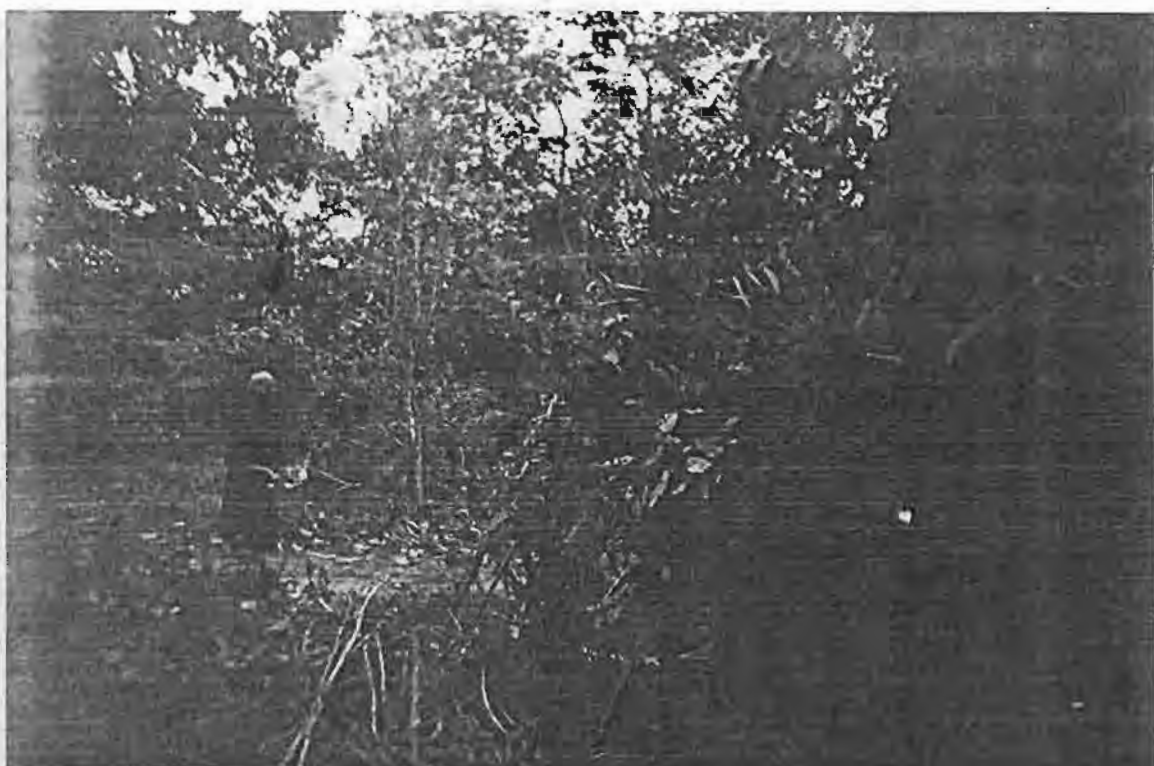
ภาพที่ ๓๓

ลวดตาแหวนเพื่อล้างเคราะห์ หนึ่งในความเชื่อของชาวมุเซอเมเล

ภาพที่ ๓๔

พิธีส่งผีของชาวมุเซอเมเล

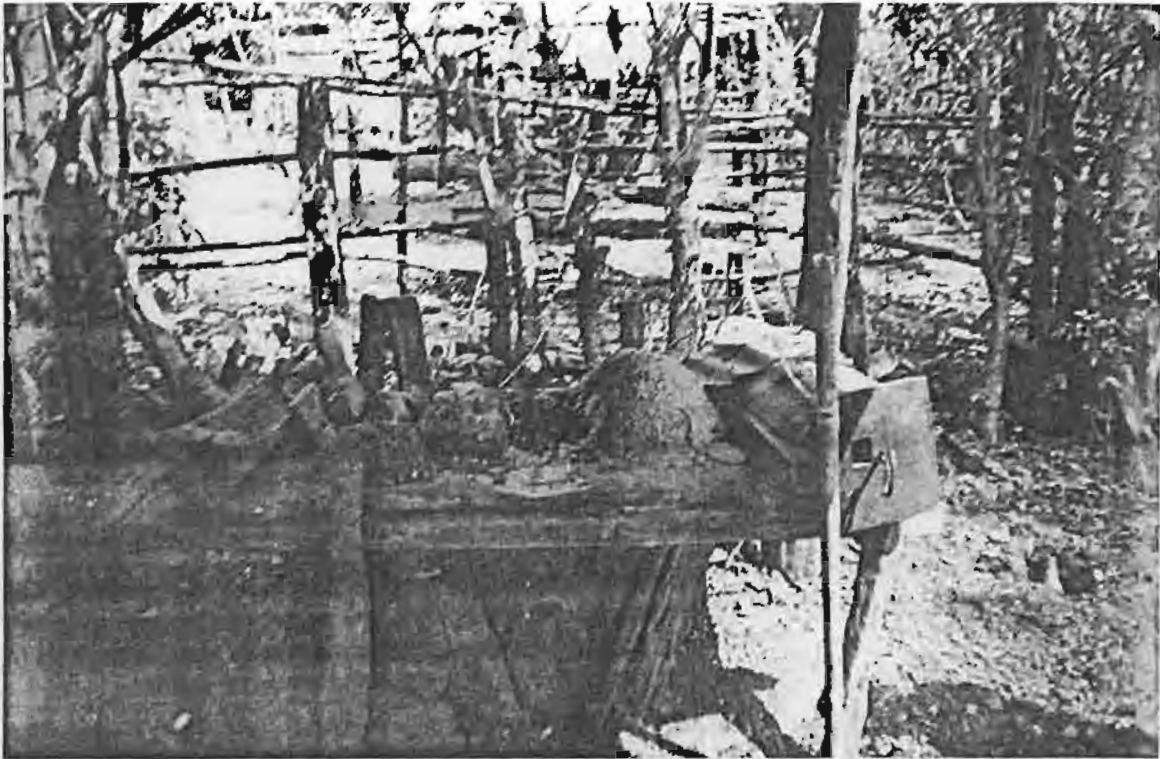
ภาพที่ ๓๕
พิธีเซ่นไหว้ศาลเจ้าชาวมุเซอตำ

ภาพที่ ๓๖
ร้านค้าจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้านของชาวมุเซอเอเล

ภาพที่ ๓๗
เตาตีมีด

ภาพที่ ๓๘
บ้านมุเซอโบราณ " ทรงทางกระรอก "

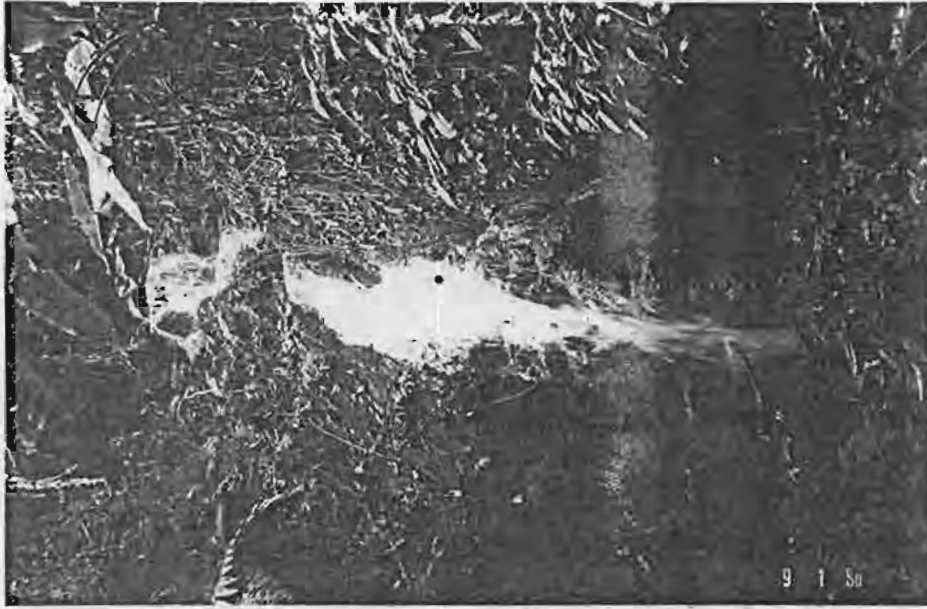
ภาพที่ ๓๙
ครกตำข้าวมุเซอโบราณ

ภาพที่ ๔๐
แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (น้ำตก)

ภาพที่ ๔๑
แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (น้ำตก)

ภาพที่ ๔๒
แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (น้ำตก)

ภาพที่ ๔๓
ต้นไม้ขนาดใหญ่ที่หาได้ง่ายในละแวกชุมชน

ภาพที่ ๔๔
“ป่าไผ่” ป่าแห่งชีวิตของชาวเขามูเซอดำ

ภาพที่ ๔๕
ทิวทัศน์และแนวชุมชน

ภาพที่ ๔๖
ป่าวัฒนธรรมเอเล

ภาพที่ ๔๗
แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชาวเผ่าเล

ภาพที่ ๔๘
โบราณสถานในละแวกชุมชน

ภาคผนวก ข.
แบบสอบถามเครื่องมือ

แบบบันทึกข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1

โครงการวิจัย : การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอดำ
บ้านอุ้มยอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

ภาคที่ ๑

สถานภาพ สถานการณ์ หรือ บริบทชุมชน (พื้นที่เป้าหมาย)

มีประเด็นศึกษาดังนี้

๑. สภาพพื้นที่

๑.๑ ประวัติศาสตร์ชุมชน

.....

๑.๒ ที่ตั้ง - อาณาเขต (แผนที่ประกอบ)

.....

๑.๓ ลักษณะทางภูมิศาสตร์

.....

๒. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

๒.๑ ประชากร (จำนวนประชากร หญิง ชาย ขนาดและวัยของประชากร)

.....

๒.๒ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน (รูปแบบดั้งเดิม,รูปแบบใหม่)

.....

๒.๓ เส้นทางการคมนาคม,การติดต่อกับภายนอก

.....

๒.๔ การศึกษา

๒.๔.๑ การศึกษาในระบบ

การศึกษาก่อนวัยเรียน.....คน

ประถมศึกษา.....คน

มัธยมศึกษา.....คน

๒.๔.๒ การศึกษานอกระบบ

การศึกษา กศน.คน

เครือข่ายอื่นๆ (ระบุ).....คน

๒.๕ สาธารณะสุข

อนามัยชุมชน.....แห่ง

ระบบประกันสุขภาพหรือสวัสดิการสุขภาพ.....แห่ง

๒.๖ วัฒนธรรมและประเพณี

๒.๖.๑ วัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงรักษาไว้หรืออนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

.....

.....

๒.๖.๒ วัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปหรือขาดการสืบทอด

.....

.....

๒.๗ ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

.....

.....

๒.๘ การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ (ผู้นำทางการและผู้นำทางธรรมชาติ)

.....

.....

๒.๙ ความสัมพันธ์ของคณะชุมชนและกลุ่มชุมชน

๒.๙.๑ ระบบเครือญาติ

.....

.....

ระบบอุปถัมภ์

.....

.....

ระบบกลุ่มการช่วยเหลือกัน

.....
.....

ระบบกลุ่มทางเศรษฐกิจ

.....
.....

๒.๙.๒ การจัดการความสัมพันธ์และการจัดการกลุ่ม

.....
.....

๒.๙.๓ ผลการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

.....
.....

๒.๙.๔ ปัญหา, ความขัดแย้งและการช่วยเหลือ

.....
.....

๒.๑๐ ระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ของชุมชน

.....
.....

๒.๑๑ การจัดการความขัดแย้ง ความผิด บทลงโทษ การลงโทษ และการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย

.....
.....

๓. ทวีพยากรธรรมชาติ การจัดการและระบบกรรมสิทธิ์

๓.๑ พื้นดิน

๓.๑.๑ ลักษณะของพื้นดินและความเปลี่ยนแปลง

.....
.....

๓.๑.๒ การใช้ประโยชน์และความเหมาะสม

.....
.....

๓.๑.๓ ความเสื่อมโทรม,สาเหตุและผลกระทบ

.....

.....

๓.๑.๔ การถือครองที่ดิน, กรรมสิทธิ์

๓.๑.๔.๑ บุคคล

.....

.....

๓.๑.๔.๒ กลุ่ม,ชุมชน

.....

.....

๓.๑.๔.๓ นายทุน,คนนอกเอกชน

.....

.....

๓.๒ พื้นน้ำ

๓.๒.๑ แหล่งน้ำ

.....

.....

๓.๒.๒ การจัดการน้ำ ระบบชลประทาน (เหมือง - ฝ่าย)

.....

.....

๓.๒.๓ การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

- บริโภค / อุปโภค

.....

.....

- เกษตรกรรม

.....

.....

- ธุรกิจและอุตสาหกรรม

.....

.....

๓.๒.๔ ความเปลี่ยนแปลง ,ความเสื่อมโทรม, การสูญเสีย ,ผลกระทบ

.....
.....

๓.๒.๕ การอนุรักษ์และป่าชุมชน

.....
.....

๓.๓ ป่าไม้และป่าชุมชน

๓.๓.๑ ลักษณะพื้นที่

- ขอบเขตพื้นที่.....

- ขนาดพื้นที่.....

- แผนที่.....

๓.๓.๒ ลักษณะของทรัพยากรในป่า

.....
.....

๓.๓.๓ การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์

- รัฐ

รูปแบบ.....

วิธีจัดการ.....

การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร,รายได้,ยารักษาโรค)

อาหาร.....

รายได้.....

ยารักษาโรค.....

- เอกชน

รูปแบบ.....

วิธีจัดการ.....

การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร,รายได้,ยารักษาโรค)

อาหาร.....

รายได้.....

ยารักษาโรค.....

- ชุมชน

รูปแบบ.....

วิธีจัดการ.....

การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร,รายได้,ยารักษาโรค)

อาหาร.....

รายได้.....

ยารักษาโรค.....

๔. สภาพทางเศรษฐกิจ

๔.๑ การประกอบอาชีพ

๔.๑.๑ ภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)

๔.๑.๒ นอกภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)

๔.๒ การลงทุน

- ต้นทุน.....
-
- ผลตอบแทน
-
-

๔.๓ การจัดการปัจจัยการผลิต

๔.๓.๑ ปัจจัยที่ผลิตเอง

.....

.....

๔.๓.๒ ปัจจัยที่ซื้อจากภายนอก, ราคา

.....

.....

๔.๔ การจัดการผลผลิต,ผลิตภัณฑ์ และการบรรจุหีบห่อ

๔.๔.๑ ลักษณะผลผลิต

.....

.....

ลักษณะผลิตภัณฑ์

.....

.....

ลักษณะหีบห่อ

.....

.....

๔.๔.๒ -รูปแบบการจัดการผลิตผล

.....

.....

รูปแบบการจัดการผลิตภัณฑ์

.....

.....

รูปแบบการจัดการทึบห้อง

.....
.....

๔.๕ การตลาดการค้า และการขนส่ง

๔.๕.๑ รูปแบบการขนส่งและรูปแบบการตลาด

.....
.....

๔.๕.๒ แหล่งตลาด, ราคาจำหน่ายและความเปลี่ยนแปลง

.....
.....

๔.๖ การใช้แรงงาน

- แรงงานครอบครัว

.....
.....

- แรงงานภายในชุมชน

.....
.....

- แรงงานภายนอก

.....
.....

๔.๗ การสนับสนุนขององค์กรภายนอก

๔.๗.๑ ความสัมพันธ์ขององค์กรกับหน่วยการผลิต/ชุมชน

.....
.....

๔.๗.๒ รูปแบบการสนับสนุน/ความต่อเนื่อง

.....
.....

๕. สภาพปัญหาของชุมชน / สังคม

๕.๑ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

.....
.....

๕.๒ ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

.....
.....

๕.๓ ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

.....
.....

๕.๔ ปัญหาอื่น ๆ

.....
.....

ภาคที่ ๒

การสรุปผลการดำเนินกิจกรรมและการสรุปทบทเรียนต่างๆ จากกิจกรรม

ประกอบด้วยข้อมูลที่นำมาสรุป ดังนี้

๑. สรุปกิจกรรมดำเนินการ ทำอะไร (ชื่อกิจกรรม)

๑.๑ ทบทวนความคาดหวังต่อเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมแต่ละกิจกรรม

.....

๑.๒ สถานที่

.....

ช่วงเวลา

.....

งบประมาณ

.....

๑.๓ ผู้เข้าร่วมกิจกรรม บุคคล กลุ่มคนเป็นใคร (บทบาทหรือตำแหน่งในชุมชน/สังคม) และจำนวนผู้เข้าร่วม กี่คน

.....

๑.๔ ขั้นตอนในการจัดกิจกรรม ตั้งแต่การเตรียมการ (เตรียมอะไร เตรียมอย่างไร กับใครบ้าง) การจัดกิจกรรมและการสรุปทบทเรียนหลังจากจัดกิจกรรมแต่ละครั้งเป็นอย่างไร

.....

๑.๕ เครื่องมือและวิธีการที่นำมาใช้ หรือการปรับใช้เครื่องมือต่างๆ ในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรม มีอะไรบ้าง บอกให้เห็นรายละเอียดที่ผู้อื่นอ่านแล้วเข้าใจและสามารถนำไปใช้ได้

.....

๑.๖ เนื้อหาในการจัดกิจกรรม มีเนื้อหาอะไรบ้าง (ความรู้ข้อมูลที่น่าไปใช้ในการจัดกิจกรรมและความรู้ข้อมูลที่ได้จากการจัดกิจกรรม) กล่าวคือ เนื้อหาในการเสริมความรู้ประสบการณ์ ๒. เนื้อหาจากการศึกษาสถานภาพ บริบท สถานการณ์ ปัญหา การแลกเปลี่ยนพูดคุย และการหาข้อสรุปหรือการหาทางออกบางอย่างร่วมกัน (สรุปให้เห็นประเด็นและสาระสำคัญร่วมกัน)

.....
.....

๑.๗ บทสรุปของแผนงานต่อเนื่อง ภายใต้ข้อตกลงร่วม กฎเกณฑ์ บทบาท และภาระความรับผิดชอบ มีอะไรบ้าง ใคร (กลุ่มคน) ที่รับผิดชอบ

.....
.....

๑.๘ ปัญหาและอุปสรรคจากการดำเนินกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

.....
.....

๒. บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

๒.๑ ความคาดหวังต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมาย เป็นไปตามความคาดหวังหรือไม่

๒.๑.๑ เป็นไปตามความคาดหวังเพราะอะไร ปัจจัยหลักๆ ที่กำหนด

.....
.....

๒.๑.๒ ไม่เป็นไปตามความคาดหวัง (มีการเปลี่ยนแปลง) เพราะอะไร ปัจจัยหลัก ๆ

ที่กีดกัน

.....
.....

๒.๒ สถานที่

๒.๒.๑ เหมาะสมเพราะอะไร

.....
.....

๒.๒.๒ ไม่เหมาะสมเพราะอะไร

.....
.....

๒.๒.๓ ถ้าดำเนินกิจกรรมคล้ายๆ กันนี้ ควรมีการปรับเปลี่ยนอย่างไร ให้เหมาะสม

ช่วงเวลา

๒.๒.๑ เหมาะสมเพราะอะไร

๒.๒.๒ ไม่เหมาะสมเพราะอะไร

๒.๒.๓ ถ้าดำเนินกิจกรรมคล้ายๆ กันนี้ ควรมีการปรับเปลี่ยนอย่างไร ให้เหมาะสม

งบประมาณ

๒.๒.๑ เหมาะสมเพราะอะไร

๒.๒.๒ ไม่เหมาะสมเพราะอะไร

๒.๒.๓ ถ้าดำเนินกิจกรรมคล้ายๆ กันนี้ ควรมีการปรับเปลี่ยนอย่างไร ให้เหมาะสม

๒.๓ กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่

๒.๓.๑ กลุ่มคนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไหน เข้าร่วมเพราะอะไร

๒.๓.๒ กลุ่มคนที่คาดหวังไว้แต่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมเพราะอะไร

๒.๓.๓ ถ้าจะทำให้กลุ่มคนเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรม ต้องมีการดำเนินการอย่างไร

.....
.....

๒.๔ ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม มีความเหมาะสมหรือไม่ เพราะอะไร (การเตรียมการดำเนินกิจกรรม การสรุป

บทเรียน

๒.๔.๑ เหมาะสมดี

ข้อดี ต่อการดำเนินการ

.....
.....

ข้อดี ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อดี ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อดี ต่อความคาดหวัง

.....
.....

๒.๔.๒ ไม่เหมาะสม

ข้อเสีย ต่อการดำเนินการ

.....
.....

ข้อเสีย ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อเสีย ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อเสีย ต่อความคาดหวัง

.....
.....

๒.๔.๓ ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ปรับเปลี่ยนวิธีการและ เปลี่ยนอย่างไร

.....
.....

๒.๕ วิธีการ มีความเหมาะสมหรือไม่

๒.๕.๑ เหมาะสมดี

ข้อดี ต่อการดำเนินการ

.....
.....

ข้อดี ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อดี ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อดี ต่อความคาดหวัง

.....
.....

๒.๕.๒ ไม่เหมาะสม

ข้อเสีย ต่อการดำเนินการ

.....
.....

ข้อเสีย ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อเสีย ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อเสีย ต่อความคาดหวัง

.....
.....

๒.๕.๓ ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ปรับเปลี่ยนวิธีการและ เปลี่ยนอย่างไร

.....
.....

วิธีการมีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมอย่างไร

เหมาะสมดี

ข้อดี ต่อการดำเนินการ

.....
.....

ข้อดี ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อดี ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อดี ต่อความคาดหวัง

.....
.....

ไม่เหมาะสม

ข้อเสีย ต่อการดำเนินการ

.....
.....

ข้อเสีย ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อเสีย ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อเสีย ต่อความคาดหวัง

.....
.....

ข้อเสนอต่อการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ปรับเปลี่ยนวิธีการและ เปลี่ยนอย่างไร

.....
.....

๒.๖ เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่นำมาใช้ มีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมอย่างไร

๒.๖.๑ เหมาะสมดี

ข้อดี ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อดี ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อดี ต่อความคาดหวัง

.....
.....

๒.๖.๒ ไม่เหมาะสม

ข้อเสีย ต่อกลุ่มคนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

.....
.....

ข้อเสีย ต่อช่วงเวลา

.....
.....

ข้อเสีย ต่อความคาดหวัง

.....
.....

๒.๗ เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่ได้จากการศึกษาสถานภาพ สรุปลงให้เห็นลำดับขั้น หรือ องค์ประกอบ หรือจำแนก

ประเภท ฯลฯ

.....
.....

เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่ได้จากการศึกษาจากบริษัท สรุปให้เห็นลำดับขั้น หรือ องค์ประกอบ หรือจำแนกประเภท

ฯลฯ

.....
.....

เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่ได้จากการศึกษาสถานการณ์ สรุปให้เห็นลำดับขั้น หรือ องค์ประกอบ หรือจำแนก

ประเภท ฯลฯ

.....
.....

เนื้อหา (ข้อมูลความรู้) ที่ได้จากการศึกษาปัญหาและการแลกเปลี่ยนพูดคุย สรุปให้เห็นลำดับขั้น หรือ องค์

ประกอบ หรือจำแนกประเภท ฯลฯ

.....
.....

๒.๘ แผนงานต่อเนื่อง บทบาทหน้าที่และข้อตกลงร่วม เป็นไปตามคาดหวังหรือไม่

๒.๘.๑ แผนงานตามที่คาดหวัง

.....
.....

๒.๘.๒ แผนงานที่ปรับเปลี่ยน ปรับเปลี่ยนอย่างไร

.....
.....

๒.๙ ปัญหาและอุปสรรค มีอะไรบ้าง วิเคราะห์ปัญหาให้เห็นชัด ๆ ว่าเกิดมาจากสาเหตุอะไร รวมถึงความยากง่าย ความสะดวกในการดำเนินงานกิจกรรม

.....
.....

☞ ปัจจัยของความง่าย

.....
.....

☞ ปัจจัยของความสะดวก

.....
.....

ข้อเสนอแนะ มีอะไรบ้าง

.....
.....

๒.๑๐ ความสนใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม การมีส่วนร่วม ผลจากความเด่นของวิธีการและเครื่องมือที่นำมาใช้ทำให้เกิดความสนใจ หรือวิทยากรกระบวนการ หรือวิทยากร หรือเนื้อหาประเด็นที่กลุ่มสนใจ

.....
.....

๒.๑๑ ความร่วมมือ ระหว่างการดำเนินกิจกรรม

.....
.....

- ความขัดแย้ง ระหว่างการดำเนินกิจกรรม

.....
.....

- ข้อเสนอแนะระหว่างการดำเนินกิจกรรม

.....
.....

๒.๑๒ บรรยากาศในการดำเนินกิจกรรม ความประทับใจที่เกิดขึ้น จากการสะท้อนของผู้เข้าร่วม และทีมงาน

.....
.....

๒.๑๓ ความสามารถของผู้นำ การพัฒนาศักยภาพผู้นำในทักษะต่างๆ หรือการฝึกฝนของผู้นำ กล่าวคือ กระบวนการจัดกิจกรรมวิจัยและพัฒนาทำให้เกิดการพัฒนาผู้นำหรือเครือข่ายผู้นำ หรือความร่วมมือของภาคีอย่างไรบ้าง ที่จะป็นประโยชน์ต่อการพัฒนางานในอนาคต ทั้งงานในประเด็นที่กำลังทำวิจัย และงานพัฒนาด้านอื่นๆ ในชุมชนและสังคม และถายกระดับผู้นำชาวบ้านสู่วิทยากรกระบวนการหรือนักวิจัยท้องถิ่นในอนาคต

.....
.....

๒.๑๔ ปฏิบัติการทางทางสังคมและการสร้างจิตสำนึกหรือการตระหนักร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มคน และชุมชนในการแก้ปัญหาในชุมชนและปัญหาสังคม การเกิดความเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตการขับเคลื่อนของกลุ่มคนหรือชุมชนต่อการแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งสามารถบ่งชี้ได้ชัดเจนและมีความต่อเนื่อง เช่น เกิดการรวมกลุ่ม เกิดเครือข่าย เกิดกลไก การจัดการปัญหา การประสานความร่วมมือกับภายนอก ฯลฯ รวมถึงการคลี่คลายปัญหาต่างๆ ด้วยวิธีการบางอย่างที่ชุมชนร่วมกันดำเนินการ หรือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการแก้ไขปัญหาของชุมชนเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

๓. การปรับเปลี่ยนกิจกรรมหรือรายละเอียดบางอย่างในกิจกรรมจากเดิมที่ตั้งเอาไว้

๓.๑ การปรับเปลี่ยนกิจกรรมที่ไม่เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ หรือการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางอย่างในกิจกรรมที่ไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ที่มีผลกระทบและมีความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมครั้งต่อไปอย่างไร

๓.๒ ปรับเปลี่ยนอะไรบ้าง จากเดิมเป็นอย่างไร

- เพราะอะไรจึงเปลี่ยน

- เปลี่ยนเพื่ออะไร

แบบบันทึกการเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย : การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมูเซอคำ บ้านอุมยอมน ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

สามารถปรับใช้การเขียนรายงานวิจัยของนักศึกษาและนักวิชาการเป็นพื้นฐานการเขียนรายงานวิจัยได้ อาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมขึ้นอยู่กับกานำรายงานวิจัยไปใช้ประโยชน์มีส่วนประกอบของรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ดังนี้

บทที่ ๑ บทนำ

๑. ความเป็นมา ความสำคัญของปัญหา

.....

.....

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

.....

.....

๓. คำถามหลักของการวิจัย

.....

.....

๔. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

.....

.....

๕. ระยะเวลาในการวิจัย

.....

.....

๖. งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย

.....

.....

๗. กรอบแนวคิดในการวิจัย

.....

.....

๘. นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

.....

.....

บทที่ ๒

บททวนเอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา

๑. นำแนวคิดหรือทฤษฎีอะไรมาใช้ในการวิจัยและพัฒนา (ถ้ามี)

.....

.....

๒. เรื่องที่วิจัยและพัฒนา นั้นเคยมีการพัฒนามาก่อนหรือไม่ ใครทำ ทำที่ไหน และได้ผลอย่างไร มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร เราจะวิจัยและพัฒนาอะไรต่อจากเขา หรือมีความแตกต่างจากเขาอย่างไร หรือไม่แตกต่างกันเลยแต่มีความจำเป็นต้องทำเพราะอะไร

.....

.....

๓. สรุปแนวคิดเห็นของนักวิจัยและทีม ให้เห็นความสำคัญของเรื่องที่จะวิจัยและพัฒนาว่าจะเป็นทางออก ทางเลือกของการแก้ปัญหาชุมชน สังคม ประเทศ อย่างไร หรือถ้าไม่เกิดภัยพิบัติอะไร

.....

.....

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ขอบเขตของการศึกษา ศึกษาเพื่ออะไร เพื่อประโยชน์อะไร ?

.....

.....

๒. สถานที่ดำเนินการวิจัย

๒.๑ จำนวนคน.....คน

๒.๒ ชื่อหมู่บ้าน, ตำบล ,อำเภอ , จังหวัด ,ประเทศ ?

.....

.....

๓. กลุ่มเป้าหมายและทีมงานวิจัย บอกกลุ่มคนเป็นใคร ทำอะไรอยู่ ?

๓.๑ นักวิจัย และทีมงาน

.....
.....

๓.๒ กลุ่มคนที่ร่วมดำเนินการ

.....
.....

๓.๓ คณะวิทยากรหรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้ประสบการณ์

.....
.....

๓.๔ ผู้สนับสนุนหรือองค์กรสนับสนุน

.....
.....

๔. แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

๔.๑ ประเภทข้อมูลมี.....ประเภท คือ

.....
.....

๔.๒ วิธีเก็บข้อมูล เก็บอย่างไรสรุปให้เห็นพอสังเขป ทั้งโดยตรง เช่น การจัดการเวทีต่างๆ การสัมมนาการดูแล การฝึกอบรม การประชุม การสัมภาษณ์ ฯลฯ และโดยอ้อมเช่น การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

.....
.....

๕. การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล ? วิธีวิเคราะห์ข้อมูล ? วิเคราะห์จากอะไร ? ด้วยวิธีอย่างไร ?

.....
.....

บทที่ ๔ ผลการวิจัย

๑. ผลที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์

๑.๑ เกิดอะไรขึ้น เกิดขึ้นอย่างไร องค์ประกอบหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องพร้อมลักษณะและรายละเอียดของสิ่งที่พบ (เป็นลักษณะเฉพาะกลุ่มหรือหรือเฉพาะพื้นที่หรือเป็นภาพรวมของทั้งหมด) ตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ (เป็นลักษณะเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะพื้นที่หรือเป็นภาพรวมทั้งหมด)

๑.๒ สรุปวิธีการในการหาตัวชี้วัดหรือวิธีการตรวจสอบข้อมูลความจริงและเครื่องมือที่นำมาใช้ในการตรวจสอบ พร้อมกับ การอธิบายขั้นตอนและการยกตัวอย่างของจริง (เชิงปริมาณ ถ้ามี)

๒. เกิดจิตสำนึกและปฏิบัติทางสังคมอะไรบ้าง (ผลกระหนจากการทำวิจัยเชิงพัฒนา) ที่นอกเหนือจากผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการวิจัย และเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้บุคคล กลุ่มคน ชุมชน และสังคม ได้เกิดจิตสำนึกใหม่ในงานพัฒนาชุมชน รวมถึงความเคลื่อนไหวต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะประเด็นใดก็ตาม

๒.๑ จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหวของบุคคล

- จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหวของกลุ่มคน

- จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหวของชุมชน/สังคม

๒.๒ ประเด็นความเคลื่อนไหวของบุคคล กลุ่มบุคคล

๒.๓ นำไปสู่ความสร้างสรรค์ (วิเคราะห์ในระยะยาว)

๒.๓.๑ ในครอบครัว

๒.๓.๒ ในชุมชน

๒.๓.๓ ในสังคม

๒.๔ เกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยอะไรบ้าง รวมถึงความเคลื่อนไหวที่เป็นการต่อต้านการพัฒนาของบุคคล กลุ่มบุคคล (ถ้ามี) ภาพที่มองจากทีมวิจัยและภาพที่มองจากกลุ่มเป้าหมาย

๓. เกิดกระบวนการจัดการใหม่หรือเกิดกลไกการจัดการที่เข้มแข็งขึ้นอย่างไร ?

๓.๑ พัฒนาการของกระบวนการจัดการของชุมชนหรือองค์กรชุมชนต่อการแก้ปัญหา

๓.๒ รูปแบบ โครงสร้าง กลไกในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา

๓.๓ บุคคล กลุ่มคน ที่เข้าสู่การพัฒนากระบวนการจัดการหรืออยู่ในกลไกการจัดการ

๓.๔ แผนงานหรือทิศทางในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา และข้อตกลงร่วม ระเบียบปฏิบัติ

๔. เกิดการเรียนรู้ของทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อการทำงานวิจัยในครั้งนี้อย่างไรบ้าง

๔.๑ สิ่งที่ทำให้ทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้รับเพิ่มขึ้นจากกระบวนการวิจัยและพัฒนาศักยภาพของคนและทีม
ข้อดี

๔.๒ สิ่งใหม่ที่ทำให้ทีมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องอ่อนแอลง
 ข้อเสีย

๔.๓ ข้อเสนอต่อการปรับเปลี่ยนการทำงานวิจัยในลักษณะเดียวกัน ในครั้งต่อไปหรือเป็นบทเรียนให้กับผู้อื่น ๆ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๑. สรุปผลการวิจัย

๑.๑ สรุปวัตถุประสงค์

- สรุปขอบเขตการศึกษา

๑.๒ สรุปผลและองค์ประกอบหลักๆ ตามผลการวิจัย

๑.๔ สรุปบทเรียนสำคัญ ๆ พร้อมทั้งจัดข้อมูลให้เป็นระบบ (เป็นกลุ่ม)

๑.๕ สรุปอภิปรายวิธีการหาตัวชี้วัดความสำเร็จ พร้อมเหตุผลที่ใช้และลักษณะที่ใช้

๒. อภิปรายผล

๒.๑ งานวิจัยเกี่ยวข้องกับอะไร ? การขับเคลื่อนทางสังคม

- ความโดดเด่น และภาคีความร่วมมืออะไร อย่างไร

- ความคาดหวัง ความต้องการของนักวิจัย ทีมวิจัยและภาคี

๒.๒ การศึกษามีความสอดคล้องเชื่อมโยง ต่อยอด หรือมีความขัดแย้งกับแนวความคิดทฤษฎี และงานวิจัย
งานเขียนที่เกี่ยวข้อง เป็นอย่างไร ?

๒.๓ สรุปภาพรวมของประเด็นวิจัยและแนวความคิดทฤษฎี ในสายตาของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย หรือ
ภาคีวิจัย

๒.๔ ข้อจำกัดของนักวิจัยและทีมงานนักวิจัยในการทำวิจัย (วิธีการเก็บข้อมูล)

๒.๕ การเรียนรู้ของทีมงาน ศักยภาพที่เพิ่มขึ้น

๒.๖ ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประเด็นวิจัย (ความหมายความสำคัญ) ที่พบจากการวิจัย

๒.๗ ความร่วมมือในการวิจัย

- ความสำคัญในการวิจัย

- ความจำเป็นในการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๒.๘ ความครอบคลุมของผลการวิจัย เปรียบเทียบกับความหมาย ความสำคัญ แนวคิดทฤษฎีในการวิจัย

๒.๙ แนวทางการปรับปรุงการแสวงหาความรู้ผ่านการวิจัย (ตอบคำถามที่ลึกและกว้างขึ้น)

๓. ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและการพัฒนา

๓.๑ ระดับบุคคล กลุ่มคน

๓.๒ ระดับชุมชน สังคม

๓.๓ ระดับนโยบาย

แบบบันทึกข้อมูลบริบทชุมชน

เครื่องมือแบบบันทึกนักวิจัย

โครงการ : การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวภูเขาดำบ้านอุ้มยอม
ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

ตอนที่ ๑ ข้อมูลสภาพทั่วไป

๑. ประวัติของหมู่บ้าน

.....

๒. ที่ตั้ง

บ้าน.....

อยู่ทางทิศ.....

ของอำเภอเมืองตากโดยอยู่ห่างจากอำเภอกิโลเมตร

สามารถเดินทางไปถึงเส้นทาง

.....

๓. อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ.....

ทิศใต้.....

ทิศตะวันออก.....

ทิศตะวันตก.....

๔. ขนาดชุมชน

จำนวนหลังคาเรือน..... หลังคาเรือน

จำนวนประชากร..... คน

จำนวนเพศชาย..... คน

จำนวนเพศหญิง..... คน

แหล่งข้อมูล.....

.....

๕. ลักษณะภูมิประเทศ

.....

๖. ลักษณะภูมิอากาศ

.....

๗. สภาพของอาคารที่อยู่อาศัย

() บ้านถาวร

() บ้านชั่วคราว

๘. ลักษณะที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างไร

() ดึก

() ไม้เนื้อแข็งมุงกระเบื้อง

() ไม้เนื้อแข็งมุงกระเบื้องดินขอ

() ไม้เนื้อแข็งมุงสังกะสี

() ไม้เนื้อแข็งมุงหญ้าคา

() ไม้เนื้อแข็งมุงตองตึง

๙. ลักษณะของชุมชน

.....

๑๐. จำนวนเนื้อที่ภายในหมู่บ้านประมาณ ตารางกิโลเมตร หรือ ไร่

จำแนกออกเป็น

ที่อยู่อาศัย.....ไร่

ที่เพื่อการเกษตร.....ไร่

ที่สาธารณะประโยชน์.....ไร่

อื่น ๆ ระบุ.....ไร่

๑๑. แหล่งน้ำธรรมชาติภายในหมู่บ้าน

- แม่น้ำ

ขนาดกว้าง

ความยาวที่ผ่านหมู่บ้าน.....

สภาพ.....

- ลำห้วย

ขนาดกว้าง

ความยาวที่ผ่านหมู่บ้าน.....

สภาพ.....

- ทนong

ขนาดกว้าง

ความยาวที่ผ่านหมูบ้าน.....

สภาพ.....

๑๒. แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นในหมู่บ้าน

- สระ

() มี () ไม่มี

ขนาดความกว้างเมตร

ขนาดความยาว.....เมตร

สภาพ.....

- ฝาย

() มี () ไม่มี

ขนาดความกว้างเมตร

ขนาดความยาว.....เมตร

สภาพ.....

- อ่างเก็บน้ำ

() มี () ไม่มี

ขนาดความกว้างเมตร

ขนาดความยาว.....เมตร

สภาพ.....

- คลองส่งน้ำ

() มี () ไม่มี

ขนาดความกว้างเมตร

ขนาดความยาว.....เมตร

สภาพ.....

- บ่อบาดาล

() มี () ไม่มี

ขนาดความกว้างเมตร

ขนาดความยาว.....เมตร

สภาพ.....

- บ่อน้ำตื้น

() มี

() ไม่มี

ขนาดความกว้าง เมตร

ขนาดความยาว..... เมตร

สภาพ.....

- ถังเก็บน้ำฝน

() มี

() ไม่มี

ขนาดความกว้าง เมตร

ขนาดความยาว..... เมตร

สภาพ.....

๑๓. แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรของหมู่บ้าน

() แม่น้ำ

() ลำห้วย

() หนอง

() ลำคลอง

() ลำเหมือง

() น้ำบาดาล

ข้อมูลด้านการศึกษา

๑. ในหมู่บ้านมีสถานศึกษาหรือไม่

() มี

() ไม่มี

๒. ศูนย์พัฒนาการเด็กเล็กก่อนวัยเรียน

จำนวน.....แห่ง

ขนาด.....

จำนวนเด็ก.....คน

จำนวนครูผู้ดูแล.....คน

สภาพ.....

๓. ระดับประถมศึกษา

จำนวน.....แห่ง

ขนาด.....

จำนวนนักเรียน.....คน

จำนวนครู.....คน

ขนาด.....

สภาพ

๔ ระดับมัธยมศึกษา

จำนวน.....แห่ง

ขนาด.....

จำนวนนักเรียน.....คน

จำนวนครู.....คน

ขนาด.....

สภาพ

๕. มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านหรือไม่

() มี

() ไม่มี

๖. ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน

จำนวน.....แห่ง

ขนาด.....

จำนวนนักเรียน.....คน

จำนวนครู.....คน

สภาพ

ข้อมูลด้านศาสนา วัฒนธรรม

๑. ศาสนสถานในหมู่บ้าน / วัด

จำนวน

พระภิกษุสามเณร

จำนวนเสนาเสนาะ.....หลัง

สภาพ

๒. ฌาปนสถานในหมู่บ้าน

- () มี () ไม่มี
() อื่น ๆ ระบุ

๓. ประชาชนในหมู่บ้านนับถือศาสนา

- () พุทธ () อิสลาม () อื่น ๆ ระบุ
() พราหมณ์ () คริสต์

ข้อมูลด้านสาธารณสุข

๑. มีสถานอนามัย ประจำหมู่บ้านหรือไม่

- () มี () ไม่มี

๒. มีกองทุนยาประจำหมู่บ้านหรือไม่

- () มี () ไม่มี

๓. วิธีการรักษาเมื่อเวลาไม่สบาย

- () ไปโรงพยาบาล () ไปสถานอนามัย
() ซื้อยารับประทานเอง () ทาหม้อประจำหมู่บ้าน (หม้อบ้าน)
() อื่น ๆ ระบุ

ข้อมูลด้านการเมือง การปกครอง

๑. ภายในหมู่บ้านมีที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหรือไม่

- () มี () ไม่มี

๒. มีสถานีตำรวจหรือไม่

- () มี () ไม่มี

๓. หน่วยป้องกันรักษาความสงบภายในหมู่บ้าน

- () มี () ไม่มี

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

๑. ราษฎรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านประกอบอาชีพ

() เกษตรกร

() รับราชการ

() ค้าขาย

() ธุรกิจส่วนตัว

๒. ภายในหมู่บ้านมีกลุ่มออมทรัพย์หรือไม่

() มี

() ไม่มี

๓. รายได้ส่วนใหญ่ของราษฎรได้จาก

ระบุ

ข้อมูลด้านสาธารณูปโภค - สาธารณูปการ

๑. ประปาหมู่บ้าน

() มี

() ไม่มี

๒. ไฟฟ้าภายในหมู่บ้าน

() มี

() ไม่มี

๓. ลักษณะของถนนภายในหมู่บ้าน

() แอสฟัลติกคอนกรีต

() เอสฟัล

() ลูกรัง

() ถนนดิน

() อื่น ๆ ระบุ

๔. ร้านค้า / ตลาด ภายในหมู่บ้าน

() มี

() ไม่มี

ถ้ามีจำนวน.....แห่ง

แยกเป็นร้านค้าสหกรณ์.....แห่ง

สภาพ.....

ร้านค้าเอกชน.....แห่ง

สภาพ.....

๕. มีสวนสุขภาพในหมู่บ้านหรือไม่

() มี

() ไม่มี

๖. มีโทรศัพท์ภายในหมู่บ้านหรือไม่

() มี

() ไม่มี

๗. มีที่ทำการไปรษณีย์หรือไม่

() มี

() ไม่มี

๘. รถรับจ้างภายในหมู่บ้าน / ลักษณะการเดินทาง

รถส่วนตัว คัน

รถเมล์.....คัน

รถมอเตอร์ไซด์.....คัน

อื่น ๆ ระบุ

๙. หอกระจายข่าว / เสียงตามสายภายในหมู่บ้าน

() มี

() ไม่มี

ถ้ามีที่ตั้ง

ผู้ทำหน้าที่

ลักษณะและระยะเวลาทำงาน

ขอบเขตการกระจายข่าวสาร

สถานที่พบทั่วไปในชุมชน

.....

.....

ปัญหาที่สังเกตเห็นในชุมชน

.....

.....

ข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไข

.....

.....

เครื่องมือแบบสัมภาษณ์

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑. ชื่อ - นามสกุลผู้ให้สัมภาษณ์

๒. อายุ ปี

๓. จบการศึกษาระดับใด

๔. อาชีพ

๕. สถานภาพ (ในการประกอบพิธีกรรม ของท่าน)

.....
.....

๖. บทบาทในการประกอบพิธีกรรม

.....
.....

๗. ระยะเวลาในการครองสถานภาพ ของท่าน ปี / เดือน

๘. ท่านเคยทำพิธีอะไรบ้าง

.....
.....

ส่วนที่ ๒ จำแนกประเภทของพิธีกรรมต่างๆ

๑. ชื่อพิธีกรรม

๑.๑ ความเป็นมาและแนวคิดของพิธี (องค์กรมติ)

.....
.....

๑.๒ เหตุผลในการประกอบพิธีกรรมนี้

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

๑.๓ วัตถุประสงค์ของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม (องค์กรมติ)

๑.

หมายถึง.....

๒.

หมายถึง.....

๔.

หมายถึง.....

๕.

หมายถึง.....

- สัตว์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

๑.

หมายถึง.....

๒.

หมายถึง.....

๓.

หมายถึง.....

๑.๔ พิธีการในการประกอบพิธีกรรม

ขั้นเตรียมการ

๑.

เหตุผล.....

๒.

เหตุผล.....

๓.

เหตุผล.....

๔.

เหตุผล.....

๕.

เหตุผล.....

ขั้นตอนในการดำเนินการประกอบพิธีกรรม

๑.

เหตุผล.....

๒.

เหตุผล.....

๓.

เหตุผล.....

๔.

เหตุผล.....

๕.

เหตุผล.....

หลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้วมีการประกอบกิจกรรม ใดๆ อีกหรือไม่อย่างไร

อธิบาย.....

รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรม (บทสวด)

อธิบาย.....

๑.๕ สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม

ระบุสถานที่

๑.๖ ช่วงระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม

๒. ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมมีใครบ้าง แต่ละคนมีส่วนร่วมอย่างไร

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

๓. ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้มีการกำหนดจำนวนผู้เข้าร่วมเอาไว้หรือไม่

๑. (ถ้ามี) เพราะ.....

.....

๒. (ไม่มี) เพราะ

๔. ท่านคิดว่าการปฏิบัติความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นกระบวนการสืบทอดแก่ลูกหลาน ด้วยหรือไม่อย่างไร

๕. ลักษณะการสืบทอดความเชื่อให้แก่ลูกหลานมีวิธีการอย่างไร

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

๖. ไตรมียบทบาทสำคัญในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรม

.....
.....

๗. ความเชื่อในพิธีกรรมมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของท่านด้านใดบ้าง โดยเรียงลำดับความมาก ไม่นาน้อย

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

๘. ท่านเคยเปรียบเทียบผลผลิต ความแตกต่างระหว่างศาสนานี้ที่ไม่ประกอบพิธีกรรมในรอบปีหรือไม่

() เคย เพราะ

() ไม่เคย เพราะ

แบบบันทึกประเด็นปัญหาจากการวิจัย

กลุ่มที่ร่วมวิจัย

(ให้ข้อมูลประเด็นปัญหา)

ให้นักวิจัยเก็บข้อมูลประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการโครงการและบันทึกข้อมูลลงบนแบบบันทึกนี้ จากการเปิดเวทีการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง กับกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

กลุ่มอาชีพกาแฟ

.....

.....

กลุ่มเด็กและเยาวชน

.....

.....

กลุ่มท่องเที่ยว

.....

.....

กลุ่มผู้นำทางธรรมชาติ

.....

.....

กลุ่มผู้นำทางศาสนาและความเชื่อ

.....

.....

กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน

.....

.....

กลุ่มนักท่องเที่ยว

.....

.....

กลุ่มแม่บ้าน

กลุ่มออม.

เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา

พระธรรมจาริก

บัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน

อปต.

เจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานวิจัยจังหวัดตาก

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ปัญหาการจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูงบ้านอุ้มยอม

โดย : ทีมวิจัยเพื่อชุมชนบ้านอุ้มยอม

ภาคที่.....

เรื่อง.....

หัวข้อเรื่อง

1.....

2.....

3.....

4.....

5.....

6.....

แนวคิด

1.....

2.....

3.....

4.....

5.....

6.....

วัตถุประสงค์

1.....

2.....

3.....

4.....

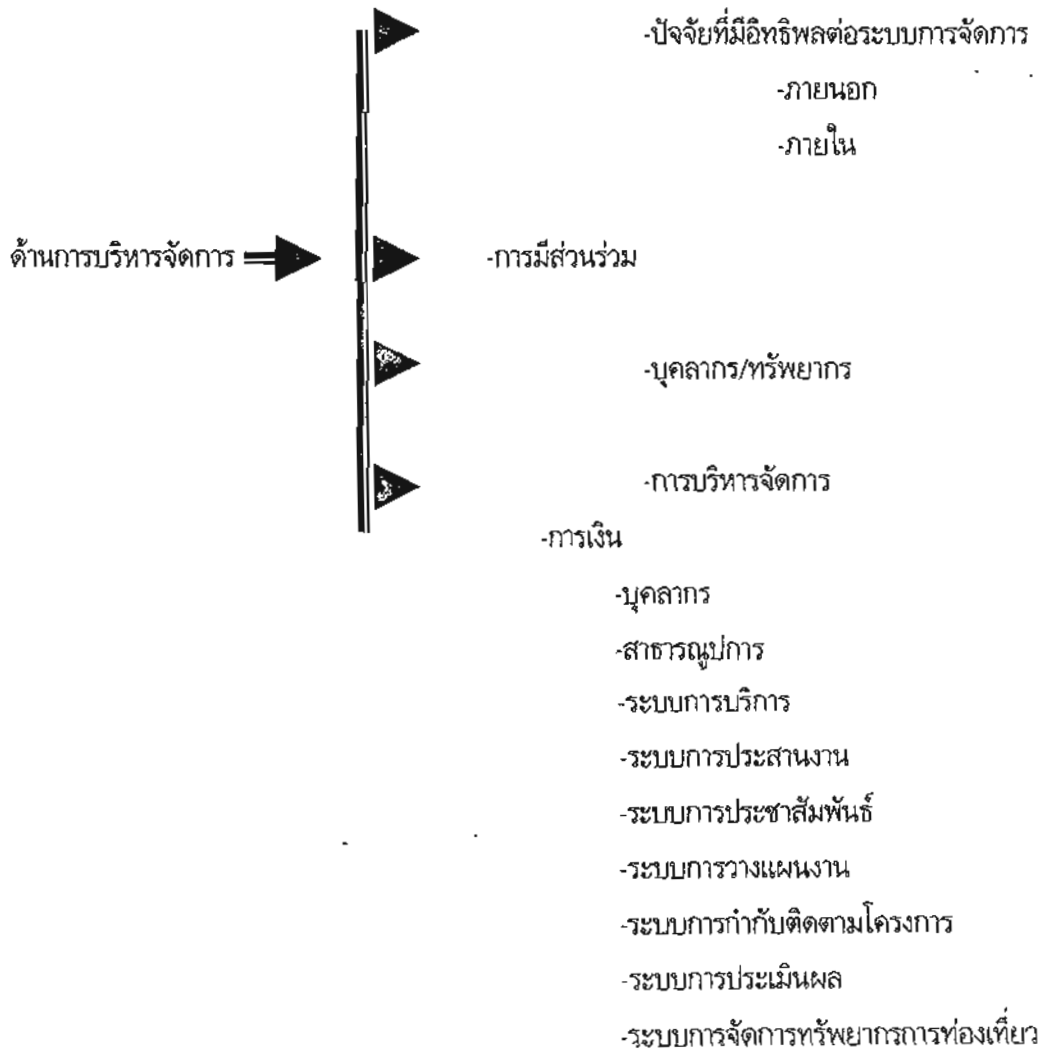
5.....

ประเด็นปัญหาของการจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอ

แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. ด้านการบริหารจัดการ
2. ด้านวิชาการ

โครงสร้างของปัญหาดังแสดงที่ 1 ด้านการบริหารจัดการ

1. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบการจัดการ

-ปัจจัยภายใน

.....
.....

-ปัจจัยภายนอก

.....
.....

2. การมีส่วนร่วมของชุมชน

.....
.....

3. บุคลากร

.....
.....

4. ทรัพยากร

.....
.....

5. ระบบการบริหารจัดการ

5.1. ระบบการเงิน

.....
.....

5.2. ระบบการบริหารบุคลากร

.....
.....

5.3. ระบบสาธารณูปการ

.....
.....

5.4. ระบบการบริการ

.....
.....

5.5. ระบบการประสานงาน

.....
.....

5.6. ระบบการประชาสัมพันธ์

.....
.....

5.7. ระบบการวางแผนงาน

.....
.....

5.8. ระบบการกำกับและติดตามโครงการ

.....
.....

5.9. ระบบการประเมินผล

.....
.....

5.10. ระบบการจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

5.10.1. ทางวัฒนธรรม

.....
.....

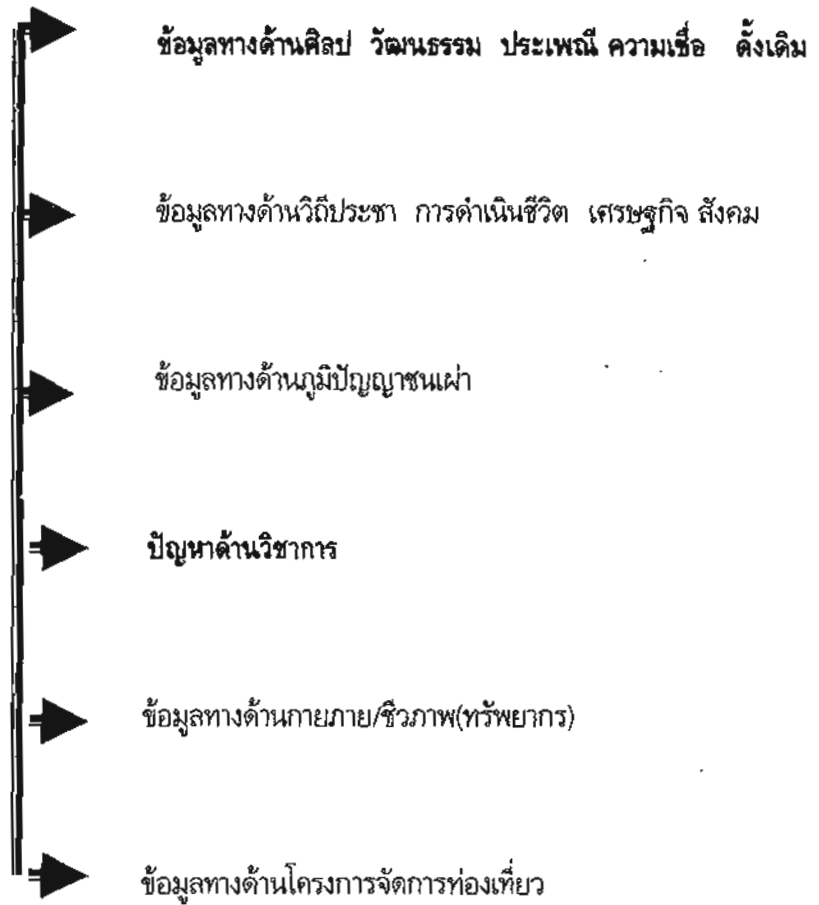
5.10.2. ทางธรรมชาติ

.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....

โครงสร้างของปัญหาดังแสดงที่ 2 ด้านวิชาการ

1.ข้อมูลทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อดั้งเดิม

.....
.....

2.ข้อมูลทางด้านวิถีประชา/การดำเนินชีวิต/เศรษฐกิจ/สังคม

.....
.....

3.ข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาชนเผ่า

.....
.....

4.ข้อมูลทางด้านทรัพยากร (กายภาพ/ชีวภาพ)

.....
.....

5.ข้อมูลทางด้านโครงการจัดการการท่องเที่ยว

.....
.....

วิเคราะห์ประเด็นประโยชน์ของโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว

1.พัฒนางาน (JOB DEVELOPMENT)

.....
.....

2.พัฒนาอาชีพ (OCCUPATIONAL DEVELOPMENT)

.....
.....

3.พัฒนาความเป็นอยู่ (IMPROVEMENT OF LIVING CONDITIONS)

.....
.....

4.พัฒนาความเป็นผู้นำ (LEADERSHIP SKILLS)

.....
.....

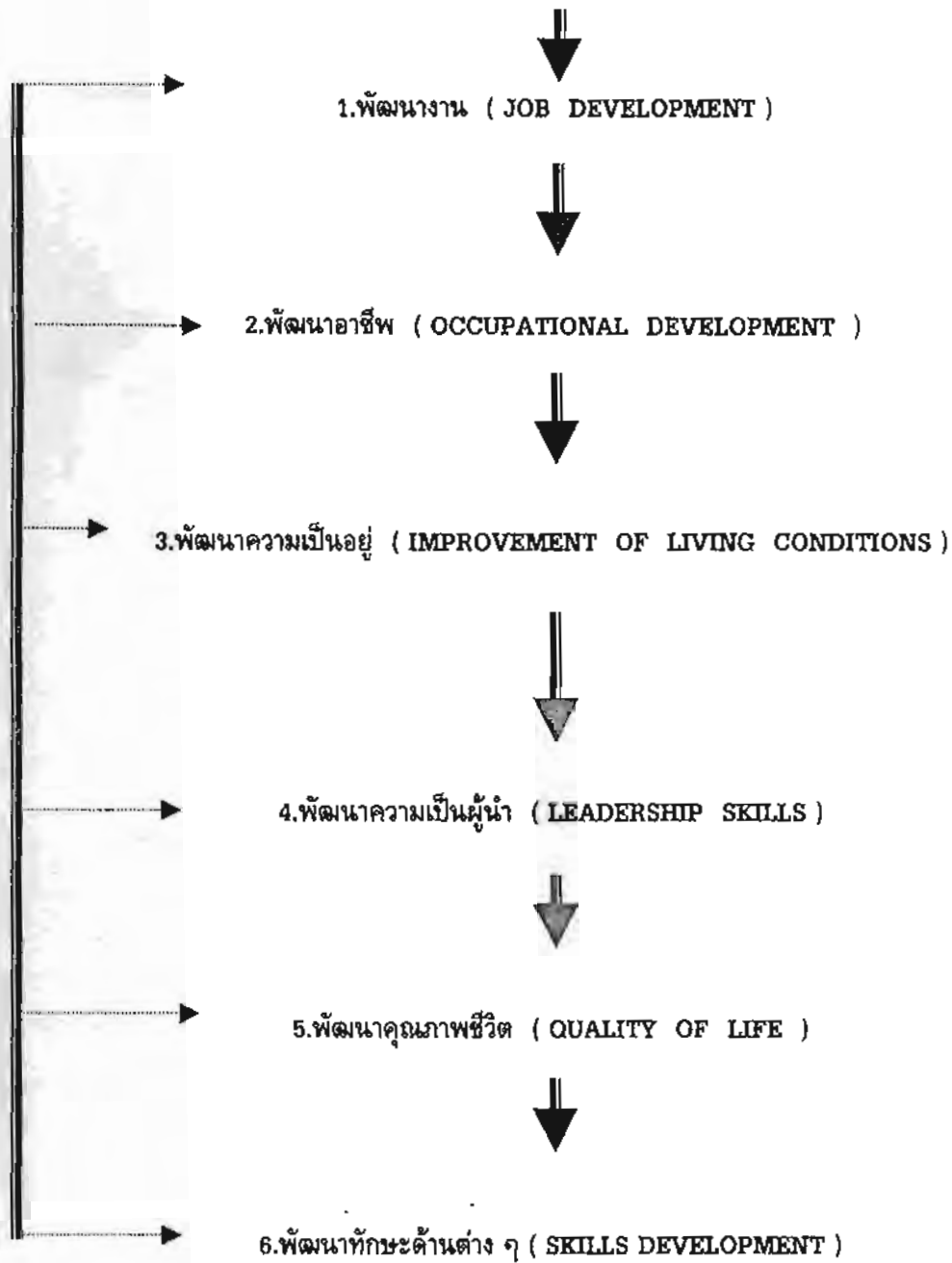
5.พัฒนาคุณภาพชีวิต (QUALITY OF LIFE)

.....
.....

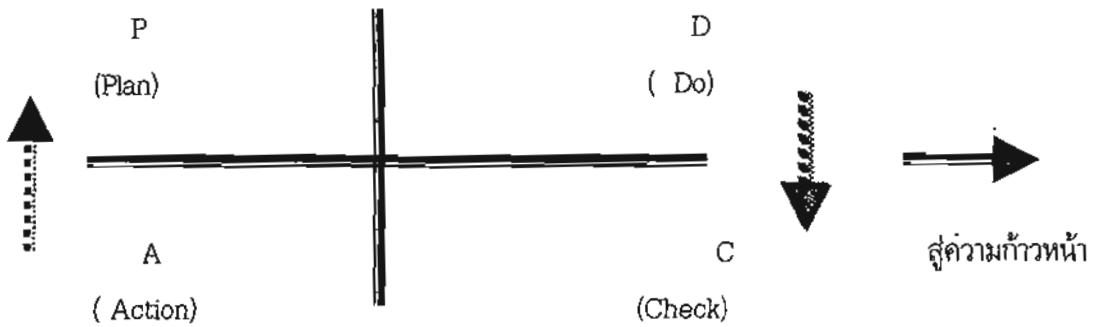
6.พัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ (SKILLS DEVELOPMENT)

.....
.....

โครงสร้างที่ ๘ ประโยชน์จากโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

วงจรการดำเนินงานการพัฒนาคุณภาพแบบมีส่วนร่วม
 (Quality Control Cycle ; QCC)
 ในรูปของวงจร PDCA (Plan - Do - Check - Action : PDCA-Cycle)

1. ขั้นการวางแผน (Plan ; P)

.....

.....

2. ขั้นการปฏิบัติการตามแผนที่กำหนด (Do; D)

.....

.....

3. ขั้นตรวจสอบการปฏิบัติการตามแผน (Check ; C)

.....

.....

4. ขั้นปฏิบัติการแก้ไขปรับปรุง (Action ; A)

.....

.....

ปัญหาที่เกิดจากเครื่องมือการเก็บข้อมูล

1.การสัมภาษณ์ (Interview)

.....
.....

2.การสังเกต (Observation)

.....
.....

3.การสอบถาม (Questionnaire)

.....
.....

4.ศึกษาและค้นคว้าเอกสาร (Documentary)

.....
.....

วิเคราะห์สภาพปัญหาจากแหล่งข้อมูล

1. สถานที่

.....
.....

2.บุคคล

.....
.....

3.เอกสาร

.....
.....

วิเคราะห์สถานการณ์โครงการโดยรวม

จุดแข็งของโครงการ

.....
.....

จุดอ่อนของโครงการ

.....
.....

โอกาสของโครงการ

.....
.....

อุปสรรคของโครงการ

.....
.....

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากโครงการ

.....
.....

-แบบบันทึกข้อมูลการศึกษาดูงานโครงการการท่องเที่ยว
บ้านป่อไคร้ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลปางมะผ้า
อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บริบทชุมชนบ้านป่อไคร้

ข้อมูลทางกายภาพ.....

ทรัพยากรธรรมชาติ.....

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน.....

ประชากรทั้งสิ้น.....คน

องค์กรชุมชน/กลุ่มทางสังคม

๑.กลุ่ม.....ก่อตั้ง พ.ศ.....

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก.....การดำเนินงาน.....

๒.กลุ่ม.....ก่อตั้ง พ.ศ.....

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก.....

การดำเนินงาน.....

๓.กลุ่ม.....ก่อตั้ง พ.ศ.....

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก.....การดำเนินงาน.....

๔.กลุ่ม.....ก่อตั้ง พ.ศ.....

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก.....

การดำเนินงาน.....

๕.กลุ่ม.....ก่อตั้ง พ.ศ.....

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก.....การดำเนินงาน.....

๖.กลุ่ม.....ก่อตั้ง พ.ศ.....

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก.....

การดำเนินงาน.....

ข้อมูลเศรษฐกิจ

การถือครองที่ดิน

ที่นา.....

ที่ไร่.....

ที่สวน.....

ที่ตั้งบ้านเรือน.....

รายรับ : ได้รับจาก

การค้าขายอะไหล่บ้าง

๑.....จำนวน.....บาท/ปี

๒.....จำนวน.....บาท/ปี

๓.....จำนวน.....บาท/ปี

๔.....จำนวน.....บาท/ปี

๕.....จำนวน.....บาท/ปี

๖.....จำนวน.....บาท/ปี

การรับจ้าง : อะไหล่บ้าง

๑.....จำนวน.....บาท/ปี

๒.....จำนวน.....บาท/ปี

๓.....จำนวน.....บาท/ปี

๔.....จำนวน.....บาท/ปี

๕.....จำนวน.....บาท/ปี

๖.....จำนวน.....บาท/ปี

รายจ่าย : จ่ายอะไหล่บ้าง

๑.....จำนวน.....บาท/ปี

๒.....จำนวน.....บาท/ปี

๓.....จำนวน.....บาท/ปี

๔.....จำนวน.....บาท/ปี

๕.....จำนวน.....บาท/ปี

๖.....จำนวน.....บาท/ปี

อาชีพในชุมชน

.....

.....

ประวัติการโครงการรทอองเที่ยวของชุมชน

.....

.....

รูปแบบการรทอองเที่ยวของชุมชน

.....

.....

มีการวางแผนงานกันอยางไร

.....

.....

มีการประสานงานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนหรือไมอยางไร

.....

.....

มีหน่วยงานใดบางที่เขามาช่วยเหลือโครงการและช่วยอยางไร

.....

.....

ระบบการจัดการรทอองเที่ยว

-มีโครงสร้างการบริหารจัดการมีคณะกรรมการก็ชุด/ก็ฝาย/ก็ตำแหน่งอยางไรบาง

.....

.....

-มีจัดระบบการเงิน-การบัญชีอยางไร

.....

.....

-มีการประชาสัมพันธโครงการอยางไร

.....

.....

-มีการบริการนักรทอองเที่ยวก็รูปแบบและอยางไรบาง

.....

.....

-มีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างไร

-ชุมชนมีส่วนร่วมในโครงการนี้อย่างไรบ้าง

-มีการจัดประชุมและเรียกประชุมกันอย่างไร

-มีอะไรบ้างที่บ่งบอกถึงความยั่งยืนของโครงการ

-มีการประเมินผลโครงการกันอย่างไร

-มีการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติกันอย่างไร

-มีการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกันอย่างไร

-มีการเตรียมความพร้อมของชุมชนกันอย่างไร

-ปัญหาและผลกระทบจากโครงการ

-มีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกันอย่างไร

-ผลสำเร็จของโครงการที่เกิดขึ้นมีอะไรบ้าง

.....

.....

-ทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการจัดโครงการท่องเที่ยวของชุมชนท่านมีอะไรบ้าง

.....

.....

-บทเรียนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมโครงการในชุมชนท่าน

.....

.....

-ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรม

.....

.....

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมของนักวิจัย

.....

.....